VAIKE ILLIMAR

FRIEDEBERT TUGLAS

VÄIKE ILLIMAR

Ühe lapsepõlve lugu

1956

EESTI RIIKLIK KIRJASTUS
TALLINN

HANDO MUGASTO

JA

ARKADI LAIGO

PUUGRAVÜÜRID

*

KAANEKUJUNDUS

RICHARD KALJO

Väike Illimar, kirjeldan sind nõnda, nagu mäletan minevikust ja nagu näen nüüd. Olen sinuga koos kasvanud, olen kõik su päevad ühes elanud, olen peaaegu sa ise, ja peaksin sind tundma. Kuid olen nüüd ometi ka palju vanem ja näen ning mõistan kõike hoopis teisiti. Palju sinust on minus kadunud ja palju uut juurde tulnud. Mis on ehtsam, mis parem, tookordne või nüüdne? Tõtt-öelda, ma ei tea seda. Kuid meil polnudki valida, tuli aga vananeda, tahtsime seda või mitte. Kõige eest hoolitses aeg, ja aeg on nüüd selleski süüdi, et ma sind jälle näha tahan. See on juba teatud iga, kus hakatakse uuesti hellusega minevikule mõtlema.

Mäletad, kuidas võõrad inimesed külla tulles sind küsimusega kiusasid: — Väike Illimar, kelleks tahad sa saada, kui

suureks kasvad? — Sa ei teadnud just täpselt, või kui teadsidki, siis ei söandanud ometi öelda. Tammusid jalalt teisele, vahtisid kõrvale, häbenesid. Või kuidas oleksidki õelnud, et tahad just korstnapühkijaks saada! Siis hakkasid need võõrad omalt poolt mõistatama: kas tahad selleks või tahad selleks? Need olid kõigile tuttavad elukutsed, mitte küll nii kõrged kui korstnapühkija oma, kuid küsijate meelest ikkagi auväärsed. Aga seda elukutset, mis sulle viimaks sai, seda ei aimanud keegi, sest see oli ses ümbruses tundmatu.

Kuid ometi oli sellest juba siis sinus midagi: armastasid vahtida asju ja inimesi ning jätkata mõttekujutuses sündmusi, mis elus nagu pooleli jäid. Panid teraselt tähele ratsaniku rühti maanteel, sügislindude lendu taevas või jäälillede kujunemist talvisel aknaruudul. Ja sa unustusid sesse vahtimisse, tundes otse südant ahistavat põnevust. — Liiga tõsine oma ea kohta — arvati —, mis sellest küll saama peaks! — Ega saanudki midagi asjalikku, ei saanud isegi mitte korstnapühkijat. Sai vaid see, kes vaatleb ja elus poolelijäänud lugusid püüab mõttekujutuses lõpule viia.

Väike Illimar, kaua olen ma sinust eemal olnud ja su peaaegu unustanud. Kuid nüüd sattusin ma jälle neile maile, kus sa kord muiste liikusid. Tahtsin näha kolme järve, — leidsin vaid ühe, ja seegi paistis nii kitsukene. Teised olid hoopis kuivanud ja inimesed ei mäletanudki neid enam. Puud järve ääres olid palju väiksemad ja metsad taevarannal hõredaks jäänud. Maja, milles sa kord elasid, oli varemeis ja tuul käis aknaist sisse ning välja. Kauaks pole neid varemeidki, ja sellepärast tahtsin ma nii väga sind veel näha ses majas liikumas.

Õieti on su elu, väike Illimar, õnnelikum olnud, kui oled seda vahest ära teeninud. Ei, ära vaidle selle vastu, hoolimata kõigest kibedusest, mida oledki vahel kogenud. Inimesed on sulle üldiselt head olnud ja su elu on paremini läinud, kui sul endal oli selleks eeldusi. Oled seda ikka sügavamas südames tundnud ja tunnistanud. Ja nii oli õnnelik ka su elu ses nüüd juba

olematus majas olematu järve kaldal. Pane käed silme ette ja tuleta meelde! Sule kõrvad ja kuulata! On, nagu kohiseks kuldne jõgi kauguses...

Kõigest sellest tahaksin ma jutustada. Ja kui see mul siiski vahest poolikult õnnestub, siis sellepärast, et ma sind ometi täitsa sellisena ei suuda näha, nagu sa siis olid. Olen küll vist targemaks saanud, aga midagi on minus ka jäljetult kadunud. Hädavaevalt suudan veel meenutada, millisena paistis maailm kõrgest rohust, kust pea üle ei ulatunud. Ei mäleta enam hästi kalmuse lõhna ega vuti häält. Aga sõnu seada oskan ma nüüd ometi paremini ja julgeksin ka vastata pärimistele, kelleks tahaksin saada.

Kui keegi veel küsiks, küllap siis vastaksin, et tahaksin olla alles väike Illimar.

1

Illimar ärkas hommikul sellest, et hele päikesekild otse ta näo lähedal värises. Ta oleks veel maganud, kuid valgus paisus ikka tugevamaks ja tungis lõpuks läbi kinniste laugudegi. Ning see ei andnud enam rahu.

Ta ei märganud peaaegu kunagi, millal just silmad avas. Ta leidis enese ainult ärganuna. Kuid esimesed hetked avasilmigi olid peaaegu sedasama, mis oli olnud äsjane uni.

Kõiki ta virguvaid meeli täitis ikka seesama valguslint. Nüüd nägi ta seda. See tuli suure kapi ja seina vahelt ning langes truubile. Esialgu ta riivas ainult truupi ega valgustanud seda täielikult. Muhud krohvi konarlikul pinnal olid akna poolt heledad, nende vastasküljed aga alles tuhmid. Nii poolenisti valgustatuina paistsid nad siinsamas silmade ees nagu mingid kupitsad, künkad ja mäeahelikud. Ning Illimar mõõtis pilkudega nende vahet ja nimetas neid samade nimedega, mille all

tundis koduümbruse kõrgemaid kohti. Siin oli Soevarik, siin Lülletemägi ja siin Kullaorg.

Kuid siis muutus valgus ikka heledamaks, kuni päikeselint langes otsejoones truubile. Ja nüüd muutus täielikult ka see müürimaastik. Nagu see polnud täiesti tasane, nii kaugeltki ka mitte samavärviline. Ta oli üldiselt küll valge, kuid ometi mitmevärviline: paiguti roosakam, paiguti sinakam ja paiguti võis näha isegi tumedaid laikusid. Teiselt poolt oli huvitav ka päris valge pinna ometi mitmelaadiline olemus. Sest truup oli palju kordi üle lubjatud ja neid kordasid võis veelgi eri kihtidena eraldada. Endistest lubjakordadest oli tükikaupa nagu koorikuid maha pudenenud. Uus kord oli need varisenud kohad küll katnud, kuid neid võis siiski veel väikeste süvenditena näha. Ja samuti oli sellest uuestki korrast tükke välja varisenud. Ning need lohud olid juba järsemad, veelgi selgemate äärjoontega.

Nende madalike uurimine oli Illimarile hommikuti ärgates ikka kõige huvitavamaks ülesandeks. Tal polnud iial mahti ega püsivust midagi muud nii lähedalt ja nii kaua vaadelda. Kogu see joonterägastik oli ainult mõni toll ta näost eemal ja nii heledalt valgustatud. Ta oli veel sedavõrd unine, et ei viitsinud end liigutada. Kuid ta silmad elasid juba ja talutasid mõtetki enesega, kuni täieliku ärkamiseni.

Milline joonterägu see oli ja mida ta kõike ei kujutanud! Esialgu leidis Illimar sellest ikka veel koduümbruse maastikke. Siin oli ülemine ja keskmine järv ning tee nende vahel. Siis laskus maapind viinavabriku kohal, kuni avanes alumine järv. Jah, see oli küll pisut suurem, kui oleks pidanud olema, võrreldes teistega, kuid Illimar leppis sellega. Ja viimase järve taga laius juba päratu Alasoo oma vingerdavate ojadega.

Vaadeldes seda kaarti nägi Illimar varsti ka seda, mis sel maastikul toimus. Ta läks juba ise mööda keskmise järve kallast, nägi parte valgete laikudena rannas paterdavat, hanesuled hõllusid vees, keegi sõitis veovankriga moonamajast mööda ja keegi veeretas parajasti vaate viinakeldrist välja. Nii oli see maastik täis oma igapäevast elu.

Illimar sulges hetkeks silmad, ja kui ta nad uuesti avas, oli sein jällegi muutunud. Ta teadis, need jooned võisid veel hoopis muudki sisaldada. Sest mõnedki asjad olenesid ainult sellest, kuidas neid näha taheti. Nüüd oli seinal imelikke taimi, põõsaid, puid. Mingi sõnajalg algas otse ta näo ees ja ajas enese üle poole seina laiali. Siis tulid aiad, pistandid, pooleldi-ehita-

tud maja sarikad, varemed. Ja siis hakkas Illimar vaatlema loomi, kes lamasid või liikusid ta ees. Seal oli suur pull laiade sarvedega, kuid ilma tagakehata. Siis kerrakiskunud kass. Siis kaks koerakutsikat teineteise sabas kinni. Ja lõpuks vanamees pika kollase habemega. Kõiki neid ja veel palju muudki võis seinal näha, kui aga omaltki poolt pisut mõtet pingutada . . .

Millal oli Illimar esmakordselt selle seinamaailma avastanud, seda ta ei mäletanud. Kuid ta avastas seda igal päikesehelledal hommikul edasi. Nagu ta silmad selliseil retkil terasemaks muutusid, nii muutus ka sein lubja murenemisel ja krohvi pragunemisel. Ning avastustel ei paistnud lõppu olevatki.

Ikka enam virgudes hakkas Illimar ühtlasi ka lubja lõhna tundma. See oli pisut kibe, pisut hapukas, pisut soolane. Ja läbi lubja tungis isegi savi lõhn — midagi tolmust ja kuiva, kurku kipitama panevat. See oli kõigi ahjude, truupide, telliskiviseinte lõhn. Ning sellega ühinesid toa muudki hõngud: villaste riiete, värvitud mööbli, pestud põranda lõhnad.

Illimar pööras teise külje. Ta oli täiesti ärkvel.

Ta nägi, et isa ja ema voodi teise seina ääres oli tühi, nagu ikka hommikuti ärgates. See oli koguni üles tehtud ja valge lina peale laotatud. Selle peatsis oli väike madal kapp ja kapi otsal mitmesuguseid pisiasju. Nende hulgas ka imeväärne puumuna: kui avasid pealmise punase koore, tuli välja sinine muna, kui avasid sinise koore, tuli välja kollane muna, — ja nii edasi, kuni lõpuks jäi pisitilluke kuldne muna, mida enam avada ei saanud. Illimar tohtis seda imemuna ainult pühapäevahommikuti avada. Ta ei teadnud küll, mis päev just täna oli. Kuid kõige järgi otsustades igatahes mitte pühapäev. See iga seitsme päeva pärast korduv võimalus oli talle aga aja kulumise määrajaks, nagu omal kombel kalendriks.

Otse voodite jalutsis tõusid need kaks kappi, mille vahelt valgus ka truubile langes. Need olid nii suured, et toa täitsa pooleks jagasid ja ainult kitsa käigu voodite juurde vabaks jätsid.

Illimar teadis: nii need kapid kui ka imeväärne puumuna ja palju muudki ses korteris oli isa tehtud. See oli sündinud siis, kui nad alles teisal — seal alatare juures elasid. Ja sellest ajast mäletaski Illimar peamiselt ainult vaiguste hõõvlilaastude lõhna.

Nüüd voolas valgus nii kappidevahelisest käigust kui üle kappidegi. Ja ses valguses nägi Illimar ka pilte, mis rippusid

voodite kohal seintel. Muidu nii tuhmilt näha, paistsid nad päikesepaistelisil hommikuil kõiges oma heleduses. Need olid suured pildid, trükitud imeilusate värvidega. Ja nendegi raamid olid isa enese tehtud.

Otse vastas oli vanemate sängi kohal pilt, mis andis Illimarile kõige rohkem mõtlemisainet. Pildi alaosal oli suur sinakas kera, mida kandsid õlgadel väikesed tiivulised olendid. Kera kohal istus vana mees suure valge habemega ja tõsise näoga. Tal oli käes kaks raamatut, puutahvlit või midagi selletaolist. Tema kõrval istus aga noor väga meeldiva näoga olend, kelle ettesirutatud jalal ja ülestõstetud peopesal oli tume täpp, nagu mingi haava arm. Istujate pea kohal õhus oli päris harilik tuvike, ainult selle vahega, et ükski harilik tuvike nõnda püsti õhus ei püsiks. Lisaks väljusid tuvikesest igale poole heledad jooned nagu kiired. Selle pildi kohta oli Illimar kuulnud öeldavat: Kolmaĭnus. See oli tume sõna ega seletanud midagi. Kui aga pildist räägiti, siis ikka väga tõsiste nägudega, otsekui midagi kartes. Ja Illimar otsustas omaette, et see kujutas jumalat ja tema naist. Ses arvamuses püsis ta kaua aega.

Teisel seinal rippus hoopis eredamate värvidega pilt. See kujutas kõigepealt üleni metsa alla kasvanud küngast, mille tagant ühest nurgast voolas punakat valgust. Künka küljes avaneskaljune koobas ja koopa suus lamas keegi naisterahvas kõhuli, lugedes ta ees maas olevat raamatut. See naisterahvas oli Illimari meelest väga ilus: tal olid erepunased huuled, paljad läikivad õlad ja pikad ruuged juuksed, mis voolasid vabalt igale poole. Magdaleena, — öeldi selle pildi kohta. Nii oli vist küll selle naisterahva nimi, kuid kes ta tõeliselt oli, seegi jäi Illimarile saladuseks. Temastki räägiti tõsiselt, kuid ometi mitte sellise karmusega nagu eelmisel pildil kujutatud istujaist. Ta pidi elama kas ammu aja eest või vähemalt kuskil võõral maal. Igatahes erines ta oma erepunaste huulte ja läikivate õlgadega neist tüdrukuist, keda Illimar oli näinud. Piltilus, — seda ütlust mõistis ta ikka ainult selle pildiga ühenduses.

Magamisruumis oli aga veel kolmaski pilt, väikese kapi kohal. Selle poolitas kaheks ühest pildi servast teiseni ulatuv raudvõreaed. Ülemisel poolel oli toimunud midagi ebatavalist: seal oli segamini inimesi, hobuseid ja sõidukeid, kuid nende kohal õhus lendles niisama inimeste ning sõidukite osi. Pildi alumisel poolel, lume ja jääpankade vahel, seisis kaks tumedat inimkogu, käed ehmatusest üles tõstetud, ühel veel luudki

käes. Kuna eelmised pildid kujutasid midagi väga liikumatut, nagu igavesti kohale tardunut, siis oldi siin keset liikumist ennast. Oli juhtunud mingi õnnetus! Sellestki pildist poetas isa vahel mõne sõna, aga ta alandas hääle siis ikka peaaegu sosinaks. «Seal tõllas sõitis keiser,» ütles ta. «Kuid mõisnikud tapsid tema, et ta ei saaks rahvale head teha.» Ja isa vaatas seda öeldes ringi, nagu oleks keegi soovimatu võinud ta sosinatki kuulda. Illimarile jäi aga lugu hämaraks ja ta ei kaalunudki palju selle kallal. Teda huvitas pildil kõige rohkem mees, kes oli käe ühes luuaga õhku tõstnud. Selle ehmatuses oli midagi naljakat.

Illimar sirutas end soojas voodis.

Nende piltide vaatlemine pakkus talle ikka rohkesti ajaviidet. Kui ümber midagi ei toimunud ja olemine läks igavaks, siis võis mõte neil peatuda. Ta ei suutnud neid küll edasi arendada nagu truubikirju, kuid nad olid iseenesest palju huvitavamad.

2

Niiviisi vaadeldes ja mõteldes tundis Illimar äkki majas valitsevat vaikust. Kord kostis nagu eemalt maanteelt vankriloginat, siis laulis nagu kuskil kukk ja haugatas koer, kuid maja ise jäi vaikseks. Näis, nagu oleks vana kellgi oma pikaldases käigus peatunud. Ei kuuldunud midagi ei eestoast, ei eeskojast ega maja lähemast ümbrusestki. Mida rohkem Illimar kuulatas, seda vaiksemaks näis jäävat, nii et lõpuks ta kõrvades tinisema hakkas. Ja see täitis ta südame äkilise hirmuga.

«Ema!» kisendas ta. «Ema-a-a!»

Kuid keegi ei vastanud. Kõik olid nähtavasti kodust läinud. Illimar tundis äkki süüa tahtvat ja ühe erilise asja pärast oli tal veel eriline rutt. Mis pidi ta nüüd üksi peale hakkama? Ema oli teda hommikul tõustes ikka aidanud, kas või ka ainult sõnadega, kuid ta oli lähedal olnud. Nüüd aga oli temagi välja läinud ja ta siia unustanud!

Selle pettumuse pärast oleks Illimar peaaegu nutma puhkenud. Sest ta oli alles väike, väga väike poiss. Ta tõmbaski juba suu virilaks ja tegi paar nuukset. Kuid sellestki ei tulnud suuremat välja. Liiatigi teadis ta juba, et jonnist pole kasu, kui seda keegi ei näe. Ja nii ei jäänud lõpuks ikkagi muud üle, kui katsuda omapead tõusta. Oli vähemalt seegi hea, et nii valge oli. Muidu poleks ta suutnud üksindushirmule vastu panna.

Ta lükkas õhukese triibulise tekikese pealt ja ajas enese üle voodi ääre põrandale. Seal ta seisis, väike tüsedavõitu poisikene, tõmmud juuksed sassis, särgi-natukene põlvini, jalad pisut mustad. Teda oli küll veel õhtul järvele aetud jalgu pesema, kuid siis oli asi ununenud ja ta niisama voodisse pääsenud. Nüüd nägi ta kahe kapi vahelt heledat akent, selle taga teed, tee taga pleekaeda ja seal kedagi pesu nöörile laotavat. Ta nägi küll ainult, kuidas lai lina õhku tõusis ja üle nööri viskus. Hetkeks liikusid ka kaks punast kätt mööda palaka serva. Kuid igatahes pidi kõige selle taga inimenegi olema. Ja nii polnud Illimar siiski täitsa üksi maailmas — ning see teadmine rahustas teda kohe.

Ta leidis voodi jalutsist oma püksid ja ajas need jalga, ühe käega voodi servale toetudes ning ise ähkides. Püksid olid tumesinisest riidest, põlvede ja tagumiku kohalt juba küllaltki kulunud. Neid hoidsid ülal üle õla ulatuvad laiad paelad ja nende tagapool käis nööpidega kinni. Illimar sai küll jalad püksisäärtesse ja traksipaelad üle õlgade, kuid kahel pool küljel olevate nööpidega ei saanud ta ometi hakkama. Ja ta arvaski selle vaeva olevat ilmaaegse. Nii lahkus ta magamisruumist, püksi tagapool ripakil ja särgisaba väljas.

Tal polnud mahti nii taga- kui eestoas muud märgata, kui et neis kedagi polnud. Hele päikesevalgus läi tagasi seintelt, laua linalt, tädi voodilt ja sööginõudelt pliidil. Siin polnud midagi karta, olgugi et oli nii vaikne ja üksik. Alles välisuksel muutus Illimar ettevaatlikumaks, praotas ukse ja piilus välja. Kuid ka päratu suur eeskoda oli tühi ja vaikne. Selle katuseroovide alt ja kaugemaist nurkadest ei kadunud küll kunagi hämarus. Kuid õueukse mõlemad pooled olid praegu pärani ja sealt langes lai valgustee kuni toa läveni. Ning Illimar läbis selle ikka pisut kohutava ruumi ilma suurema hädata. Ta paljad jalad ainult tundsid kivipõranda külmust.

Vaevalt oli Illimar pea välja pistnud, kui ta ka ema nägi. See istus ukse kõrval pingikesel ja lõpetas parajasti kartulite

koorimist. Ta ühel pool oli korv koorimata, teisel pool kauss kooritud kartulitega, põlvede ees aga madal kast koortega. Sel hetkel, mil Illimar nähtavale tuli, õiendas ta tööst kangestunud selga, ja nägi teda.

«Sa oled juba üles tõusnud?» imestas ema ja naeratas kohe, nähes Illimari lahtist püksitagumikku. «Kuidas sa said —?»

Kuid Illimar ei vastanud midagi. Ta rõõmutses küll, et ema oli ikkagi siinsamas lähedal, kuid mossitas esimesel hetkel ka üksijätmise pärast. Ja õigupoolest ei oodanudki ema mingit vastust. Ta tõusis, kohendas rõivaid, võttis siis maast koortekasti ja hakkas sellega maja otsa taha seasulu poole astuma. Ning sinnapoole oli ka Illimaril asja.

Hetk hiljem oli ta aga juba kõik oma jonni unustanud, eriti kui kuulis sulust sea kärsitut ruigamist. Ta ruttas sinna, asetus sulu lävele ema kõrvale, peaga vastu selle seelikut. Ema oli kartulikoored moldi visanud ja vaatas nüüd, kuidas siga neid aplalt õgis. Ning see oli ka Illimarile alati huvitavaks etenduseks.

See oli alles noor siga, roosaka keha ja hoopis roosade kõrvadega. Kartulikoor lõi ta kärsa ümber, kärss väänles erksalt ja väledalt, eriti selle ülemine serv. See oli suurepärane, see sea isu ja heameel. Ta ruigas süües kogu aeg, otsekui mingit tänulaulu lauldes. Isegi ta saba näis ärevuse pärast rohkem keerdu kiskuvat, vahel loiumaks laskuvat. Ta oli kõigiti huvitav ja ilus.

Ainult ta ei lõhnanud hästi. Ja ta jalad olid virtsast rusked.

«Vaata, ta ei pese oma jalgu,» ütles ema ja heitis pilgu Illimari jalgadele.

See polnud ema poolt jällegi hea. Kuid et ta selle juures ometi ise naeratas, siis unustas ka Illimar etteheite kohe. Ja kui ema ta püksid oli kinni nööpinud, läksid nad koos tuppa. Ning seal toimus näopeseminegi ilma suurema tülita.

Selle järel asetas ema piimakruusi ja leiva lauanurgale ning Illimar asus nende kallale. Ta ulatus parajasti laual olevast kruusist jooma. Nii sõi ja jõi ta vaikides, ühtlasi kogu aeg välja vahtides. Suur pikkade koibadega putukas läks väljaspool põiki üle aknaruudu. Siis lonkis mööda Sami, see koer ja Illimari verivaenlane. Ta näis olevat morn ja pahas tujus. Jah, nüüd on ta kindlasti eeskojas ega ole hea temaga kokku puutuda. Ta on ikka seesama, pruunikas-hall, segatõugu, iga toll täis tigedust. Ja nad ei kannatanud kumbki teineteist.

Illimar kuulis, kuis ema kogu aeg ta selja taga toas talitas. Ta tõstis astjaid, kallas vett, süütas tuld. Tohikud ja kuivad kuuseokkad põlesid särinal. See pilt huvitas jälle Illimari ja ta pöördus pliidi poole. Seal jooksis tulekeel hagudes.

Ema näis aga ikka veel Illimari omapead ülestõusmisele mõtlevat.

«Kas sa midagi unes nägid?» küsis ta.

«Ei-jaa.»

«Mis sa siis nägid?»

«Ei mäleta.»

«Kuidas ei mäleta?»

«Oli kuri koer.»

«Ja muud ei midagi?»

«Ei-jaa.»

«Mis siis veel?»

«Vihma hakkas sadama.»

«Ja mis veel?»

«Midagi.»

Unedega oli ikka nii, et nende korralikust jutustamisest kunagi õiget asja ei saanud. Vahel oli hommikul ärgates kõik ununud, vahel kippusid vägisi omalt poolt juurde lisama, vahel jälle ei teadnud, kas olid seda sel või mõnel eelmisel ööl näinud. Uni — see oli ikka mingi väga segane asi.

Nüüdki hakkas Illimar kahtlema oma äsjajutustatud unes. Ta läks tädi voodi juurde nurka ja istus seal jalapingile. Siin hämaras oli küllalt rahulik mõtelda. Koer ja vihmasadu — oli ta neid tõesti näinud? Ei, küllap meenutas talle Sami nägemine koera ja ema veekallamine vihma. Ja siit oleks nüüd hea edasi mõtelda, niipalju kui aga süda soovib.

Ta jookseb kurja koera eest silla alla pakku. Siis hakkab vihma sadama, müristab ja löõb välku. Kui hea, et siia varju sai! Kuid siis näeb ta, kuis teisest sillaotsast koer niisama sisse roomab — niisama vihma eest pakku. Ja nii lömitavad nad seal truubis vastamisi — hirmul teineteise ja välgu ning müristamise pärast. Huu, kui kole!

Ja seda oleks võinud veelgi edasi mõtelda, ükskõik kuhupoole, kui aga enesel liiga kole ei hakka. Kuid Illimar tundiski juba hirmu oma kujutluse ees. See oli nagu midagi iseenesest olevat, väljaspool ta enda tahet, ja vaevaga suutis ta mõtted mujale juhtida.

Tuba oli endiselt täis päikesevalgust ja rahu. Ema juuresolek

ja katla sumisemine ainult suurendasid seda mõnusat tunnet. Ema paistis siit madalast veelgi suuremana, kui ta juba muidugi oli. Ta tõstis trumleid, padasid, kausse ja taldrikuid, pühkis puru pliidilt ning risu pliidi eest. Ema talitas ja töötas ikka. Ta võttis kruusiga vett ja kastis kolme fuksiapotti aknal ning kõhetu kummipuu püüti akna kõrval. Siis tegi ta venna voodi üles ja tõmbas tädi sängi kohalt ämblikuvõrku. Illimar imestas ikka, et emal iga töö jaoks just parasjagu aega jätkus, nii et kohe õigel ajal teise juurde jõuda. Nii jõudis ta nüüdki just selleks pliidi manu, et katlakaant üles tõsta, kui selle alt vaht hakkas särinal rauale tilkuma.

Siis aga istus ema hetkeks toolile, ja kohe olid tal sukavardad käes. Katel podises omaette, vardad klõbisesid tasakesi, ema kõigutas end edasi-tagasi ja ümises mingit kirikulaulu. Ta mõtted näisid äkki väga kaugel olevat . . .

Illimaril hakkas igav ja ta ütles:

«Ema, ma lähen välja.»

«Kuhu?» küsis see otsekui ärgates.

«Pleekaeda.»

See oli koht, mida võisid alati mainida, ükskõik kuhu siis lõpuks läksid. See oli küll peaaegu nagu oma õu, kuid temast algasid ka pikemadki teekonnad. Neid aga ei võinud kunagi ette aimata, ja pleekaeda sai luba ikka kõige kergemini.

3

Alles teist korda väljudes nägi Illimar, kui kaunis ilm tõeliselt oli. Päike seisis kõrgel-kõrgel taevas, ja taevas oli peaaegu pilvelage. Ta sinas ääretuna üle maa, ja kõik ta all oli otse pidulikult valgustatud. Illimar tundis rõõmu sest helgusest, kuigi poleks suutnud seda sõnadega seletada. See väljendus rohkem ta liigutusis ja näoilmes.

Ta ei läinud ometi kohe pleekaeda. Sest vaevalt oli ta teele jõudnud, mis eraldas maja aiast, kui talle seasulg paistma hakkas ja siga meelde tuli. Ning ilma pikema kaalutluseta pöördus ta sinna.

Ta möödus oma korteri akendest, mille ees kasvasid madala pistandi taga mõned päevalilled, pojengid ja neitsikummelid. Päevalillede õierattad olid alles väikesed ja rohelised. Kartulikoobast maja otsa juures katsid suured maltsheinad ja pujud. Ning koopa kõrval, ühe küljega vastu maja seina, oligi seasulg.

See oli lapitud mitmesugusest materjalist, kuid uks ta ees oli korralikest laudadest.

Illimar laskus otseti vastu ust ja püüdis sisse piiluda. Kuid ta ei näinud midagi peale rokase molliotsa ja kollase põhuhunniku. Siga ise püsis nähtamatuna. Vahel häälitses ta laisalt, otsekui ajaviiteks: röh, röh, röh! Ta on nüüd söönud ja sellepärast rahulik, mõtles Illimar. Ta raputas sulu-ust, ja siis kostis seest äge protest: noh-noh! mis seal lahti on? Kuid sellest hoolimata ei tulnud loom nähtavale. Ja omapead sulu-ust avada oli keelatud. Sest välja pääsedes läheb siga ära, läheb kindlasti ära, nii oli öeldud. Just nagu oleks tal kuskil oma pärismaa ja päriskodu, mille poole ta kipub.

Kui siga enesest rohkemat elumärki ei andnud, tüdis Illimar temast. Kuid ta ei põõrdunud veel nüüdki pleekaia poole. Seasulu taga kasvasid tohutu suured takjad, ja Illimar kadus neisse, nii et vaevalt ta õlad veel välja paistsid. See oli nagu ürgmets, pisut jube: ei tea, kes su säärtest kinni haarab! Kuid see oli ka huvitav ja Illimar püüdis olla vahva ning jõudis läbi. Ta pidi veel roovikaia alt pugema ja oleks peaaegu oksa otsa kinni jäänud, kuid siingi aitas mehisus. Ja nüüd oli ta jälle maja ühe nurga juures. Paremal pool paistis sangleppade ja kalmuste vahel ülemise järve vaevalt virvendav pind, vasakul avanes aga maja tagumine külg kogu selle pikkuses.

Maja oli vana ja Illimari meelest väga suur. Ta oli ehitatud segamini maa- ja telliskivist ning paistis kord hall, kord punane olevat. Suur kivikatus lamas ta peal nagu tumeruske kaabu. Illimarile näis ikka, et see oli kõige vanem ehitis kogu mõisas. Kord olid teised majad ta ümber seisnud ja temas oli siis õlut keedetud. Kuid mõisa õlleköögist kõneldi nüüd ainult veel kuulujutu järgi. Ja pikapeale olid teised majad ikka kaugemale nihkunud ning lõpuks oli ta siia üksinda jäänud. Nii uskus vähemalt Illimar. Ja nii ta siin nüüd oli: ainult kahes nurgas elati, aga vahepeal oli mõisa saun, suur eeskoda ja üks igavesti lukustatud salapärane ruum.

Majatagune oli Illimari ikka veedelnud. Siin ei käinud kedagi peale tema ja mõne hulkuva kassi. Siin polnudki mingit teed. Seina ääres kasvasid mõned paburitsipõõsad, nõgesed ja takjad ning nende taga algas põld, mis ulatus kuni suure maanteeni. Tuli liikuda seinaveert mööda, müüri ja haljuse vahel. Salapärane teekond, nagu ikka vanade müüride ääres, kus keegi ei käi. Siin-seal olid seinas suured maakivid, nende ümber

valkjad lubjasõõrid. Siia-sinna oli lubjasse pistetud terashalle raudkiviki.de. Siis tuli tükk telliskiviseina. Kivid olid vanamoelised, mõned sinakas-mustaks põletatud, mõned aga nii pehkinud, et kollakas-punast jahu maha poetasid. Ja maas oli lubjapuru, kivikilde, mõni muistne roostetunud nael. Kõike seda võis jaokaupa vaadelda, uurida ja imestleda.

Maja oli siitpoolt kurt ja kinnine, nagu poleks temas üldse mitte elatud. Niisama elutud olid ka päikesest lillaks pleekunud väikesed aknaruudud luitunud raamides. Mõnes peegeldus terve vikerkaar, mis muutus sedamööda, kust kohast teda vaadati. Nagu veiklev siid, nagu veeloigud, kuhu õli kallatud. Paistis, nagu ei võiks keegi nende ruutude läbi midagi näha ja nagu ei vaatakski keegi. Maja pimedac silmad, ainult ilu pärast ette pandud.

Kuid just nende akende põhjal võis Illimar ka maja jaotuse üle otsustada. Nende järgi teadis ta, et siinkohal pidi olema saun, siin sauna eeskoda, siin suur eeskoda ja siin lõpuks vana Hirmu korter. Ning nõnda kaaludes oligi ta jõudnud juba maja järgmise nurgani. Siin aga algas nende eneste aiamaa, mida piiras ühes joones maja esiküljega rida vanu sireleid, siis maantee ning lõpuks majatagune põld.

Päike oli juba seevõrra edasi liikunud, et kuumutas nüüd maja otsa. Siin, vastu lõunat, oligi alati kõige rohkem päikest. Kevaditi, kui mujal oli alles kelksane, hakkas siin müüri veeres maa kõige enne sulama ja esimesi haljusliblesid välja ajama. Veriheina õrn pitsikene kasvas otsekui üleöö: eile teda veel polnud, kuid täna oli. Siis saadet Illimar siia, veel paksult riides. Ta istus ja õiendas müüri ääres, ise ka nagu talve järel tärkav taimeude. Iga päevaga tahenes maa ikka enam ja seinal liikus päikesepaistel juba igasuguseid putukaid. Siis hakkasid isa, ema ja tädi õhtuti pärast päevatööd seda maad kaevama ning rehitsema. Ta oli must nagu samet ja lõhnas vängelt. Nad külvasid ja istutasid siia igasugust keeduvilja, iga sorti eri määral, just nagu oleksid täpselt teadnud, kui palju aasta jooksul söövad. Aga peale üldise maa oli igaühel veel oma peenraots või vähemalt mõni nimeliselt oma taim. Nii kasvatas tädi pojenge ja päevakübaraid, vend aga naereid.

Tänavu oli Illimarilgi olnud oma maa. Seda polnud küll rohkem kui vana naelakasti täis, kuid ta oli seda siis ka harinud, nii et küll pidi saama. Kui tuli külviaeg, siis pani ta sinna

kaaliseemneid, mida sai emalt. Ta toimis täitsa omapead, teiste eest saladuses. Et asi kindlam oleks, külvas ta nii palju, et seeme oli peaaegu seemnes kinni. Siis hakkas ta kujutlema, kuidas saab terve kastitäie kaalikaid. Kõik oli hästi, ainult ükski taimepea ei tahtnud tõusta. Aja jooksul hakkas ainult muld ise kastis kerkima, nagu tainas leivamõhes. Nüüd ajas ta juba üle kasti äärte. Ja siis nähti ka imet: taimed olid kuiva mullakoore oma kukile võtnud, nad seisid selle nagu suure kilbi all mees mehe kõrval, kõik kahvatud, nõrgukesed, kuid üheskoos ometi jõud. Lõpuks ei saanud neist aga ühestki elulooma. Ja vend Karla hüples jalalt jalale, kiitis oma naeripõldu ning pilkas Illimari esimest maapidamist. See oli piinlik lugu. Kuid Illimar oli selle häbi juba unustanud ja istus just samal kummulikäänatud naelakastil.

Päike paistis palavalt ja ükski leht ei värisenud aia ääres sirelipõõsas. Maa lõhnas ümberringi ja herilased sumisesid müüri ääres. See kõik ühtekokku oli peaaegu rammestav. Ja Illimari mõtted hüplesid loiult sinna-tänna, selle järgi, mis ta tähelepanu juhtus köitma.

Läbi sirelipõõsaste paistis eemalt kuivatusrehe ots ja veelgi kaugemal põllul vana suitsurehi. Selles hoones oli ikka midagi sünget, ja paljas mõtegi temale oli kõhe. Moonakad, kes sealt hommikuti ja õhtuti mööda käisid, võisid tast mõndagi rääkida. Eriti õudsed olid ta kombed pimedal ajal. Kord põles pärapajas tuli, kord kerkisid unkast sarved, just nagu — noh, teadagi, kelle omad. Ja talviseil öil, kui kuu heledalt paistis ja maa külma pärast lõhkes, võis kõrva vastu rehe seina surudes kuulda, kuidas seal sees keegi parsi edasi-tagasi lükkas ning enesega rääkis. Õudne maja! Kuid säärasel päikesepaistelisel päeval oli temagi vaikne ja ohutu. Oli ainult vana, väga vana, juba ammu oma ameti kaotanud. Nagu pajukil rauk rohelise ristikunurme äärel.

Üks mees läks mööda maanteed Soevariku poole, kepp käes. Illimar jälgis teda, ja mida kaugemale mees jõudis, seda enam pidi ta silmi pingutama. Nüüd tõusis maantee kühmule ja mineja paistis kogu oma pikkuses. Ta kookas veidralt longates, ikka poolteist-poolteist. Ja nüüd ulatus ta pea juba variku tumeda tagapõhjani. Mets täitis taevanurka ühtlase müürina, kuid sellest ulatusid mõned männid esile, nagu mehed, kes rivis seistes on ühe jala ette toetanud. Ja sinna metsa kollaste säärikute vahele kaduski kepiga rändaja.

Selle järel peatus Illimari vaade klaasikillu läikimisel peenra otsas. See läikis vilksamisi, nagu oleks ta oma kohal edasitagasi liikunud, peaaegu nagu silma pilgutanud. Siis tuli roostekarva sajajalgne kasti alt välja ja vingerdas lauatüki alla. See oli vastik loom, määratud ainult pimedas rõskuses elama. Oli ilmne, et valgus talle otse valu tegi, nii ruttas ta oma minekuga. Aga see teekond oli talle nähtavasti tarvilik. Ja siis lendas parv varblasi suure käraga sirelilatvadesse. Esialgu ei saanud nende ärevusest aru, aga siis ilmus värava pulkade vahelt röötsakil vana kassiroju. Punane kui rebane, lillakas-siniste silmadega. Illimaril polnud kasside vastu midagi, aga see siin ehmatas teda nõnda, et juuksejuured ta peanahas liikusid. Ta hüppas üles ja karjatas kassi peale. Kass pani minema ning varblasedki pistsid lendu.

Kui Illimar ise väravani ja sealt maja ette jõudis, polnud kassist enam jälgegi. Aga varblased-hallivatimehed kekslesid küll jälle tee peal. Ikka kõks mõlema jalaga samm ettepoole ja toks nokaga maha. Rahutu, kaval, ablas rahvas. «Ei lähe naljalt ühtegi puuri, lõksu ega paela,» nagu rääkis eile lelle-Ruudi. «Tühine loom, ei kõlba millekski,» ütles lell ise, «kuid peaaegu niisama tark kui inimene. Ainult vares võidab ta ettevaatuses.» Ja lell juba tundis loomi ning nende tarkust.

Maja esiküljel oli rida pääsupesi, nagu taelu kitsail aknaäärtel. Ja pääsukesed ise noolisid sisse ja välja, välgutades oma sinivalgeid kehi. Need olid midagi hoopis muud kui varblased, — puhtad, rõõmsad, hoolikad. Ainult nii targad nad pole kui varblased, öeldi neist. Kuid ütleja polnud ka keegi muu kui ikka seesama lell, kes ise hoolikuse asemel leppis meelsamini varblase elutarkusega. Seda kinnitas nimelt jälle isa, pärast eilset vaidlust lindude üle. Illimarile omalt poolt oli see ükskõik. Ta imestles isa ja lelle seltsis oli tal hea olla. Ainult nende vaidlust ei tahtnud ta — ja pääsukesed meeldisid talle varblastest ikkagi rohkem.

Nüüd laskus üks sinivalge lennutaja jälle vidinal oma pesale aknaraudade vahel. Ja seal nende räästa all olevate piluakende taga oligi see salapärane ruum. Illimar ei saanud kunagi teada, mis seal õieti oli. Uks sinna viis eeskojast, tugev raudpõõnadega uks, tohutu suure ripplukuga. See oli üleni roostes ja seda ei avatud iialgi, kogu Illimari lapsepõlve kestel. See oli mingi salakamber, millest võis mõtelda mistahes. Kas hoiti seal suuri varandusi, imeväärseid masinaid või algas sealt maa-alune

käik? Ainult pääsukesed võisid seda läbi kitsaste aknapilude näha. Kuid neist polnud selle edasiütlejat.

Kui Illimar nõnda seal seisis, tundis ta mingi valge asja lehvimist enese taga. Ta pöördus ja nägi, et vaevu tõusnud tuuleke pleekaias palakat nööril liigutas. Pleekaed — nüüd tuli tal see meelde. Sinna oli ta kavatsenudki minna, aga siga ja kõik need teised asjad olid vahele tulnud.

Nüüd teostas ta oma kavatsuse.

4

Pleekaed oli lihtsalt suur neljanurgeline tükk maad, mida piiras ühelt poolt järveäärne tammikuvõsa, teiselt poolt tumehall kartuliväli, kolmandalt ja neljandalt poolt aga püstaed. Pleekaia nimi ise oli Illimarile pisut salapärane ja sellele võis anda mitmesugust sisu. Igatahes meenutas see midagi valget, midagi läikivat ja ka midagi plaksuvat. Nagu oleks valge lipp tuules lehvinud ja lipunöörid vastu varrast löönud!

Pleekaia õllekoja-poolsel küljel olid postide vahele nöörid tõmmatud ja seal kuivatati härrastemaja, kuid ka õllekoja rahva pesu. Seal oli rohi nööride all maha tallatud, mujal aga lokkas ta seda lopsakamalt. Ja läbi rohu läksid kitsad, kuid vanad ning sügavad jalgrajad. Üks läks otsejoones keskmise järve kaldale, teine linnumaja juurde ja kolmas põigiti maanteele kuivatusrehe kohal. Õllekoja rahvas käis tööle ikka seda rada mööda, viitsimata teha kõverikku ümber pleekaia.

Praegu ulatus rohi aias Illimari rinnum ja oblikate roostekarva ladvad puudutasid ta õlgugi. Illimar kahmas minnes kasteheina-päid pihku ja roobitses nende ladvatutte. Siis võrdles ta kummagi käe saaki: kord oli ühes käes kukk, teises kana, enamasti lõppes aga ikka paljaste kanadega. Ei saanud aru, miks see nii oli, aga tõeliselt oli ka elavaid kanu ikka rohkem kui kukkesid.

Illimar astus mööda järvele viivat rada, mis läks mõne aja linnumaja teega ligistikku. Ja äkki jahmatas ta: tolle naabertee kohal liikusid heinavarred, nagu oleks neist aeglane lainetus läbi käinud. Ta tõusis ehmunult varvastele ja nägi, kuidas sügavasse tallatud rada mööda astus toosama rebasekarva vana kass, karvane saba sorakil. Illimar oli tasa ja vahtis looma liikumist. See läks väga aeglaselt ja hääletult — just nagu tiiger — nagu tiiger bambusemetsas. Illimar oli seda pilti venna raamatus näinud: kollast tiigrit ja kepilist bambusemetsa. See oli nii salapärane: ruske kassiselja vilkumine paksus rohutihnikus. Värihein kõigutas oma pätsikesi ta pea kohal. Siis aga ei pidanud Illimar enam vastu: ta karjatas ja plaksutas käsi! Ning kass hüppas hirmunult teelt kõrvale ja kihutas ulpides läbi kõrge rohu, ikka nagu punane kera üles ja alla, ning kadus viimaks tulise joonena kartulimaale. Ometi suutis Illimar näha, et ta põgenedeski midagi suus kandis. Jah, see oli tuvikene, hõbehall murtud tuvikene, üks tiib sorakil.

See ootamatu vahejuhtum muutis Illimari plaani. Tal oli kavatsus olnud otseteed järveranda minna, küll ilma mingi kindla eesmärgita. Kuid nüüd pöördus ta kohe linnumaja jalgrajale, kust oli kasski äsja tulnud.

Juba eemalt kuulis ta lindude hädaldavat vada ja inimese rahustavat häält. Siin oli tõesti midagi juhtunud, mis elanikkonna meeled ärevusse ajanud.

Linnumaja oli väheldane hall ehitis järve rannal, puude ja põõsaste vahel. Maja enese ümber oli veel rida koomitsaid, kuute ja puure ning maja otsas suur tuvitorn. Kord oli siin koertemaja olnud ja koerapoisid piitsa plaksutanud. Kuid siis, juba väga ammu, olid koerad ühes poistega teise mõisa üle viidud ja linnud asemele pandud. «Kui ma siia tulin,» nii alustas Haige-Jakob, linnumees, tihti oma lugu, «siis ei tahtnud linnud siin elada. Nad tundsid koerte ja vere lõhna.» Jah, tal oli lindude tarkusest jälle oma arvamus ja ta ei pidanud varblastest ning pääsukestest üldse mingit lugu.

Kui Illimar maja juurde jõudis, olid kõik kohad kaagutust, luksumist ja prääksumist täis. Otsekui oleks röövel majja tunginud, midagi kaasa haaranud ja siis põgenenud. Ning elanikud on pärast esimest jahmatust kokku jooksnud, ja nüüd nad siis seletavad-seletavad: vaata, mina seisin just siin kohal, kui ta tuli... ei, siin seisin mina, aga sina seisid seal... ja mina mõtlesin veel, tea, kes see võõras peaks olema... oh sa jumaluke küll, kes oleks võinud seda arvata!... Ja nõnda ikka edasi — peaaegu niisama abitult nagu inimesedki.

Illimar leidis Haige-Jakobi ta maja otsa juures muldril. Siia paistis päike ja siin armastas ta ikka istuda. See oli kõhetu vanamees, ta lohkus põski kattis lühike hall habe ja ta hallid silmad vaatasid otsekui kae alt. Ta oli haige, ta oli ikka oma sisemisi asju põdenud, nii kaua kui keegi teda mäletas. Ja sellepärast ta oligi lindude juures ja sellepärast teda kutsutigi Haige-Jakobiks. Siin liikus ta tasakesi, toitis lindusid ja ajas nende asju. Aga jõudeajal istus ta muldril ja soojendas end päikesepaistel. Ning linnud olid tema ümber nagu perekond.

Illimar tahtis sedamaid rääkida, mis oli kassist ja tuvikesest näinud. Kuid ta taipas ka kohe, et siin juba kõik teati. Ja ta jäi kohmetult põõsa äärde seisma ning Jakobi toimetusi vahtima.

See kummardus parajasti ühe sinaka pardi kohal ja õiendas selle lesta kallal. Lind seisis kannatlikult ühel jalal ja kaebas midagi tasa omal keelel.

«Ja-jah, ma nägin, ma nägin,» kõneles Jakob rahustavalt, nagu lapsele. «Ta tuli ja haaras sind, vaest. Ta tõmbas küüntega ja siis kukkusid sa külili ja siis rebis ta su lesta. Pole midagi, pole midagi, see paraneb, küll see paraneb. Valu varesele, haigus harakale. Läheb mööda, läheb mööda. Ongi juba mööda läinud.»

Ta vaatas teraselt parti ja see vaatas vastu oma punase silmaga. Siis komberdas ta lombates eemale.

Ja siis lähenesid teised linnud Jakobile. Nad tulid segamini ja ometi nagu mingi korra järgi. Nad tulid ärevuses, kaebasid ja kurtsid ning olid vihased. Tulid taaruvad haned, tulid nahksilmi pööritavad kanad ja teised pardid ning kalkun oma pentsiku näoga. Ja kukk marssis mööda, kõkutas ning suurustles. Temal polnud küll tõesti midagi viga, aga ta pidi kaasa lööma, kus aga midagi lahti oli. Ja tuvid laskusid lakaredelile, Jakobi

õigadele ja põlvedele ning muldrile ta kõrval. Siin oli alati palju lahtisi tuvisulgi õhus, aga nüüd oli neid veel eriti palju.

Kõik linnud piirasid oma hädadega Jakobit ja ta rääkis lindudega. Ta rääkis inimese ja linnu keeli, igaühele eraldi ja hulga peale kokku. Ta rääkis väga tasa, rahustades, peaaegu sosinal. Ta tegi huulte ja suupäraga järele nende hääli, kõkutas ja kudrutas, vaadates neile oma tuhmide, nagu kaega kaetud silmadega. Ja ta sai ise peaaegu linnu näo ette, oli kord nagu kalkun ja kord nagu kõkutav kukk, ikka sedamööda, kellega ta kõneles.

Siis hakkasid linnud pikkamööda rahunema ja nende hääled tasanesid. Nad siirdusid eemale, igaüks sinna, kuhu tal oli asja. Ja siis märkas Jakob ka Illimari.

«Punane kass tuli mulle vastu,» ütles Illimar. «Tal oli tuvike suus.»

«Ma tean, ma tean,» vastas Jakob kurvalt pead kõigutaces. «Ma nägin seda ise, kõik nägin ise, ega saanud ometi parata. Ta tungis esiti pardi kallale ja siis tõstsin ma kisa ning ta pidi põgenema. Ta oli juba jooksul, aga siis lendas tuvike, rumal loom, ise lakast ta suhu, otse ise ta suhu. Tea, mis tal arus oli. Aga nii ta lendas. Ja röövel läks oma saagiga. Ma ei jõudnud järele.»

Jakob tõusis õhates muldrilt ja astus õue poole. Ta oli üleni hall ja murelik. Haige jalaga part hakkas talle vaevaselt järele paterdama. Jakob kummardus ja võttis ta pihule.

«Sa tahad sisse tulla ja seal põdeda? Tule, jumala loom.» Ta tegi liigutuse, nagu oleks pardi pead silitanud. Part tõmbas kaela kokku ja sulges mõnuldes silmad. «Tule ja puhka. Maailm on kuri.»

Õu laskus maja eest libamisi otse järve. Seal all sulistasid ja mulistasid haned ning pardid segamini. Õu isegi oli porine, täis loendamatuid linnujälgi, sulgi ja mitmevärvilist sõnnikut. Sulgede ja sõnniku rada jätkus trepile ning sissegi.

Illimar püsis Jakobi kannul, sest see maja ja ta elanikud huvitasid teda alati. Vahel kutsus Jakob teda oma imesid vaatama, vahel aga ei teinud nagu väljagi. Tea, kas oli ta siis haigem või oli tal muid muresid. Ta nagu ei kuulunudki inimeste hulka ega pannud neid ka igakord tähele. Täna aga lähendas kassi lugu teda Illimarile.

Majakese ruumid olid täis lahtreid, võresid ja puurisid. Ning

Jakob talutas Illimari ühe lahtri eest teise ette. Siin olid väikesed kalkunid just täna munadest välja tulnud ja seal veeresid pisukesed kanapojad ringi nagu kollasest puuvillast pallikesed. Pärlkana haudus pesal, kaetud nagu täpilise sitsriidega. Ja pardipojal polnud veel kaua õiget pardi nägu ees. Kõiki neid imestles Illimar, nagu oli varemgi imestlenud.

Need olid küll taltsad, rahulikud loomad, kuid võisid vahel siiski hirmu peale ajada. Seda tegi kana, kui ta suled turri ajas ja äkki maast üles kargas, nagu vedruga. Ja seda tegi hani, kui ta kaela maha painutas ja seda ussina keerutades sisinal lähenes. Ega olnud rahustav vaadata kalkunitki, kui ta äkki nagu silmitust vihast punetama hakkas. Siis haaras Illimar hirmunult Jakobi käe järele.

Tagumises toas oli üks sein üleni täis riiuleid. Seal oli ääretul määral mune, suuri ja väikesi, valgeid, kollakaid ning sinakaid. Ja lae all kuivas hulk parditiibu — see oli nagu hallvalge telgilagi. Aga ülevaatus lõppes ikka sellega, et Jakob seinalt oma voodi kohalt kaks haruldast sulge võttis. Üks oli suur ja kahar, hallide pitsiliste äärtega, teine kitsas, erekollane ning -punane.

«See on jaanalind ja teda kutsutakse ka traussiks,» ütles Jakob. «Ja see on kakaduu, aga isast hüütakse ka papaguuks.»

Ja siis tuli kõnelus, mida oli varemgi olnud, kuid mis sellest hoolimata kordus, sest et ta nii huvitav oli.

«Kas sinul ka niisuguseid lindusid on olnud?» küsis Illimar.

«Ei ole,» vastas Jakob. «Nad ei ela meie maal. Aga mul on nende suled. Trauss elab kõrbes, tühjal maal. Ta on hobuse suurune, jookseb kolmkümmend versta tunnis ja peidab oma pea liiva sisse. Tema muna on nagu sinu pea. Papaguu aga kõneleb inimese keeli. Nad võivad omavahel ja inimestega juttu ajada. Peremamslil oli üks, aga see oli kakaduu ja kõneles sellepärast vähe. Ta võis ainult natuke saksa keeli vanduda. Ja see sulg siin ongi tema oma.»

See jutt oli Illimarile alati suureks imestlemise põhjuseks. Ta oli seda juba mitu korda kuulnud, kuid võis uuesti jälle kuulda. Lisa sellele Jakobilt ei tulnud, ta kordas ikka sedasama. Kuid seda võis ise oma tahtmist mööda täiendada. Ja nii kujutles Illimar neljajalgset lindu, kelle munadel on juuksed nagu inimese peal. Ta jookseb tunnis kolmsada versta, muul ajal aga hoiab oma pead liiva all. Ja ta kujutles papaguusid, kes üksteisele vastu juhtudes peatuvad, tere-tervist soovivad, koduste

käekäigu järele pärivad, teed küsivad või muidu omavahelisi asju ajavad.

Mõtted neist lindudest täitsid Illimaril mõnegi üksindase tunni. Kuid rääkida ta neist kodus ei saanud, sest teised naersid ta välja. Ja vend Karla leiutas omalt poolt veel ühe imeväärse linnu. Ta nimetas seda mammaguuks.

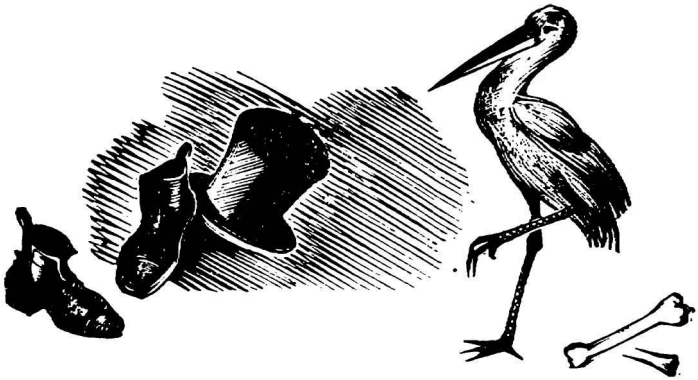

5

Linnumaja oli õieti piir, milleni tohiti omapead minna. Kõik, mis sellest kaugemal, oli ilma eraldi loata keelatud. Kuid sealt see huvitav maailm päris algaski. Siinpoolset tunti niikuinii, uusi asju võis kohata alles kaugemal. Ja sellepärast lõmbas ka Illimari sinna vastupandamatu jõuga.

Kui ta nüüd linnumajast lahkus, polnud tal esiotsa küll seda keelatud mõtet. Ta oli pisut väsinud selle hommikupoole elamustest, lisaks huugas ta pea nii linnumaja häältest kui lõhnadest. Sellepärast tahti ta minna ainult veel mõne sammu, kuni näeks üle järve viivat saks-silda ja härrastemaja teispool järve. Mitte raasugi rohkem . . .

Kuid ta ei kogenud esimest korda, kui tühjad on inimese kavatsused.

Tee läks ranna kõrgete puude all, ühel pool järve järsk kallas, teisel humalaisse kasvanud aed. Siin oli hämar ja vilu, kuid

puude vahelt paistis päikese valgustatud järv. Selle vesi oli tõrvmust, läikides paiguti ometi silmipimestavalt. Kalda all mustasid poolenisti poris, poolenisti vees rampunud puujuured. Siin-seal rohetasid kalmuste ja kõõluslehtede laigud ning hundipurikaski oli alles roheline. Kõike seda vahtis Illimar huviga, tundes ühtlasi üksinduskõhedust.

Muld ta paljaste jalgade all paistis jahedana. Ta püüdis astudes kivikesi varvaste vahele võtta ja neid vette visata. Seda tegi vend, ja see oleks temagi mehisust tõstnud. Kuid nad langesid tal ikka rannamutta.

Nüüd paistis juba vastaskalda muru, ilupõõsaid ja nende tagant härrastemaja aknaid. Ja nüüd hakkas ka sild paistma, paljastudes ikka rohkem, nagu oleks ta roosakas keha pikemaks kasvanud. Ning nüüd oleks Illimargi peaaegu tagasi pöördunud.

Kuid just siis nägi ta midagi valget üle vastasranna muru liikuvat. Jah, ei olnud kahtlustki, see oli kurg Joosep. Ja nüüd ei võinud ka Illimari äkilisest tagasiminekust enam juttugi olla.

Kes võis täielikult teada selle linnu lugu! Kord oli ta mõisa sattunud ja siia jäänudki. Ta tiib oli vigane olnud, ja kui see paranes, lõikasid nad ta sulgi lühemaks, nii et ta enam lennata ei saanud. Ta oli selle üle esiti väga vihane olnud, märatsenud ja käratsenud, kuid siis leppinud. Ta ei läinud enam kuhugi kaugemale, ei suvel ega talvel. Või kuhu sa lähedki lausa jalamehena! Ta armastas nüüd väga inimeste seltsi. Kus aga rohkem rahvast koos, teol või peol, ikka oli ta platsis. Ja oma rahvast, sugulasi ning sõpru tal ju enam ei olnudki. Oli nagu võõrasse kohta jäänud vananev inimene. Üldise arvamuse järgi pidi tema nimi olema Joosep. Kuidas teda aga ta omaste keskel oli kutsutud, seda ei teadnud keegi.

Ta oli tark ja tasakaalukas loom. Ainult teeradadest ta suurt ei hoolinud, vaid läks ikka oma sihti mööda. Nii astus ta nüüdki põiki üle muru, otsejoones järve randa. Tema kombeid juba tunti, eriti ta söömakommet. Kui talle köögis midagi anti, siis ei hakanud ta seda kunagi kohe sööma, vaid läks kõigepealt randa, kastis saagi vette ja hakkas siis alles uurima, kas see üldse süüa kõlbas. Illimar ei näinud kauguse pärast, kas ta praegugi midagi noka vahel kandis. Kuid ta asjalikust sammust võis seda ometi arvata.

Nüüd jõudis Joosep järve randa ja lähenes veele. Illimari ärevus kasvas, nii et ta pidi otse maha kükitama! Jah, Joosepil

oli midagi valget põiki noka vahel, ta kastis selle vette ja poetas siis liivale. Ta vaatas seda kord ühe, kord teise silmaga, käänates oma suurt pead. Ja siis sai ta väga pahaseks! Ta plagistas paar korda oma nokka ja tegi isegi tiivakontsudega mõne ägeda liigutuse. Teda oli jällegi narritud, talle oli täitsa paljas kont noka vahele pistetud! See vihastas teda nõnda, et ta ei tahtnud enam köögi poole vaadatagi. Ta tõusis üles kaldale, peatus, vahtis mõne hetke üle järve ja hakkas siis kähku silla poole marssima. Ta oli siinpool kindlasti midagi huvitavat näinud.

Illimar jälgis teda kogu aeg silmadega, ja talle enesele tähelepanematult hakkasid ta jaladki kure suuna kohaselt liikuma. See kadus küll hetkeks puude varju, kuid just samal hetkel kuulis Illimar lähedalt inimeste hääli ja nende hulgas üllataval kombel ka oma isa häält. Jah, isa pidi ühes meestega viinakeldri juures olema! Ning neid oligi kurg Joosep üle järve näinud.

Viinakelder oli juba siinsamas, paari põõsa taga. Õieti oli see mõisa suur kiviait, mille üks ots oli pööratud järve poole. Ja sealt otsast viiski sissekäik viinakeldrisse aida all.

Kui Illimar pärale jõudis, oli seal suur tegevus käimas. Keldri lähedal seisis paar plaanvankrit, kärbeste käes trampivail hobustel kaeratorbikud peas. Keldri mõlemad uksepooled olid pärani ja must võlvialune lahti vaatamiseks. Mehed pusklesid seal hämaruses, ähkisid ja ohkisid. Niipalju kui Illimar neid nägi, olid nad kõik tema tuttavad ja sõbrad. Sealsamas oli ka ta isa ja juhatas asja käiku. Kuid kirjutaja istus ukse lähedal kastil ja märkis oma raamatusse, mis tal märkida oli. Aeg-ajalt ilmusid nad aga kõik jumala päikese alla, pühkisid higi, tõmbasid hinge ja rääkisid üht-teist, mis töösse ei puutunud. Sest töö viinakeldris oli ikkagi midagi muud kui harilik töö.

«Noh, poiss, sina ka siin!» ütles isa Illimari nähes. Rohkem ta ei öelnud, kuid sellestki piisas. See polnud igatahes mitte keeld. Kuid kui isa ei keelanud, siis ei vajanud ka ema enam mingit aruannet. See oli juba kord nii. Sest isa käis üle kõige.

Samal hetkel lõi isa pilgu silla poole, ja ta nägu läks naerule. Sealt lähenes Joosep ja silmitses teraselt keldri ees seisvat salka. Ta ei peatanud ega kiirustanud sammu. Ta tahtis vaid kõigepealt näha, kes need seal õieti on. Ja ta näis rahule jäävat: kõik puha oma rahvas. Kui ta juba õieti lähedal oli, pööras isa selja ja tegi, nagu ei näekski ta võõrast. Kuid see ei lasknud

end petta. Ta lähenes isale selja tagant, pistis noka ta kuue taskusse ja tõmbas sealt leivatüki välja. Ta teadis nii kindlasti, et seal seda just tema jaoks hoitigi. Ja kõik naersid. Joosep aga astus niisama aeglaselt randa, kastis palukese vette ja sõi selle. Ta klõbistas nokka: see oli siiski midagi muud kui kõõgitüdrukute narritembud! Ja siis tuli ta jälle ukse juurde.

Töö keldris algas uuesti. Illimar seisis ühel pool, Joosep teisel pool ukse kõrval. Nii piilusid nad võlvialuste hämarusse. Aina vaadid ja vaadid, suured ja väikesed, mida ühest teise veeretati ning üksteise peale kuhjati. Seal ähkisid mehed ja sealt hüüdis isa kirjutajale numbreid. Oleks tahtnud kogu seda toimetust lähemalt näha. Kuid oli midagi, mis peletas nii Illimari kui Joosepit. See oli keldri lõhn, midagi jahedat ja imalat, kanget ning vänget. Seesugust polnud kuskil mujal, isegi mitte viinavabrikus eneses. Ta voolas pilvena uksest ja levis isegi ümbrusse. Ja Illimar oli kuulnud, et juba paljas see lõhngi purju paneb. Ning need seal sees polnudki enam täitsa kained. Oli midagi isesugust nende käitumises, isegi isa omas, kes ometi kunagi ei joonud. Ja Illimar nuusutas keldri lõhna ning mõtles: kas peaks see väljaski mõjuma? See mõte hirmutas, kuid oli ka veidralt veetlev. Ta vaatas Joosepit: see seisis harkis jalu, õlaga vastu seina, nokk pisut lahti, silmad suletud . . .

Äkki hüüdis Saaremaa Riidu lävele astudes:

«Meile tuleb veel teisigi võõraid!»

«Kesse?» küsiti keldrist.

«Eks ikke va Hull-Juhan.»

«No siis saab jällegi nalja!»

Sealt ta läheneski, see uus võõras. See oli pikk, kõhetu mees, uhke otsaesisega. Kuid sellest hoolimata oli ta nimi Hull-Juhan, ja temast arvati, et ta enam rumalamaks ega targemaks ei lähe. Pidi juba selle mõistuse-piskuga läbi ajama, mis talle kord oli antud. Ja seda polnud palju, nagu taipas Illimar, taipas võibolla isegi kurg Joosep. Juhan polnud enam noor, ta meelekohad hakkasid juba halliks minema. Ainult ta kongus nina näis veel kasvavat ja ikka rohkem ta härrandlikku sünnipära avaldavat. Nii arvati nimelt mõisas. Sest ta ema oli olnud toatüdruk, aga isast ei teatud midagi. Ja mõisas teda peeti, nagu oleks ta igavesti siia kuulunud.

Ta ei teinud kellelegi paha, kui teda ei ärritatud. Kuid tal olid omad kombed, oma jonnakus ja isegi oma uhkus. Ta ei kannatanud nimelt kübaraid ja saapaid, ei mingit peakatet ega

jalatsit. Need näisid talle otse kehalist valu tegevat. Oli see suvel või talvel, ta käis palja päi ja palja jalu. Kübarat ei pannud ta vabatahtlikult kunagi pähe. Ja ainult suurima pakasega nõustus ta kottasid kandma. Kuid seda peeti siis ka külma mõõdupuuks. «Nii käre, et Hull-Juhangi juba saapaid kannab,» öeldi mõisas. Kuid sedamööda polnud ka ta jalad enam kellegi inimese jalad, vaid pigemini kabjad. Nad olid kõvad ja mustad nagu malmist.

Ta suurimaks kireks oli viin. Seda sai ta harva, ainult mõni kord aastas ja peamiselt just viinakeldri juures. Ning sellepärast passis ta ka peale, et õigel ajal kohal olla. Kuid siin olid selle saamisega jälle omad sekeldused.

Nii ta nüüd tuli. Ta must ülikond polnud just tema jaoks õmmeldud. Sest selle varrukad ulatusid poolde käsivarde ja püksisäared vaevalt üle põlvede. Nagu ikka, oli ta nüüdki palja päi ja jalu. Kuid ühe kaenla all oli tal luitunud silinder-kübar, teise all kummidega kamassid, pikast east lõmmis nagu lootsikud. Need esemed näisid teda isegi kaenla all vaevavat, kuid nad olid viina saamisel vajalikud.

Ta peatus meeste ees, vaatas neile altkulmu ja kähistas üheainsa sõna:

«Viina!»

«Kas sa viina-seadust ei tunne?» käratas vana Hirm vastuseks. «See on keisri käsk: viina peab joodama, müts peas ja saapad jalas, nagu mehine mees! Paljasjalgsete jaoks ei ole viina — see on seadus!»

Seda seadust tundis Juhan isegi. Ta nägu kiskus virilaks. Seistes kordamisi ühel jalal nagu kurg, tõmbas ta kamassid jalga. Ja siis tõstis ta silindri pea kohale, seda ometi pähe laskmata.

«Mis mood see on?» põrutas Saaremaa Riidu. «Kütsakad kübara küljest!»

Juhan laskis silindri pähe. Ja nüüd oli ta oma viinavõtmise mundris. Kuid ta oli selles õuduseni veider: veel pikem kui muidu, rind eest nabani lahti, säared kamasside ja püksiotste vahel vaksa võrra paljad. Suured kamassi-kõrvad tolgendasid ees ja taga. Ning Juhan näis otse vabisevat vastikusest.

Siis ulatas Illimari isa talle viinakortli.

Ja siis see sündiski, milleks kogu see komet oli korraldatud. Juhan kahmas ühe käega kortli ja kummutas suu kohale. Samal ajal rabas ta teise käega silindri ja kamasside järele. Ning

veel enne, kui kortel tühi, olid ka Juhanil need vastikud värgid juba kaenla all. Kuidas see toimus, seda ei suutnud keegi näha ega seletada. See oli imetegu.

«Pea, pea!» karjusid kõik läbisegi. «Keda sa petad! Kes lubas sul kübarata juua!»

Kuid Hull-Juhan jooksis juba läkastades ja võikalt naerdes eemale. Läkastades sellepärast, et kortlis oli puhas piiritus olnud, mis talle aga just meeldiski. Ja naerdes sellepärast, et ta oli neid omal kombel ometi tüssanud. Ei, ega ta nii rumal olnudki, nagu arvati. Enda jaoks oli tal mõistust küllalt. Katsugu aga teised omaga läbi tulla!

Illimar oli esialgu nii Juhanit kui meeste kärkivaid hääli kartnud. Kogu ses toimingus oli olnud midagi ähvardav-tõsist. Kuid siis märkas ta naerukübet meeste silmanurkades. Ei, see oli siiski paljas nali vaese Hull-Juhani arvel. See oli pärit veel sellest ajast, mil Juhanit oli püütud valjusega sundida inimese kombel elama. Ja lõpuks polnud kellelegi kurja tehtud ega ähvardanud mingi hädaoht. Juhanit oli küll pisut pinnitud, kuid ta oli oma napsi saanud ja pidas end koguni võitjaks. Seal ta läks juba sillal, ühes oma silindri ja saabastega, et panna need järgmise napsikorrani paigale.

Kõik naersid, naersid nii, et pisarad silmi tulid. Naeris ka Illimar, tammudes ühelt jalalt teisele. Ja isegi kurg Joosep võttis üldisest rõõmust osa. Ta keksis meeste keskel, plagistas nokaga ja vehkis tiivakontsudega. Tea, mis tema kogu sest asjast arvas!

Hirmu Juhan pani oma kange tubaka tossama. Selle hõng oli veelgi vägevam kui viinakeldri oma.

Sel hetkel hakkas aida ees platsil sõõgikell lööma. Killadikõlladi! rõkkas see rõõmsalt. Kellapostide all seisis kupja naine, varrukad üles kääritud ja punavöödiline seelik ümber, ning sikutas kellanööre. Ta käsivarred käisid nagu kurikad heledas päikesepaistes.

Juba lõuna! Selle vastu polnud neil kellelgi midagi. Kirjutaja lõi oma raamatu kinni, mehed tõmbasid pintsakud selga ja Illimari isa lukustas keldriukse tohutu suure võtmega.

«Noh, vanapoiss, kas läheme?» küsis Saaremaa Riidu kurg Joosepilt.

«Jah, vanapoiss, mis muud, kui lähme,» noogutas kurg Joosep vastuseks.

Ja nad läksidki koos.

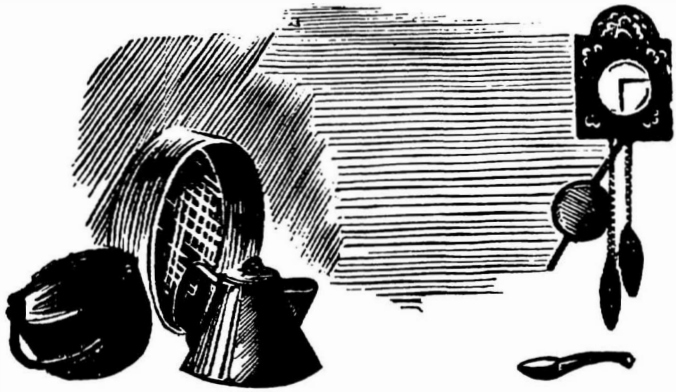

6

Lõunaks tuli kogu perekond koju. Tuli isa ühes Illimariga, tuli tädi Liisa ja tuli vend Karla. Liisa oli mõisaaias tööl olnud ja Karla juba hommikul saadetud mingis asjas alatare manu. Muidugi, ta oli seal pool päeva olnud, mõtlematagi kojutulekule. Sest kui ta kord juba väljas oli, siis ei saanud teda ka keegi enam kätte. Nii rändas ta omapead ringi, nägi iga laadi inimesi ja võttis igasuguseist asjust osa. Ning Illimari meelest oli tema vabadus otse kadestamisväärt. Kuid ta oligi Illimarist poole vanem ja käis talvel juba koolis.

Nüüd ei paistnud päike enam otsejoones tuppa. Kuid õu akna ees oli heledalt valgustatud ja lõi oma vastuhelgi seintelegi. Söögilaud oli otse akna all ja kaetud omakorda veel valge linaga. Nii et paistis laual iga leivapuru, mis sa sinna poetasid, ja iga tilk, mis sa sinna loksutasid. Ning sedagi juhtus tihtipeale, otsekui Illimari kiusuks.

Kolm täiskasvanut olid Illimari meelest väga suured, nagu hiiglased istusid nad seal laua ümber. Eriti ei võinud kedagi teist isaga võrrelda. Tõsi, Illimar oli näinud küll veel suuremaidki mehi, kuid ega nad isast ikkagi suuremad olnud. Siin otsustas juba lihtsalt asjaolu, et see oli isa. Tal oli suur punakaks tuuldunud nägu, mustad jõhvtugevad juuksed ja vahakad vurrud. Kuid eriti suured ja tugevad olid ta käed. Nendega võttis ta iga söömaaja alguses leivapätsi ja lõikas pika noaga igaühele sirged ning ühepaksused viilukad. See toimus nii täpselt ja mõõdetult, nagu võis nõuda ainult meistermehe kätelt. Kuid Illimar taipas ses toimingus ka midagi pidulikku ja pühalikku. Sest leivalõikamise hetkel istusid kõik vaikselt ja liikumatult. Hiljem võis juba igaüks ise oma tarvidust mööda liisa lõigata. Ainult leivapätsi ei tohtinud iial seliti panna, ja kui paluke maha kukkus, siis pidi sellele üles tõstes suud andma. Sest isa mäletas oma noorusest aegu, mil oli leiba veel väga vähe olnud. Ja seda nimetati veel nüüdki «jumalaanniks», olgugi et isa seda teenis ning ema küpsetas.

Ema ja tädi olid võrdlemisi ühesugused, ainult ema juuksed olid heledamad ja ta ise natuke tüsedam. Isa oli küll perekonnapea ja teda kardeti, kuid tõeliselt tegi ta perekonnaelu pisiasjadega vähe tegemist. Ta isegi ei tõrelnud palju lastega, veel vähem oleks nende peale kätt tõstnud. Kui juhtus, vaatas vaid kurjalt — ja sellestki jätkus juba. Ema aga oli ema. Temalt tuli vallatuse puhul kergesti laksak põsele, kuid temaga ka jonniti, tema ebameeldivaist käskudest hiiliti mööda — ja teda armastati. Lauaski oli tema see, kes pidi kõige eest hoolitsema, ja Illimar sõi pooleteramehena ikka veel tema taldrikult. See oli nagu iseenesestki mõistetav.

Tädi Liisa oli alati perekonnas olnud, nii kaugele kui Illimar mäletas. Ta oli küll juba mitmesuguseid tädisid näinud, aga tädi Liisa oli õigupoolest alles päris noor tüdruk. Ta oli kitsukene, tasase iseloomuga, käbedate töökätega, kuid omad noore tüdruku kombed ja huvid ei puudunud temalgi. Ikka vahel sekka käis temagi mõte ilusama hilbu ja lustlikuma silmapilgu poole. Ning heas tujus olles ajas isa temaga kiusujutte poistest. Illimarile jäid need jutud küll tumedaks, kuid nende laad oli talle nii tädi vastuvaidluse ja punastamise kui teiste naeru põhjal selge. Ja temagi naeris omaette kaasa.

«Naised on ikka naised!» arvas vend Karla neil puhkudel halvakspanevalt. See oli muidugi mujalt kuuldud lause, sest ta

endagi mehisus polnud veel kesteab kui pikk. Ta oli küll suure kasvuga poiss, kõhetu, tedretäheline, püsti harjasjuustega, suurte kõrvadega. Ja ta oli rahutu, plaanitseja, valmis igasuguseiks seiklusiks. Nendega ei läinud tal igakord kaugeltki hästi ja vahel tuli väga alandavaid arvepidamisi. Aga ta oli siiski vanem ega hoolinud Illimari seltsist palju, kui seda ta ettevõtmistel just hädapärast vaja polnud. Muidu aga võis ta Illimari hullutada igasuguste juttudega, millel polnud mingit põhja, mida aga Illimar alles hiljem taipas.

Nii istus perekond lauas, nagu oli ikka istunud. Neile oli ühine päevitunud näonahk, ühel rohkem, teisel vähem tedretähti, kõigil aga kõrged põsenukid. Illimar polnud veel mõttele tulnud, kas nad olid just ilusad või mitte, aga millegi poolest erinesid nad teistest temagi meelest. Nad olid nimelt kõik m e i e.

Lõuna oli algupoolel ikka igav, nagu mingi tüütu kohusetäitmine. Vaikiti ja söödi. Kuid sedamööda, kuidas täisealiste töö väsimus ja söögiisu vähenes, muutus asi lõbusamaks. Siis hakati nimelt rääkima, juttu ajama. Illimar ei saanud selle juures küll mingit osa etendada ja Karlagi jutuhoole pandi harilikult pärss kohe peale. Kuid nad kuulsid, mis vanemad rääkisid, ja said mitmesuguseid asju teada. See oli nagu aruandmine sellest, mis oli igaühega täna huvitavat juhtunud või mis teiste käest kuuldud, ja siis ühine arupidamine, kas sellest head või halba arvata. Ning vahel kaldus jutt sootuks kaugele sellest, millest ta algas.

Harilikult alustas kõnelemist isa. Ta sõi siis juba loiumalt, peatustega, ja ta näost oli juba näha, et ta midagi ütelda mõtles. Kui see oli lõbus, siis muheles ta omaette, kui aga halb, siis läksid ta näojooned valjuks. Täna aga paistis, et ta jutt polnud ei seda ega teist, vaid sealt vahepealt.

«Kuidas vahel ka vanadki asjad päevavalgele tulevad,» alustas ta, ja kõik vaatasid küsivalt talle otsa. «Olime täna viinakeldris,» jätkas siis isa, «on seal ümbermõõtmisi ja ümberkorraldamisi. Seal päras, kõige koli taga oli üks vana vaat, mida pole enam mitukümmend aastat tarvitatud. Tõmbasime ta välja, aga oli nii kõdunenud ja kuivanud, et kohe lauahunnikuks kokku vajus. Ja mis te mõtlete: iga laud seestpoolt otsekui karuäke, ikka paar tolli vahet ja jälle peenike pulk sisse taotud. Pealt pole midagi näha, aga seest nagu siil.»

«Kes siis seda on teinud?» imestas ema.

«Kesse? Eks ikka teomehed, endised viinavedajad. Sai neid ju ka omal ajal nähtud, kui noormees olin ja vooriga Riias ning Tallinnas käisin. Öösine aeg, valgust niipalju kui lumi annab, voor aga pikk, mitukümmend rege. Kes neid seal valvata sai! Konutasid aga vaatidel kasukate all röötsakil, ajasid joru. Aga enestel pisukesed oherdid kaasas, muudkui puurivad aukusid läbi tammelaudade, siis õlekõrs sisse ja kaanivad selget piiritust, niipalju kui süda kutsub. Siis jälle tapp ette — olid selleks valmisvoolitud pulgadki kaasas — ja pealt pigiga mustaks ning siledaks. Seespool ulatusid pulgad küll pikalt välja, aga kes seda nägi. Nähti ainult, et mehed on vahel liiga lõbusad, aga mine võta kinni, millest. Naersid: hakkavat niisama pähe, kui pea liiga vaadi lähedal hoiad! Ja nii igal ööl ja igal peatuskohal, ning teed olid tol ajal pikad. Sellestki vaadist oli näha, palju teda neil reisidel tikatud. Ei jõudnud ära lugedagi!»

«Ega sinul sellepärast midagi halba tule?» hoolitses kohe ema.

«Mis minul sellest! Juba väga vana asi, ammu enne mind juhtunud. Ei olnud mina varem vooride valvaja ega ole nüüd. Ja mis need vooridki enam endistega võrreldes — ainult mõnikümmend versta oma linna. Nüüd raudteed ja kõik muugi sedamööda. Aga teisiti oli lugu ennevanast. Tea, kus nüüd tookordsed viinavedajad isegi on? Eks ikka ammugi juba mulla all, puhkavad oma peatäisi!»

Näis, nagu oleks isale päris lõbu teinud, et mõisat kord tüssati. See aga ei puutunud temasse. Peaasi, et praegu tema hoolde usaldatud asjad korras oleksid!

Ja siis jutustas isa tänasest Hull-Juhani napsilkäimisest. Seesuguseid lugusid oli küll varemgi kuuldud, aga omajagu lõbu pakkus seegi. Ainult ema jäi pikapeale tõsisemaks ja, kui isa oli lõpetanud, lausus vaikselt:

«Sõtse käis hommikupoolel siin.»

Isa kortsutas kulme ja küsis, olgugi et näis vastust isegi teadvat:

«Missugune sõtse?»

«See— see hull, kes siis muu,» vastas ema.

Kõik jäid vait, nagu oleks midagi rasket nende üle langenud. Jah, see oli kurb lugu! Isal oli nimelt õde, kes elas ajuti päris mõistlikult, kuid sattus siis äkki märatsemishoogu. Siis ilmus ta metsatagusest külast nähtavale, jooksis läbi kõik tuttavad ja sugulased ning tegi, mis aga mõttesse tuli. Ta oli siis kohutav

ja tal oli mitme mehe jõud. Illimar oli seni küll ainult kord näinud ta hullumeelseid silmi ja süsimusti pulstunud juukseid. Aga temagi teadis, mis tähendas hull-sõtse külaskäik. Selle eest oleks kesteab kuhu põgenenud. Ja täna oligi ta juba siin käinud, just siis, kui ta oli linnumaja või viinakeldri juures.

«Noh — ja kuidas?» küsis isa pikkamisi.

«Midagi,» vastas ema. «Näis päris selge olevat. Kartsin küll, et tea, mis teeb, aga midagi. Istus paar silmapilku, puhkas jalgu ja ajas mõne sõna juttu. Ainult ära minnes ähvardas äkki, et maksab kõigile oma vaenlastele kätte — kui jälle haigeks jääb.»

«Imelik, et ta seda ise teab,» arvas tädi.

Kuid keegi ei vastanud talle. Ega tulnud ka muust jutuajamisest enam midagi. Isa tõusis lauast ja ühes temaga teisedki.

Pärast lõunat heitis isa ikka puhkama. Tal oli küll ainult pool tundi aega, kuid talle jätkus sellestki päris korralikuks magamiseks. Ta läks tagatuppa, võttis kuue seljast ja heitis sängi. See oli nagu märguandeks teistelegi. Ema õiendas veel pisut eestoas, kuid varsti oli temagi kappide taga isa kõrval. Tal olid küll jälle sukavardad näppude vahel, aga need liikusid veel väga uniselt, ainult nagu moe pärast. Tädi kraamis laua ja siis heitis temagi pikali ning laotas pearätiku üle näo, kaitseks valguse ja kärbeste eest. Seal ta lamas oma kuldpaberist inglipiltide all, ainult rätik ta suu kohal liikus pisut. Illimar vaatas ümber: Karlagi oli juba läinud. Ta oli veel silmapilgu eest siin olnud, aga siis kadunud nagu vits vette. Ja Illimar leidis enese äkki täitsa üksi olevat.

Ta istus hetkeks akna juurde. Väljas paistis ikka päike ja tuba oli endiselt valge. Ainult maja vari õues oli pisut pikemaks veninud. Oli hääletu ja igav. Illimar kuulatas lamajate hingamist — kas nad magavad juba? Emast ja tädist ei saanud ses suhtes kunagi täit selgust, kuid isagi hingas nii, nagu oleks alles ärkvel olnud. Küllap ta mõtleb veel, kas veidrale vaadile või hull-sõtsele. Mälestus neist polnud Illimariski kustunud. Imelik küll, ta oli nii kodus kui viinakeldris olnud, kuid need asjad olid temast siiski mööda läinud. Maailmas sünnib palju asju, mõtles ta, aga üks inimene näeb ainult ühte ja teine teist. Ning kui sa neid just ootama hakkad, siis ei sünni tõeliselt midagi. Jääd ainult uniseks. Illimar haigutaski juba korra nii, et oleks võinud oma rusika suhu pista.

Äkki aga kuulis ta, kuis isa norskama hakkas. See algas mõne katkendliku tõmbega, paisus vilistamiseks ja vuhistamiseks ning prantsatas siis suure raginaga alla nagu puuriit, kui halud hakkavad omapead veerema. Ja siis otsast peale ikka jälle seesama lugu, ainult mõne vähema keerutuse ja kudrutuse, vuhina ning prantsatuse teises järjekorras esitamisega.

Nüüd magati siin täie tõega. Ja Illimar hiilis toast välja.

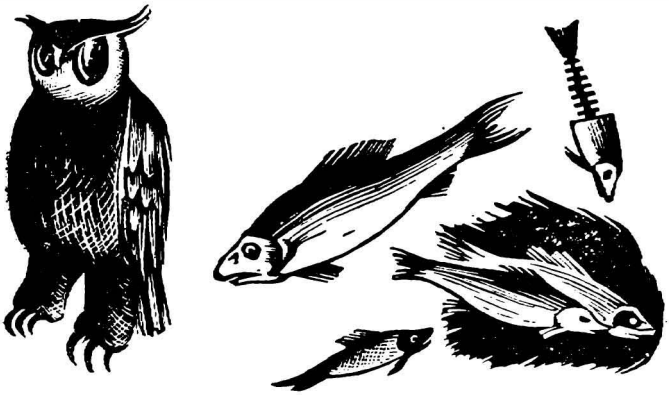

7

Otse Illimari vanemate korteri ukse kõrval oli eeskojas pumpkaev. Pump nagu pump ikka, tõmmuks tõmbunud veetoruga ja haljaks hõõrutud raudvaltaga, mille alumine ots keeras rõngasse nagu koera händ ja lõppes veel suure pommiga. Ainus iseärasus, et see pump asetses majas, katuse all, mida Illimar polnud mujal näinud.

Kuid ega seda eeskodagi võinud hariliku majaruumiga võrrelda. Ta ulatus läbi kogu vana õllekoja keskosa, välisseinast välisseinani. Tal polnud lage peal, vaid kõrgel üleval paistis kohe katus, selle põikpalgid, roovikud, õlatuustid ja nende peal kivid. Siit-sealt vilkus isegi päevavalgust sisse, ja talvisel ajal ei võinud siin erilisest soojusest kõnelda. Oli peaaegu nagu õu, olgugi et seinad ümber ja telliskivipõrand all. Kaevu ümber tekkis ikka jäämägi, välisukse lähedal lumehunnikud ja rentslitel võis liugu lasta. Mõlemad maja soojad otsad olid omaette,

otsekui iseseisvad ehitised, mida ühendasid vaid välisseinad ja katus. Nende otste lahtised pööningud oma koli-saladustega vahtisid vastamisi ja olid veelgi hämaramad kui eeskoja enese katusealune.

Samuti elasid ka Illimari vanemad ja Hirmud vastamisi. Kuid selleks, et ühe juurest teise juurde jõuda, pidi minema põiki läbi kogu eeskoja. Nii olid nad küll naabrid, kuid ometi mitte väga lähedased. Ja nad kohtusid enamasti ikka ainult eeskoja välisuksel.

Ometi, sel hetkel, mil Illimar oma toast väljus, seisis vana Hirm parajasti pumba juures ja asus täislöödud veeämbrit konksu otsast maha võtma. Ta oli vestiväel ja kõigiti juba koduses olekus. Sest tema pärisametiks oli ööd vahtida; selle eest tegi ta muud tööd ainult pool päeva. Ja nüüd oli tal just kogu õhtupoolik vaba.

«Noh, Illi-poju,» ütles ta kohe, «kas tuled jälle minu poole heeringa hända sööma? See mul praegu laua peal. Ja napsi saame kah!»

Eriti see «kah!» oli öeldud täismehe rõhuga, nagu endiste ühislõbude meeldetuletuseks. Ja nii oli Illimar asetatud kohe suure kiusatuse ette. Sest Hirmu Juhan oli ta suurimaid sõpru, ega võinud midagi võrrelda nende koosviibimistega, mis oli neil omavahel olnud. Ja seda isegi sellest hoolimata, et Juhanil oli tige koer Sami ning mitte vähem tige naine Ane. Juba paljas jutt Juhaniga maksis midagi, sest seal tulid läbivõtmisele kõik maailma asjad, ja nende arvamused klappisid enamasti hästi. Sihukest juttu ei saanud Illimar kodus kellegagi ajada. Ja teiseks oli see heeringa sabagi väga veetlev asi. Ei võinud ju küll öelda, et Hirmu Juhani majapidamine oleks olnud kesteab kui peen või ta söömalaud erakordselt rikas. Aga Illimaril oli eriline kirg heeringa saba vastu ja just sellisena, nagu see tuli Hirmu Juhani lauale. Küsimuses olid nimelt need viimsed sabalüülid ühes uimedega, — marusoolased, pisut tulitanud, nagu roostes, — otse laualt sõrmedega võtta ja suhu pista. Sedagi mõnu ei saanud kodus või ei maitsenud see seal kunagi nõnda. Ja nii oli igapidi põhjust Juhaniga ühes minna.

Oli ainult üks häda: need pidud, olgu pikad või lühikesed, lõppesid alati tüli ja nutuga. Sest Hirmu Juhanil oli imehalb komme: kui juba kõik söömised söödud ja rääkimised räägitud, siis peatus ta nagu järelemõtlemiseks, toetus istme seljatoele, vaatas hetkeks Illimarile otsa ja ohkas raskelt: «Nii jah,

Illi-pojukene, siin me nüüd oleme, täna sööme ja joome, homme sureme ära!» Ja siis ei vajatudki rohkem, et Illimar kohe üles hüppas ja nutma pistis: «Ei taha, ei taha! Ei taha enam su heeringa hända ega taha ka surra!» Sest surm, kuigi Illimar sellest vähe teadis, oli ometi midagi säärast, millest halvemat ei võinud enam kujutledagi. Ja nii läkski ta oma vana sõbra juurest alati suure nutuga ega võinud kuidagi kindel olla, et see järgmisel korral just niisama ei kordu.

«Noh, kas tuled?» küsis Juhan, veeämbrit käe otsa võttes.

Muidugi, Illimar läks jällegi, hoolimata kõigest. Ja nii astusid nad kõrvu läbi eeskoja, mööda kõigist neist kolmjalgadest, mõhkedest, uhmreist ning muust kolist, mis siin seinaäärtel seisis.

Hirmudel oli üksainuke tuba ja seegi väike. Sel oli telliskivipõrand, määrdunud seinad ja lubjast lapiline poola lagi. Ukse lähedal oli punane ahi, tagaseinas säng õlgedega, selle kõrval kirstulogu ja varnas vana Hirmu tuhandest kandist lapitud öövahi-kasukas. See ajas enese alt turri nagu rukkihakk ja kobises üksigi olles. Ühe otsaga vastu seina oli akna all laud, söömiseks ja igaks muuks sedalaadi tegevuseks. Teab, vahest oli ta kord ka värvitud olnud, aga seda ei mäletanud enam, peale jalgade. Nüüd valgustas teda päike kõige oma heledusega. Ja see valgus tuli just neist vikerkaarevärvi ruutudest maja tagant ning oli ometi peaaegu niisama klaar kui iga muugi valgus. Hirmude korteri iseärasuseks oligi see, et siia just õhtupooliku päike paistis. Ja see oli päris hästi korraldatud, sest vana Hirm magas enamasti hommikupoolel ega vajanud siis tõeliselt mingit valgust.

Illimaril oli siia tulles ikka pisut hälb tundmus. Olgugi vana Juhan ise ta sõber, kuid siin ootasid ees ka Sami ja Ane. Nüüdki vaatas ta sisse astudes kohe ukse taha nurka. Jah, seal lamaski Sami, tagapool kõveraks tõmmatud ja pea käppadele asetatud. Ta tundis seisukorda ega tõstnud vana Hirmu juuresolekul mingit lärmi. Ta ei kergitanud nende tulekul isegi mitte pead, lükkas ainult silmalaud kõrgele üles, nii et otsaesine kortsu läks ja ta punakad silmad täitsa nähtavale tulid. Siis laskis ta laud alla ja tegi näo, nagu oleks talle ükskõik. Kuid ta hingas ometi sügavamalt, liigutas musti sõõrmeid ja haudus kurje mõtteid.

Ane aga istus sängi äärel ja laskis parajasti oma kümne küünega läbi hallide juuksekahlude. Ta oli üldiselt vana ja vihane,

välimuselt ikka rohkem Juhani ema kui ta naine. Ta käis kohma-kohma, rätikukolmnurk kaugele üle silmade tõmmatud, ja ta sõnad, kui neid tarvis tuli, otse hammustasid. Eriti asjatu oli teda veel ähvardada või hirmutada. «Ärgita no ärgita,» ütles ta siis, «kedä me no pelgäh, me no esi Hirmu oleki!» Seesugust keelt kõneles ta sellepärast, et oli pärit kuskilt Läti- või mõne teise maa piirilt. Ja Hirm oli tõesti nende nimi, selle vastu ei saanud vaielda.

Kuid vanast Hirmust enesest jätkus ometi nii oma naise ja koera taltsutamiseks kui ka südamliku sõpruse pidamiseks.

«Noh, Illi-poju, istu nüüd siia,» ütles ta. «Näe, heering vahibki sulle vastu. Ega ta veel tea, et me ta ära sööme. Ja seda hoiamegi esialgu saladuses. Tea, mis veel muidu teeb!»

Sellest piisas mängu alguseks. Illimar kobis laua äärde lugadest põhjaga toolile. Ta lõug ulatus ikkagi üle laua veere, ja ta nägi ka heeringat. See lamas põiki laual, paljana nagu oli sündinud, nii-öelda ihualasti. Ei olnud tal mingit taldrikut all ega paberitki ümber. Ainult pruun prussakas pidas ta juures vahti. Aga seegi laskis Illimari lähenemisel jalga, nagu halva südametunnistuse pärast.

Juhan võttis piiritusepudeli, mille oli saanud töö lõpetamisel viinakeldris, ja kallas sellest poole kardtoopi. Siis tempis ta seda kaevuveega ja lõi toobi kolksti lauale nagu kõrtsiletile. Ning selle järel pöördus ta Illimari poole:

«Eks kulu sullegi pool hunti? Ega sinugi suu ole seinapragu!»

Ka ses mänguosas oli juba nagu kokku lepitud. Illimar noogutas peaga. Ja Juhan täitis väikese kortli veega ning lõi selle samasuguse mehise kolksatusega Illimari ette. Siis istus ta ka ise teisele poole laua taha.

Ta kääris särgivarrukad üles, nagu oleks valmistunud kesteab millisele lahkamistõõle. Siis võttis suure taskuväitse välja, kiskus selle lahti ja tõmbas teraga paar korda üle saapatalla. Siis aga peitis ta noa pihku, nii et seda vaevalt oli nähagi, tegi sõbraliku näo ja sirutas teise käe ettevaatlikult heeringa poole:

«No tule, tule, kalakene, ära karda, ega me sulle midagi ei tee!»

Kuid siis langes ta suur käsi väledalt heeringale ja samal hoobil välgatas nuga ning kala saba oligi juba lõigatud. Juhan ise aga lohutas oma ohvrit:

«Ära karda, ma ju ütlesin, et me sulle muud ei tee, kui ainult ära sööme!»

Sellele naljale naersid mõlemad, nii vana Hirm kui Illimar. Ja nad võtsid esimesed napsid ning esimesed suutäied selle peale. Mõlemad puristasid viina kanguse pärast, tõmbasid näod krimpsu ja haukasid kähku heeringa küljest.

Illimar vahtis üle laua vana Hirmu näkku. See oli nii tõsine, aga silmade ümber käisid ikka viguri-jooned. Ja nii väga vana ta ka polnud, kuigi teda kõik just vanaks kutsusid. Ta vurrud olid veel rusked ja hallikiuline habe kaardus lõua ümber nii ilusalt, otsad kõik üles pööratud, nagu lokitud. Tema vanadus peituski rohkem ta kõneviisis ja öövahi-kasukas.

«Ja-jah, Illi-pojukene!» õhkas ta. «Ega see maailma elu kerge ole. Kui ikka kavalust ei tarvita, siis ka leivatükki kätte ei saa. Või kui saadki, ega siis kinni ei pea. Või arvad sa, et see kala ilma kavaluseta veel meie pihus oleks? Oh-oh, ammugi mitte! Kõik läheb käest või kistakse käest. Ainult mis hammaste taga, see on oma. Seda olen ma elus näinud ja sellele teadmisele ööd vahtides tulnud.»

«Mis sa sest öõst vahid?» küsis Illimar.

«Jah, et mis ma tast vahin?» hakkas Hirm naerma. «Noh, seal on küllalt vahtimist. Nii ühest kui teisest kandist. Valvad, et puud ja rohi ööselgi kasvaksid. Hoolitsed, et kassid ja öökullid magama ei jääks. Ja pead vahti, et majad kohast ära ei läheks.»

«Kas nad siis lähevad?» ajas Illimar silmad pärani.

«Muidugi lähevad! Jalga lasevad, kui aga saavad! Või mis siis sina arvad? Oi, vennas, sellega alles seda muret ongi. Pea vahti, nii et silm sinine. Kas sa siis pole tundnud, et vahel öösel magades säng nagu minema valmistuks, ikka hõljub ja hoogu võtab?»

«Olen küll.»

«Noh, vaata! Seal siis passigu mina aga peale ja jõudku jaole, kui kõik see krempel liikuma läheb. See pole naljaasi. Tead sa, vanasti oli Lokuta moonaküla otse mõisa kõrval. Kõik käe-jala juures ja hea tööl käia. Aga vaata, öövaht olnud va tossike, jäänud tukkuma. Ja moonamajad kohe jalad selga ning padavai minema! Ei peatunudki enne, kui kolm versta eemal. Ja ole nüüd hea ning kõmbi igal hommikul ja õhtul seda vahet. Eks ole hull lugu?»

Illimar vahtis hirmunult Juhani tõsisesse näkku. Kuid siis

hakkas ta naerma. Ei, küllap see oli jälle neid vana Hirmu lugusid. Aga hea lugu see oli, ajas judinad selga ega tarvitsenud siiski sõna-sõnalt uskuda.

Hirmu Juhan võttis vahepeal jälle mõned loiksud ja hammustas tublid suutäied otse heeringa otsast. Ta kõnetuju näis selle järel aina kasvavat.

«Vaata,» ütles ta, «oled küll pisut noorem mees, aga oleks aeg sinulgi elu tõsisemalt võtta. See pole naljaasi. Kui veel üksi oled ja poissmehe-põlve pead, siis võib ju pisut lulli lüüa. Aga nagu naine majas, on nali kaugel. Oi poju, naistega oled alles plindris, seda olen omal nahal tunda saanud.»

«Messa sääl lõrad latsele!» kostis äkki tagaseinast, nagu roostetunud lambaraudade ragin. See oli Ane, kes oma uinakust hetkeks ärganud.

«Kuuled sa?» tõmbas Juhan suu viltu ja tegi põidlaga liigutuse üle õla voodi poole. «Kuuled? Sihuke on see naisemehe põli. Ja sellepärast pead enne kümme korda kaaluma, kuni naise majja tood. Kui kaugel nüüd need sinu peigmehe-lood on?»

Illimar tõmbas jalad häbelikult tooli all kronksu ja vahtis kõrvale. Sel asjal oli ju pisut tõtt taga, aga rääkida sellest oli ikkagi piinlik, kas või niigi hea sõbraga nagu Juhan. Ei teadnud ka kunagi, kus see täiskasvanute tõsi lõpeb ja nali algab. Ei, parem oleks ta sellest üldse vaikinud.

«Ära häbene ühti,» jätkas Juhan. «Mees on mees ja peab selle tembu kord ikkagi tegema. Parem, kui kõik hästi plaanitsetud ja õigel ajal ette arvatud. Kas sa seda virtinat siis ikka võtta tahad?»

Illimar vaatas abitult ümber.

«Ta—han—küll,» kogeles ta.

«Ja kas ta sulle tahab tulla?»

«Tahab küll. Ütles, et tahab.»

«Kui vana su pruut siis on?»

Illimar mõtles jälle.

«Nelikümmend aastat, ta ise ütles.»

«Jaa, küps iga, ega ole midagi öelda,» oli Juhan nõus. «Otse paslik sinule. Ja naisterahvas igapidi nagu maasikmari. On ikka kogu ja tegu, nii et puudust ei paista kuskilt kandist. Mis siis muud, kui aga kosja! Ning mida varem, seda parem!»

Juhan vaikis ja Illimar samuti.

«No kas lähed varsti?» küsis siis Juhan.

«E—ei.»

«No miks ei? See pole mehe mood, kui juba midagi otsustatud. Või tea, kas sa oledki päriselt mees?»

«Olen küll!» väitis nüüd Illimar kindlalt.

«Vaat mitte ei tea seda ega paista ka su tegudest välja. Juba nimigi sul nii imelik. Illimar — kas see kellegi mehe nimi? Illi — noh, plika-põnnile see ju passiks, veel enam Mari — selge naise nimi. Nii nime kui ka kõige muu järgi oledki sa tüdruk!»

«Ei ole! Ei ole!»

«No miks sind siis nii on ristitud?»

«Ma ei tea.»

«Kas sa ei mäleta, kui sind ristiti?»

«Ei mäleta.»

«Kohe näha, et asjad pole klaarid. Ei sa mäleta, kuidas sind ristiti, ega ole keegi teine maailmas seesugust mehe nime kuulnud. Ja kõige lisaks ei söanda sa kosjagi minna, kui asjad juba kord on sedasi. Mis peab sinust sel kombel arvama? Mis muud, kui et sa polegi poiss, vaid päris selge tüdruk!»

«Ei ole! Ei ole!»

«Noh, egas sellepärast veel nutta maksa. See passib mehele veelgi vähem. Hea küll, hea küll, ütleme, et sa oled mees. Kui sa aga sel kombel venitad, võivad asjad sootuks sassi minna. Vaata, pruut ootab ja ootab sind ning läheb viimaks teisele. Või kaua ta peabki säärasele unimütsile lootma? Ja lõpuks jääd sa vanapoisiks, nagu Põta-Tõnis või Hull-Juhan. Ning seegi põli pole suurem asi, nagu neist isegi näed. Kosjas peab ikkagi ära käima. Siis on pruudil kindlam põhi all ja su enesegi olemine selgem. Eks või siis veel pulmadega viivitada, kui nii vaja. Seesugune on mehe viis. Või muidu ma ei tea, mis sinust arvata!»

Juhan näis seda öeldes päris tõsine ja murelik.

«Kuidas sinna kosja minnakse?» päris Illimar tasa, silmi pühkides.

«Noh, see on igakord ise küsimus,» elustus kohe Juhan. «Ikka igaühe seisuse ja kukru kohaselt. Võib väga toredalt, aga võib ka hoopis lihtsalt. Igatahes paned oma paremad hilbud selga, lööd enese igapidi üles, lähed kõigepealt pruudi poole, räägid loo ära, et vaata, nii ja naa, ära pane pahaks ega võta vihaks, sula armastus, aga sind ma ei jäta. Lased siis kõigepealt pruudil kosjaviina juua, kuid annad asjast ka sugulastele

ja sõpradele teada ning lased neilgi lonksu võtta. Ja sellega ongi loril lõpp. Mis see mehe käes — kerge kui käkitegu!»

«Mis see kosjaviin on?»

«Ah see? Noh, viin nagu viin ikka. Jõukamal mehel pommerants, piparmünts, riia palsam või mõni muu peenem sort, kui juhtub käepärast olema. Aga võib lasta ka just samasugusega, nagu meil siin praegu ees on. See on sootuks lisna küsimus — hakka aga peale ja lase käia!»

Juhan võttis oma vägeva öövahi-piibu, käänas ja väänas seda, luristas ja laristas ning toppis siis tugevat pinutagust täis. Siis võttis ta tulevärgid, raius, nii et sädemed särtsusid, surus hõõguva taelatüki piibukolusse ja varsti tõusid paksud suitsupahvakud lae poole. Selle järel rüüpas Juhan toobi põhjast viimse lonksu, laskus seljatoele ja lausus aeglaselt:

«Ja-jah, Illi-pojukene, täna sööme ja joome, aga homme —»

Illimar hüppas üles, valmis põgenema, kuid Juhan lõpetaski teisiti:

«Homme aga võtame naise.»

See lause polnud igatahes halvasti mõeldud. Kuid just selle peale ärkas jälle Ane, ajas enese rogisevalt koikult püsti ja pistis kisama:

«Vai naiseh, vai naiseh! Mes naist sul viil vajah! Vai viil sellestki veidüh. vai viil vastset vajah! Sedä ma mõtle, no sedä ma mõtle!»

Samal hetkel ajas ka Sami enese esijalgadele, kuklakarvad turris ja silmis vastik läige.

Illimar arvas, et nüüd on õige aeg minna. Kuid veel eeskottagi kostis talle Hirmu Juhani perekonnaõnne vägev vastukaja. Ja nii kuidas ta oligi mees, ei osanud ta end ometi teise mehe seisukohale asetada.

8

Järgmine päev oli pühapäev.

Kuid Illimari isal polnud peaaegu kunagi vaba aega, olgu päev milline tahes. Ta kandis küll aidamehe nime, kuid sellegakaasas käis terve rida muidki ameteid. Kui ta polnud aida juures, siis oli ta lauda juures, ja kui ta polnud viinakojas, siis oli ta piimakojas. Kui teda aga ühestki neist kohtadest ei leitud, siis pidi otsima veel viiendalt või kuuendalt tööalalt. Pühapäeval pani ta küll kõik muud ametid maha, aga kari jäi, sest loomad söövad ka pühapäeviti, just nagu inimesedki. Veel enam, lehmad lüpsavad suurimailgi pühadel, kuna inimestest nende puhkepäevil pole õieti mingit kasu. Aga mõisa majapidamine sihtis ikka kasu poole.

Ometi oli isal pühapäeviti rohkem aega. Ta magas hommikupoolel paar ülemäärast tundi ja oli õhtupoolikul rohkem kodus või käis oma huvi pärast siin-seal ringi. Aga eriti kauneil

suveõhtuil läks ta ühes kogu oma perekonnaga jalutama. Seda juhtus küll harva, ainult mõni kord aastas, kuid sellepärast olidki need otse erakordsed sündmused.

Siis pani isa maniski ette ja krae ning lipsu kaela, sest seesugused asjad olid tal juba ammusest ajast. Siin maakohas ei jälgitud küll väga täpselt aega, ja sellepärast ei vastanud ka isa härrasrõivad vahest moe viimaseile uudiseile. Kuid Illimari meelest eraldas see rõivastis ta isa ometi tunduvalt kõigist kaelarätiku-meestest. Ja ega neid kraekandjaid siin peale tema palju olnudki — ainult veel kaks-kolm meest. Pärissaksad elasid mõisas niikuinii ainult ajuti.

Täna oli just sääraseid erandlikke pühapäevi.

Neid jalutuskäikusid ei plaanitsetud küll kaua ette ega olnud neist õieti juttugi, enne kui juba minek lahti. Aga vähemalt Illimar tundis juba hommikust peale, et täna see tuleb või ei tule mitte. See tundmus oli otsekui õhus eneses.

«Kui teeks täna õieti suurema ringi,» ütles isa nagu mõõdaminnes. «Läheks Soevariku ja Härravariku kaudu. Ei ole ammu enam metsapuud ligidalt näinud.»

Ja siis märkas Illimar, et ema ja tädi olid juba oma paremais pühapäeva-rõivais ning isagi täitsa minekumundris. Ja siis läksidki nad kohe. Et kõik sünniks püsiva kava kohaselt, selleks pidi tädi nüüdki teelahkmelt veel tagasi ninarätiku järele jooksma. Sest ninarätik on seesugune asi, mis peab sääraseil jalutuskäikudel kindlasti kaasas olema, aga esialgu veel ei ole.

Ilm oli ikka päikesepaistene ja soe, ning isa arvates pidi ta selleks veel kauaks jääma. Vahest isegi kauemaks, kui see kasulik kartulitele ja teistele maa all ning maa peal kasvavatele viljadele.

Nad põõrdusid maja ees paremale ja suurele maanteele jõudes veelgi kord paremale. Nüüd jäi mõis täitsa selja taha. Ühel pool kollendas rukis ja teisel pool rohetas oder ning ees tüki maa taga mustas Soevariku sein.

See osa jalutuskäigust ei pakkunud eriti palju. Ainult et silm sai kaugemale vaadata ja jalg tunda end tõelisel maanteel olevat. Ja maanteelgi, mis pole küll nii kodune kui omavahelised jalgrajad, on siiski oma veetlus. Ta on kuiv ja tallatud, kuid kääbusköömel kasvab ometi ta äärtel, kõhetu verihein tõuseb teele ja kollase peakesega kummel õitseb kas või ratta allgi veel. Ning sadat kanti pekstud ja heideldud kruusakivikene kõneleb rändava maailma visast elutarkusest. Nõnda arvas isa,

kes oli ise küll metsades sündinud, kuid ometi ka pisut maailma näinud.

Isa ja ema kõndisid aeglaselt ning Illimargi pidi nende lähedal olema. Seda sellepärast, «et mitte hobuste alla jääda», olgugi et teel ei paistnud ainustki sõitjat. Tädi Liisa kohtas küll pühapäevaselt liikuvaid «nooremaid», nagu isa ütles. Ta ajas nendega paar sõna juttu, itsitas naerda ja ruttas siis jälle järele. Ning vend Karla laskis ringi, nagu vankrimehega kaasas olev koer, kes teeb viis korda pikema teekonna kui hobune. Kord oli ta ees, kord taga, kord lõikas ta nurmenõos pajukeppi, kord käis sillatruupi peidetud tuhkrulõksu vaatamas ja kord tegi kõrge kivi otsas kätega vehkides lennukatseid. Temast jätkus juba kõikjale!

Esimene peatus oli kohe Soevariku esimeste mändide all. Need olid üksikud helekollaste tüvedega ja jändrikkude okstega vägevad puud. Nad olid juhuslikult kallakuti, nagu jooksus peatunud hiiglased. Ja maa nende all oli täis koopaid ja kääpaid, samuti nagu hiiglaste ale-adra jälgi.

Ühele kääpale laskusidki jalutajad pikali. Nende eès all nõos oli mõis. Paistis kõigepealt vana õllekoda, siis kuivatusrehi ja ait ning siis juba üksikuid halle ja punaseid katusekatkeid haljuse keskelt. Üle kõige tõusid söögikella katusekiil, viinavabriku korstnad ja toonekure pesa pargis. Päike paistis selja tagant ja valgustas heledalt kogu seda pilti.

Illimar toetus peaga ema najale. Sipelgad läksid lähema männi tüve mööda üles, ikka kõrgemale ja kõrgemale. Illimar jälgis nende minekut, kuni ei suutnud neid enam eraldada. Kuid ta pilk jätkas tõusu, kuna ta ise ikka rohkem ja rohkem seljakile vajus. Seal ülemal tulid vastu oksad, nagu viltuväänatud käsivarred, ja hoidsid sõrmede vahel tumerohelisi okkatorte. Jälle natuke vahet ja jälle uus käsivars. Lõpuks aga ainult sini-sinine sügavus, mõne hõreda valge laiguga. Ja nüüd oli ka Illimari pea ema sülle vajunud ja ta vaatas otsejoones üles. Kuid imelik: all ei tundunud vähimatki tuulehingust, aga männid kohisesid ometi, madala, vaevalt kuuldava kohinaga. See oli nii nukrustavalt-magus . . .

Isa nimetas kõike seda üheskoos looduseks. Ja ta arvas, et looduses on inimesel hea puhata. Kuid looduses oli muidki toone, peale selle helesinise ja nukker-magusa. Kuskilt kaugeltkaugelt kostis isa hääl:

«See oli väga ammu, suure katku ajal. Mõis ja vald surid,

kõik surid, ei jäänud enam palju kedagi. Ja siia metsa äärde rad maeti, suurtesse ühishaudadesse. Õhtuti tulid hundid kokku ja nende ulgumine kostis mõisani. Ning sellest see nimigi — Soevarik.»

See oli jube lugu. Ema ja tädi väristasid õlgu ning Illimar tõusis ruttu istuli. Kuid isa, kes oli metsades kasvanud, teadis huntidest veel muudki. Karjas käies pidi ta pasuna kõrval ka püssi kaasas kandma. Ja tal oli veel eneselgi tegemist nende kiskjatega:

«Näen ma, päratu suure sõnajalapuhma ümber löövad lambad äkki keerdu. Jooksen juurde, — ei muud, kui ainult lai tee rohus, kus ta oma saaki on lohistanud. Lasen huupi paugu, ja siis aga järele. Kihutan läbi kuiva ja vedela, ees ikka rada rohus. Ja siis äkki lammas mättal, elus, ainult pisut kriimustatud ja juhmiks jahmatatud, vabiseb nagu haavaleht. Ja mis te arvate, miks oli hunt ta lahti lasknud? Niisama ehmatusest. Ei kannata püssipauku. Seal kohal oli ta siis olnud, kui pauk käis. Ja paugupealt oli ka ta kõht lahti — no oleksite pidanud nägema, missugused olid puud ja põõsad ümberringi. Otse vikerkaarena oli lasknud. Nii et on küll tige ja hädaohtlik loom, kuid üksikuna ikkagi arg ning armetu.»

Selle jutu peale naersid kõik. Oli ikka lõbus küll sellist kiskjat kujutleda säärases hädas! Otse inimlikuks sai ta olemus selle nõrkuse tõttu. Ja kogu looduski näis jälle sõbralikum.

«Oi oi hundi päevad, oi oi hundi päevad!» rõkkas Karla, hüpeldes ühelt kääpalt teisele.

Maantee jätkas siit küll ka edasi oma sirget käiku, kuid varjuline jalgrada pöördus alla paremale. Tuli madalat lehtmetsa, mille üle sirutusid ainult veel üksikud oksalagedad männitüved. Ja siis juba igasuguseid võõramaa okas- ning lehtpuid, nagu kokkurääkimise peale. Sest see osa metsa oli mõeldud pargina ja siia katseks kõiksugu külalisi istutatud. Ning äkki näis kogu ümbrus nii võõrana, nagu oleks looduse mõistmiseks isegi tõlki vajatud.

Ainult kodumaine rähn täksis siin ikka veel päris arusaadaval keelel. Ja sädinal mõõda saksa kuuse oksi laskva orava kahune saba polnud siiski Saksamaal tehtud. Ega olnud ka kännu otsas soojendav rohelise saterkuuega sisalik ometi kellegi välismaalane.

Illimari ühtlasi rõõmustasid ja kohutasid need loomad. Oleks tahtnud neid ometi kauemini vaadelda, kuigi eemalt. Nad olid

aga nii väledad, et pidid vahel kahtlema nende olemasoluski. Vaevalt said näha, kui juba kadusidki. Viuhti! oli orav läinud, siuhti! kadus sisalik, ja rähn astus puu teisele poole, just nagu inimene läheb ümber nurga. Ja seal, nähtamatuna, lõi ta oma nokapeitli jälle kuiv-kõlisevasse tüvesse.

Nüüd laskuti läbi sõnajalgade ja käolina alla ojale. Seal nopiti turbamudaselt rannalt imepisukeste siniste õitega lilli. Tädi arvas, et need on värismenid, ema — et neid kutsutakse meelespeadeks, aga isa ütles kindlalt, et need on hänisilmad. Kuid kõigist lahkuminekuist hoolimata olid lilled ise ometi väga armsad. Ja Illimari pisuke rusikas korjus neid täis, nii et polnud enam kuhugi panna.

Nüüd tõusti juba mööda Lülletemäe nõlva. Kahel pool kõrval oli paiguti põldu ja paiguti maasapi õitest roosat sõõti. Ees aga kerkis mäe mehine metsatukk.

Lülletemägi — see nimi pidi olema väga vana. Ühed seletasid seda nii ja teised naa. Seal põlismändide külgedes olnud veel hiljuti vägevad raudrõngad. Lüllide mägi, ahelate mets — nii arvati. Orjapõlve ajal olevat seal inimesi ahelais peetud ja koertega puretatud. Kes teab — puud ei paljastanud oma saladust.

Ja nüüd kadus juba kõik mineviku uttu. Isegi mäe enese nimi. Sest mõisas kutsuti kohta juba üldiselt Härravarikuks. Ta oli muutumas pargiks ja saamas mõisasakste perekonna-kalmistuks. Sammaskõrge variku keskel oligi seal juba esimene haud. Mitte küll nii, nagu oli harjutud kujutlema harilikku hauakalmu, sest sakste kombed käivad teisiti. See oli terve kivimaja, kõrge ja kitsas, niisama kõrge ning kitsa uksega. Seal puhkas pime-härra oma üksindast und. Nagu ta elu oli erinenud teiste omast, nii ka ta viimne puhkepaik. Ja põlispuud kohasid ta ümber, suved ning talved läbi . . .

See koht täitis Illimari südame ikka argusega. Igal puul siin oli nagu oma elulugu, omad mälestused ja oma keel, mida aga inimesed ei mõista. Kõige hämar-süngem oli just hauakabeli ümbrus. Siia tulid küll kruusatud jalgteed kolmelt poolt, kuid needki olid nii varjuhämarad, et iga rõõm neil suri. Ja suured juurejändrikud, mis üle teede roomasid, näisid nagu elavad olendid, kellele ei usalda astuda . . .

Siit algava suure tee otsas kumas aga vägevate okste vahelt valgust. Mida kaugemale jõuti, seda heledamaks muutus, kuni variku lõpul avanes jälle kogu maastik. Sealt laskus sirge tee

kummalegi poole istutatud noore kuusehekiga. Ja selle lõpus vilkus ühel pool ülemine järv, teisel aga rohetas mõisa õunaaed ning punasid üksikud katused.

Otse Härravariku äärel, viimsete puude all, kerkis sale sinivalge ehitis. Seal kandsid kuus puusammast ümmargust katust ja sees käisid seinaveeril pingid ringi. Kogu ehitist kutsuti ühe sõnaga lusthooneks. Ja lustiks ta oligi, eriti väsinud jalgadele.

Vaevalt olid jalutajad metsa äärde jõudnud, kui neid jutt ja naer vastu võttis. Lusthoone lahtise võre üle paistis heledaid naisterõivaid. Seal oli teisigi pühapäeva-jalutajaid. Seal oli mõisa virtin Sohvi kõiges oma uhkes olekus, seal viinameistri naine ja seal ka valitseja tüdruk. Ainsa mehena oli kirjutaja Mattiesen, kes teab, kuidas siia seltskonda sattunud. Nüüd oli imestushüüdeid ja teretusi, isegi kättpidi, mis polnud argipäeval kunagi kombeks. Ning siis asetusid kõik vastamisi ringpingile.

«No vaata, siin on mu peigmeeski!» hüüdis Sohvi ja tõmbas Illimari enese poole. «Sa heldene aeg! Ja missugused ilusad lilled sul veel on!»

«Anna tantele lillesid,» käskis ema.

Ja Illimar ulataski oma hänisilmade pihutäie.

«No vaata,» ütles jälle Sohvi, «nii peabki üks kavaler tegema. Kuid mitte kõik, saab osastki. Kas sa ka tead, kuidas neid lillesid kutsutakse? Ära unusta mind. Niisugune nimi on neil. Pea siis meeles: ära unusta mind!»

Ja Sohvi naeris oma pehme rinnahäälega, nagu kudrutades. Tal oli tõesti, nagu ütles Hirmu Juhangi, kogu ja tegu ega võinud teda ühestki kandist laita. Ta oli äärmiselt paks, punaka ümara näoga ja heledate juustega. Kõik temas kõneles hakkavast vaimust ja elurõõmust. Ta püüdis vahel ka peenemate viisidega olla, kuid sellest ei tulnud suuremat välja. Sest ta pidi ikka oma paksuse üle kurtma ja lakkamatult higi pühkima. Ning tema pilgus oli otse emalikku õrnust.

Illimaril oli aga piinlik ja häbi. Ta häbenes ühel hoobil teiste naeru ja enese paljaid jalgu. Jah, see oli küll tema pruut. Pruudiks ja peigmeheks oli neid ikka kutsutud, nii kaugele kui ta mäletas. Ega olnud tal endalgi midagi selle vastu. Aga kui seda nõnda hulga inimeste ees öeldi, siis oli ikka mingipärast häbi. Sest täiskasvanute naer vihjas mingile naljale, millest ta aru ei saanud.

Nüüd rääkisid need täiskasvanud juba muist asjust.

«Kunas nad tänavu peaksid tulema?» küsis Illimari isa virtinalt.

«Vist ikka kahe-kolme nädala pärast,» vastas see. «Nii on nad harilikult tulnud. Ei ole kuulda, et seekord teisiti oleks. Ega ole mullegi muud käsku antud.»

«Praegu on nad alles Padaveres,» lausus kirjutaja Mattiesen aeglaselt. «Ja sealt lähevad nad veel Kõllastesse. Alles selle järel. Nii et mitte enne kolme nädalat.»

«Nende» all mõeldi mõisahärraseid. Nimesid tarvitati ainult siis, kui ilma läbi ei saanud. Muidu aga kõneldi ikka nii ebamääraselt, nagu mingeist üleloomulikest olendeist. See oli nagu salapärane jõud, mis piirles seni alles kaugel taevaranna taga. Seda ei tarvitse küll eriti karta, aga kui ta saabub, peab kõik väga trammilt ordnungis olema. Just neid sõnu tarvitatigi säärastel puhkudel.

«Siis on jälle rabinat,» ütles Illimari isa.

«Mis muil, aga minul küll!» ohkas Sohvi. «Ja iseäranis veel jahi ajal. Tuleb seesugune kari kokku, et ei tea, kuhu pikali panna või mis ette anda. Silmad söövad peast ja maja ajavad lõhki. Seda Soodomat ja Komorrat, sa heldene aeg! Otse kõhnaks jääd palja selle mõtte pärast.»

Kõik naersid Sohvi kõhnusele mõeldes ja ta ise naeris kõige rohkem.

«Ei noh — jaht!» lausus Illimari isa rõhuga. «Teadagi!»

Ja jahti ta juba tundis. Ses asjas oli ta valmis saksu arvustamagi. Sest ega need kõik kesteab kui suured jahimehed olnudki. Oli nende hulgas päris naeruväärseid narre. Tühja kah kõigi oma inglise püssidega, kui ei ole loomatundmist ega oska lasta. Muudkui kuraasitavad nagu kuked ja teevad tähtsat nägu, nii et lihtmeeski peab pihku naerma. Oli ta neid ju küllalt näinud ja võis oma arvamuse öelda.

Vaheajal pidi päike olema õieti madalale jõudnud. Lusthoone vajus hämarusse ja Härravariku vari langes kaugele üle eesolevate põldude. Kuid õhtu oli sellest hoolimata soe ja säased tantsisid pilvena sammaste ümber. Naised ei jõudnud neid ninarätikutega ära vehkidagi. See vehkimine tõendas ainult, et neil kõigil ninarätikud tõesti kaasas olid. Muud kasu sellest polnud.

«On juba hilja,» ütles äkki Illimari ema. «Egas muud, kui tuleb minna.»

Nad tõusidki kõik ja hakkasid minema. Tee kahe kuuskede-

rea vahel oli nöörsirge. Kuused olid küll veel madalad, kuid Illimar ei näinud neist ometi üle. Nii paistis talle, nagu läheksid nad mööda rohelise kraavi põhja. Äkki hüüdis Karla:

«Näe — jänes!»

Ja tõesti, väike hall loom seisiski ehmunult keset teed. Päike paistis üle metsa talle otse silma ja ootamatu inimhulk kohutas teda. Ta oli enese poolpüsti ajanud, kõrvad veidralt ripakil, ega pääsenud enam paigast. Alles siis, kui Karla oli oma kisaga juba õieti lähedale jõudnud, hüppas ta äkki kuuskedesse ja kadus. See ootamatu sündmus lõbustas kõiki, ja isa jutustas jälle mõne loo jänestest.

Nii jõudsid nad ülemise järve lähedale. Seal see lamas teede, põldude, heinamaade ja oma madalate randade vahel. Kõige selle ümber olid nad täna ringi teinud, haarates veel tüki metsagi kaasa. Vesi näis päris must ja ta kohal hakkas juba siinseal udu tõusma. Õhtu lähenes ruttu.

Nad peatusid veel üheskoos tammil kahe järve vahel. Pea kohal liblendasid haabade lehed ja vesi sulises tammi all. Siin tuli lahkumine. Sooviti vastastikku head ööd. Ja härrad kergitasid koguni kübaraid.

«Noh, Illimar,» ütles Sohvi, «kunas sa mulle kosja tuled? Lubad ja lubad, aga ei tule. Kas pean ma vanatüdrukuks jääma või onu Mattiesenile minema? Kinkisid mulle meelespealillesidki — ega seda või enam niisama jätta. Maga nüüd hästi ja mõtle homme selle üle järele.»

Siis lahkus seltskond naerdes ja kumbki pool läks eri teed.

Illimari kodu paistis siinsamas lähedal. Kuid äkki tundis ta enese nii väsinud ja unise olevat, et enam kuidagi ei suutnud edasi minna. Tänane jalutuskäik paistis ääretu pikana, et enam ei mäletanudki kõike, mis selle jooksul nähtud.

«Ema,» ütles Illimar, «ma olen väsinud. Võta mind sülle!»

«Noo!» naeris ema. «Ise juba suur mees — kavatseb kosjagi minna — ja teda peab veel süles kandma! Kus sa selle häbi otsaga! Ei, kõnni juba ise!»

Ja Illimar kõndiski ise, hoides ema seelikust kinni, silmad enesel suletud, poolenisti juba magades.

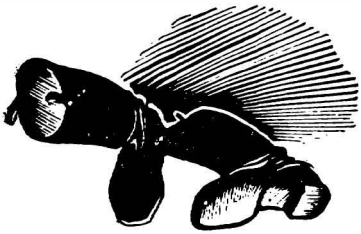

9

Järgmisel hommikul ärkas Illimar nii vara, et päikesekiir veel truubini ei ulatunud. Ja tal polnudki aega ega huvi seda oodata. Ta lamas ainult nii kaua, kuni jõudis täieliku ärkvelolekuni. Siis tõusis ta kähku, nagu oleks ööse mingile tähtsale otsusele jõudnud.

Ema polnud ka seekord nähtaval, ja Illimar rõivastus jällegi omapead. Oli küll pusimist ja ähkimist püksinööpidega, kuid ometi pani ta nüüd needki ise kinni. See võit tõstis ta tuju, nii et majas valitsev vaikus teda enam ei kohutanudki. Noh, ema on väljas, koorib vist jälle kartuleid, — kas ta seda esimest korda teeb! Või on siin esimest korda üksi oldud ja toime tuldud!

Kuid ema ei koorinud ometi mitte kartuleid, vaid kitkus aiamaal peenraid. Ja sellepärast võttis pisut aega, enne kui Illimar ta avastas. Seal ta kükitas peenarde vahel, sõrmed mullast mustad, kõrval hunnik vesiheina. Ta näis jälle sügavais mõtteis

olevat, otsaesine kipras ja silmad kõvast valgusest kitsad. Sest päike paistis endise heledusega, kuigi oli juba pisut tuult tõusnud.

Ema imestas jällegi Illimari omapead ülestõusmist ja lõi kohe pilgu ta püksitagumikule. Noh, seegi oli kinni. Illimar oli ka nööpidega ise hakkama saanud. Taga paremaks! Näib ikka kasvavat ja meelemõistust koguvat, kuigi muidu paistab nii pikaline olevat. Ses mõttes oli rõõmu ja muret.

«Noh, sinust saab veel mees!» ütles ema ja patsutas oma mullase pihuga heakskiitvalt Illimari tagumikule.

Illimarile see just ei meeldinud, sest enda teades ta oligi juba mees. Teiselt poolt aga tegi iga osavõtt ja kiitus talle rõõmu. Ainult selle avaldamisega oli ta tagasihoidlik.

Ka nüüd oli esimene käik seasulule. Vesihein, sea maitsvaim salat, polnud kuiva aja tõttu eriti mahlakas, kuid rõõmu tegi see talle ikkagi. Ja sõi ta seda otse sea kombel — mullaga segamini, nagu oli ette visatud.

Ema hoolitses jälle Illimari näopesemise ja juustesilumise eest. Siis pani ta piimakruusi ja leiva lauale, käskis Illimari sööma hakata ning läks ise uuesti aiamaale.

Illimar sõi ja mõtles, ots kipras.

Sohvi koogid viimasel korral olid ikka väga magusad. Midagi seesugust polnud ta muidu saanud. Hoopis teine asi kui see leib siin! Kui neid veelgi saaks, kas või täna juba . . . Tea, mis nalja nad teevad, et ikka sellest kõnelevad . . . See on nii veider ja häbi oleks ka, aga kookideta ta ei jätaks . . . Ta ise ütles, et peab muidu onu Mattiesenile minema või vanatüdrukuks jääma. Noh, see Mattiesen! Kõhetu ja prillidega ning haige. Ütlevad ise, et pole mees ega midagi, vaevalt elu sees, rind haige ja puha . . . Aga vaata, võtab ära ja siis on läinud ja kõik on otsas. Ei oleks enam kooke ega kedagi . . .

Illimari isu oli kadunud. Ta taganes kesktoani ja vaatas oma jalgadele. Need polnud viimaste päevade jooksul puhtamaks läinud. Eile oli ta küll järverannal solistanud, kuid nii palju kui vana mustust kadus, tuli uut juurde. Ja kas võibki kosja palja jalu minna? Näe, Hull-Juhanil ei lasta lihtsatki viina palja jalu võtta, mis siis veel kosjaviinast kõnelda! Ja vana Hirm ütles: pane oma paremad hilbud selga ning löö ennast üles . . . Noh, nende hilpudega on küll nii, et neid suurt ei ole, ja mis ongi — see sinine pluus — seda juba omapead kätte ei saa. Ainult vahest saapad . . .

Illimar läks tagatuppa ja hakkas oma voodi ning suure kapi vahelt õngitsema. Raske vaevaga kiskuski ta sealt oma tolmused saapad välja ja tõi eestuppa.

Noh, esimesel pilgul saapad nagu saapad ikka. Sääred küll nagu veetorud, ülalt just niisama laiad nagu alt. Pisut ka kulunud ja tallaservad viimasest ligunemisest punakad. Aga kumbki omaette läks ikka korda ja alles kõrvu seistes paljastus nende veidrus. Parema jala saabas oli nimelt tunduvalt suurem ja ka heledam, ning seda sellepärast, et ta oli noorem. Seda ei tahtnud küll keegi võõras uskuda, aga nii see ometi oli.

Esialgu olid küll mõlemad saapad ühevanused ja ühesugused. Kuid siis olid nende tallad läbi kulunud. Ja siis oli see punapea-kingsepp, sealt Raksukülast, mõisa juhtunud ja saapad talle parandada antud. Ta läks ja jäi ega kuulnud tast enam kihku ega kahku. Ja kui nõudma mindi, laotas mees käsi: tehke, mis tahate, näe, on üksainus saabas, aga teist ei ole! Lugu oli nii, et punapea oli kõrtsis kõvad napsid teinud ja siis pommis peaga terve öö metsas hulkunud, kord ühe, kord teise kadaka kõrval maganud, Illimari saapad pea all. Ja lõpuks oligi ainult üks saabas järele jäänud. «Pole midagi parata,» ütles punapea, «ehk katsub poiss kuidagi ühega läbi ajada —?»

Illimari isa vihastas selle jutu peale ja andis punapeale raha uue saapa jaoks naha ostmiseks. Varsti oligi mees jälle mõisas, seekord võitja näoga: saapad on siin! Aga kui vaatama hakati, siis nähti, et uus saabas oli vanast märksa suurem. Punapea aga tundis enesel veel kümme korda õiguse olevat. Ta õpetas kõiki nurisejaid: ega siis lapsele või uut asja niisama väikest teha kui oli vana: jumaluke, ta ju kasvab! Ema pahandas küll: kas see laps mõni vähk on, et tal üks sõrg oleks suurem kui teine! Kuid nüüd polnud tõesti midagi parata ja Illimar pidi leppima oma veidra saapapaariga. Ning vend Karla hirmutas veel pealegi oma jutuga: vaata, nüüd on sul üks saabas uus ja teine vana; kui see vana päris ära kulub, siis tehakse tema asemele uus, jälle pisut suurem; siis kulub see teine ära ja tema asemele tehakse uus; ja nii ikka kordamööda, terve su elu läbi, sest ega ometi pooleli peetud asja või ära visata; ja nii ei saa sa oma surmani ühesuguseid saapaid näha!

See lugu oli Illimarile tookord palju pisaraid maksnud. Nüüd aga vaatles ta oma jalatseid võrdlemisi rahulikult. Noh, päris kosjasaapad need vist küll polnud. Aga eks aja igaüks oma

asju ikka seisust ja rahakukrut mõõda. Nii oli ju keegi öelnud. Ja Illimar istus jalapingile ning tõmbas saapad jalga. Tõsi, vasaku jala oma pigistas juba nüüd pisut, vähemalt nii kuivanud peast. Hea, et paremagi oma oli veel lahel Ja Illimar kiskus nad jälle jalast.

Ta jäi jalapingile istuma, kummaski käes saabas. See kõik oli veel väike mure, kuid see kosjaviin! . . . Et ikka nii ja ikka naa, jõukamal see ja kehvemal too . . . aga et võib ka päris prostaga läbi ajada . . . kas või sellesamaga, mis igapäev ees . . .

Ta tõusis ja läks seinakapi juurde. Jah, siin oli küll igasugu pudeleid ja pudelikesi, kuid et neis üheski oleks viin, seda polnud ta kuulnud. Ta võttis ühe tühja pudeli riiulilt. Igapidi ilus riist, mitte suur ega mitte väike, paslik kõikepidi, ainus viga — tühi!

Ta seisis abitult ja mõtles tükk aega, nii et asi, millele ta mõtles, pidi peaaegu meelest minema. Lõpuks aga leidis ta õieti lihtsa lahenduse.

Küid kosjaviingi polnud veel kõige keerulisem asi. Oli veelgi piinlikumaid küsimusi. Jah, oli ettevõtteid, millest võis kõnelda kõigile, ja oli teisi, millest võis ainult mõni üksik teada. Ning kosjaskäik oli viimast laadi, Illimar tundis seda selgesti. Sellest võis kõnelda Hirmu Juhanile, alatare lellele, Avvusele ja Saaremaa Riidule, kas või ka Haige-Jakobile, kui see üldse tahab kuulda ning mõista. Aga näiteks emale, kellele võis kurta kõiki muid muresid, — mitte kunagi! Ega mitte ka ühelegi teisele kodus! Otsekohe lõi võitmatu häbitunne vastu!

Nii mõeldes võttis Illimar ühte kätte saapad ja teise tühja pudeli ning hiilis välja. Ta pani asjad välisukse kõrvale ja läks jälle aiamaa poole. Värava juurde jõudes nägi ta, et ema endiselt peenra kõrval kükitas. Illimar vaatas teda natuke aega läbi värava pulkade ja hüüdis siis:

«Ema, ma lähen pleekaeda.»

«Ah sina oled? Noh, mine pealegi,» vastas ema, vaevalt pead tõstes.

Illimar pöördus kohe, ja süda vasardas ta rinnas. Ta püüdis esialgu veel päris aeglaselt minna, katsus isegi nagu igavuse pärast vilistada. Suurt häält ju sellest ei tulnud, aga enesejulgustuseks ikkagi pisut piisas. Nii jõudis ta eeskoja ukseni. Sealt haaras ta aga saapad ja pudeli ega peatunud enne jooksus, kui oli juba kartulikoopa juures. Alles nüüd vaatas ta ümber: teel ees ja taga ei paistnud ainustki hingelist.

Nüüd läks Illimar juba rahulikumalt. Vasakul sätendas päikese käes ülemine järv kõigi oma kalmuste, ubalehtede ja sinilatvadega. Paremal käel, kuid juba palju äkilisema kaldaperve all, välkus keskmine järv. Nii läks tee kahe järve vahel õieti nagu mullast vall, mis katkes ainult tammi kohal. Parempoolne kallas oli täis tihedaid põõsaid ja otse tee ääres kasvas rida suuri tumekollaste tüvedega haabasid. Nende nahksed lehed liikusid nõrgas tuules tasase plaginaga.

Varsti sealpool tammi laskus auklik rada keskmisele järvele. Ja seda mööda koperdas nüüd Illimar alla. Seal oli vee lähedal allikas: vaat püsti maas, ainult pool väljas, vaadi küljes toru, millest veenire langes kividele ja siis järve. Siit käis aidamehe rahvas joogivett viimas ja siin laskis nüüd Illimargi oma pudeli täis joosta. Ta rüüpas katseks: see maitses pudelist hästi, hoopis teine asi kui muidu! Ja ta jäi oma plaaniga täitsa rahule.

Ta jäigi sinna allika äärde kükitama. Siin oli nii rahustav olla. Otse ees keerles tõmmu järvepind ja käisid mõned kollakad vahutordid ringi. Kui aga pisut pilku tõsta, siis nägi ka, kust see keerlemine ja vaht pärit oli. Üle tammi põrandalaudade voolas õhuke, kuid lai veejuga, ruske nagu õlu, ja langes kohinal silla ees olevatele kividele. Seal ta siis keerles ja kees nagu pajas ning vahutordid viskusid kividele ja kandusid rahulikule järvepinnalegi. Selle langeva veekogu vahtimine ja lakkamatu kohina kuulamine otse uinutas. Ainult istuda siin, vahtida ja kuulata, nagu oli Illimar varemgi teinud...

Kuid ta põlvekeermed väsisid varsti, ta ajas enese püsti ja ronis jälle kaldale. Siin ta nüüd oli ja siin olid ta saapad ning viinapudel. Kas nüüd veel tagasi koju minna ja kogu asi sinna paika jätta? Ei, kui on teised nalja teinud, siis teeb tema ka, ja kui on teistel tõsi taga, siis temal ammugi juba. Selle tembu peab mees ikkagi tegema, olgu vara või hilja, oli vana Hirm öelnud. Ja nii see näis olevatki. Lisaks oli Sohvi nii hea ja ta koogid veel paremad...

Siit läks nüüd sirge tee järve kallast mööda otse häärberi ette. Ja sellepärast leidis Illimar ka kohase olevat juba siin enesele kosjasaapad jalga tõmmata. Ta tegi seda vastu kõverat toomingat toetudes. Ja kohe tunduski palju mehisemana. Ainult kummagi saapa eri värv kiusas teda veel pisut.

Niikaua tundus minek päris lihtsana, kui ühel pool oli alles mõisa õunaaed ja teisel rannapuud. Kuid aia lõpus oli juba

aednikumaja ja selle ees avanes härrastemaja õu. Selle päikesepaistene avarus pani Illimari kohmetama. Olid siin nagu peopesal, kust pole enam kuhugi pääsu.

Lumivalge häärber ise oli tükk maad järvest eemal. Ta tagumine külg oli vastu aeda ja parki, esimese ees laiusid aga muruväljakud, lilleklumbid ning ilupõõsad. Suur tee tuli üle silla ja lõppes paraad-sissekäigu ees. Selle laiade klaasuste kohal tõusis torn poolümarate akendega. Ja kogu maja esikülg oma soppide ja sakkide ning aknaridadega oli uhkeimat, mis Illimar iial näinud.

Ta tundis küll osalt selle maja sisemust. Ta teadis, et seal oli palju tube ja käikusid ning elas hulk inimesi. Kuid kuidas sealt tähelepandamatult just seda kätte saada, keda sul vaja? Ega olnud sealsed inimesedki kõik ühteviisi sõbralikud. Oh, seal piilus ilmseid hädaohtusidki. Seal elas kõigepealt vana Vogel. Ta polnud õigupoolest küll midagi muud kui pajukil olev toapoiss. Kui aga muid härraseid kohal polnud, siis oli tema alles see tõeline härra. Ta kandis alati punast torumütsi, mis öeldi olevat Türgimaalt, ja kisendas kõva ning kileda häälega. Ta ei sallinud lapsi ega üldse kedagi muud peale enese. Ja seal olid ka Sohvi-tante kaks mägrakoera, nimega Maks ning Moorits. Nad olid aina jalul, aina ringi nuuskimas, aina klähvimas ja paljasjalgsele kanda kargamas. Ei olnud hädaohutu kosjateekond, kui oli tegemist selliste vaenlastega nagu Vogel, Maks ja Moorits! Ega aidanud siin ka saapad ning viinapudel, vaid ainult hea õnn!

10

Illimar seisis juba tükk aega punase ilupõõsa taga ja piilus häärberi poole. Ta nägi vahimeest vett pumpavat, tüdrukuid sisse ja välja käivat, aednikku pargiväravast tulevat ning oma maja poole minevat. Köögi lahtistest akendest kostis taldrikute tärin ja tüdrukute häältekila. Siis väljus kurg Joosep ning sammus üle muru järve poole. Ta oleks peaaegu Illimari avastanud, nii lähedalt möödus ta. Või vahest ta nägigi teda, kuid ei teinud välja. Tal oli nimelt leivatükk noka vahel ja söömateekond ees. Illimar omalt poolt oleks peaaegu kõik sinnapaika jätnud ja ühes Joosepiga läinud. Tühja kah kosjamuredest, kui nii hea seltskond käepärast!

Kuid just sel hetkel avanes köögiuks uuesti ja virtin Sohvi ise väljus sealt. Tal oli sinine kleit ja suur valge põll üle selle. Ta nägu õhetas ja ta lehvitas enesele põllega tuult. Ta peatus maja nurgal, vaatas järvele ja näis värsket õhku hingavat. Siis

möödus ta aeglaselt häärberi esiküljest ning kadus otsmisse sissekäiku.

Illimar teadis, et Sohvi härraste puudumisel perepoolel ei elanud, vaid ülemistes ruumides. Sinna oma koju näiski ta nüüd minevat, ja Illimar ruttas talle kähku järele.

Siinkandis elas ka Vogel ja siin liikusid Maks ja Mooritski kõige rohkem. Kuid nii välis- kui sisemisedki uksed olid pärani ega kuuldunud ainustki hingelist. Päike valgustas heledalt eeskoda ja trepikäiku. Illimar astus vaevaliselt oma saabastega ühelt kiviastmelt teisele. Mõned neist olid värvilistest aknaruutudest punased ja sinised ning Illimar möödus neist hirmuga. Ta süda tagus ja pudelit hoidev käsi oli ärevusest higine.

Nüüd oli ta juba üleval käigus, millesse avanes mitu läikivalt valgeks värvitud ust. Siin kuskil pidi olema Sohvigi tuba, kuid ta ei mäletanud enam, milline just. Ta astus veel mõne sammu, ja siis avanes keskmine uks, ning Sohvi ise tuli lävel nähtavale. Põll oli tal juba eest võetud.

«Heldene aeg, väike Illi!» hüüdis Sohvi peaaegu käsi kokku lüües. «Sina! Kas sa mulle külla tulid? Kas sa üksi oled? Kuidas sa mu üles leidsid? No tule sisse, kui oled kord külaline!»

Ja ta tõmbas argleva Illimari kättpidi sisse.

See oli üleni hõbehallide seintega tuba, ainult mõned kuldsed liistud tulid laest kuni põrandani. Puust võre taga oli siin lai voodi, akende vahel suur sohva ja selle ees pikergune kõverate jalgadega laud. Kõige lisaks rippusid seintel mõned läikivais raames pildid, millest aga Illimar midagi aru ei saanud. Polnud igatahes pooltki nii ilusad kui neil enestel kodus.

Sohvi tõstis Illimari sohvale istuma, vaatles teda ikka veel imestades ja rääkis ise kogu aeg. Üks «heldekene» järgnes teisele. Ja Illimar tundis, et Sohvi ta tulekust tõesti rõõmutses. Ning see tõstis ta enesegi julgust ja tuju. Nii istus ta pisitillukesena suurel sohval ja kõigutas oma saabasjalgu, kuna Sohvi ta ees paistis kohutavalt suurena.

«Sa heldekene!» õhkas see kümnendat korda ja istus siis ka ise Illimari kõrvale. Sohva vedrud kägisesid kohe ahastavalt ja Illimar tundis enese õõtsuvat nagu kiigel. Sohvi aga rääkis: «See on alles ime! Sest egas peigmees iga päev külas käi. No kust see siis tuleb, et sa nii kaugele jõudsid? Ja mis pudel see sul kaasas on?»

Illimar ulatas pudeli:

«Joo!»

«Mis see on?» imestas Sohvi.

«Joo!»

«Aga mis see on?»

Ta võttis pudeli, vaatas seda, nuusutas korgiauku ja imestas veelgi.

«Sa pead seda jooma,» kordas Illimar. «See on viin.»

«Mis viin?»

«Kosjaviin,» suutis Illimar välja kugistada.

Sohvi ajas oma väikesed silmad suureks, ta punane nägu kahvatas ja punastas siis veel enam. Ja siis päris ta nagu sõnu otsides:

«Kas sa mulle siis tõepoolest kosja tulid?»

Illimar ei suutnud vastata. Ta ainult noogutas peaga, ise maha vahtides. Silmapilgu tähtsus mõjus temasse masendavalt.

«Sa heldene aeg!» hüüatas Sohvi ja puhkes naerma.

Kogu ta keha vappus sest naerust nii, et Illimargi ta kõrval ühes sohvaga hüples. Ta oleks sealt peaaegu maha kukkunud, kui mitte Sohvi poleks oma pehme käega ta õlgadest kinni haaranud. Kuid ta ise ei saanud ikkagi oma naeru taltsutada. Seda jätkus nii kaua, kuni pisarad ta silmi tulid. Alles siis rahunes ta, pühkis silmi ja võis jälle edasi rääkida.

«Oh, kui see on kosjaviin, siis peab seda muidugi jooma,» ütles ta, uuesti pudelit võttes.

Ta maitses natuke ja jõi siis juba mitu suutäit.

«Ja ongi hea viin,» kiitis ta selle peale. «Pole ma seesugust veel kunagi joonud. Sa heldene aeg küll! Kuid egas kosjaviin võigi halb olla. Iga viin läheb kosjas heaks. Nii mõjub suur rõõm kaasa. Kui ag pruut on joonud, siis peab ka peigmees ise jooma. Seesugune on komme. Joo, Illi!»

Ja Illimar jõi juba ilma mingi sunduseta. Sest tema ettevõtening algatus see ju oligi. Nüüd näis raskem osa juba läbi olevat ja kosjaskäik paistis päris lihtsana. Ning ta hakkas juba ringi piiluma, et kuhu need koogid siis jäävad? . . .

Otsekui vastuseks sellele tõusis Sohvi ja tõi kapist paar klaastaldrikut maiustistega.

«Kui on juba kosjaviina võetud, siis peab muudki magusat võtma,» ütles ta naerdes.

Kuid Illimar ulatus vaevalt midagi laualt kätte saama.

«Oota, ma võtan su õieti sülle,» lausus jälle Sohvi. «No ära häbene midagi. Kui ollakse juba pruut ja peigmees, ei siis

pruugi ênam midagi häbeneda. Vaata nii. Nüüd võime süüa ja oma asju arutada.»

Need polnud küll sedalaadi koogid kui eelmisel korral, kuid kosjaskäigu vaeva tasusid needki. Olid nimelt väikesed ja kuivad karaskikesed, mõned nii õrnad, et otse ise keelel sulasid. Illimar krõbistas neid süüa ja unustas kõik muu. Sohvi aga päris:

«Kuidas sa nüüd nii paugupealt otsustasid mulle kosja tulla?»

«Oli sellest ju kõnet. Ja sa isegi kutsusid,» vastas Illimar söömanahina vahele.

«Sa heldene aeg!» naeris Sohvi tasa ja kõigutas Illimari põlvel. «Kui mõelda, et nüüd on minulgi kosjas käidud ja et minagi olen elus peigmeest põlvel kiigutanud! No-jah, eks see igaühele kord ikka tule, ühele varem, teisele hiljem. Ja minule tulid nüüd sina. Ning oledki tubli peigmees. Mul otse süda sulab sees.»

Ta naeris jälle tasa, kuid Illimarile näis, nagu oleks ta naerus ka midagi kurba olnud. Siis küsis Sohvi teist juttu tehes:

«Kas keegi su kosjaskäigust teab?»

«Ei tea.»

«Kas sa sellest kellelegi kõneled?»

Illimar mõtles: peaks nagu kõnelema, tal olid selleks päris kindlad kavatsusedki.

«Kui kõneled, siis ära kõnele kõigile,» õpetas Sohvi. «Vaata, inimesed on vahel halvad, ega nad kõigest aru saa. Sa heldene aeg, neil ikka keeled käivad ja pilkejutud suus. Noh, kui päris hea sõber, siis sellele võib küll. Kes sellest just niisama aru saab nagu sina ja mina. Aga muidu on see meie omavaheline asi.»

Nüüd oli Illimar oma isu magusast juba ära sõõnud. Sohvi süles oli ka liiga palav ja pehme ning sellepärast libistas ta enese jälle põrandale. Ja Sohvigi tõusis. Ta pistis veel pihutäie maiustisi Illimari väikesse taskusse ja lausus:

«Pea meeles, alles nüüd oleme tõeliselt pruut ja peigmees. Kas meist küll paar saab, seda ei tea, ega tea seda ka ükski teine pruut ja peigmees kosjapäeval. Hoiame aga ühte ja mõtleme teineteisest head, siis lõpeb ka kõik hästi.»

Ta kummardus ja suudles Illimari põsele. Ning Illimar nägi, et pruudi silmad ta näo lähedal olid äkki nii tõsised, nagu oleks neis isegi pisaraid olnud. Nõnda vaatas teda ainult ema

vahel haiguse puhul. Siis silitas Sohvi pihuga üle Illimari pea ja ütles sootuks teise häälega:

«Nüüd aga, peigmees-poju, pead sa minema. Mul ei ole enam aega. Ja ega sinagi tohi liiga kaua kodust ära olla.»

Ta aitas Illimari trepist alla ja ütles juba uksel seistes, nagu ütlesid kõik teisedki:

«Mine nüüd, ja ole ikka hea laps!»

Üksi jäädes vaatas Illimar jälle kõheldes ümber. Kuid Maksi ja Mooritsa klähvimine kostis kaugelt aedniku maja tagant ning Vogeli punane müts kuivas aia otsas. Nii polnud tal midagi karta. Ja ta hakkas läbi pargi edasi astuma, mõtlematagi veel kojuminekule.

Mida kaugemale ta jõudis, seda rahulikumaks ja julgemaks muutus ta meel. Ta võttis taskust maiustise ja pistis suhu. Ei, päris asjata oli ta säärase hirmu ja häbiga kosjaskäigule mõelnud. Pole pooltki nii hull, kui võiks arvata. Hirmu Juhanil oli täitsa õigus: mis see mehe käes! Ja ta püüdis meenutada teisigi vägevaid sõnu, mis Juhan oli tarvitanud. Nüüd oleks ta tahtnud loost juba kellelegi rääkida, jutustada kõik algusest lõpuni ja kas või pisut hoobeldagi. Einoh, selge lõbuasi. Proovigu aga igaüks ise järele!

Illimar astus vägevalt oma säärsaabastega, mis ei teinud talle enam vähimatki vaeva. Ja enne kui ta märkaski, oli ta juba puude alt välja maanteele jõudnud. Ta seisis pargivärava kivipostide vahel ja vaatas üle maantee olevat maja, mida kutsuti vanakõrtsiks, kuid milles elasid nüüd ainult mõned moonakate perekonnad.

Jah, siin oli tal küll juba sõpru, vähemalt Mark-Jaan ja Avvus-Jaan. Kuid oleks päris asjatu minna neid nüüd tööajal kodust otsima. Ja kõigi teistega, kes seal võisid olla, polnud midagi peale hakata. Ta nägigi neid: kolm pulstunud juustega eite hõõrusid õue tõstetud kolmjalgades pesu ja sõimlesid omavahel. Ning nende ümber kihises hunnik räpaseid lapsi, niisama kisades ja sõimeldes. Ei, siin polnud midagi teha. Ja Illimar katsus, et aga tähele panemata mööda sai, hoides kosjaviina-pudelit enese varju.

Maantee laskus keskmise ja alumise järve vahelisele sillale. Pargi müüri tagant hakkas paistma viinavabrik oma mitmesopiliste ehitiste ja kahe korstnaga. Üks neist oli telliskivist ja neljakandiline, teine aga rauast ning ümmargune. Haa, tühi jutt, mis vend Karla talle alles mõne aja eest oli seilest raudkorstnast

rääkinud. Selle püstitamisel olevat nimelt raudkonksud pilvedesse löödud ja siis korsten kettidega üles tõmmatud. Kuid — pilved pole muud kui aur, oli isa hiljem öelnud. Ja aurusse ei lööö keegi konksu. Nii et ükskõik, kuidas see korsten püsti saadi, kuid Karla jutt oli küll jälle ainult tema narrimiseks. Teda ei või üldse enam milleski usaldada!

Nõnda pisut pahaselt mõtiskledes oli Illimar juba alla sillale jõudnud. Siit läks üles kuni viinavabriku tammini suur laudadega vooderdatud ojarenn. Tammi väravad olid nähtavasti kinni, sest rennis polnud vett nimepoolestki. Otse silla juures kangutasid aga renni põhjas kaks meest mädanenud laudu lahti. Kuid Illimar tundis neist ühte ainult nägupidi ja teist ei tundnud üldse mitte. Olid säärased vindunud nägudega ja altkulmu vahtivad vennikesed. Kas seesugustele oma kihlusi kuulutada ja kosjanapsi anda? Ei! Ning Illimar astus edasi.

Ta jõudis avarale kohale, kus ristles neli maanteed. See oli nagu turuplats, mida piirasid eemalt laudad, karjatare ja mõned viinavabriku hooned. Kuid sel kellaajal ei liikunud siin ainustki hinge, peale tolmus suplevate varblaste ja karjase kirju kassi, kes luuras neidsamu varblasi. Illimar tundus eneselegi keset seda heledalt valgustatud platsi väikesena ja abituna.

Siis kolksatas küll karjatare uks ja sealt väljus Põta-Tõnis. Tal oli ühes käes sõnnikuhark ja teises kõiekimp ning ta sihtis härjalauda poole. Ta oli nii väike, et temast väiksemat inimest üldse ei tuntud. Peas oli tal pruuniks luitunud kitsaääreline kaabulott, jalas aga takused puupõõradega püksid ja viisud. Viimaseid ei kandnud siinkandis küll enam keegi, vähemalt mitte mõisas, aga tema kandis. Sest ta oli väga vanamoeline ja ka ise väga vana, nii et mäletas kaugeid orjapõlve aegu. Kogu oma pika ea oli ta ainult loomade seltsis liikunud, ja ta hool nende eest polnud veelgi raugenud. See mure oligi ta nagu käsna kokku kuivatanud.

Seal ta nüüd läks, kõieots nagu ta enda saba taga jooksmas. Kas maksaks talle kosjaviina pakkuda? Kuid mis teab temasugune pruutidest ja pulmadest? Ei teda huvita miski peale mullikate ja muude neljajalgsete. Ei saa temaga õiget sõprustki pidada!

Illimar pöördus vasakule, mäest üles. Ta ühel käel läikis alumise järve ahtake pind, teisel pool ruskas vanalauda maakivist müür, ees aga paistis palgi- ja lauavirnade vahel alatare.

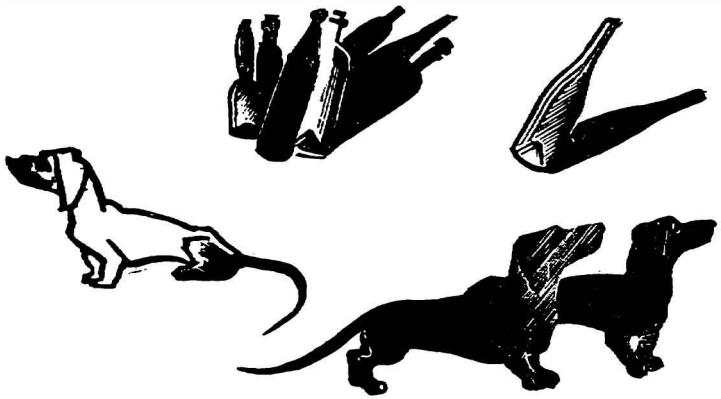

11

Seal üleval mäel, kahel pool maanteed, oli õieti kaks ehitist: paremal puu- ja pahemal sepikoda. Ning nendega lõppeski siin kohal mõis. Sest nende taga laskus jälle maapind ja algas varsti Alasoo. Kuid kuigi maju oli kaks, siis kutsuti ainult puukoda alatareks. Seda nime hakkas tarvitama aidamehe perekond, kes oli siit läinud, ja ühes temaga pikapeale teisedki sealpoolsed mõisa elanikud. Kumb aga kõrgemal oli, kas vana õlleköök või puukoda, see polnud veel kaugeltki selge.

Illimar tundis enese siin peaaegu nagu kodus olevat. Mitte küll sellepärast, et ta öeldi siin olevat sündinud või et ta siinsest elust oleks palju mäletanud. Kuid siin elas lell oma perekonnaga ja siia oli alati asja. Nii tundis ta siis kogu mõisast paremini selle kaht äärmist kohta: oma endist ja praegust kodu.

Sepikoja ümbrus oli lage, välja arvatud maja üks ots, kus kasvas räsitud leedripõõsaid. Praegu seisis koja ees kõrb

hobune ja sepp passis talle tulist rauda alla, nii et kärtsahais ulatus maanteele. Puukoja platsil olid aga suured palkide, laudade ja muude tarbepuude virnad. Siin olid ka reepained, lauasaagimise pukid, vanad vankrikehad, reekorjud ja virn vigaseid rattaid. Ning kõik see koli koos ta vahel kasvavate takjate ja kummelimurulappidega oli nii meeldivalt kodune.

Siin ei kartnud Illimar midagi ja läks otsejoones töökoja poole. Selle suur uks oli sooja ilma tõttu pärani ja juba välja kostis treipingi võrin, hõövli liipamine ning kirve toksimine. Ja uksel avanes ikka seesama meeldiv pilt: suur ruum, laes ja nurkades tarbepuude valendus, põrandal saepuru, kirve- ja hõövlilaastud, akende all tööpingid, seintel naelte otsas tööriistad ning riiulid värvipottidega. Ja õhus ikka puutolm ning vaigu ja liimi lõhn. Suure ahju koldel põles lõke ja seal podisesski liimipada oma kolmel nõgisel jalal. Päike paistis nurgeti ühest aknast sisse ning tolm tantsis ta kiirtevihus.

Treipingi juures tallas lell ise ja laskis väikese peitliga peeni tiirusid tohutu suurele puumunale. Ta oli särgiväel, laiade pükste ja paljastele jalgadele tõmmatud kottadega. Töö oli talle üldiselt vähemeeldiv asi, kuid seda tuli paratamatult teha. Veel vähem meeldisid talle aga kitsad kehakatted ja kõik muu, mis inimest jumalamuidu vaevab ning mille eest palkagi ei maksta. Ja sellepärast oleks ta meelsamini kandnud rõivaid, mis poleks ühestki kohast keha külge puutunud. Kuid et veel keegi polnud seesuguseid välja mõelnud, siis olid ta rõivad ainult võimalikult avarad. Ja et ta ka ise oli võrdlemisi kehakas mees, siis paistis ta väga lai ning lahmakas olevat.

Treimine oli kõigist töödest talle veel kõige meelepärasem. Jalg tallab, puu kihutab ringi ja mõtted heietavad omaette . . . Kes teab, milliseid soid-rabu tallab jalg ja milline ilves, rebane või mäger ta ees tiiru laseb . . . Ta võis treimist katkestades äkki Illimari põlvele võtta ja rääkida, nagu oleks selle eel juba kesteab kui pikk jutt käinud: «Ilveseid on kolme sorti: hall ilves, ubailves ja lihtilves. Vaata, poju, kui me sinu isaga veel noored mehed olime ja kord jälle teele läksime, püssid kaenlas . . .» Ja siis tuli lugu, mida võis kuulata kikkis kõrvu. Nii kostis talle läbi treipingi võrinagi veel metsa hääl. Ja ta oleks vist küll meelsamini alles kasvavate kuuskede keskel liikunud kui siin kuivanud tarbepuudega mässanud.

Aga need tarbepuud kutsusid ikka uusi meistermehi külast mõisa. Seal vastasakna all hööveldaski see linavalgete juustega

poiss pikka lauda. Ta oli alles hiljuti tulnud ja Illimar ei tundnud teda palju. Oli vaikne ja omaette nohiseja, kuid ta lai suu muheles sõbralikult. Tema oleks võinud küll vist lammastest ja karjakoertest kõnelda, kuid ta ei kõnelnud peaaegu üldse mitte. Kuulas esialgu ainult mõisameeste jutte.

Ja kolde juures täksis Saaremaa Riidu suurel pakul puuäkke pulki. Eks ta olnud ikka seesama vintske keha ja pisukese punase peaga mees, kes kord kevadel ühes teistega kraavitööle tulnud ja siis suurele maale jäänudki. Ei ta läinud enam üle mere tagasi, tee mis sa tahad. Püsis mõisas, tegi suvel, mis ette sattus, talvel aga oli viinavabrikus. Tea, mis mure tal oli, aga mure pani ta jooma ja joomine jälle muretsema, nii et pidi uuesti jooma. Seda kurtis ta ise vahel pisarsilmi ning jõi edasi.

Temap see oligi, kes märkas nüüd esimesena Illimari lävel seismas.

«No näe, Illi-poju!» hüüdis ta. «Kust siis sihukesi külalisi tuleb?»

Ta toksas kirve pakusse ja sirutas selga. Ka lell laskis oma kota treipingi jalalaualt, ja suur hooratas tegi omapead veel ainult mõne tiiru ning peatus. Ja valgepäine poisski vaatas üle õla, hõõvel parajasti oksa taga kinni. Ega seesuguste külaliste puhul küll töid pooleli jäetud, aga hinge tagasitõmbamise põhjuseks piisas neistki. Lell tuli lõuka juurde ja võttis oma pika vantoosiga piibu välja. Samuti kaevas Riidu oma lühikese ninasoojendaja põuest esile. Oma tubakat polnud tal küll kesteab mis ajast peale, kuid eks ole külmgi piip ikka nagu asjaks käes hoida. Kui aga lell suurest oinakotist oma villkoppa täitis, oli Riidu pisike nosu seal otse kõrval. Ja tea kuidas, kuid just nagu kogemata sattus temagi piipu näputäis seda kallist rohtu. Ning siis kummardusid nad üheskoos liimipoti lõkke juurde, võtsid paljaste sõrmedega tulised sõed ja poetasid piibukoludesse. Lell oskas suurepäraseid suitsurõngaid lasta. Kuid selleks pidi olema palju aega, vähemalt pühapäev, kui mitte jõulud.

«Näha jah, et Illi,» lausus lell, nagu oleks alles nüüd näinud. «Kas sind saadeti? Kas kästi midagi öelda?»

«Ei saadetud,» vastas Illimar. «Ise tulin.»

Lell oli juba pakule istunud ja Illimari oma põlvede vahele tõmmanud. Ta laiast näost kasvas hõre punane habe igale poole ja ta nina tinahallide silmade vahel oli nagu käsnane kartul. Nii hoidis ta lohmaka karuna Illimari oma käppade vahel. Kuid Illimar tundis, et see oli sõbralik ja lõbus karu.

«No mis sa siis omapead ringi käid?» pinnis jälle lell. «Ja mis pudel see sul kaasas on?»

«Ma käisin kosjas,» vastas Illimar hoopis lihtsalt. «Ma käisin virtinal kosjas. Ja see siin on viinapudel.»

«Kosjas?» imestas lell ja ajas oma tinasilmad pungi. «Päris viinapudeliga kosjas?»

Ja Illimar jutustas kogu loo algusest lõpuni. Lell ja Riidu naersid laginal ning linapeagi suu venis ühest kõrvast teiseni. Kui nad juba täitsa väsinud olid, ohkas Saaremaa Riidu:

«Oh-oh seda poissi! Ei oleks uskunud, aga näe, millega hakkama sai! Ise tasane kui talleke, aga naisevõtmise peale marukrabe.»

«Einoh, see tal ju vana plaan,» arvas lell. «Eks ole?»

«Oli jah,» möönis Illimar.

«No-jah, on seda ikka ääri-veeri mööda kuulda olnud. Ja kas see imekski panna, kui noormees juba sihukeses eas. Kuid kas ei ajanud esiotsa ikka hirmu nahka kah?»

«Mis see mehe käes!» arvas Illimar.

«Hoh-hoh-hoh!» pistis Riidu jälle kõva häälega naerma. «Või mis see mehe käes!»

«Kerge kui käkitegu!» lisas Illimar veelgi kindlamana.

Nüüd pistsid lell ja Riidu juba lõõtsutavalt naerma ning linapeagi kurgust kostis mingit häält. Aga Illimar taipas ka ise alles nüüd, kui vägevad need vana Hirmu sõnad õieti olid.

«Näe, Kusta,» ütles Riidu linalakale pika naeru peale, «vaata, siin on mees! Aga sina langed kohe verest, kui mõni mõisatüdruk sulle silma heidab. Kosjapudeli karmani pistmisest pole juba juttugi!»

Nüüd meenus ka Illimarile jälle ta siiatuleku peapõhjus. Ta ulatas lellele pudeli ja ütles:

«Joo — see on viin!»

«Ah et kosjaviin? Noh seda peab küll katsuma. Mis muud, kui noorpaari terviseks!» Lell jõi ja puristas. «No kuluski kärakas ära. Ja ega ta nõrgemat sorti olnudki.»

«Aituma, pojukene!» lausus Riidu omakorda. «Mis nüüd öelda, päris paremat sorti pumba-puskar. Otse südame tegi tahedaks. Ole meheks andmast ja pea teinegi kord meeles!»

Viimasena pidi ka Kusta lonksu võtma. Ja temagi mõmises midagi tänutäheks.

Vaat seesuguste inimestega oli hea asju ajada. Neil oli taipu, mis ja kuidas. Nemad juba mõistsid, et kui vesi vahel

peab viin olema, siis ta seda ka on. Ega ole enam mingit keerutamist ja kaksipidi-mõtlemist.

Kaeti ja vaeti veel lähemalt Illimari tulevast elumuudatust. Einoh, ega see lihtne ole, poissmehe-põlvest äkki perekonnaseisusse. Lell seda juba tundis, aga Riidul ja Kustal oli alles proovimata. Vahva poju Illimar — jõuab neist ette!

Äkki aga lausus Kusta, kelle üks silm vaatas silku ja teine leivakannikat ning kellel oli sellepärast laiem silmaring:

«Valitseja näib sepikoja juures olevat.»

«Ega siis muud,» ütles lell tõustes, «ega siis muud, poisid, kui jälle töö manu! Aga sina, Illi, katsu nüüd, et koju saad. Egas kosjasidki või igavesti pidada. Leiavad su viimaks puudu olevat, hakkavad otsima. Ja siis tuleb sul teistsugune pulmapill!»

Teised naersid küll veel töölegi asudes, aga Illimari süda lõi rahutuks. Lellel oli õigus. See pleekaias-käik oli juba väga kaua tuurinud. Ja minna oli päratu pikk maa, ühest mõisa otsast teiseni. Ega olnud see minekki igakord ilma hädaohuta.

Ja Illimar hakkaski kohe minema. Väljas nägi ta tõesti valitsejat. Seisis sepikoja uksel ja keerutas oma keppi. Oli ju seegi mõnus mees, aga ikkagi mitte nii tuttav, et oleks võinud talle oma kosjaasju seletada. Ja siinsamas puukoja kõrval oli ka lelle korter ja seal alati hulk lellepoegi ning -tütreid, nii palju kui neid peakski surnud või muidu ajutiselt väljas olema. Kuid kojumineku mõte vaevas ometi Illimari. Ja lisaks, oleks ju võinud Ruudile või Leksile kõnelda, aga nende plikadega on ikka nii ja naa: ei nad mõista tõtt ega nalja mehise mehe moel! «Neil ikka oma hi-ha-haa!» nagu ütles vend Karlagi.

Ja sellepärast hiilis Illimar puuvirnade vahetsi minema. Ta pöördus vasakule ja läks vanalauda müüri äärt mööda, kuni jõudis selle nurgani. Seal oli tagavärav poikvel ja ta poetus sellest sisse. Äkki oli ta ees suur pikergune õu, mille äärtel rida pärani uksi, aga keskel lohus kollased sõnnikuhunnikud ja virtsaloigud.

Illimar hakkas õue varjulist külge mööda minema. Lahtistest ustest nägi ta sisse: laut oli tühi, kari viimseni väljas. Paistsid ainult lehmade sõnnikused asemed, ruhed ja restid ning läikivad kaelakütked. Puudus see igavene nahin, ohkimine ja ähkimine, mis muidu lauta täitis. Mõni hakk käätsatas müüril paar korda. Üldiselt oli aga nii vaikne, et Illimaril kõhe hakkas ja ta sammu kiirustas.

Äkki kuulis ta kütkete raginat ja mingit tumedat häält. Vahest õiendab seal Põta-Tõnis, rõõmutses Illimar, või mõni teine karjamees. Ta ruttas järgmise ukseni, kust hääl tuli — ja peaaegu tardus kohale.

Otse ta vastas oli suurpull, mustpull, marupull või kelleks teda kõik kutsuti. Ta oli ahelais nagu sunnitööline. Kahelt poolt ta kaelast läksid jämedad ketid käsivarrepaksuste raudpostideni, mis ta aga oma turjaga oli juba looka painutanud. Ta ninas oli raudrõngas, mille kett käis sõime külge. Ja kõige lisaks oli veel tugev köis ta sarvede ümber seotud. See oli see kaugelt maalt kord kalli raha eest ostetud pull. Ei teda usaldatud enam välja lasta ega temaga üldse tegemist teha. Läks ainult iga päevaga ikka koledamaks ja koledamaks.

Seal ta nüüd oli, kuumal suvepäeval üksi tühjas laudas. Kärbseparv piiras teda. Ta silmad olid verest ja vihast otse punased. Nii vahtis ta üksisilmi Illimarile otsa, ainult paari sülla kaugusel. Ja siis tegi ta kõigi oma ahelatega väikese nõksu ettepoole . . .

Illimar pistis jooksu, nii palju kui ta hirmust kanged jalad andsid. Talle näis, nagu oleks härg teda sõrgade plaginal taga kihutanud, ja alles välisväraval usaldas ta taha vaadata. Laudaõu oli tühi ja kõik vaikne. Kuid alles üle platsi, karjatare nurgani jõudes, alanes Illimari südame puperdus.

Ei, see üksi väljasolek polnudki igakord hea. On inimesi, loomi ja seisukordi, mis hirmutavad. Seal kodus, vana õllekoja ja pleekaia piirkonnas, tunned enese ikka nii kaitstud olevat. Ei tasu seda võõrsiloleku hirmu isegi mitte kosjarõõmud. Tunned enese äkki nii mahajäetu ja üksiku olevat, et kas või nuta . . .

Illimari süda läks vesiseks ja ta hakkas pruudilt saadud maiustisi krõbistama. Kuid varsti muutus ta suu jälle kuivaks, nii et pidi kosjaviina peale rüüpama.

Ta oli nüüd suurel maanteel, mis viis kõige otsemalt koju. Suurem osa mõisa hooneid oli just selle tee ääres ja siin-seal liikus ka juba inimesi. Kuid Illimar ei tahtnud enam kuskil peatuda, vaid mõtles ainult kojuminekule. Suurelt aidaplatsilt paistiski juba kuivatusrehe hall ots. Aga seal olid ka juba nagu kodus . . .

Kuid just sel hetkel nägi Illimar, kuidas isa kahe mehe saatel üles aidaesisele astus ja hakkas ust avama. All ootas neid plaanvanker hobustega.

Ei, olgu mis on, kuid praegu ei usaldanud Illimar isa silma ette sattuda! Ta pöördus kohe järve randa, et sealt linnumaja kaudu koju minna. Kuid vaevalt oli ta saks-silla otsani jõudnud, kui nägi Hull-Juhanit niisama mööda kallast linnumaja poolt lähenevat. Ega ta midagi ei tee, lohutas Illimar ennast, ega ta ju midagi ei tee! Kuid samal ajal pöördus ta kähku sillale, et aga Juhanist rutemini eemale saada.

Nüüd oli härrastemaja jälle Illimari ees. Aga kui kaugel näis juba kõik hommikune! Noh, kosjas sai ju käidud, aga ei saanud sellestki täit rõõmu. Kuidagi see kadus selle pika aja peale ega olnud võimalusi sellega isegi küllalt hoobelda. Vähe on häid sõpru, kes asjast just su enese moodi aru saavad. Lell ja Saaremaa Riidu olid ning järel on veel Hirmu Juhan ja Avvus-Jaan. Aga suuremast osast katsu, et mööda saad! Ning Illimar aimas, kui vähe on inimesel siiski ligimesi, kui ta neid just vajab, isegi rõõmu jagamiseks. Mis siis veel mure jagamisest kõnelda!

Nii mõtiskledes oli Illimar häärberist ja aedniku majastki mööda jõudnud. Nüüd läks ta jälle kõrgete rannapuude all ja oli juba õieti kodu lähedal. Eemalt kostiski juba tammi kohinat.

Sel hetkel nägi ta, kuis eespool õunaaia postide vahelt midagi rusket esile ukerdas. See oli Sohvi mägrakoer Maks või Moorits. Illimar jäi sambana seisma ja tõmbas käed-jalad kokku. Koer lähenes lõrisedes ja Illimar tahtis tagasi pöörduda. Kuid siis nägi ta, kuis tagapool niisama midagi rusket esile koperdas, ümber veel leherämps. See oli Moorits või Maks! Ja mõlemad koerad lähenesid lõrinal, saades julgust ta kartusest. Ning minna polnud kuhugi, sest ühel pool oli kõrge püstaed, teisel pool aga järv. Nüüd oli ta neil käes!

Illimar taganes vastu puud järve järsul kaldal. See oli just sama kõver toomingas, mille najal ta hommikul oli saapad jalga tõmmanud. Selle madalate okste vahele oli ta juba mõnigi kord roninud. Mööda lüngis tüve läks sinna nagu trepp. Ja ta katsus nüüdki, kuid saabastega ei saanud. Ikka tuli nagu robinal alla! Ja koerad olid juba lähedal! Illimari meeles vilksatas veel kaugelt Hull-Juhani kuju: kui tema võis ühel hoobil viina juua ja silindri peast ning saapad jalast võtta, siis mina . . . Parema jala saapaga läks see kähku, tänu punapea ettenägelikkusele, aga see pahem, see pahem . . .

Viimasel hetkel, kui koerad olid juba kandu kargamas, oli ka Illimar üleval. Maks ja Moorits tormasid puu kallale, ajasid

enese selle najale püsti ja haukusid metsikult. Nende hambad välkusid ja pikad hännad vehkisid nagu vändad.

Illimar istus puu otsas ja nuttis. Tal oli ainult üks lootus: nad väsivad ära ja lähevad minema. Kuid nad ei väsinud ega läinud. Nad nuuskisid puu ümber, tõstsid selle juurte kohal jalga ja haukusid siis jälle nagu oravale. Ja siis avastasid nad Illimari saapad. Nad heitsid nende ette maha, võtsid saapad käppade vahele ja hakkasid nende sääri näsima. Nüüd hoidis Maks parema ja Moorits pahema jala saabast. Või kes neid teab ja hirmuga ära tunneb! Vahest just vastupidi. Nüüd tõusid nad, haukusid mõne suutäie Illimarile, vahetasid saapad ja näsisid jälle. Nüüd hoidis Maks pahema jala ja Moorits parema jala saabast. Kuid kes neist — kes neist jagu saab! Vahest just vastupidi. Saapail on kindel vahe, üks on suurem ja heledam, teine väiksem ja tumedam. Aga need seal on just ühesugused põrgukoerad!

Ja aeg kulus. Pikapeale märkas Illimar, et päike pilve alla kadus ja puudes kohin tõusis. Ja siis langesid mõned suured vihmapiisad robinal lehtedele. See aina tõstis Illimari haledust. Nii lõppes tema kosjaskäik! Ta enese pruudi penid ajasid ta puu otsa! Ja siin ta nüüd on ja vihma hakkab sadama ja siit ei pääse ta eluilmaski!

Ning veelgi kulus aeg. Ja siis hakkas teisel pool järve söögikell lööma. Killadi-kõlladi! lõi ta, kuid seekord imekurvalt ja vaikis varsti. Jah, nüüd tulevad kõik koju, nüüd istuvad nad laua taha, ainult tema pole seal! Ja ta omapead kodunt-minek saab avalikuks ning kõik muugi tuleb ilmsiks!

Illimar tundis lõunale mõeldes nälga ja janu. Ta pistis käe taskusse, kuid seal oli pruudi antud maiustistest ainult veel pisut puru. Ja pudeliski, mis püsis imekombel ikka ta kaenlas, oli ainult tilk vett. Ning ta nuttis veel ülemääraselt kõige sellegi puhul.

Nüüd oli koertel saabaste näsimisest jälle villand, nad ajasid endid püsti ja pistsid uuesti haukuma. See kestis tükk aega. Kuid siis viimaks — viimaks ometi — kuulis Illimar kellegi sammusid ja häält. Ta pööras pea sinnapoole ja nägi — see oli ema!

Ta ruttas jooksujalu lähemale ja hakkas juba eemalt põllega vehkides koeri peletama: «Kas te saate, kas te, kuriloomad, saate minema!» ja koerad põõrdusidki nagu käsu peale ning hakkasid häärberi poole vantsima. Nende innukas viha oli nagu

peoga pühitud. Nende kõrvad käisid lupa-lapa, heledad tagumikud vilkusid veel veidi ja siis paistsid ainult veel pikad õõtsuvad hännad.

«Tulen mina,» rääkis ema, nutust luksuvat poega puu otsast maha võttes, «tulen mina välja, et vaadata, kuhu sa ometi oled jäänud. Tulen ja tulen ja siis kuulen nende häält. Mõtlen, et mida nad küll peaksid sedasi haukuma, ikka kliuh ja kläuh! Jõuan viimaks tammile ja näen — — aga miks sul saapad ja see pudel kaasas on?»

«Ma — ma käisin kosjas,» sosistas Illimar, nutust täiesti kokku vajudes.

«Mis? Mis sa räägid?»

Ja siis jutustas Illimar nutuhoogude vahel katkendlikult kogu loo. Ema kuulas ja küsitles. Ei ta naernud, kuid ei talt tulnud ka mingit etteheidet. Ja kui Illimar oli kuidagi lõpule jõudnud, ütles ema murelikult, peaaegu eneselgi pisarad silmas:

«Näe, kuidas nad last hullutavad! Sina nüüd veel mõni kosjaskäija või midagi. Ära nuta, pojakene, ära nuta. Ei ole enam mingit häda. Lähme nüüd ilusti koju.»

Illimar rahunes pikkamisi.

Ja nii lõppeski ta esimene kosjaskäik sellega, et ta luksudes ning ema seelikust kinni hoides kodu poole astus. Ema aga kandis ühes käes ta eri suurusega saapaid ja teises käes tühja kosjaviina-pudelit.

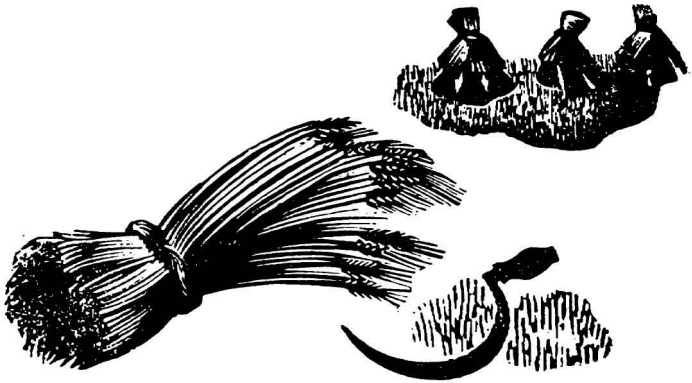

12

Sellele järgnevad päevad oli Illimar otsegu haige. Tal polnud küll mingit nähtavat viga, kuid päris korras polnud temaga asjad ka mitte.

Ta ärkas hommikuti nagu juhtus, kord varem, kord hiljem. Ja kord lamas ta kaua ärkvel voodis, teinekord aga tõusis kähku, nagu oleks kuhugi kiire. Kuid kas oli päikeselinti kapi taga või mitte, igatahes ei huvitanud teda enam truubikirjad. Igal hommikul rõivastus ta nüüd ise ja pesi näogi vabatahtlikult. Ema arvas küll, et ta teeb seda ainult esialgu, oma eksimuste heakstegemiseks. Kuid see komme jäi talle nüüdsest peale alatiseks. Mõne päevaga oli ta lapsest poisikeseks saanud.

Teda kiusas ikka seesama hiljutine kogemus. Varem ununes peaaegu iga häbi ja alandus ühe öö magamisega. Aga seekordne püsis, sest et seda veel jätkuvalt osatati. Ja ta ei pääsenud varitsevast häbitundest.

Ei, suurte inimeste nali oli siiski midagi, millest ta aru ei saanud. Muidugi, seda aimas ta ju isegi, et polnud veel kellegi kosjaskäija ega naisevõtja. Noh, läks siiski kosja ja tahtis naist võtta — ning kõik lõõpisid ja vigurdasid temaga kaasa, aga kes lõpuks peab häbenema, see on tema. Ei teadnud veelgi, mis see kosjaskäimine ja naisevõtmine õieti tähendab, kuid sellega seotud häbitunne oli täiesti selge. Ja ta ei pääsenud sellest üle ega ümber, nii kuidas ka pingutas.

Sellal, kui Illimar nõnda endaga ametis oli, oli teistelgi küllalt tegemist. Rukkilõikus mõisa tohutuil põldudel oli nimelt alanud. Nelikümmend moonakanaist oma abilistega olid platsis, ja küladestki tuli tükitöölisi, kes aga vähegi kaela kandis. Isegi tädi Liisa võttis endale tüki ja ema käis teda vahetevahel aitamas.

See oli otse teisel päeval pärast Illimari kosjaskäiku, kui ema talle ütles:

«Läki tädi kaema. Tule kaasa. Saad ka väljas joosta.»

Ja nad läksidki. Tädi töötas siinsamas Soevariku pool kandis, pisut maad suurelt maanteelt. Ja otse tema kõrvalt oli ka lelle Juula tüki võtnud. Kõik tahtsid ikka mõne kopika teenida, kas igapäevase palukese või ka ainult sitsi ja pitsi jaoks. Töö oli küll väga raske, kuid raha ka väga vähe. Seda kuulis Illimar iga päev.

Seal nad siis rahmisid igaüks oma tüki kallal. Mõnes kohas välkus üksainuke sirp, teises kaks või kolm, aga mõnes oli terve perekond platsis. Imevad lapsedki lamasid vihkude vahel, suuremate valve all. Ilm oli jälle väga palav ja higi voolas kõigil ojana. Ning rõivaid polnud kellelgi nimetamisväärselt seljas.

Illimar ja ema pöördusid maanteelt põllule ning läksid kraavikallast mööda. Kui nad lelle Juulani jõudsid, hüüdis ema:

«Jumal appi, jõudu!»

«Eks jõudu ikka vaja,» ajas Juula enese sirgu ja tõstis käe päikese kaitseks silmade ette. «Tskae, keda näha. Ja peigmeespoiss ise ka platsis. Noh, peab ikka mõtlema, kuidas perekonda toita. Kudas muidu!»

Ja Juula naeris ilkuvalt. Ega ta küll nii halb olnudki ja midagi eriti paha ta ka ei mõelnud. Oli niisama kerge keelega ja tahtis pisut nalja heita. Ega tema teadnud, kuidas see Illimarile maitseb.

Aga Illimarile maitses see just nagu koirohi, mida ta seni polnud küll veel maitsenud. Ta nägu lendas punaseks ja emagi tõmbas kulmud kortsu ning lausus vaigistavalt:

«Mis neist laste rumalustest ... Eks ikka juhtu ... Tühja kah ...»

Aga polnudki nii tühja kah. Oli just see juhtunud, mida Illimar juba hommikust peale kartis. Ema sompsis eile küll asja nõnda, et sellest kodused mingit selgust ei saanud. Ja küllap Sohvigi vaikib, või kui kõneleb, siis nii, et ka sellest midagi piinlikku ei selgu. Kuid Illimar ise oli alatares nii mehiselt hoobelnud, et otse lust kuulda. Ja sealt ep see lugu nüüd lendu läkski.

Seepärast ei tulnud ka Illimari «väljas jooksmisest» mingit lustinumbrit. Kuhu ta ka läks, ikka pidi ta arvama, et kõik juba asja teavad. Eile oleks ta seda ise kas või kogu maailmale kuulutanud, aga täna tõi see juba suurimat häbi.

Tädi lõikustüki teisel pool oli just vanakõrtsi naiste oma. Seal nad küürutasid, needsamad kolm krõmpslõuga, kes alles eile pesupalide juures sõimlesid. Kui Illimar nende piirile sattus, ütles just see kõige vanem ja krõmpslõugsem, see Avvuse Eedi vanaema:

«No näh, Illi-pojuke, lubasid varem ikka minu ära võtta, aga nüüd oled aisaotsad hoopis teisale pööranud. Seda ma juba mõtlesingi eile, kui meist nii uhkelt mööda sõitsid: küllap paneb ikka vanadust paljuks või peab veimevakka väikeseks!»

Ja Avvuse Eedi, see viimne võrukael, Illimarist ise poole aasta võrra noorem, ütles nina uuristades:

«Illi, kurat, kas kosjaviina veel on? Anna, kurat, mulle ka üks lonks! Süda, kurat, kõrbeb sees!»

Illimari kõrvad punetasid nagu põldkanarik rukkikõrte all.

«Ema,» ütles ta nutuhääli, «ma lähen koju.»

«Mine,» vastas see lühidalt, kuid jälgis teda silmadega, kuni ta maanteele ja sealt koduväravasse kadus.

Sama päeva õhtul turtsus tädi pisut itsitada, aga ema pani ta silmapilgutamisega vaikima. Ja vend Karla tahtis otse õhtulauas registrid lahti tõmmata, kuid tema peale käratas juba isa, teadmata, millest õieti küsimus:

«Mis mood see on: endal suu putru täis ja patrab!»

Kuid sellest kõige raskemast ei pääsenud Illimar ikkagi. See oli just isa ise. Järgmise päeva lõunasöögi lõpul laskis ta silmad üle lauas-istujate, peatus siis Illimaril ja lausus:

«Kuulda küla peal, et hakkad naist võtma. Juba kosjas käidud ja puha. Näe, missugune see nüüdne noorus on: kõik nõod ja näälid juba pulma kutsutud, aga papad-mammad kuulevad viimastena!»

Ta naeris, pani oma rasked käed korraks kõrvuti lauale, tõusis aga siis kohe ja läks magama. Tänalõunane jutuajamine algas ja lõppes sellega. Aga Illimarile piisas sellestki.

Kuigi ilmad olid endiselt päikesepaistesed ja põudsed, püsis Illimar enamasti toas. Ta lahkus sealt ainult ema käsu peale ega tahtnud ka siis kaua väljas olla. Ta käigud ulatusid seasulust aiamaani, kuid pleekaiani juba mitte. Ta kartis ilmselt inimesi kohata.

Ta tuli jälle tuppa ja otsis oma talvised mänguasjad välja. Neid polnud kesteab kui palju, kuid ühte-teist ikkagi oli. Nukkudega polnud ta iia. mänginud, nagu õeldi olevat vend Karla teinud. Tal olid niisama mõned värvilised asjakesed, mõned puupulgad ja lauaotsad, millest võis ehitada. Kuid nüüd ei kõlvanud needki kuhugi. Siis andis ema puust imemuna ta kätte, päris keset argipäeva. Ta võttis selle kaks korda lahti ja pani jälle kokku, ning siis oli sellestki küllalt.

Ta tahtis üksi olla ja mõtelda. Selleks oli kõige kohasem ikka tagumise toa aknapoolne osa. See oligi kõige puhtam ja pühapäevasem kogu korteris, kuid seda kasutati ka kõige vähem. Seal oli akna ees pitsiline kardin ja poolümaral laual samasugune lina ning seintel mõned tuntud ja tundmata onude ja tädide päevapildid. See nii külm ja liikumatu ümbrus oli Illimarile nüüd meeltmööda.

Ta mõtles ikka veel sellele käsitamatule häbile. Õieti ei häbenenud ta ise mitte niipalju oma kosjaskäiku kui selle lõppu. Ta enda pruudi penid pidasid teda puu otsas kinni ja ta nuttis suure häälega! Talle tundus, et kõik just sellele mõtlesid, olgugi et sellest keegi peale ta enese ja ema ei võinud teada.

Aga pikapeale hakkas ta kõigest sellest väsima. Ta mõtted läksid laokile ja siis hakkasid silmad neile uusi aineid otsima. Luitunud päevapildid seintel kujutasid väga imelikke inimesi: istusid sirgelt, nagu oleksid teiba alla neelanud, käed kahele poole kõrvale naelutatud, suud kramplikult kokku pigistatud. See pilditegemine pidi neid ikka väga hirmutama! Aga ometi huvitasid Illimari need pildidki vähem kui jälle mõned lihtsad märgid sinakasvalgel aknalaual.

Seal oli kõigepealt viis tõelist kassi jälge punase värviga. Ja nad olid juba siis seal olnud, kui Illimari vanemad siia kolisid. Seda asja mõeldi ja kaaluti mitmeti ning jõuti ikka ühele otsusele. Kord oli korteris remonti tehtud ja siis oli kassipoeg siin kõndinud, jalgupidi värvisse sattunud ning lõpuks aknalauale hüpanud. Ja seal olidki ta jäljed tänapäevani. Ilusalt ja puhtalt olid nad kuivanud, käpakeste padjad otsekui alles eile joonistatud. Ning Illimarile tegi nende vaatlemine ikka lõbu. Tea, kus see kassipoeg praegu on, mõtles ta, ja kas ta ongi enam kassipoeg? Midagi ei tea, ainult ta jäljed on siin, kas või igavese ajani.

Äkki üllatas Illimari mõte: mis siis, kui siin kõndiski kord väikesena seesama punane kass, kes sõi toona Haige-Jakobi tuvikese! Seesugused on ta kombed täisealisena!

Ei, ta ei tahtnud praegu ühtki täisealist näha, ei Hirmu Juhanit, ei alatare lelle ega isegi Sohvit mitte! Nende mängud on halvad ja ohtlikud!

Teiseks oli keset aknalauda sügav ruske lohk, nagu tulejälg. Ja tule ning tulekahjuga oligi siin tegemist. Illimar ei mäletanud küll ise seda juhtumit, kuid sellest jutustati hiljemgi ja ta tundis seda hästi.

Ühel suvisel hommikupoolel leidsid vanemad koju tulles, et tuba oli täis suitsu, aidaraamat aknalaual veekarahvi kõrval keskelt läbi põlenud ja aknalauas eneseski hõõguv lohk. Mis imet pidi see küll tähendama? Siis hakkas isa uurima ja leidiski lõpuks süütaja. Karahvin oli vett täis olnud, päikesekiired temast läbi läinud ja üht punkti nii kuumendanud, et see põlema süttis. Ei tahetud küll uskuda: kes seda kuulnud, et vesi midagi põlema paneb! Kuid siis tegi isa katset ja süütaski pika ootamise järel sellesama veepudeliga paberitüki. Ta nimetas kogu seda toimetust päikeseklaasiks ja viisikaks. Sest kuigi isa oli metsas sündinud ega kooli nimetamisväärselt näinud, oli tal ometi mitmesuguseid teadmisi. Ja nii seletas ta ka selle viisika jälje.

Pärast seda hoiatas aga vend Karla Pöta-Tõnist, et ta ei jätaks veevaati lauda ette päikese kätte, — paneb lauda põlema! Nii saadavad ka järved päikese põletavaid kiiri alla ja suured mered kuumutavad samuti maakera. Ning see ongi seestpoolt üksainus tuline värk!

Pöta ei mõistnud küll midagi, kuid kartis koledasti, nii et ta pisike pea hakkas valutama. Mõne aja tundis ta vee ees otse hirmu.

Jah, vend Karla — kuid ega ta olegi alati nii vahva olnud, nagu tahab paista. Just siinsamas tagatoas seinal oli mustas pappraamis pilt, mis näitas teda hoopis teistsuguses valguses. Kord olid ka isa ja ema linnas pilditegija juures käinud. Nad paistsid siis nooremad olevat kui nüüd. Ja ema põlvel istus seal Karla, veel hoopis väike, veel tunduvalt väiksem kui Illimar praegu. Tal oli käes saiakringel, mille küljest ta oli ainult ühe suutäie hammustanud. Ja ta nägu oli naeruväärselt nutune. See oli nutt hirmu pärast! Ja nii ta nüüd töinas seal seinal igavese ajani.

See mõte lohutas miskipärast Illimari. Ta enese mured ununesid selle varju. Ta aimas juba, et miski asi ei kesta igavesti, peale nende muidugi, mis on otse pildiks tehtud, nagu see Karla vingus nägu. Kõik ununeb tasapisi. Ka suured inimesed on olnud kord väikesed, kuid selle ise unustanud. Ja jõudes selle mõtteni tõusis Illimar ning läks välja — juba omal algatusel.

Kes teab, ehk oleks teda ometi veel mõni aeg edasi nokitud. Kuid just siis tuli ootamatu sündmus, mis pööras pahupidi kogu mõisa elu. Ja kõik senised jutuained olid lõplikult nurka heidetud.

13

Oli kohutavalt kuum õhtupoolik. Äikest, mida oli kogunenud juba mitu päeva, oli terve taevalaotus täis. Seal käis päike segamini süngelt õhetavate pilvedega. Paistis, et kõik see just praegu rebeneb, kuid siis pöördus jälle teise kanti. Ja põudne lämmatus jätkus.

Kui Illimar eeskoja uksele astus, tundis ta, et sees kiviseinte vahel oli õieti parem olla. Väljas oli nii kuum ja see tinajashõõguv valguski peletas. Ning ühes äikeselise lämmatusega üllatas ka veel mingi ahistav vaikus. Ei näinud ainustki elavat olendit ega kuulnud vähimatki häält. Kuid ühtlasi ütles erutav aimus, et just praegu kuskil midagi erakordset toimub, kuigi sellest midagi ei näe ega kuule.

Illimar astus kõheldes maja varjust õue keskele. Paremal paistis kuivatusrehi ja vana suitsurehi — ikka niisama elutud. Siis vaatas ta vasakule — ja nägi kaugel õunaaia ääres kedagi

palja päi ning palja sääri lähemale jooksvat. Ta laskis tulise rutuga üle tammi ja mööda kahe järve vahelist teed. Nüüd tundis Illimar jooksja — see oli vend Karla. Kuid temagi kohta oli see jooks sellises kuumuses erakordne.

Ta vehkis juba kaugelt kätega ja kisendas kartulikoopa juurde jõudes:

«Marupull on lahti pääsenud!»

Illimar vaatas hirmunult ringi ja tahtis juba sisse põgeneda. Karla aga kähistas ta juurde jõudes:

«Ei näinud ükski hing, kuidas ta lahti sai. Aga nüüd on ta lahti ja läinud, ega tea keegi, kus ta on! Oli mühanud nagu maru mööda Kärsa teed välja. Seal Hurdaoru kohal olid rukkilõikajad töõl. Oli kihutanud nende keskele — ja räbalad taga! Kes haki alla sai — hakid pealt! Kes redelihunnikule ronis — redelid raginal alt! Siis oli saanud kirjutaja kätte ja muudkui seda rullima, ikka mööda kesapõldu edasi-tagasi. Mees kui mullahunnik, ainult pool versta soolikaid taga — valmis! Kanti nagu kott koju. Toss väljas, mis väljas! Siis kihutas tulise jutiga mõisast läbi Süvaoru variku poole. Ja sinna ta kaduski. Läinud nagu tuul. Ma kupatasin pargi taha vaatama. Midagi. Kõik tühi. Ainult maanteel päratu tolmupilv. Hoh-hoh-hoh!»

Karla hingeldas ja higistas, mis kole. Ta kõne rabas Illimari peaaegu jalust. Ja nad piilusid mõlemad kahele poole teele.

Sel hetkel hakkas mõisa söögikell ootamatult lööma. Kuid see löömine oli korratu, kisklev ja raplev. Ja mõne pariseva lõõgi järel katkes ta, et siis jälle niisama alata. Ikka mõni silmapilk korratut tagumist ja siis uuesti niisama palju vaikust.

Karla kuulatas ja pistis siis pleekaia poole minema. Illimar kõhkles hetke keset õue ja siis järgnes temagi vennale.

«Kus sa tuled!» kisendas Karla taha vaadates. «Mine koju! Mine silmapilk koju!»

«Ei lähe üksi!» vigises Illimar ühel hoobil kojujäämise ja kaasamineku hirmu vahel. «Ei lähe!»

Siin pleekaias polnud õieti midagi karta, ja sellepärast võisid nad omavahel riieldagi.

«Mis sa, põnn, teed, kui härg tuleb?» kärkis Karla.

«Aga mis sina teed?» halises Illimar.

«Mina? Mina! Ma ronin puu otsa, hüppan katusele, ujun üle järve! Aga sina oled ta sarvede otsas! Kääks! Valmis!»

See täitis Illimari hirmuga. Kuid vaheajal olid nad läbi

pleekaia juba maanteele jõudnud. Ja siin polnud Karlalgi enam seltsi vastu midagi, olgugi seks seltsiks ka ainult Illimar. Ta madaldas hääle ja sosistas, nagu oleks härg juba kuulmiskaugusel:

«Nüüd laseme aga aia-ääri ja maja-veeri mööda. Ning kui mina sisistan, siis kõhuli põõsasse või kraavi!»

Ja nii nad läksidki. Aida otsa juurde jõudes nägid nad ka seda imelikku kellalöömist. Kupja naine sikutas paar korda kellanööre, jooksis siis tõllakuuri, piilus sealt hirmunult, tormas jälle meeleheitlikult esile, paristas mõne korra ning lidus uuesti tagasi. Ei olnud lööjal hirmu pärast löömajõudu ega kellalgi enam kella häält.

Siin oli Karlal ja Illimarilgi juba hädaohtlik. Ei nad usaldanud üle lageda platsi minna, vaid tegid suure ringi hoonete kaudu. Jälle maanteele jõudes nägid nad all karjatare juures inimesi peatult jooksmas. Tee kahe aia vahel oli ohtlik, aga selle eest oli kaugele ette näha ja kahel pool sügavad kraavid suurte takjatega.

Nii jõudsid nemadki karjatare manu. Siin suure risttee ümber kihises inimesi nagu sipelgaid. Neid olid täis plangud, lauavirnad ja katusedki. Kõigil lahtistel ustel, akendel ja muis majasoppides paistis kollaseid nägusid. Ja kõigi silmad sihtisid ikka mööda maanteed mäkke, üles vanakõrtsi poole.

«Näe, aina otsib inimesi, otsekui oleks aru peas!» hädaldas takustes pükstes ja pasteldes vanamees.

«Või arvad, et tal seda pole!» vastas teine. «Küllalt tema juuda jaoks!»

«Jah, kupatas kõigepealt Hurdaorgu, kus inimesed tööl. Ja siis padavai Süvaorgu, metsameeste manu. Sa heldene aeg — otse otsib!»

«Ja inimesed ei tea. Lasti küll kella lüüa, aga kas nad aru saavad. Mõisa rahvas veel mõistis ja laskis jalga. Aga külanaised muudkui: tea, mis mõisas lahti; ei see meisse puutu; meil tükitöö! Saadeti siis ratsanikud hoostega sõna viima.»

Nii rääkides sihiti silmadega ikka üle oru kõrtsi poole. Ja äkki nähtigi, kuidas pargi kiviaial seisvad mehed ägedalt kätega vehkima hakkasid. Ikka — metsa poolt mõisa poole. Ja kõrtsi ees olijad kadusid nagu tuulispeas majja või pargi müüri taha.

«Tuleb, tuleb!» kisendati platsil.

Ja karjatare juures seisev salk pressis samuti majja, Karla ning Illimar ühes teistega. Karjatare ühes otsas elasid karjased,

teises aga käisid kaugemad teolised söömas ja vahel magamaski. Olid seal nüüd segamini koos omad ja võõrad.

Kui Illimar ühe akna juurde jõudis, oli härg juba näha. Ta tuli parajasti kõrtsimäest alla. Ta laskis laisavõitu jõlki, väsinud kuumusest ja pikist käikudest. Kuid varsti oli ta all sillal ja hakkas siis kallakut mööda üles tõusma.

Nüüd oli plats täiesti tühi. Ainult kõrgemais kohtades mustas veel inimeste päid. Ja härg peatus üksi keset avarust, äikeseilma tuhmkollakas valguses. Kõik vahtisid teda hinge pidades.

Ta oli kole oma suuruses ja vihas. Ta nina, millest rõngas välja rebitud, oli verises vahus. Ja ta kaelas ripnes veel katkenud keti ots. Nii seisis ta, kaapis jalgadega ja ammus kaks korda luust ning lihast läbi käiva häälega.

Kuid siis sündis midagi ootamatut. Kuskilt ilmus äkki Pöta-Tõnis. Ja ta läks üksi vastu kohutavale härjale, käes pikk toobripuu. Tea, mis kohusetunde või kangelasmeele sööst oli teda vallanud. Või tea, kas ta üldse midagi mõtles. Ta pidi ainult minema, nagu oli ikka läinud. Ja ta oli nii pisitilluke seal avaral platsil suure härja ees ning toobripuugi oli tast endast kolm korda pikem.

See kestis ainult silmapilgu. Siis keerlesid Tõnise jalad ja toobripuu korraks õhus ning siis istus Tõnis juba kaksiratsa kõrge lauavirna harjal. See sündis nii äkki, et vaatajate hirmuhüüd üheksainsaks oigeks sulas.

Härg seisis endisel kohal, raputas pead, möirgas korra ja raputas jälle pead. Kuid siis näis ta kõigest tüdinud olevat ja hakkas lauda poole astuma. Ta läks aeglaselt, kõrvale või taha vaatamata. Ja nüüd oli ta juba väravate vahelt läbi, õues.

«Väravad kinni! Väravad kinni!» karjuti kõigilt poolt.

Siis hakkasid väravad otsekui iseenesest liikuma, esiti aeglaselt, siis ikka kiiremini ja lõpuks nii ruttu, et nad otse kinni prahvatasid. Ja siis nähti ka, et kummagi väravapoole taha oli end mitu meest peitnud ning lauapragude vahelt härja liikumist jälginud. Nüüd lõid nad raudobaduse tulise rutuga üle põikpuu.

Nüüd oli härg vähemalt õues kinni. Ja kõigilt poolt hakkas nüüd ka inimesi välja voolama. Ei arvanudki neid nii palju olevat. Igast praost pressis ikka esile, nagu prussakaid. Olid enamasti küll mehed, kuid ka palju naisi ja lapsi oli hulgas.

Karla ja Illimargi lidusid üle platsi. Vastu karjatara seisid rõuguredelid virnas ja neid mööda ronisid nad nüüd kähku

müürile. Seal oli juba enne neidki hulk inimesi, aga sinna sobisid veel nemadki. Ja neile avanes nüüd vaade õue.

Härg käis mõirates mööda õue, heitis vahel verise pilgu müüril ja katuseilgi istuvaile inimesile ning kaapis nõnda, et sõnnikutuustid lendasid. Näis, nagu oleks ta aimanud, et laskis enese asjata kinni püüda. Ja see ajas ta veel enam marru.

Värava lähedal, otse Illimari all, pidasid isa ja valitseja nõu. Valitseja põskhabe oli higist märg ning lips ärevusest kukla taha läinud.

«Mis teha?» ütles isa. «Kinni me teda ei saa. Inimese elu on kallis. Ja kari tuleb varsti koju. Kuhu me loomad paneme?»

Sellal kostis hädakella hääl veelgi pöörasemalt. Lööja oli hirmust otse ogaraks läinud.

«Mis ta hull ometi paristab!» vihastus valitseja. «Otse närvöösiks teeb! Minge, keelake ära. Lõpetagu juba!»

«On ainult üks tee,» arvas isa.

«Saatsin juba ammu püsside järele,» vastas valitseja.

«Ja minu oma ongi juba siin,» täiendas alatare lell juurde astudes.

Ta oli palja päi ja palja jalugi, ainult särk ja lodevad püksid ihu peal. Aga ta vägev kaheraudne oli kaasas.

Sellal hakkas karjatare juures ka mõisa vahimees paistma, püss kummagi kaenla all.

«Nüüd ta tapetakse! Nüüd ta, kuramus, tapetakse!» käis kõmin läbi rahva.

Vastaspoolse lauda pööningul oli kolm luukakent, ja varsti ilmus neis igaühes mehe pea. Oli küll arvatud, et ühestki laskjast jätkub, kuid keegi ei tahtnud maha jääda. Ja nii võtsid sellest lõpuks kõik kütid osa.

Kolm püssitoru tuli akendes nähtavale. Härg seisis keset õue ja põrnitses üles. Vaatajad vaikisid hinge pidades. Püssimehed heitsid pilgu üksteisele, ja siis kostis kolm raksatust peaaegu korraga. Nende ühine kaja keerles kivises õues ja suitsusambad ühinesid õhus.

Kuid härg näis paukudest ainult jahmatavat. Ta lõi pisut kõrvale ja hakkas siis sõnnikuväljal tiiru tegema, ise tasa jõrisedes.

«No tohoo kurat!» hüüdis alatare lell, vana kütt. «Mis ta, põrguline, veel tahab?»

Härg tegi õues kaks tiiru, peatus, tegi jalgadega nagu aset ja laskus siis rahulikult ning aeglaselt pikali. Ta näis ainult

magama heitvat. Ja kütid vaatasid veidrate nägudega üksteisele otsa.

«No see on alles ime!» vandus jälle lell. «Kas ta nõiutud on? Kas teda ainult hõbekuul võtab?»

Kulus mõni aeg, härg ei liigutanud ja kõik ootasid. Siis tuli mõisa vahimees all ühel uksel nähtavale. End ukse varju hoides viskas ta härga teibaga. Teivas langes põiki üle looma, kuid see ei liigutanud veelgi. Siis lähenes vahimees talle ettevaatlikult, kuni seisis otse ta juures.

«Juba ammu valmis!» hüüdis ta üles, ja kõigilt pääses kergendusohe.

Samal hetkel kuulis Illimar ema häält alt platsilt:

«Teie siin! Kas te saate maha! Silmapilk maha ja koju!»

Karla tegi näo, nagu käiks see ainult Illimari kohta, ega liigutanudki end. Kuid ema tõusis redelile ja rebis nad mõlemad käsipidi alla ning hakkas kohe minema, neid enam lahti laskmatagi.

«Mina jooksen ringi, süda täis hirmu, et kuhu nad ometi on jäänud ses möllus. Et kas härjale sarvi ette või rahvale jalge alla. Ja nemad muudkui istuvad siin. Kus mul tiatri vaatajad!»

«Näe,» ütles Karla ja osutas käega lauavirnale.

Seal istus Pöta ikka veel endises asendis, isegi toobripuu endiselt pihus. Suurt häda polnud ta nähtavasti saanud, oli ainult natuke juhmimaks löödud. Ja selle märgiks oli ta isegi oma silmamunade valged pooled ette pööranud.

«Mis sa veel vahid!» tõreles ema. «Täna õnne, et pole ise tema asemel. Ikka pead sa jaol olema, kus midagi lahti on. Oota seni, kui saadki kuskil päris jaole!»

Ja nii ühtesoodu pragades viis ema oma pojad läbi kogu mõisa koju.

Illimar oli juba ammu voodis, kui viimaks isagi saabus. Tal oli täna veel palju õiendusi olnud. Illimar ärkas ja kuulis neid õhtulauas istuvat.

«Oli see aga päev!» ütles isa, ja iga ta sõna ulatus Illimari kõrvu. «Ei teist seesugust enam tahaks. Oli mõnigi elu kaalul ja hea, et niigi hästi läks. Ah Mattiesen või? Ei, suurt häda pole temalgi. Arvasime küll, et pole mehe asemel muud kui ainult nahkkotitäis murtud luid. Ei inimese nägu ees ega õiget riidehilpu ümber. Aga kui lahti kooriti ja puhtaks pesti, siis polnud mingit tõelist viga, ainult üleni sinine nagu pajapõhi. Ajas siis mees enese üles ja imestas isegi. Kahetses ainult, et

prillid olid puruks läinud. Olnud isesorti prillid, otse tema jaoks tehtud.»

Isa naeris ja teisedki ühes temaga.

«Ja oli neil Süvaoru meestelgi kibe käes olnud. Ajasid teised seal uue küüni jaoks palke plankudeks. Olid parajasti metsa veeres istunud ja lõunat võtnud. Siis oli üks naljaviluks öelnud: aga mis te, mehed, teeksite, kui mõisa must pull praegu lahti pääseks ja siia tuleks? Teised vastu: et mis me teeme? Noh, üks ikka, et mis muud kui puu otsa; teine, et kaoks metsa; ja mõni arvanud koguni, et läheb kirvega vastu. Arutanud nii edasi ja tagasi, kui äkki näevad, et mõisa poolt läheneb suur tolmupilv ja pilve ees ongi pull ise. Kus läinud siis alles rabin lahti! Ikka siia ja sinna, aga õiget pääsu pole kuskil. Ümber ainult hõre seemnemets, männid sirged ja siledad nagu osjad. No viimaks ikka saanud puude otsa, saanud seesugusedki, kellest pole seda uskudagi. Aga kirvega vastuminejat polnud küll kellestki. Härg märatsenud siis puude all, mis kole. Ega jäänud meeste leivakottidest enam midagi järele: üheks sodiks sõtkunud nii pudrupütid kui silgunapad. Märatsenud mõne aja ja kihutanud siis jälle mõisa poole tagasi. Aga ühe vanamehega olnud pärast häda: ei saa enam puu otsast alla. Kuidas üles sai, ei mäleta, aga alla tulla ei oska. Istub seal okste vahel, hädaldab ja uiutab, palub jumalat ning inimesi appi. No mis sa teed, võta kas või puu maha, et mehikest kätte saada. Vaata, kuidas häda õpetab, aga rahulik põli uuesti rumalaks teeb!»

Selle jutu peale naerdi ja oiutati jälle.

«Ega see härg kedagi päris omaks teinudki peale vanakarjase koera. Kui ta seda Mattiesenit ikka nii ja naa tuuseldanud, eks siis koer rutanud appi. Ja härg tegi koera sulbiks, aga mees oli päästetud. Seesugune koer tuleks auga maha matta ja ta haualegi veel mälestusmärk panna. Seesugune on rohkem väärt kui mõnikord inimene.»

Laua juurest kostis veelgi juttu, kuid Illimar tukastas jällegi. Ta uni oli päevasest ärevusest rahutu. Ta nägi vihaseid härgi, klähvivaid koeri ja puude otsa ronivaid vanamehi. Kui ta mõne aja pärast uuesti ärkas, kostis kottpimedast toast ainult magajate hingamine. Väljas aga valgustasid aeg-ajalt välgusähvatused taevaalust, kostis kumedat äikesekorinat ja valas vihma, nagu oleksid taevaluugid pärani avatud. Pikkamööda taganesid välgud ja mürinad, kuid vihmavalang jätkus. Ja selle ühetooniline kohin suigutas lõpuks rahulikku unne.

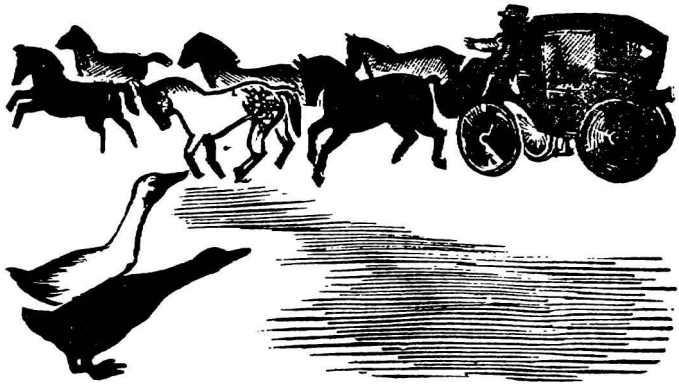

14

Välkudele, müristamistele ja maruhärgadele järgnesid jahedad, rahustavad päevad. Ōhk oli klaariks läinud, rukkilõikajad tõmbasid püksid jalga ja hakkasid selgitama, mis oli tõeliselt sündinud. Ja sündinud oligi sääraseid asju, millest pole kuuldud inimpõlvede jooksul. Et kirjuta kas või raamatusse ja pane trükki, õpetuseks ning imestuseks kõigile järeltulijaile!

Kõik need arutlused kajastusid ka aidamehe perekonna lõunalaua jutuajamistes ja Illimarigi mõttekujutus sai neist jätkuvalt toitu.

Kus ikka mõni mees olevat nüüd tagantjärele vahva, et ära tule näolegi! Ja vaat kus mõni jälle olnud nii arg, hullem kui memm, olgugi et pükse kannab! Aga «tühja kah,» ütles isa, «elu oli siis kõigile kallis, kas kandsid pükse või mitte. Ja päris suisa surma minna ei maksagi. Näe, tõeliselt vahva mees oli Põta, aga ega keegi tema vahvust just hindagi. Naeravad

ainult ta õhusõitu. Ja kui ta veel pulli jalgade alla oleks jäänud — noh, siis ei suudetaks ta juhmust ära laitagi. Nii et tee, kuidas sa tahad, rahulolemist sa ikkagi ei teeni. Ja minu arvamine on: ole vahva, kuid ära mine üle mõistuse piiri.»

Isa kombeks oli ikka sündmuste antud õpetusi mõneks tarkussõnaks kokku võtta. Ja nii tegi ta nüüdki. Illimarile jäi küll ta tarkussõna üle mõistuse käivast vahvusest esialgu hämaraks. Kuid härjalugu ja sellega seotud asjaolud olid tal alles silmade ees, ning nende abil sai ta küsimusest lõpuks ka jagu. See õpetus oli umbes nagu katekismuses: Sina ei pea olema üle mõistuse vahva. Mis see on? See on: kõmmuta härga kuramust, kuid mitte enne, kui ta on karjataras kinni ja sa ise oled püssiga pööningul!

Kuid Illimar nägi ja kuulis muudki, mis järgnes sellele härjavõitlusele. Mõne päeva pärast oli ülemvalitseja von Glasenapp ise kohal. Ega ta küll ainult selle härja pärast tulnud, kuid see kiirustas ometi ta tulekut. Ta oli ärritatud ja äge. Kurat teab mis: juba püssidega peetakse pullidele jahti, nagu elataks kuskil Ameerikamaal, kus piisunid rohtlaantes ringi lasevad! Ja Napp võttis omalt poolt järeleuurimisi ette ning teda nähti koos valitsejaga väljadel. Ta ajas oma habemekontsu püsti: kolm rõuguredelit pilbasteks tehtud, — mis kord see on! Kas peab mõis ilmselt pankrotti minema?

Ja Glasenappi tuli karta palju rohkem kui härraseid endid. Sest lõplikult olenes kõik temast, kuna pärishärrad olid ainult nagu iluasjaks. Jalutasid ringi ja nuusutasid lilli — mis neil muudki teha. Aga Napp oli ise mõisaomanik ja ühtlasi paljude mõisate ülemvalitseja. Ja nii rändas ta kõigi nende mõisate vahet ja hoolitses ornungi eest. Ning häda seal, kus asjad polnud akuraat! Sest tal oli tulu jaoks silma ja oskust selle väljavõtmiseks. Nii umbes juudist mõisnik või mõisnikust juut, oma musta habeme ja kongis ninaga.

Härjaloo vahetuks tagajärjeks oli ka kirjutaja Mattieseni lahkumine. Ta läks päevapealt, kui oli vähegi toibunud. Ja tal oli selleks enam kui küllalt põhjust.

Ta oli ju siia õieti tervise kosutamise pärast tulnud. Maa elu, puhas pluht ja nii edasi. Kuid mis tervise kosutamine see on, kui marupullid sind maad mööda veeretavad ja lõpuks su prillidki puruks löövad. Ei, see oli kõike muud kui tervise kosutamine. Ja ta sõitis tagasi linna, kus härjad ei kõnni uulitsail ja elu on ka muidu haritum. Häda tal ju oli selle minekuga

ilma prillideta. Aga hobust ja vankrit ta umbkaudu nägi, nii et oskas peale istuda, ning linna otsis juba küüdimees üles.

Varsti pärast Mattieseni minekut tuli ka juba tema asetäitja. Ega see mõisakirjutaja tarvitse just palju rahvaga kokku puututada. Istub aga kontoris ja sirgeldab oma raamatusse, mis ette antakse. Ainult erakordadel või enese huvides liigub vahel laiemalt ringi. Aga uus kirjutaja oli hoopis teistlaadi mees kui Mattiesen. Ja mõne päeva pärast tundis teda juba terve mõis, kuni kaugeimate moonaküladeni. Ning tundis nagu igipõlist tuttavat.

Tema nimi oli Erni Tiilik, mida ta erilise peenuse pärast kirjutas küll Ernesto Thieligkh. Ja tervist oli tal enam kui tarvis. Ta oli ümarik, punapõskne, heledate lokkjuustega ja kokkuvõttes üks suur võrukael. Sakste kuuldes kõneles ta imepeent maakeelt, aga kui oli maarahvaga omapead, no siis laskis nii laia ja lopsakat külamurret, et rahvas isegi ei suutnud võistelda. Ja ta naljadel ning vempudel, kas või härraste arvel, ei paistnud lõppu olevatki. Ühe sõnaga, rahvamees, kuigi alles nii nooruke, et ise täpselt teadis oma vurru-udemete arvu. Tulles ütles ta neid olevat kaks ja pool tosinat, nädala pärast aga juba kolm. Ning sellest peale oli ta tähtsamaid tegelasi mõisas.

Kuid Glasenapi üheks ilmumise põhjuseks oli ka see, et härrased olid varsti saabumas. See oli ikka märgiks, et nüüd nad juba kuskilt lähenevad. Ja ta heitis oma kotkapilgu kõigele ning noris kõikjal. Peaaegu nii: koplis kahe aiateiba vahel on ämblikuvõrk — maha võtta! öövahi koera kõrv on pahupidi — õigeks pöörata! Ja kui siis mõne päeva pärast veel vahimees vikatiga mõisa õues ringi käis ja kõikjal puhta töö tegi, kus aga lesknaise silmavesi kasvas, siis oli härraste tulek kindel. See on sihuke lillakate sametiste õitega tagasihoidlik lilleke. Aga vanaproua leinas ikka veel oma pime-härrat ja ta süda ei kannatanud neid lilli enam kuskil näha. Nii kaotati nad kogu mõisa alalt halastamatult, ilma et nad ise oleksid võinud oma süütegu aimatagi.

Siis ütles Illimari isa kord lõunalauas:

«Nad tulevad homme keskpäeval.»

Seda oleks võinud arvata küll ka selle palaviku põhjal, mis valitses härrastemajas ja selle ümbruses. Häärber oleks nagu pööningust keldrini läbi klopitud ja küüritud. Kõik kruusateed rehitseti, murud põeti ja põõsad puhastati. Isegi teede ääril seisvad kivipostid lubjati uuesti silmipimestavalt valgeks. Ja

keskmise järve rannamudast kisti välja kõik rampunud juurikad ning saks-silla lähedal olev paadisild parandati.

Õigupoolest ei muutnud härraste tulek küll kuigi palju mõisa üldist elu, kuid see palavik hakkas ometi kõigile külge. Ülemus oli oma vastutuse pärast ärevuses ja alamad jälle ülemuse ärevuse pärast. Ning lõpuks olid asjasse kistud needki, kes pärishärraseid selle mõne nädala jooksul, mis nad mõisas viibisid, kordagi ei näinud. Seda enam siis ametimehed ja antvärgid, kelle peale ometi nende armulik pilk võis langeda.

Kõike seda tundis Illimar juba järgmise päeva hommikust peale. Ema sundis teda nägu, käsi ja jalgu hoolikalt pesema ning kammis ise ta peadki hoolikamalt kui muidu. Ja siis aeti Illimarile ta sinine pluus selga, mis polnud enam kevadest peale tarvitusel olnud. Ema otsis isegi ta tunamullused tutiga kingad esile, kuid need olid paratamatult väikeseks jäänud. Säärikute vastu polnud neil aga seekord kummalgi erilist huvi.

«Ah, võid niisama palja jalu olla,» ütles ema pärast asjatuid katseid kingi jalga saada. «Nüüd suvine aeg. Ja ega sa siis kuhugi lähe.»

«Miks ma siis pluusi selga panin?» päris Illimar.

«Noh, kui saksad tulevad. Ikkagi viisakam.»

Illimar ei osanud enam edasi pärida, et miks tema ja niisama ka ema ise peavad siis viisakamalt riides olema, kui saksad seal eemal järve taga olevasse häärberisse saabuvad. Kuid nad mõistsid ometi vastastikku teineteise uudishimu. Kui ema oli kodused asjad rutuga korda saanud, tegi ta kohe asja alatare manu. Ja lühema mangumise peale võttis ta Illimarigi kaasa. Nad läksid kuskil peatumata läbi kogu mõisa. Ning seekord ei tuurinud ka ema jutud lellenaisega kuigi kaua, vaid nad tulid varsti koos välja.

«Näe, isegi va taraverik on ennast ehtinud!» ütles lellenaine arvustavalt, nähes sepaemandat koja ees.

Jah, seal ta seisis oma kirjus olekus. Ega ta vist päris taraverik olnud, aga sealt Peipsi poolt ja venelane oli ta küll. Ja nii nad olidki sattunud imelikult siia — mees lätlane, naine venelane — selge maarahva sekka. Ära nad ikka elasid, aga raske see oli. Mitte veel niipalju sellepärast, et ümber oli maarahvas, kui sellepärast, et nad just kahekesi selle rahva keskel olid. Sest ägeduses ei tulnud neile enam ühine maakeel meelde, vaid nad pistsid kumbki omal keelel võtma ega saanud teineteise sõimusõnadest aru. Mine kas või tüli jaoks tõlki tooma!

Sellest on ka näha, et Illimari ema ja lellenaine sepaemandaga just hästi läbi ei saanud. Kuid täna kergendas lähenemist ometi ühine uudishimu ja sellepärast hakkasid nad koos minema. Illimari emal oli küll pisut piinlik, et laps ühe korraga peab nii palju vandumist kuulma. Sest sepaemand mainis üheksa korda järgemööda kuradit ja alles kümnes sõna käis kuidagi asja ette. Ta tarvitas isegi seesugust sõimusõna nagu «sa jummala kuurat». Kuid ta tegi seda nii sõbralikult, ja ega tema venemaigulisel kuuradil ka ikka päris eesti kuradi kaalu olnud. Oli ainult nagu jutu ilustuseks öeldud ja võis sellepärast ilma suurema hingekahjuta ära kuulata.

Nad läksid elavalt vadistades mäest alla ja siis jälle vanakõrtsi poole üles. Siin oli juba kõikjal samasuguseid uudishimulisi, olgugi et veel midagi erakordset ei sündinud. Alles pargi väraval nägid nad ettevalmistusi: värava sambad olid üleni rohelises ja üle värava käis samasugune roheline kaar. Ning siit läksid kahel pool teed ühest puust teiseni rippuvad vanikud kuni häärberiesise platsini. Siia-sinna oli pistetud puna-rohevalgeid lipukesi. Miks just selliseid, seda ei teadnud keegi, kuid nii oli see ikka olnud.

«Sa kuuradi kuurat!» ütles sepaemand heakskiitvalt. «Kjull on kuuradi illus!»

Sellega olid teisedki päri, ainult ilma kuradit appi võtmata. Kuid siit nad enam edasi ei saanud, sest värskelt rehitsetud kruusateed hoiti nagu silmatera. Kõik, kellel vaja just minna, läksid ringi läbi pargi. Ja naised liikusid uuesti mäest alla ning pöördusid ümber aiamüüri viinavabriku tammile. Kui kuskilt oli hea näha, siis just siit — põiki üle järvenurga ja häärberiesise muru.

Nad istusid vee äärde laotud palkidele. Silmade ees hüplesid järve valgusplekid nagu hõberahad ja alt kostis läbi liiasilma nõrguva vee sulin. Tammil enesel käis päevakohane jutusumin, sest siin oli muidki ootajaid. Igatahes oli siin ühe silmaga viinameister Kranich ja muidugi ka uus kirjutaja Tiilik. Viimane oleks nagu mingi asja pärast teel olnud, siis hetkeks peatunud ega mõtelnudki nüüd edasiminekule. Ta kandis ühel kõrval viltu olevat õlgkübarat ja ta valge vesti suured nööbid sätendasid vastu päikest kõigis vikerkaare värves. Nii istus ta palgil Illimari lähedal ja ajas viinameistriga juttu.

«Niisiis härrad sõidavad,» ütles ta.

«Pärishärrad!» parandas viinameister.

«Ah jah, vaata, seda ma tahtsingi küsida. Kui oled ikka nagu võõral maal ega tunne veel keelt ning kombeid. Siin on pärishärrasid, härrasid, saksu ja isandaid. Aga vahed nende vahel pole mulle veel klaarid.»

«Ega need nii keerulised olegi,» pilgutas viinameister kavalalt oma ainust silma. «Pärishärradega on asi selge. Härrasid on kaks: ülemvalitseja-härra ja valitseja-härra. Ja ega saksugi rohkem ole: mina olen viina-saks ja peale minu on veel aidasaks ning piima-saks, aga see on üks ja sama mees, ikka sedamõõda, kas ta on aidas või laudas. Kõik muu on enam-vähem rahvas. Teiselt poolt on jälle prouasid ja emandaid, aga isandaid pole siin üldse mitte.»

«No tohoo pagan! Peaaegu kõik aunimed jagatud! Mis siis mina pean olema?»

Ükssilm kehitas õlgu.

«Võiks siis isand olla,» arvas ta. «Ainult ei tea, kui kõrge see on, kas kohe pärishärra järgmine või saksastki madalam.»

«Einoh, see ei tee viga. Küll ma oma aukraadi ise kindlaks määran. Siitpeale võtan enesele tõelise isanda näo ette. Ja ma tahan näha, kes mind selleks ei pea!»

Tiilik rääkis seda äärmise tõsidusega ja ajas rinna uhkelt ette. Ning Illimar olekski seda päris tõsijutuks pidanud, kui poleks näinud viinameistri itsitavat nägu. Nähtavasti tundsid kirjutaja-isand ja viina-saks teineteist juba põhjalikult.

«Näe,» ütles viinameister, «tahvet jõudiski juba pärale.»

Häärberi ees peatus ratsanik vahuleaetud hobusega, hüppas maha ja hakkas väljarutanud virtinale midagi seletama. Kuigi härrastel oli ainult paarkümmend versta sõita ja päev ning tund ette teatatud, ometi saadeti veel käskjalg vastava sõnumiga. Seda nõudis komme ja sellest ei loobutud.

«Oi jah,» ütles äkki Illimari ema lellenaisele. «Hakkas korraga väsitama. Mis ma siin istun. Eks nad tule, nagu on ikka tulnud. Ma lähen parem koju. Lõunaga jäi ka nii poolikult.» Ta tõusis. «Noh, Illi, lähme!»

«Ei, ei, ema!» hädaldas Illimar. «Mina jään siia. Mina tahan näha.»

Ema mõtles hetke hajameelselt.

«Noh, kui sa hea laps oled. Ja kohe, kui nad pärale jõuavad, koju tuled. — Ann, sa vaata ka ta järele,» lisas ta lellenaisele.

Ja siis hakkas ema aeglaselt, end suurrätikusse mässides, minema. Mõne aja pärast kaduski ta puude ning majade varju.

«Vaata, mina olen mõtelnud nende suurte härrade asju,» alustas jälle Tiilik. «Neil on kuus mõisat?»

«Kuus,» noogutas viinameister.

«Noh, neid võiks võrrelda planeetidega. Jupiter, Saturn, Marss ja need teised. Ning suurtel mõisatel on jälle karjamõisad ümber, just nagu planeetidel kuud. Siin on neid kolm, kuid mujal on vist ka?»

«Nagu kuulda, ikka mõni on. Kas just kõigil, seda ma ei tea.»

«Noh, see ju klapib, väga hästi klapib. Aga edasi on asi keerulisem. Kui ütleme, et need on planeedid, mis on siis päike? Kas mitte suur ja vägev Vene riik ning tema valitsus? Eks sealt see valgus ja soojus ning kõik need aastaajad tule. Või mis teie arvate?»

Kirjutaja-isand vaatas küsivalt viina-saksale otsa. Kuid sellele olid säärased mõtted nähtavasti võõrad ja ta ei vastanud midagi. Illimar omalt poolt ei saanud neist üldse aru, kuid just oma arusaamatuse tõttu püsisid nad ta meeles.

See jutt jäi pooleli, sest samal hetkel mõõdus kõnelejaist valitseja proua. Ta oli heledais suvirõivais, hoidis pitsidega päevavarju sirgelt enese kohal ja tippis ettevaatlikult üle prügise tammi. Ernesto Thieligkh hüppas üles, tõmbas kübara peast ja tegi äärmiselt viisaka kummarduse. Proua vastas peene peanikutusega. Mõni sanim temast tagapool tuli valitseja tüdruk, valge pitssall pihale heidetud ja üks käsi seeliku saba hoidmas, nagu proualgi. Erni Tiilik tegi temalegi virila kummarduse, pilgutas silma ja laksutas keelt. Ning tüdruk itsitas talle vastuseks. Sest kirjutaja-isandale ei võinud keegi pahaseks saada.

«Ei, jäägu saksa'l ja rahvas siia,» ütles siis Tiilik. «Isandad lähevad sinna, kuhu härradki juba ees läinud.»

Ja ta hakkas valitseja proua järel häärberi poole astuma. Samal ajal kostis puude tagant piitsa plaksumine ja rataste pehme nahin kruusatud teel. Kõik hüppasid üles ja ründasid häärberile ligemale, nii et neid sellest lõpuks ainult muruplats eraldas. Ja sealt nägid nad täielikult, mis härrastemaja peasissekäigul sündis.

Kõigepealt veeres ette ja peatus kutsari järsul kätetõmbel suur neljahobuse-tõld. Toapoiss hüppas kutsari kõrvalt ja avas tõllaukse. Sealt väljusid parun ise kollakas mantlis ja ta ema ning proua üleni hallis reisiülikonnas. Häärberi ukse kõrval

seisid valitseja, ta proua, uus kirjutaja ja virtin, maja kõõgipoolse otsa juures aga kogu teenijaskond ühes kurg Joosepiga. Härrased peatusid hetkeks ja tervitasid armulikult uksel seisjaid, ning päike valgustas heledalt kogu seda pilti. Siis astusid saabujad virtina ja valitseja saatel sisse. Kohe selle järel veeres ette väiksem tõld, kust ronisid välja kaks mustades krinoliinides vana tädi ja kaks toatüdrukut. Ning lõpuks tuli raginal suur plaanvanker, millel istusid segamini tohutu suurte kohvrite vahel veel üks toapoiss, kokk, kokapoiss ning -tüdruk. Kui aga need saabusid, olid kõik vastuvõtjad häärberi eest juba kadunud. Ja plaan ei peatunudki enam peasissekäigu, vaid kõõgi ukse ees. Ning lõpuks, ka päike oli siis juba õhukese pilveloori varju taganenud.

Illimar leidis enese äkki täitsa üksi ilupõõsa kõrval seisvat. Ja eemaltki nägi ta ainult kaugenevate inimeste selgi. Mingi pettumustunne riivas teda. Niisiis, kogu see sissesõidu toredus oli möödas. Palju rutem, kui oleks võinud ootamise ärevuse põhjal arvata. Ega olnudki midagi just erakordselt põrutavat.

Ses pettumusmeeleolus hakkas ta kodu poole astuma. Ainust rõõmu tegi talle veel ta enese sinine pluus, mille kaeluse ääred olid palistatud valgega ja selja peal oli neljakandiline lahtine lapp. Just nagu madrustel, õeldi. See sõna oli tume, kuid seesugused pidid mere ääres ja laevadel olema, ning võrdlus nendega tundus igatahes meelitavana. Eriti see seljatagune lapp oli sula uhkuse ja ilu pärast, ilma mingi muu eesmärgita.

Illimar läks üle vabriku tammi ja siis mööda järve kallast kuni aidaplatsini. See võttis ta väsinud lonkimise tõttu rohkesti aega. Vaevalt oli ta aga viinakeldrist möödas, kui kuulis linnumaja poolt kõva kisa. Ja kui oli veel mõne sammu edasi rutanud, eraldas ta selgesti Haige-Jakobi kriiskavaid sõnu:

«Rõõvlid, tapjad, mõrtsukad!»

Illimar ehmus nii, et oleks peaaegu tagasi põgenenud. Kuid ringtee oli pikk ja peale selle ei teadnudki ta, mis seal linnumaja juures õieti sünnib. Nii hiilis ta siis ettevaatlikult põõsaste kaudu lähemale. Ja pärale jõudes ei näinud ta midagi eriti kohutavat. Linnumaja oli täitsa endine, ainult uksed-aknad olid kinni ja ühtki lindu polnud näha. Trepil tammusid nõutult mõisa vahimees ja kokapoiss, kummalgi korvid käevangus. Ühe akna taga seisis aga Haige-Jakob, näost valge, suur nuga paljalt pihus, ja karjus läbi lahtise õhuakna:

«Minge, minge, mõrtsukad! Elavana ma teid sisse ei lase!

Enne tapke mind, siis alles neid! Seda ma teile, timmukatele, ütlen!»

Vahimees laotas abitult käsi, ja selle juures veeres ta korvis olev lihunikunuga rabinal ühest nurgast teise.

«Ära n'd ole hull, Jakob!» rääkis ta manitseval häälel. «Ega need siis sinu linnud ole ja ega neid ainult sinu rõõmuks peeta. Need puha mõisa omad ja mõisa nuumatud. Nüüd aga on saksad ise siin ja tahavad värsket linnupraadi mekkida. Saa ometi aru, meile üks kama kõik, aga ega me käsust mööda pääse. Anna ainult kümme kanapoega ja üks noor kalkun. Kuuled sa? Tee nüüd uks lahti ja lase asi heaga ära õiendada!»

Kuid Jakob tõmbas õhuaknagi kinni. Läbi ruutude paistsid ainult ta vihast virildunud nägu ja välkuv nuga.

«No mis sa hulluga teed!» pöördus vahimees juhmilt vahtiva kokapoisi poole. «Iga kord ikka seesama jant. Vahel peidab linnud ära, vahel palub jumalakeeli vastu ja vahel pakub raha, et teda aga rahu jäetaks. Kuid nüüd on päris marru läinud! No mis sa tahad teha?» Vahimees kratsis oma halli kuklatagust. «Muidu mehel hing niidiga kaelas, pole tast elajat ega surijat, aga vaat nüüd kipub kas või noaga kõri kallale. Ja seda kõik selgest loomaarmastusest!» Ta mõtles jälle, seenetunud kaabulott silmil. «Ega me väevõimuga ikka saa sisse murda. Viimaks valabki veel väitsega vastu. Lähme ja teatame virtinale, et mis võimatu, see võimatu. Tehku siis ise, mis nad tahavad. Tulgu kas või suurestükkidega Jakobi kindlust piirama!»

Ja nad kohmitsesidki minema.

Illimar seisis veel tükk aega linnumaja ees. Kuid selles jäi kõik vaikseks. Ka Jakob ise oli akna tagant kadunud. Mõned veel järvel olevad haned ja pardid olid rannast eemale ujunud ja isegi tuvid lakas püsisid imestamisväärselt vait. Päike oli täitsa pilvede taha kadunud ja ilm peaaegu jahe. Ning kõik see üheskoos mõjus kõhedalt.

Illimar hakkas kähku kodu poole minema. Pleekaeda jõudes vaatas ta koguni taha, nagu oleks sealt mingit ohtu karta. Raske tundmus vaevas teda. Päev oli ju nii ootuslikult alanud, siis oli sakste saabuminegi ometi huvi pakkunud, kuid viimasena seisis silmade ees ikkagi Haige-Jakobi vihast virildunud nägu. Siin oli tegemist nagu ühe ning sama asja kahe sootuks eri poolega.

15

Rehepeksumasin hakkas väljadel undama. Kaugemalt kostis see küll ühtlase häälena: uua-uua, uua-uua, kuid lähemalt juba hoopis teisiti: võrra-võrra, suhka-sahka. Kui aga otse lähedalt kuulata, siis kostsid kõik peksuga seotud hääled eraldi: aurukatla susin, suure rihma plagin, peksumasina müdin ja õlgede kahin. Seliele lisandusid veel meeste hüüded ja tüdrukute naeruturtsatused ning vähemalt esimesil peksupäevil pealtvaatajategi hääled. Sest kuigi selline masin polnud mõisas enam mingi uudis, siis äratas ta igal aastal oma tööle asumisel ometi uuesti tähelepanu. Teda tuldi vaatama ja tema tegevust jälgima. Juba paljas ta hääle kuulmine tõstis igaühes erilisi tundmusi. Sest see oli märgiks, et nüüd on suvi juba lõpule jõudmas, olgugi et pekstakse alles rukkeid.

Ega tol ajal masinad ise veel kõndida mõistnud, ja sellepärast olid nende paigast teise liikumised seotud suure kisa ning

käraga. Nende ette rakendati terve kari hobuseid ja nõõtamistel, vandumistel ning piitsaplaksutamistel polnud otsa ega äärt. Sest need hobused polnud harjunud ühel nõul sikutama, vaid igaüks toimis enese heaksarvamist mööda. Kuni liiguti kõval maanteel, läks asi veel kuidagi korda, kuid põlluteedel ja pehmetel nurmedel see päristants alles algas. Seal täideti rööpavahesid, aeti kraave kinni ja laotati laudu maha ning õpetati vastamisi üksteist, nii et hääled kähedaks jäid. Vahel paisusid mõtete lahkuminekud otse ilmsi tülideks, mida hobused ainsate tarkadena vaikides pealt kuulasid.

Ühel hommikupoolel läkski säärane rongkäik vanast õllekojast mööda. Kui Illimar välja ruttas ja jaole jõudis, oli asjal täis hoog sees. Hobused sikutasid, mehed kraaksusid, piitsad plaksusid ja külm aurukatel liikus raskel nahinal edasi. See oli nagu suur surnud mardikas, mida trobikond sipelgaid eest sikutab ja tagant tõukab. Eesotsast oli ta enam-vähem pime, tagant aga varustatud mitme tuhmilt läikiva silma ja keerulise katsesarvega. Eriti ta must ümmargune taljekoor oli nii mardikalik. Peale hobuste kuulus ta saatjaskonda veel hulk mehi, poisikesi ja koeri. Ning Illimargi ei võinud sealt enam kuidagi puududa.

Poolel Soevariku teel vajus kogu see kamp nurmele suure küüni poole. Siin vajati käte- ja kopsujõu kulutamist iga truubi kohal, kuid lõpuks jõuti ikkagi pärale.

Kui aurukatel oli kohale asetatud, läksid hobused ja suurem osa mehi tagasi peksumasina järele, aga katla ümber algasid selle käimapaneku askeldused. Veevaadid ja puuhunnikud olid juba kohal, kuid aega see võttis, kuni must mardikas uuesti elu sisse sai. Iga hooaja algul tundus, et meistrid isegi kahtlesid: kas võtab vedu või ei võta? Sest asjatundmine on küll asjatundmine, aga inimene ei või ühe masina tujusid kunagi ette arvata ega ta jonni vastu midagi parata. See on ikkagi tema enda asi, kas ta tahab käima minna või mitte.

Kuid pikapeale hakkas raudmardikas ometi elama. Teda toideti vee ja puudega, ta ajas esiti suitsu ja sädemeid välja, hakkas aga siis ähkima ja higistama ning oma surnud jäsemeid liigutama. Ja siis lasti tal kehasoojenduseks natuke käia ning lihtsalt lusti pärast vilistadagi. See läks algul küll kähedalt ja nigelalt, justkui noore kuke esimene laul. Kuid ta kogus jõudu ja oskust ning huikas siis nagu täisverd täkk koplis. Ta oli oma pikast talveunest ärganud. Ja meistrite eneste rõõm polnud väiksem kui poisikestegi oma.

Sellal hakkas juba ka peksumasina punakollane lobudik maanteel paistma. Noh, see polnud surnud peast kesteab mis imeasi, peaaegu ainult suur logisev ja plärisev kast. Kuid omajagu huvitavaid sekeldusi pakkus temagi. Ja kui ta lõpuks pärale jõudis, siis alles need rihtimised ja sihtimised algasid. Igatahes oli peksmine õhtupoolikul juba täies hoos, masin neelas rukkivihkusid ja tegi otsa uua-uua, andes terad ning põhu jälle eraldi tagasi. Tema sügisene orjus oli alanud.

Need päevad, mis masin siinkandis töötas, viibis Illimar enam-vähem ta läheduses. Masina salapärane jõud kohutas ja veetles teda ühtlasi. Teda huvitasid eriti need kaks raudmuna, mis seal üleval katla kohal otsekui rusikad lakkamatult pöörlesid. Mida kiiremini masin käis, seda kõrgemale ajasid enese nemadki, vehkides nagu taltsutamatus tantsutujus. Paistis kahtlasena, et neil oleks mingi otstarve, ja vaevalt tundsid seda meistridki. Kuid paljas nende pöörlemine oli imeväärselt ilus. Niisama pidevalt võis vahtida peksumasina edasi-tagasi käivaid reste, mis nagu kitsad lõualuud lakkamatult sasi välja ajasid. Ja masina all vehkisid mõned sõelad nii väledalt, et nende liigutusi võis vaevalt jälgidagi. Kogu masin näis nagu tohutu suur tolmus soputav kana.

Kui aga masinate vahtimine juba väsitas, siis pakkusid inimesed ja nende töö ometi veel palju huvi. Plaanvankrid liikusid nurmedel ringi ja koristasid hakkisid. Põhk pandi rõukudesse, sasi aeti küüni, vili aga veeti kuivatusrehte. Nüüd olid ka Mark-Jaan ja Avvus-Jaan siin liikvel. Neil oli ikka viljaga tegemist, kuid talvel ja kevadsuvel nägi Illimar neid ainult juhtumisi ühes isaga aidas. Alles sügisel, kui algas tegevus kuivatusrehes, nad peaaegu elasidki seal ja olid alati kättesaadaval. Nagu salvedes asuvad rotid lõhnasid nad vilja järgi ja nende juustestki tilkus teri. Kuid peale nende liikus siin muidki mõnusaid inimesi. Nii oli Saaremaa Riidu siin nüüd katlaküttjaks. Tal oli jälle oma tubakat ja ta käsutas aurujõudu ning oli sellepärast palju tähtsam.

Kuigi kõigil oli oma töö, siis leidus vahel ometi silmapilke ka luuslangi lõõmiseks. Aeti vigurijutte põhunaistega, vaieldi auruasjandusest ja kaalutleti, mis oleks hull-härg siis teinud, kui oleks tulise aurukatlaga kokku juhtunud. Tühi asi tal rõõkivaid rukkinaisi taga ajada, aga katsunud sarved suure hoorattaga ühte lüüa! Paljas mõtegi sellest pani nad rõõtsakil naerma.

Kui aga Illimar ühel hommikul leidis, et kogu rehe kaadervärk oli põllult kadunud ja teise kanti rännanud, siis polnudki tal sellest enam suurt kahju. Tema huvi selle vastu oli juba lõpuni rahuldatud, liiatigi et vahele tuli paar sajust päeva. Ning kui ilm uuesti selgis, oli jälle sootuks uus asi päevakorral.

Mõisa seakari siirdus Soevariku lähedale, rukkikõrrele ja kesamaale. Siin olid mõisa enese, antvärkide ja moonakategi harjasloomad. Kokku oli neid kaugelt üle saja, suuri ja väikesi, valgeid, musti ja kirjuid. Nagu rõhkiv laine valgusid nad kõrrepõllule. Oli pealtnäha küll maalähedane, siiralocmuline seltskond, aga leidus temas ka küllalt kavalat ja kurikalduvuslikku ollust. Ning karjase silmad ei võinud kunagi täitsa puhata.

Peakarjane Ruigu-Rein oli elupäevad sigade seltsis veetnud. Talvel söötis ta neid suurtes pahnades, suvel aga kamandas põldudel. Oli kõhetu, peente säärtega mees, laia lodukaabuga ja lõhnas isegi sigade järgi. Samuti eluaeg kandis ta seanahast pastlaid. Eks neid harjasloomi ikka mõni loomuvastaselt surnud, haigusse või muidu, ja tema jaoks nahka jätkus. Mosna jalavari, kiitis ta ise, ainult kuivaga libe kui klaas ja märjaga pehme nagu lödi.

Reinu abiliseks oli poiss Nun'nu, küll pikaldase taibuga, kuid väleda jalajooksuga, ja kordamööda veel mõni teinegi moonakülast. Ilusal ilmal ilmus aga enam kui tarviski vabatahtlikke, sest säärane karjasepõli veetles.

Nüüd, kus seakari liikus kodukandis, tuli siia ema loal ka Illimar. Tal olid ta imeväärsed säärikud jälle jalas, sest muidu oli teravas kõrrestikus võimatu kõndida. Ja ega ta päris põhjuseta tulnudki, sest neil oli ju enestelgi ses karjas kaks vana siga ja kolm sigudikku. Illimar ei tundnud neid küll isiklikult nii hästi kui sulusiga kodus, kuid ikkagi paistis, nagu hoiaksid ühes teistega just oma karja.

Karjased istusid künkal tule ümber, sead aga olid mäeveerul nagu pikergused põllukivid laiali. Nad nosisid varisenud viljapäid, näsisid kõrte vahelt rohtu ja asusid siis ohakajuurte ajamisele. Mõni kündis enesele elusuuruse vao ja heitis sinna laisalt pikali. Kõigest sellest oli siit hea ülevaade. Kui aga mõni üle maantee kaerapõllule sihtis, siis kisendas Rein ähvardavalt: «Põka! Mossa! Põnts!» Ja sedamaid kihutas koer Viila üleannetule järele. Sest nagu peremees, nii tundis koergi kõiki hoolealuseid nimepidi, niipalju kui sigadele üldse ristinimesid pannakse.

Viilal oli üldse silma sigade nägemiseks ja taipu nende iseloomude tundmiseks, ning teda juba väikeste kavalustega ei petetud. Ta avastas kuriteokavatsusi juba idus ja rookis nad enne puhkemist välja. Ei ta teinud suurt kisa ega alustanud kohe ihunuhtlusega. Ta lähenes kahtlusalusele, tõstis ühe huulenurga üles ja näitas vaid hambaid. Sellest oli küllalt, ja siga tegi nii süütu näo, nagu poleks ta kurja undki näinud. Sest kui koer oli tark loom, ega siis seadki rumalad olnud. Nende vastastikused vahekorrad olid selged.

Mis on aga vahe koera ja koera vahel, seda nähti nüüdki. Sest ka Sami ilmus seakarja juurde. Kuid ta tuli sinna paljalt ula pärast, polnud ta kellegi karjakoer ega tundnud huvigi selle ameti vastu. Sörkis niisama aralt ringi, leidmata enesele tõelist tegevust. Ainult põrsastest arvas ta üle olevat ja tahtis sellega uhkustada. Näksis siis üht kõrvast ja teist sabast ning püüdis tüli norida. Aga põrsaga ei saa kergesti tülli minna. Selleks on ta liiga rõõmus ja heatahtlik ega ole ka nii lihtsaloomuline, nagu võiks arvata. Sööb-nosib rahulikult, jääb siis kuulatama ja hakkab end äkki eest-tagant üles pilduma ning välja mööda ringiratast laskma, nagu oleks tal kole hirm nahas. Kuid see on paljas vigur, ainult mingi komet — enesele hirmu etendada. Aga Sami ei saanud sellestki aru. Ta ehmus põrsaste tembust kurjal kombel, tõmbas hänna jalgade vahele ja kadus puhmaste poole. Ning põrsad jätkasid jälle oma vagude ajamist, nagu väikesed sahad. See oli hea nende noorte kärssade harjutamiseks.

Tulelõke lagedal väljal varasügise kaunil päeval — Illimar mõistis selle ilu juba nüüd. Metsast toodud rondid küdesid vaikselt, nendele laotud viljakõrred andsid valget, imalalt lõhnavat suitsu. Leeki peaaegu ei näinudki, aga ta oli siin ja ühendas kõiki. Loitvad tukid tuleasemel, suitsuving, kätega üleskaabitud mulla lõhn ja sügise enese kargus — see oli karjapõlve ilu, mis poisikesi siia tõmbas.

Otse tule juures istus vana Musse Enn ja vahtis seda poolkustunud pilgul. Ega tema oma jalgadega enam kellegi karjaseks kõlvanud, oli vaid ajaviiteks moonakülast siia komberdanud. Oli vana rehepapp, kuid masinate moodiminekul ammugi aplaagrisse jäänud. Kes nüüdsel ajal enam suitsurehest või selle tundjast hoolis! Ja Enn vaatas nukralt vana rehe poole all nõos ning kuulas pahaselt masinate undamist taevaranna taga. Ta võis palju imelikke asju teada, kuid ega ta vabas õhus

tahtnud rääkidagi. Konutas vaid omaette tule juures, sest tuld armastas ta endiselt.

Ja ainult sigade ümber need jutud siin keerlesidki, sest Ruigu-Reinul polnud muu vastu huvi.

«Siga tunneb hästi jälgi,» ütles ta, «ainult seda ta ei tea, kust need tulevad, või kuhu nad lähevad. Kui karjast maha jääb ja vastupidises sihis juhtub minema, siis tapa kas või ära — ümber ei pööra. Ei aita muu, kääna ta ise väevõimuga ümber, siis laseb küll jälle eksimatult jälgi mööda.»

Äkki katkestas ta selle jutu ja hüüdis:

«Näe, näe, mis Põnts teeb! Mis muud, kui maapähkel. On aga kuramusel nina!»

Kõik nägid suurt halli siga, kes oli enese poolenisti maasse kaevanud, nii et tagupool oli püsti taeva poole. Rein ruttas kohe looma juurde ja ajas selle august välja. Küll Põnts pani vastu ja protestis, kui ei aidanud miski. Siis hakkas Rein ise kohedas liivas kätega kaevama, kuni leidis mõned sõrmeotsasuurused rusked munakesed.

«Näe, päris mitu tükki,» ütles ta end püsti ajades. Harva nad koos kasvavad. Ja ega neid inimese silm ei maa peal ega maa all kinni võta. Lehed kui hiire kõrvad mulla ligi — kes neid märkab. Ja vars maa sees nagu niit — kes seda näeb. Ning pommikene isegi päris mulla karva. Ainult kui siga juhtub peale, siis saad kätte. Seda nina küll! — Säh, võta nahk maha ja pista suhu!» lisas ta Illimarile.

Pallikest kattis õhuke pruun koor nagu pähkli sisemine kest. Ja ta maitseski nagu pähkel, oli vaid vesisem.

«Jaa,» lausus Rein, ka ise pähklit suhu pistes, «seesugune puuvili kasvab siin mõnel põndakul, aga on neidki, kes tükkiski ei usu, et ta olemas on.»

«Kui pole ise näinud, siis ei usu,» arvas Nun'nu.

«Pole näinud — ei usu —,» osatas Rein. «Mis see nägeminegi igakord aitab! Näe, va Kruusa-Ants, see Metsküla koolipapa, juhtus toona jaole, kui me niisama maapähkleid välja võtsime. Ütles: ei ma usu, et seesuguseid asju meie maal kasvab. Andsime talle neid siis süüagi. Sõi ja kinnitas ikkagi: ei usu, ei ole võimalik, rohvessorgi ei usu seda! Olete harilikud pähklid maha matnud ja püüate mind nüüd narrida. Mitte ei usu! — No mis sa seesugusega teed! Muidu mosna mees, ise veel ettelugija ning usukuulutaja. Aga õiget usku ei ole.»

«Jah, ega seda usku kõigile anta!» õhkas Huik-Mari, kes

oli pisut nõrga kuulmisega ja arvas, et jutt on taevastest asjadest. «Iseäranis seda õiget usku.»

«Ega olegi usku vaja, kui suu ise mekib,» lausus jälle Ruigu-Rein. «Mis see siga usuga teeb, kui nina juba haisu tunneb. Tark ja hea mäluga loom, olgu tal usku või mitte. Näe, kui kevadel esimest korda välja pääseb, kihutab otsejoones läinud aasta kartulipõllule. Aga võta näpust — pole enam! Ajab siis silmad imestusest pungi. Kuid mis nina ees, selles ei eksi. Näe, toonagi —»

Kes teab, mis Rein veel oleks sigade tarkusest rääkinud, kui samal hetkel poleks mõisa poolt maanteelt kostnud kõva kisa. Kõik hüppasid üles ja pöörasid pilgu maanteele. Seal jooksis naine, süles suur kohev kandam midagi valget, mille tagant ta ülakeha peaaegu ei paistnudki. Ta järel kihutasid kolm meest palja päi, kogu aeg karjudes:

«Pea kinni! Pea kinni!»

Karjased jooksid omakorda maantee poole, nii et kõrrestik pastelde all rabises. Siis nägid nad, kuidas mehed põgeneva naise maantee kühmul kätte said. Ja nende vahel tekkis vihane, meeleheitlik võitlus. Mehed kiskusid toda valget kandamit, põgeneja hoidis seda aga kramplikult ja raius omalt poolt vastu. Siis äkki rebenes kandam ja heitlejate ümber paiskus midagi heledat nagu tuisklund. Sellest pilvest paistis ainult heitlevaid inimkehi ja kostis koledat röökimist. Kui pilv pisut selgus, siis nägid vaatajad, et mehed samal kohal seisid, valged esemed kaenla all, naine aga ette kummaras metsa poole jooksis. Ta rõivad olid rebitud, mustad juuksed sassis ja silmad peas meeletud. Ta vahtis üle õla tagasi ja kisendas karjastest möödudes õudse häälega:

«Ma tahtsin Soevariku huntide juurde magama minna. Nemad, kuradid, ei anna patju! Nemad, kuradid, ei anna patju!»

Ta pöördus, tõstis rusika ähvardavalt õhku ja kriiskas läbilõikavalt:

«Saatanad! Saatanad!»

Illimar tundis kohe: see oli hull-sõtse. Ta põlved hakkasid hirmust värisema. Ja niipea kui sõtse jõudis Soevariku esimeste puudeni, hakkas ta ise kodu poole ruttama. Esiotsa suutis ta vaevalt käiagi, siis aga jooksis, nii palju kui jõud ja saapad lasksid. Aeg-ajalt vaatas ta üle õla, hirmul, et sõtse võiks tagasi tulla. Ta jõudis kohale, kus sõtse oli tagaajajatega heidelnud.

Kõik maa oli siin sulgi täis ja neid lendles veel õhuski. Ning maantee oli rüselevaist jalgadest üles küntud.

Kui Illimar jõudis eneste aiamaa nurgale, nägi ta ema lubivalgena aia najale toetumas ja tema lähedal seisid Mark-Jaan, Avvus-Jaan ning veel üks mees, kõigil padi või paar käes. Samal ajal lähenes isa jooksujalu läbi pleekaia.

Nad rääkisid kõik läbisegi. Ema jutustas nõrga, katkendliku häälega:

«Ma olin aiamaal, kui nägin teda mööda kihutavat. Esimesest pilgust oli selge, et on jälle sedasi. Ma läksin tasakesi järele, et näha, mis ta teeb. Tormas kohe meie poole sisse, oli seal ainult silmapilgu, aga kui välja tuli, oli süli patju täis. Oli kõik asemed tühjaks teinud. Ma ehmusin nõnda, et põlved hakkasid vabisema, ega saanud sõna suust. Siis kisendasin. Nemad» — ta osutas meestele — «juhtusid kuivatusrehe ees olema, jooksid jaole.»

Ta pühkis pisaraid.

«Mine sisse, mine sisse,» ütles isa. «Seesugune ehmatus. Ja kui oled veel säärases seisukorraski. Mine sisse!»

«On tal aga jõudu!» lausus Mark-Jaan ja pühkis näolt verepiisku. «Võtab nagu tangidega. Kas hullul aru! Üks mees ei teeks talle midagi.»

Isal oli väga halb olla. Ta hambad olid kokku pigistatud, kuid ta lõuapärad liikusid. Kõne oli siiski tema õest.

Kui Illimar sisse jõudis, ütles ema talle nutuhääli:

«Kas sa väga ehmatasid? Säh, joo suhkruvett. See teeb head. — Kõik õnnetused on rasked, aga kõige raskem on see, kui inimene oma mõistuse kaotab. Siis on ta hirmsam kui kõige hirmsamgi loom.»

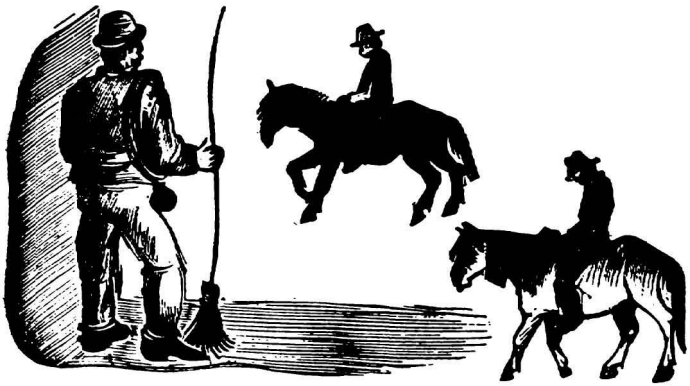

16

Sündmused tulid ja läksid. Neist kõneldi päev või paar ja siis nad unustati. Uued tööd ja hooled tõid uusi asju päevakorrale. Ning varsti paistsid endised nii kaugetena, et nad enam mingeid tundmusi ei äratanud. Nii unustati varsti ka hullsõtse külaskäik. Kuulati ainult järele, kas ta oli lõpuks tõesti koju jõudnud. Jah, ta oli seal ja kõik oli möödas. Noh, hea siis küll, mis sest enam rääkidagi . . .

Illimari mällu aga korjus sündmusi, nägusid, kõnelusi. Suurem osa neist ununes kohe ja paljud mattusid pealetulevate varju, nii et neid enam nagu olemaski polnud. Alles aja jooksul sukeldusid mõned uuesti esile, kuid juba teistsugustena. Neisse oli lisandunud uute kogemuste varjundeid ja enese mõttekujutuse kaastööd. Ei teadnud enam täpselt, kas lugu just nii oli juhtunud. Küll aga seda, kuidas oleks tahtnud lugu näha ja seletada. Ning tihtipeale liitusid korduvad lood mälestuses

üheks, millel olid küll üksiklugude tunnused, kuid mis nendest ühegagi täpselt ühte ei langenud. Nii liitis ja valis mälu.

Kui Illimar lõunakella ajal pleekaia nurgas seisis, nägi ta varsti ühte ning sama pilti. Eemalt kihutas maanteed mööda salk ratsanikke mõisa poole. Need olid künnimehed, keda kell lõunale kutsus. Tulise rutuga olid nad hobused sahkade eest lahti rakendanud, siis selga hüpanud ja tulema pistnud. Ja nii kihutasidki nad mööda, ikka mees hobuse seljas, teine valjaidpidi kõrval, rakmed rappusid ja rihmaotsad hüplesid, mehed ise kraaksusid ning nõõtasid. See oli otse võidusõit.

Kui aga paari tunni pärast uuesti töökell kostis, siis kestis veel tükk aega, enne kui sama rongkäik vastupidises suunas uuesti nähtavale tuli. Nüüd aga liikus ta hoopis teises taktis. Mehed otse magasid hobuste seljas, ettepoole röötsakil nagu kotid, käed-jalad loiult rippu, mullakarva kaabulotid silmil. Ja hobused astusid niisama loiult, vaevalt üht jalga teise ette tõstes, pead rippu, samuti nagu magades. Sest nii mehed kui hobused teadsid, et see venimine sünnib tööaja kulul ja et mida hiljem nad pärale jõuavad, seda parem neile.

Seda kahesugust rongkäiku nägi Illimar loendamatud korrad. Ja see lõikus väga sügavalt ta mällu. Kuid ikka jäi talle tundmus, nagu oleks ta seda ainult kord näinud, seistes ise pleekaia nurgas, pooleli näritud koerputke vars käes ja selle maitse veel suus. Ja kui ta seda mõnel teisel korral juhtus nägema, siis tuli talle kohe ka sama maitse suhu, olgugi et sellega polnud nüüd enam mingit tegemist. Nii sulasid korduvad kogemused ühte.

Seevastu külastas korstnapühkija Schwarz mõisat ainult paar korda aastas. Kuid ta tulekud-minekud jäid kustumatult Illimarile meelde. Neis oli iga kord midagi isesugust ja ta ei seganud neid kordi omavahel.

Niisiis tuli ka nüüd see Schwarz. Ta oli väike must mees mustas ülikonnas ja musta ümmarguse kübaraga ning kõik muugi tema olekus oli must. Kes asja tundsid, need kinnitasid, et isegi ta nimi ei tähenda meie keeli muud kui musta. Kui ta kaugemalt tuli, siis oli ta oma nägu ja käsi veel pisut puhtamaks pesnud. Kui aga kuskil lähemal oli töötanud, siis ilmus kohale, nagu oli: üle pea-kaela nõgine. Ja kui ta üldse oli lõbus, siis eriti veel sellisena. Siinkandis polnud küll keegi elavat neegrit näinud, kuid üldiselt arvati, et neeger just seesugune välja näeb. Ainult neeger pidi olema üpris verejanuline,

Schwarz polnud seda aga hoopiski mitte. Ta suu mustas näos oli küll veripunane ja ta pööritas kohutavalt silmi, kuid see sündis selge viguri pärast. Ning kõik armastasid teda ühteviisi. Temaga laste hirmutamine ei läinud kuidagi korda.

Nagu Illimar aru sai, pidi Schwarz püsivalt asuma kuskil sumptis. See oli mõni linn, mõis või küla, mille asukohta polnud aga võimalik kindlaks teha. Ja Schwarz oli selle sumpti peale väga uhke. Ikka jälle kordas ta: meil sumptis on nii, või meil sumptis on naa. «Meil sumptis on purkides seitseteist sorti nõge. Ja kes neid kõiki ei tunne, ärgu mingu korstna ligigi. See ei mõista ametist midagi, aga vusserit pole korstna otsa vaja.» Või jälle: «Tunaeile sai sumptis kõvasti võetud. Kui välja tulime, paistis kogu maailm korstnaid täis olevat. He, he, terve korstnate mets, millest ei pääse üle ega ümber, vannu või palu. Ja politsei viis mõne pokri ja mõne, kes sinna ei mahtunud, sumpti tagasi.» Aga nagu siin ei tuntud elavat neegrit, nii ka politseid, ja nõnda jäi kõik ühteviisi hämaraks.

Sellest salapärasest sumptist tegi siis Schwarz oma väljasõitusid. Tema käes pidi olema vähemalt poole kreisi mõisakorstnate pühkimine. Kunas ta just tuleb, seda ei teadnud keegi, ainult äkki oli ta kohal. Ta sõitis ikka mõisa teisest otsast sisse, istudes kahe rattaga kaarikul, ees pisuke hall hobune, keda kutsuti miskipärast Ponuks, kõrval luuad, nõekulp, raudpomm ja pikk nõgine köis. Ponul olid kuljused kaelas ja ta raputas neid meelsasti. Schwarz pani hobuse kuhugi sööma ja asus siis oma ameti kallale.

Ta käis katuseidpidi, nagu oleks kodus, ronis siis korstna otsa ja koogutas seal oma luudade ning pommidega. Kui juhtus inimesi õues olema, siis ütles ta neile täpselt, kas olid nad viimane kord ahjus leiba või karaskit küpsetanud. Isegi lõuka ääres istuva vanaema nime ütles ta suitsu järgi teadvat. Siis tuli ta alla, läks majadesse, võttis peldid lahti ja õngitses sealt kulbiga nõge. Ja ta seletas täpselt, mis sorti nõgi see igakord oli. Kui aga mõni juhtus ütlema, et tühja kah, nõgi on ikka nõgi, siis sai ta koguni pahaseks: «Tulge meile sumpti, siis kuulete! Nii harimatu inimene ei saa ealeski korstnapühkijaks!» Kuid see oli ka ainus asi, mille puhul ta võis pahaseks saada.

Kui ta nõnda oli kogu mõisa läbi võtnud, tuli ta lõpuks ka vana õllekoja juurde. See oli ikka ta viimaseks töökohaks mõisas. Enne seda oli ta kas häärberis või valitseja-majas juba söögipala suhu ja käraka kurku saanud ning sellepärast kõige

kohasemas tujus. Õllekojal oli kaks korstnat, üks kummaski otsas, kuid nüüd suve järel, kus kütmist oli vähe, polnud ka nende puhastamine kesteab kui keeruline. Isegi nõgi oli kõige lihtsamat laadi ega väärinud suuremat eritlemist.

Seevastu oli aga Schwarzil siin palju jutuajamist. Ta tundis suuremat osa inimesi neis paljudes mõisates, kus käis, teadis nende nimesid ja kes kellega sugulane. Nii päris ta nüüdki tädi Liisalt, kes viimasel ajal püsivalt kodus viibis, et kunas ta mehele läheb. Ja kui Liisa ütles, et läheks küll, kuid pole peigmeest, siis pakkus ta selleks kohe ennast. Nüüd aga paljastasid naised ta saladuse: mis võtja tema on — tal ju endal naine kodus! Kuidagi nad seda ometi teadsid. Tema aga väänas ennast igapidi välja: temasugusel mustal mehel olevat ka naine niisama must ja käivat niisama, ühtesoodu luud pihus; selle kõrvale passivat aga teine, valgem ja sõbralikum, veel väga hästi! Ta seletas seda nii naljakalt, et sai lõpuks isegi igavesti turtsuva Hirmu Ane naerma, ja see oli juba ime.

Sellal uuris Illimar Schwarzi nõekulpi. Kulbis endas polnud midagi iseäralist, kuid ta vars oli seda huvitavam. See käis nimelt mitmest liikmest kokku, just nagu isa puust tollipulk. Illimar tõmbas seda lahti ja pani jälle kokku. Vahel käis see sika-saka nagu sindlikatuse äär, vahel oli jälle nii kõver, et oleks võinud kulbiga ümber nurga ammutada. Milliseid riistu ometi küll kõige lihtsama nõegi uurimiseks vajatakse!

Siis aga tuli Schwarzi ärasõit, ja seda oli Illimar kõige põnevamalt oodanud. Sest sellega olid tal omad mõnud seotud. Schwarz ise läks mõisa hobuse järele, Illimar ühes emaga istusid aga aiamaa kohale maantee äärde teda ootama. Ja ema õpetas Illimari mitmendat korda:

«Vaata, et sa kaarikust maha ei kuku, kui Ponu äkki minema läheb. Hoia kogu aeg vankri äärest kõvasti kinni. Ja vaata, et sa kaugemale ei sõida kui ainult Soevariku alguseni. Ning sealt tule jalamaid koju, et ma ei tarvitseks sinu pärast muret tunda.»

Varsti kostis Ponu kuljuste kõlin ja väle jalaastumine ning Schwarzi kerge sõiduk tuli nähtavale. Ta peatas selle ootajate kohal ja Illimar ronis peale. Kuid ema ütles seekord endiste õpetuste kordamise asemel Schwarzile:

«Kui sõidate läbi Soevariku, siis vaadake, kuhu need meie mehed on jäänud. Metsa-Märt tuli keskhommikul teatega, et leidnud värske mägraõõne. Ja rohkem polnud valitsejale, kirju-

tajale ning meie omale vajagi! Haarasid tulise rutuga püssid ja labidad ning tuhknai metsa poole. Kus ikka jahihimu! Nagu juhtusid olema, nii just läksid. Nüüd juba mitu tundi ära olnud, söömata ja puha. Ning seda keset tööpäeva, liiatigi kus saksad ise mõisas. Ütlesid küll, et karja lähedal nähtud marukoera ja nemad lähevad seda taga ajama. Aga maa all on nende marukoerad! Nii et kui juhtute nägema, ütelge. Kui ometi mõnd õnnetust ei peaks olema juhtunud!»

Ema rääkis seda päris mureliku häälega. Illimar oli küll isa metsaminekust kuulnud ja näinud ka ema aeg-ajalt Soevariku poole vahtivat, kuid nüüd mõistis ta esmakordselt tõelisi asjaolusid. Ja need varjutasid hetkeks temagi lootus-ärevat meeleolu.

Kui aga kaarik lõpuks liikuma hakkas, ununesid kõik mured. Sest see sõit oli veetlevam kui miski muu. Kaariku iste nõksus kergelt edasi-tagasi, Ponu sibas väledal: jalgadega, ilma et oleks ometi eriti ruttu edasi saanud, ning kuljused kõlisesid lakkamatult ta kaelas. Ei tahtnud enam rääkidagi, vaid ainult vaikides istuda, kõrvus see kuljuste kõlin ja rataste kõrin kõval maanteel.

Kui Illimar muidu ikka kahetses, et Soevarik on nii kaugel, siis paistis ta nüüd otse kiuslikult lähedal olevat. See oli päris ime, kui ruttu nad pärale jõudsid. Sest juba peataski Schwarz hobuse ja ütles:

«Kaugemale ei tohi ma sind viia.»

Kuid selle asemel, et Illimari maha lasta ja ise edasi sõita, juhtis Schwarz hobuse kääbaste vahel lähima männini ja sidus seal kinni. Sest temal ja Illimaril oli siin veel üks ühine asi õiendada. Kui mõlemad juba maas olid, ütles Schwarz:

«Kas katsume jälle?»

«Katsume,» vastas Illimar.

«Millega alustame?»

«Selle kõige suuremaga.»

Nad läksid suurima männi juurde, teineteiselt poolt, ja sirutasid käed vastamisi puu ümber. Kuid Illimari käsivarred olid veel väga lühikesed ja ega need Schwarzi omadki eriti pikad olnud. Nad ei ulatunud teineteise kätenigi.

«Katsume mõne peenemaga.»

«Katsume!»

Nad katsetasid veel mitme puuga, kuni leidsid sellise, millest suutsid kahe peale kokku parajasti ümbert kinni võtta. Ja siis

hakkasid nad sikutama, ise ähkides ning ohkides, kummalgi sääred harali.

«Kas juured juba tõusevad?» küsis Schwarz.

«Ei tõuse veel.»

«No pagana pihta, peaksid tõusma! Kui kaks säärast meest kallal, — peaksid tõusma! Katsume veel!»

«Katsume!»

Kuid kõigest pingutusest hoolimata ei suutnud nad ometi mändi ühes juurtega maast välja tõmmata. Ja lõpuks pidid nad katsestki loobuma ning puu tagant välja tulema. Nad tegid, nagu oleksid kangesti higistanud, ja pühkisid ägedalt otsaesist. Siis ütles Schwarz:

«Nähtavasti peame veel suuremaks kasvama, nii sina kui mina. Ja järgmisel korral katsume jälle. Pole õigust maailmas, kui me kord sedagi ei jõua!»

Nad olid selle juures ise päris tõsised. Millal nad selle mängu olid algatanud, seda Illimar enam ei mäletanud. Esialgu oli ta uskunud, et võivad tõesti männi ühes juurtega välja tõmmata. Nüüd teadis ta enam kui hästi, et see oli paljas nali. Kuid ega see teadmine veel ta mängutuju rikkunud. See katsetamine oli Schwarzi saatmiskava lõbusaim osa.

Kuid nüüd tuli tõeline lahkumine. Schwarz juhtis hobuse maanteele, istus kaarikule, vaatas veel korraks Illimari poole, käskis tal usinalt kasvada, ja siis ta juba läkski. Illimar seisis üksi keset teed, kuni Schwarz ühes Ponuga teekäänakul kadus. Ta meel oli kurb, — oleks tahtnud nii meeleldi selle musta onuga ühes sõita, kesteab kui kaugele!

Siis hakkas ta aeglaselt kodu poole astuma. Ta peatus vahel mõne erivärvilise kivikese vaatlemiseks või köömnekõrre korjamiseks. Teekühmule jõudes meenus talle siinne heitlus hullsõtsega. Jah, see oli küll kohutav lugu, kuid vaheaja tagant ei paistnudki ta enam nii kohutavana. Liiatigi olevat sõtse nüüd jälle kodus ja terve. Aga padjasulgi leidus siin küll veel rohkesti, mõned rohuvarte vahele kinni jäänud, teised vihmast maad vastu pekstud. Ja need tuletasid kõike veel elavalt meelde.

Kui Illimar parajasti seda võitlusvälja vaatles, kuulis ta äkki selja tagant hobuse jalaastumist ja inimeste kõnet. Ta pöördus ja nägi kohe, et see oli Schwarz ühes oma Ponuga. Nad tulid tagasi! Kaariku kõrval astusid aga valitseja-härra, kirjutaja-

isand ja aida-saks. Hobune kõndis sammu, nii et nad kõik püsisid koos ja võisid Schwarziga juttu ajada.

Illimar jooksis neile kohe vastu. Ja juurde jõudes nägi ta, et nad olid ühteviisi rebitud rõivastega, higised ning porised, kuid ise väga lõbusad. Siis nägi ta Schwarzi kõrval kaarikus püsse ja labidaid, tema jalgade ees kaariku põhjas aga kaht tõntsakat, ümarat looma, üht suuremat ja teist väiksemat. Neil olid väikesed kõrvad, tumedad ja karedad karvad ning ühe valge põse üle läks verenire. Illimar mõistis: need olid siis need mägrad, kellest ta oli kuulnud. Nüüd aga olid nad surnud ja sõitsid Ponu kuljuste kõlinal mõisa poole...

Tulijad olid nõnda oma lugudega ametis, et Illimari palju ei märganudki.

«Oli sulaõnn, et sattusite meile vastu,» ütles Illimari isa Schwarzile. «Muidu oleks andnud alles higistada, kuni oleksime koormaga kodus olnud!»

«Nah,» ütles valitseja, «ega seegi oleks kesteab mis ime olnud. On siin ju keerulisemaidki asju korda saadetud. Nii mõtleb mõni mees, et on mägra revolvriga maha lasknud. Või mis teie arvate, härr Thieligkh?»

«Einoh,» vastas Tiilik, «millega te tõendate, et just teie tapsite ja mitte mina? Paljugi mis revolver, kui aga mees mehine taga!»

«Kes seda küll varem kuulnud, et revolvriga jahil käiakse!»

«Aga vaata, mina käisin. Ja panin kaks põntsu pikali. Ning teie pidasite püssidega auvahti juures. Seda kuulsust mina käest ei anna, enne kui ronk on valge ja vaene rikas. Siitpeale lasen oma vapile kaks plassi põsega mäkra maalida, kummalgi revolver küünte vahel!»

Kõik naersid laginal. Ja nüüd märkas ka Illimar, et kaarikul oli ainult kaks püssi. Kuid Tiilik oli juba teisele poole kaarikut tema juurde tulnud. Ja ta nägu oli jälle hoopis teine, kui ta küsis:

«Mis su nimi on? — Kuidas? — Millivar?»

«Ei, Illimar!»

«Isevärki nimi. Pole ma seesugust kuulnud. Aga egatal viga ole.»

Illimar tundis, et uus kirjutaja oli erandlikult lõbus. Ja ühtlasi imestas ta, et seesugune noor mees, õlgkübara ja roost kepiga, tema vastu huvi tundis. Seni olid temaga ikka ainult vanemad mehed naljatanud, mitte kunagi seesugused.

«Nimel pole viga,» kordas Tiilik. «Igatahes parem kui väärnimi Väitsepää, ristinimi Nipitiri.»

«Kuidas siis sinu nimi on?» usaldas nüüd ka Illimar pärida.

«Ernestine,» vastas kirjutaja. «Eks ole seegi veider nimi mehele? Ma vaidlesin ristimisel küll vastu, kuid kas nad kuulasid. Ma olin siis veel nii väike ja mind ei pandud tähelegi.»

«Kas sa siis seda ise mäletad?»

«Miks mitte, väga hästi. Ristija veel kokutas ja üks vader oli puujalaga. Näe, sellepärast ei lähe minulgi kõnelemine libedalt ja pean kuni surmani keppi kandma.»

Teised olid nende kõnelust kuulatama jäänud ja naersid nüüd jälle laginal. Illimari isa kõngutas pead: no küll on sel mehel suuvärk! Illimargi naeris, sest see nali oli ilmne.

Kuid nii olidki nad juba õllekoja aiamaani jõudnud. Ja siit pöördusid Illimar ning tema isa koju. Kuid nad olid nii lõbusas tujus, et kahekesigi jäädes veel edasi naersid.

Ja siis istus isa laua taha ja sõi suure rutuga mõne suutäie. Ema olí talle esialgu nagu pahane, kuid mida rohkem isa oma söömise vahele suutis rääkida, seda lõbusamaks muutus emagi. Ja lõpuks ta päris naeris.

Või kas polnudki seal põhjust naermiseks! Nagu jahileminek, nii oli pöörane kogu jaht isegi. Tiilik kippus vägisi kaasa, kuigi polnud elus püssi käes hoidnud. Ütles enesel aga kange küti vere olevat. Noh, valitseja pistis talle siis vana revolvriloksi pihku: ka nagu asjaks hoida. Tiilik praalis minnes maa ja ilma kokku, ähvardas ihuüksi kas või karu vastu minna. Mägraõõned olid künkal Soevariku soo taga. Kui siis vana mõtsik pika vaeva peale välja tuli, hammustas ta kõigepealt Metsa-Märdi saapa kontsakapi läbi, rabas ta koera ja kargas valitseja püssiraua otsast kinni. Kus siis Tiilik hakkas segaduses revolvrit paugutama, ikka siia ja sinna! Laskis kogemata orava puu otsast maha. Ega lõpetanudki enne, kui revolver tühi ja teistel vahepeal teinegi mäger tapetud. Pärast aga praalis jälle, nii et laas lajas. Ikka tema ja ainuüksi tema olevat mõlemad mägrad tapnud. Ja mine vaidle talle vastu. Aga üks kuradima lõbus poiss on ta küll!

Siis haaras isa kübara ja ruttas jooksujalu mõisa poole. Mitme tunni tööd tuli tagantjärele toimetada.

17

Kaks päeva hiljem aeti Illimar hommikul juba enne valget üles. Seda polnud kunagi varem juhtunud. Ta magas ikka nii kaua kui tahtis, lihtsalt sellepärast, et teda kellelegi tarvis polnud. Nüüd aga seisis tädi Liisa ta voodi ees, raputas teda, tõmbas ta tekikese pealt, pistis käed ta piha alla ja tõstis ta istuli.

«Illi, Illi, no tõuse nüüd üles. Kui unine sa ometi oled! Näe, teised kõik ammu üleval ja sina veel magad. No tee ometi silmad lahti!»

Illimar istus unisena keset voodit ega suutnud tõesti silmi lahti hoida. Ta oleks veel istuligi edasi maganud, kui Liisa poleks kogu aeg ta ümber sekeldanud ja teda ergutanud. Alles pikkamisi virgus ta niikaugele, et suutis enda ümbrust seletada. Toas oli veel täitsa hämar, kõik asjad näisid hallidena ja jahe tundus ka. Isa ja Liisa olid tõesti juba riides, ainult ema lamas veel vastasvoodis. Kuid temagi ohkas aeg-ajalt sügavalt

ja liigutas ennast nii, nagu liigutab ärkvelolija. Illimari arvates pidi täna koguni pühapäev olema, kus kõik veel kauemini magasid kui harilikult. Nüüd aga aeti isegi tema tulise rutuga üles. Ja see asjaolu pani teda veel eriti imestama.

Tädi riietas käbedalt Illimari. Talle aeti paksemad püksid jalga ja sinine pluus selga. Siis tõmmati veel sukad ja säärsaapad otsa ning otsiti isegi ta pika nokaga mütsi esile, mida polnud enam kevadest saadik näha. Väljas pidi juba sügiseselt vilu olema, eriti nüüd hommikul.

Kui Illimar oli täiesti riides, avas ema silmad ja küsis Liisalt:

«Kas panid midagi pakki?»

«Jah, leiba, võid ja pisut lihagi.»

«Noh, see on hea. Kes teab, kuidas seal igakord selle söömisegagi on. Neid ikka palju inimesi koos ja ots tuleb kergesti kätte. Kui pole ka vana pära ees ega majapidamiseski kindlamat korda.»

Ema ohkas. Siis kutsus ta:

«Illi, tule siia.»

Illimar läks otse ema voodi ette. Ema tõstis nõrga käe ta pihale ja lausus:

«Sa mine nüüd ühes tädiga alatare manu. Sa võid sinna terveks päevaks jääda. Ära enne tagasi tulegi, kui tädi sulle järele läheb. Mängi seal lellelastega. Kuid ära tee vallatust ja ole hea laps.» Ta silitas Illimari pead ja ütles õhates: «Noh, mine nüüd.»

Ema hääl oli nii imelikult kurb ja hale. Paistis, nagu oleks ta haige olnud või poleks tahtnud, et Illimar ära läheb. Kuid Illimar ise oli ikka veel unine ja hommiku hämarusest segane ega saanud millestki aru.

Tädi võttis söögipaki käe otsa ja siis hakkasid nad minema. Väljaski oli alles videv, niiske ja igav. Öösel oli vihma tulnud ja sellepärast oli siin-seal veel veeloikusid. Tee oli porine ja teeäärsed põõsad rabistasid piisku. Kaugemad ehitised ja puud kadusid nagu märga uttu. Ja märg-pilvine oli taevaski ülal.

Kogu mõisas ei tulnud neile kedagi peale vana Hirmu ja Sami vastu. Nad näisid pikkamisi kodu poole sihtivat. Hirm kandis juba oma talvekasukat ja veesaapaid. Kasuka pulstunud karvade vahelt paistsid ainult ta punakas nina ja tossav piip. Sami astus Juhani kondis, samuti niiskusest tülpinud, saba löntis.

«Kuhu siis nüüd nii vara?» küsis Hirm, kui nad tema kohale jõudsid.

«On juba sedasi,» vastas tädi, tõmmates suurrätikut koomale.

«Ja poiss viiakse kodunt ära?»

«Jah, alatare manu.»

Selle peale vana Hirm ainult kõhatas ja jätkas oma teed.

Liisa oli miskipärast rahutu ja püüdis Illimariga ajaviiteks midagi rääkida. Kuid peale halli kassi, kes tuli valitseja õuest ja lipsas tõllakuuri, ei leidnud ta mingit ainet. Illimar omalt poolt oli ikka veel unine ja tundis end kõigiti halvasti. Sellepärast ei saanud tast kellegi vestlejat. Ja nii läksidki nad vaikides alatareni.

Ka selle ümber oli hääletu ja sees näisid kõik alles magavat. Ometi oli lelle korteri uks lahti ja nad kobistasid sisse. Kuigi väljas oli juba valgemaks läinud, oli siin jälle niisama hämar ja silmad ei seletanud esiotsa midagi. Pimedusest kostis ainult magajate hingamine ja norskamine. Õhk oli läpatav-raske, lõhnas sööginõude, telliskivipõranda ja magavate inimeste järgi. Ning Illimar seisis abituna keset tuba.

Tädi leidis akna kõrvalt lelle-Juula sängi ja sai magaja lõpuks ärkvele. Juula ajas enese istuli, kuid ei mõistnud esiotsa midagi. Viimaks tõusis ta ja läks pärani ukse kaudu tagatuppa. Seal kestis tükk aega pominat ja seletamist, enne kui lellenaine üles tõusis. Ta tuli särgiväel ja ta paljad jalad astusid raskelt liivastel põrandakividel. Ta läks ühes tädi Liisaga eeskotta ja nad hakkasid seal sosistama. Juula haigutas, sasis mõlema käega juukseid ja vajus jälle voodisse. Illimar aga seisis ikka tuhkhallis hämaruses. Talle oli kõik võikalt võõras.

Tüki aja pärast tuli lellenaine üksi tagasi.

«Kõik alles magavad,» ütles ta Illimarile kähedal sosinal. «Kuhu ma su ometi panen, seniks kui teisedki tõusevad? Heida õieti siia Juula kõrvale. A'gu tukastadki veel tsipa.»

Ta lükkas Illimari tasakesi Juula sängi juurde, aitas tal saapad jalast võtta ja pikali heita. Siis läks ta ise haigutades uuesti tagatuppa. Ja siis jäi kõik jälle vaikseks, välja arvatud ainult magajate raske hingamine.

Illimar aga valvas. Pikapeale hakkasid ta silmad rohkem seletama, vahest ka sellepärast, et väljas ühtesoodu valgemaks läks. Ta nägi juba valendavat ahjunurka, siis vana kirstu ja leivamõhke seina ääres ning lõpuks ka rõivakuhilaid seintel.

Varsti selgus talle seegi, et peale tema ja Juula ses voodis veel väike Roosigi oli. Juula lamas keset voodit ja magas jälle raskelt. Ta oli lai ja kuum, ning Illimaril oli halb tema külge puutuda. Ta tõmbus nii äärele kui vähegi võimalik, kuid seegi ei aidanud. Teda vaevasid magajate kuumus, raske õhk ja enese roidumus. Ning ta tundis enese lausa õnnetu olevat.

Mis mõte oli teda nõnda siia saata? Ja veel lellelastega mängima! Ta oleks muidu ja meeleldi tulnud. Kuid tulise rutuga üles ajada ja enne teiste ärkamistki siia tuua — sellest ei saanud ta aru. Ta oleks parima meelega kohe tõusnud ja omapead tagasi läinud. Kuid ta oli nii roidunult-unine ja väljas oli endiselt hämar. Kogu maailm tundus külmana, igavana ja võõrana. Temaga toimus jälle midagi, mida vahest suured inimesed mõistsid, kuid mis tal endal üle aru käis. Ja ta oleks tahtnud oma armetuse pärast nutta!

Ses kibedas meeleolus meenus Illimarile. et ta kord küll just siin oli tundnud enese kodus olevat ja et just praegune kodu oli talle siis ängistavalt võõrana paistnud.

Jah, sessamas majas, seal seina taga olid nad siis elanud. Kuid siis oli ühel varakevadisel päeval kogu see elamine segi paisatud. Kõik koli kisti välja, laoti vankrile ja veeti vana õllekoja juurde. Seda rüüstamist kestis terve päev. Illimaril polnud enam kohta, kus olla, ega teada, mis teha. Kui siis õhtu jõudis, olid nad kahekesi Karlaga juba uues korteris. Isa, ema ja tädi olid veel puukoja juurde tagasi läinud. Nii istusid nad kahekesi võõra akna juures. Tuba oli täis segipaisatud kraami, korratu ja kõle, ning väljas läks hämaraks. Illimar hakkas nutma, esiti tasa, siis ikka kõvemini ja kõvemini: «Mina tahan koju! Mina tahan koju!» Ega osanud Karlagi tookord muud, kui hakkas ühes temaga minema. Nad läksid ja nutsid lõpuks mõlemad. Keset mõisaplatsi jõudsid nad viimsele kolikoormale vastu. «Kuhu te lähete?» küsis ema. «Me läheme koju!» vastasid nad. — «Kuid meie kodu on nüüd uues kohas.» — «Ei ole, ei ole!» Ja ainult suuri vaevu saadi nad tagasi õllekoja manu. Kuid see esimene öö seal oli väga kurb öö.

Illimar olnud siis kolme-aastane, nagu ema hiljem tihti meenutas.

Illimar isegi mäletas veel kõike seda, kuid ta ei saanud kõigest enam hästi aru. Kuidas võis ta puukoda praegusest kodust paremaks pidada! Siin elasid ju küll head inimesed ja siin

võis vahetevahel käia. Aga elada võis ikkagi ainult seal, sest seal oli kodu.

Ja Illimar püüdis läbi unerauguse meenutada, mis ta veel muudki siinsest elust mäletas. Seda polnud kuigi palju, õieti polnudki midagi peale ühe katkendliku pildi.

Kõige järgi otsustades oli see sügisel enne toda kevadist ümberkolimist. Illimar seisis lahtisel uksel kahe toa vahel. Tagumise toa laual põles lamp ja selle ümber istus isa mitme mehega. Nad näisid väga lõbusad olevat, rääkisid kõik kõva häälega ja vahel kõik korraga. Tuba oli täis sinist suitsu. Isegi isal, kes muidu ei suitsetanud, oli nüüd sigar suus. Ja ta rääkis vahest rohkem kui keegi muu. Kes aga need teised olid, seda Illimar ei mäletanud.

Ometi mäletas ta veel, et oli siis lävel ümber pöördunud ja läbi eestoa tulnud. See oli valgustamata, ainult pliidi all põles tuli, ja ema ühes tädiga istusid seal ning kuulasid teisest toast meeste jutte. Ja siis oli Illimar välisuksel seisnud. Õhtu oli väga pime ja soe. Avar väli trepi ees mustas otse sametina. Ainult selle äärmisel piiril vilkusid mõned kollased tulukesed. Siis hakkasid nad Illimari ees tõusma ja laskuma. See oli nagu tulede tants. Ja ta ise tahtis nagu nende poole minna, ikka tõustes ning laskudes. Kuid lõpuks läks kõik ühtlaselt mustaks, nagu sametist sein tõusis ta ees...

Kui Illimar ärkas, oli tuba täiesti valge. Ta oli kaua maganud ja oleks vahest veel edasigi maganud, kui poleks kuulnud läbi une mingit kluksuvat häält. Ta avas silmad ja nägi, kuidas kana pojakarjaga lahtisest uksest sisse tuli. Ta oli ise juba sees ja kutsus pojukesi ning need koperdasid ta järel. Nad võtsid hoogu, neil oli juba pisut tiivajõudu, nad rabistasid nendega ja tulid robinal üle lävepaku. Illimar imestas uneähmas seda pilti ega saanud kuidagi aru, kus oli. Kuid siis pööras ta pisut pead ja nägi poolpõiki läbi akna, kuidas päike õues heledalt lauavirna valgustas. Ning siis tuli talle kõik äkki meelde.

Ta nägi, et voodis polnud enam kedagi peale tema, nagu polnud nähtavasti kogu korteriski. Küll aga kostsid väljast kilkavad ja käratsevad hääled. Ja Illimargi tõusis kähku ning hakkas saapaid jalga tõmbama.

Siinolek tundus talle nüüd nii loomulikuna, seevastu siiatulek kaugena kui uni. Näis, nagu oleks kulunud aastaid, kui ta ühes tädiga läbi vilu ja niiske videviku astus. Sel teekonnal oli ta vana Hirmu, selle koera ja üht halli kassi kohanud. Ja

siis oli ta üksi poolpimedas toas seisnud, kuna ringi hingeldasid magavad inimesed. Ning lõpuks oli ta isegi seal lamanud, süda täis kibedat enesehaletsust. Kuid see kõik oli väga kauge, nagu mälestus tollest sametmustast sügisõhtustki, mis talle meenus siin lamades.

Õues paisus kilkamine ikka kõvemaks. Ja Illimargi ruttas rõõmsas ärevuses välja.

18

Pühapäeviti kogunesid inimesed ikka teatud kohtadesse, et sõna juttu ajada ja ühiselt aega viita. Kui oli küllalt magatud, suurust võetud, paremad hilbud selga aetud ja veel kapsaaias või tubakamaal ringi vaadatud, siis kiskus nagu iseenesest teise inimese poole. Algas küll sellega, et kõigepealt oma uksepakule istuti, piip tossama pandi ja jumala ilmakest vaadati. Varsti aga tõusti ja mindi juba teisele trepile naabri juurde. Oli hubasem kas või koos vaikidagi, kuid ega rahulik sõnagi kurja teinud. «Näh, vaatasin praegu oma meerikuid,» alustas üks. «On ikka maa peal ja maa all. Aga väikeverevatest ei tea veel midagi. Alles nagu pabulad.» Ja teine arvas omadest sedasama või ka just vastupidist, kuid jutujätkuks kõlbas see ühteviisi.

Kus aga juba inimesi koos, eks sinna tule teisigi juurde. Ja nii tekkis mitmel pool neid kogunemisi, mis pikapeale liitusid ning mõnikord isegi ühiseid asju ette võtsid. Eks seal kuuldud

lõpuks tõtt ja nalja ning nähtud, kelle sõna või kehajõud viimaks peale jääb.

Säärased kogunemised tekkisid ikka vanakõrtsi, karjatare või puukoja ümbruses. Teises mõisa otsas oli elanikke vähe ega olnud neil vähestelgi omavahel palju ühist.

Kui Illimar nüüd puukojast väljus, oli selle ees juba küllalt inimesi. Alguse kogunemiseks olid teinud sepp ja puusepp ise. Neil polnud küll palju uut teineteisele öelda sest terve nädala olid nad niikuinii vastamisi üle maantee vahtinud. Kuid rahulikke kõnelusi võimaldas ometi ainult pühapäev. Sepa rahvas pidas end küll pisut saksemaks, teiselt poolt pidi aga sepp oma töös jälle puusepa järgi kohanema. Tema tegi ikka puusepa valmistatud reejalastele rauad ja vankriratastele rehvid, kuid puusepp ei venitanud oma kätetööd kunagi tema raudade järgi. Ja lõpuks olid nad ühesugused antvärgid ning võisid läbi käia, kui ainult naised sellega hakkama saavad.

Seal siis istusid need meistermehed teeäärsel palgiotsal. Sepal oli sinakas nägu, rippuvad kulmud ja lühikeseks põetud halli kiudu juuksed. Ta kandis nokaga mütsi ja ta särk oli kurgu alt vasknööbiga kinni. Ega temas midagi iseäralist olnud, aga ometi tundus, et ta pole päris siitmaa mees. Seevastu oli võimatu puuseppa kuskil mujal mõelda. Põlvest põlve oli tema sugu siinkandis elanud ja ta ise oli nagu alles äsja Kureprakṣist välja roninud. Pühapäeva puhul oli tal ometi kuub õlgadel ja säärsaapad jalas. Kuid need kõik olid nii avarad, et vaevalt ta ümber püsisid.

Illimar lähenes istujaile. Lell lõi talle oma laia pihuga sõbralikult selga, katkestamata ometi kõnelust sepaga.

«Püssi ja püssi vahel on muidugi vahe,» oli ta nõus. «Ja mis ehtsam, see ka etem. Kui aga oma tulelukku tunned, siis sihid sellega ometi paremini kui võõra tagantlaetavaga. Sihid kas või ümber nurga, aga sihid!»

«Toh kas sis,» alustas sepp. Ta alustas enamasti ikka nende imelikkude sõnadega. Esiotsa arvati, et need on läti keeli, kuid siis ütles Kõllaste piima-saks, et need ka Lätimaal midagi ei tähenda. Ja nii pidid need ikkagi ainult sepa enese sõnad olema. «Toh kas sis, kuidas sa sihid, kui püssiraud on nagu karjapoisi pasun!»

«Aga seda pasunat peadki tundma! Pead teadma, et nüüd läheb toru tsipa sinnapoole» — lell näitas käega — «ja siis jälle tsipa siiapoole ning kisub lõpuks» — lell näitas mõlema

käega — «terve sülla võrra viltu. Kui aga kõike seda tead ja arvesse võtad ning sedamõõda sihid, siis valad kas või kukerpalli heitvale kuradile otse sarvede vahele!»

Sepapoiss Viilup väänas meistri selja taga oma lõusta ja valgepäine Kusta muheles ühest kõrvast teiseni. Puusepa jutud olid ikka nii muhedad! Kuid seppa need ei veennud ja vaidlus jätkus. Sepp polnud küll kellegi jahimees, aga et püss on peamiselt rauast, siis pidas ta jahtigi osalt oma alale kuuluvaks. Ja mõnes asjas oli ta visa ega andnud kergesti järele.

Illimar aga imestles, kuhu see kilkamine jäi, mida ta alles äsja oli kuulnud. Siis kostis Alasoo teelt küll jälle poisikeste hääli, ja temagi ruttas sinnapoole.

Seal oli maantee veerul vana küün, ja selle väravasse lasti nüüd vibupüssist märki. Ning seal oli poisikeste karja keskel ka Illimari vend Karla. Imelik, teda polnudki ta hommikul kodus näinud, kas oli ta kuhugi saadetud või ise varem ära läinud. Nüüd oli ta igatahes siin, sihtis parajasti vibupüssiga ja hooples laiselt:

«Ma ütlen: kuulake ja pange tähele! Nöör otse vingub, kui ma vinna tõmban. Ja uks raksatab, kui nool rabab. Sihukest laskmist pole te eluilmaski näinud!»

Ta seisis, üks jalg teise ees, püss palges, vasak silm nii kõvasti kinni, et nina oli viltu peas. Ta sihtis söega tõmmatud ringisse, vahetas jalgu, sihtis uuesti ja laskis siis. Nool aga võngutas sabaga, hüppas üles, kargas küüni katusele ja jäigi sinna otsapidi sindlite vahele. Ning kõik prahvatasid naerma. Karla aga viskas vibupüssi lelle-Leksi jalge ette ja lausus halvakspanevalt:

«Sihukese sita püssiga ma ei lasegi! Ehk olgu siis, kui mõni loom, hunt või karu ees. Muidu ei maksa sihtidagi!»

See halvakspanu ei vaigistanud ometi veelgi halvakspanevamaid märkusi tema kütiosavusest. Eriti turtsusid kobaras koos seisvad plika-põnnid naerda. Ja et neile ei saanud isegi mitte naha peale anda, lahkus Karla pahaselt märgilaskmiskohalt. Kuid nähtavasti olid teisedki sellest mängust juba tüdinud ja hakkasid kõik ühes kambas puukoja poole liikuma.

Vaevalt olid nad aga sinna jõudnud, kui vanakõrtsi juurest kostis valju kära. Sealgi oli juba oma pühapäevane salk koos. Ja praegu olid nad püsti karanud, vehkisid kätega ning hõiskasid midagi pilkavalt. Samal ajal laskus mööda maanteed kolm suurt plaanvankrit, igaühel kaks hobust ees ja üks veel

ohelikkupidi taga. Plaanid kihisesid inimestest, käed vehkisid ja piitsad plaksusid. Vaevalt olid aga vankrid mõisaaia kivimüürist mööda jõudnud, kui nad viinakoja-tagusele murule pöördusid. Mehed hüppasid maha ja hakkasid hobuseid lahti rakendama.

Puukoja ees seisjad imestlesid: kes pagan küll need peaksid olema? Ja nad hakkasid ühes summas sinnapoole minema, lapsed väledalt ees, vanad aeglaselt taga. Poole maa peale jõudes nägid nad, kuis kirevate rõivastega naised plaanidel püsti tõusid ja oma suurrätikuid seadsid, just nagu suured linnud tiibu soputades. Ja siis hakkas vankreilt mustapealisi jõnglasi maha tilkuma, ikka vups ja vops, nagu põrandariide narukerasid. Ohoi, need olid ju mustlased! Nüüd mõistsid puukojalased vanakõrtsi rahva pilkavat hõiskamist, ja nad kiirustasid omaltki poolt.

Siin oli see vaarao rahvas varem laagris olnud ja siia kavatsesid nad nüüdki jääda. Kolme vankri peale oli neid vähemalt kolm tosinat, ja ega see päris kehv kamp olnudki. Nende sõidukid ainult paistsid plaanidena, kuid redelipulgad olid puha treitud ja läikivalt mustaks värvitud. Hobuseriistad olid kõik ehtsad, täis vaske, nii et otse kirendas. Ja mustlaste kuningas ise kandis pikka valget habet, ta rind oli täis rahasid ning tal oli hõbenupuga kepp käes.

Kui puukojalased pärale jõudsid, oli seal juba palju rahvast. Mustlased rahmisid hobustega, piiludes ise altkulmu mõisamehi. Ja ega needki esiotsa päris lähedale läinud. Olid mõlemad pooled nagu kaks umbusklikku väeleeri vastamisi. Ainult siit-sealt kostis mõni poiste märkus mustlastüdrukute kohta. Ja moonaeided oiutasid, nähes redelipulkade vahelt vahtivaid pisukesi mustlaslapsi:

«Oi, küll on ometi imeloomad! Teevad otsekui lastekoorma: ikka kord lapsi ja teine patju vahele ning ise jalgadega kõige otsas. Näe, maimukesel sedavõrd hingamistki, kui redelipulkade vahelt. Aga elu sees ega ole hädagi. Oi, oi, seda põrguliste peret!»

Aga elu oli neis enam kui tarviski. Sest varsti tuigerdasid need kõige väiksemadki rahva poole, sirutasid oma pisukesed punakad pihud välja ja mangusid:

«Anna raha! Anna raha!»

Illimar hoidus aralt suurte inimeste varju. Tal oli küll kange uudishimu, kuid ta kartis ka ühtlasi. Kartis isegi neid põlve-

kõrgusi peaaegu alasti jõnglasi, ja kartis just sellepärast, et need ise kedagi ei kartnud. Vahtisid vaid ahnelt kõiki oma suurte läikivate silmadega. Oli Illimargi kuulnud, et mustlased väikesi lapsi varastavad. Kas neil enestel neid siis veel vähe on? Ja kas varastatudki lapsed sedamaid nii säbruspäisteks ning julgeiks muutuvad?

Sellal kui rahvas ja mustlased juba üksteisele lähenema hakkasid, nähti äkki isand Thieligkhut viinakoja tammilt tulevat. Ta astus väga tähtsalt ja ta vestinööbid sätendasid päikese käes nagu tulised sõõrid. Ta keerutas ägedalt oma keppi ja hakkas juba kaugelt vihaselt paukuma:

«Mes ordnung see ollema? Kes lubama thäil moisa maa peale tullema? Thäie vargath, thäie röövleth, thäie mörtsukath!»

Nii mõisarahvas kui mustlased jäid kohmetult kohale. Mustlaste pealik tahtis midagi öelda, kuid Thieligkh möirgas silmitus vihas:

«Vait ollema! Suu pidama! Kolme kubermangu polletsei ajab thäid parrajasti taga. Thäid on kästud kinni votma ja vangitorni heitma. Kui te siit ei lähha, siis saab see silmapilk tehhtud. Marss! Minnema!»

Mustlased vaatasid hirmunult üksteisele otsa ja hakkasid juba hobuste poole liikuma. Kuid sel hetkel märkas Tiilik noort mustlastüdrukut esimesel vankril ja pöördus selle poole. Ta lõi oma kübara vasakule kõrvale, keerutas näppudega oma kolme ja poolt tosinat vurru-udet ning küsis päris sõbraliku häälega:

«Mis su nimi on?»

Tüdruk vaatas teda suuril hirmunud silmil, tõmbas punaste lilledega rätiku suu ette ega vastanud midagi.

«No-noh, mis su nimi on?» uudishimutses Tiilik. «Kas Indus, Korona või Maalma? Ei ole? Siis Sangernebo? Nojah, muidugi Sangernebo! Kohe silmistki näha!»

Tüdruku silmad kiskusid tõesti juba naerule.

«Ja mis su ristinimi on?» jätkas Tiilik, laskudes rinnuli vankri najale. «Loila, Mohha või Maara? Muidugi Maara. Mis ma veel küsingi!»

Nüüd laskis tüdruk rätiku suu eest langeda ja naeris juba täie näoga. Ta oli tõesti väga ilus ja hõberahad ta otsaesisel värisesid naerust.

«Kuule, Maara,» ütles Tiilik ja sirutas oma käe välja. «Kuuluta mulle õige ette. Mul on ikka selle pruudiga häda.

Kord tahan mina teda, tema ei taha mind, siis tahab jälle tema, aga mina ei taha. Mitte ei tea, millega see asi lõpeb!»

Mustlastüdruk võttis Tiiliku käe, vaatles seda ja ütles siis itsitades:

«Sul ei olegi veel pruuti.»

«Tõsi jutt, ei ole jah,» möönis ka Tiilik kohe. «Mis seal salata, kui lugu kord juba nii kehv on. Kuule, ma võtaksin õige sinu ära. Mis sa arvad, Manni, ma tuleksin sulle õhtul kosja? Pea pool patja vankris minu jaoks prii!»

Tiilik rääkis seda väga tasase ja südamliku häälega. Mustlastüdruk tõmbas nüüd oma käe tema omast lahti, tõstis jälle rätiku suu ette, kuid itsitas edasi, nii et rahad ta otsaesisel tilisesid.

Inimesed, kes olid kogunenud otse nende ümber, naersid rõkkava häälega. Ja alles sellest naerust mõistsid mustlased, kes ei tundnud küllalt eesti keelt ega sugugi mitte isand Tiilikut, et neil polnud selle saksa poolt vähimatki karta.

«On aga kuramuse vemmal see Tiiliku-isand!» ütles Mark-Jaan.

«Pole seesugust kommejanti varem veel näinud,» vastas Avvus-Jaan. «Otse isegi hakkasid ta kärkimist uskuma. Sihuke kõlbab ühel hoobil ingliks taevasse ja paganaks põrgusse!»

See mitmekülgne mees ise aga läks juba ülal viinavabriku tammil, vilistas ja keerutas keppi, kübar paremale poole viltu.

Mustlaste laager võttis aga nüüd varsti rahuliku ilme. Nõnda keset päeva ja kõigi silma all polnud ei käekatsumise ega muuga suuremat teenida. Sellepärast võtsid naised oma lapsepõngerjad kaasa ja kadusid mõisat mööda laiali. Mehed aga istusid vankrite varju ja panid piibud põlema. Aeg-ajalt kostis siit-sealt mustlaskeelne mõmin. Ja mõisarahvas hakkas laiali valguma.

Sellal tuli sepaemand maanteele, vaatas igale poole ja hakkas hüüdma:

«Isand, kuurat, kus sa oled? Tule, kuurat, kukke tapma!»

Ta nägi all silla lähedal inimsalka, tuli selle poole ja kordas ikka oma hüüet. Ning sepp oli ka tõesti salgas. Ta kuulis varsti emanda kisa ja vastas pahaselt:

«Toh kas sis, mis häda sul sellega on? Ikka muud ei kuulegi kui: tapa ära, tapa ära!»

«Aga kukk, kuurat, ei kuula sõna,» kaebas emand. «Tema

muudkui kukureku, aga et muud, seda ei ole. Mis ma pean tegema? Sina, kuurat, ei taha tappa; mina, kuurat, pelgan verd; ja nii tema, kuurat, elab sada aastat vanaks. Ja siis tema ei kõlba, kuurat, enam koeralegi!»

Emand ja isand — sepp oli ka nimelt isand, kuigi ainult oma naisele — tõusid mööda kallakut ning sõnelesid. Sepp vihastus ikka enam ja enam, nii naise kui kuke peale, ning põrutas viimaks:

«Toh kas sis! Ma ta saatana tapan, kuid siis jäta ka minu hing rahule!»

Et mustlaste juures polnud enam midagi huvitavat, siis valgus kogu rahvas sepikoja poole, lapsed muidugi kõige ees. Kõik tahtsid näha, kuidas sepp kukke tapab. Ja Illimargi lidus ühes teistega kohale.

Emand oli kuke juba sepikotta kinni ajanud. Seal ta kõndis ja kõkutas ning oli pahane. Emand, isand ja mõlemad poisid poetusid ukse vahelt sisse ning hakkasid lindu püüdma. Tükk aega kostis sepikojast vaid jalgade müdinat, kuke tiivavuhinat, langevate riistade raginat ja emanda vandumist. Siis aga olid nad linnu kinni saanud ja tulid välja. Nad lõõtsutasid ja olid higised.

Poiss Viilup hoidis kukke kaenla all. See oli suur ja tore loom, sinakalt läikivate sulgede ning kaklustes rebitud harjaga. Ta pingutas ägedalt kaela ja pööritas oma nahksilmi.

«Toh kas sis, kuidas säärast tappa?» oli sepp nõutu.

Aga siin oli ka õpetajaid enam kui tarvis.

«Noaga kõri maha!» arvati.

«Jah, küll ta juba sul kõri noa peal hoiab!» kaheldi teisalt.

«Kõige parem, kõmmuta püssiga!»

«Jah, ta ootab küll su püssi ees!»

Asi hakkas juba lõbusaks minema.

«Mis, kuurat, kirvega pea maha!» arvas emand ise. «Ega mina või palju verd ega piinamist näha. Siis tal, kuuradil, äkki ots peal!»

Kirves polnud kaugelt tuua.

«Toh kas sis,» hädaldas jälle sepp, «ega ta ometi ise oma kaela paku peale pane. Hoia sina, Viilup, tal peast, ja sina, Kotli, kehast kinni.»

Poisid tõmbasid kuke pakule. See mõistis nüüd, et asjad on päris halvad. Ta viskles ja rabeles ning pani ägedalt vastu. Siis aga langes sepa kirves ja verejuga pritsis õhku.

«Uhui, kuurat!» kiljatas sepaemand seda nähes läbilõikavalt.

See kiljatus oli nii ootamatu, et Kotli jahmatas ja käed hetkeks kuke küljest lahti laskis. Ja sedamaid tõusis lind lendu. See polnud õieti lend, vaid põõrane kukerpallitamine õhus, kuna verenire nagu raketi saba ta ümber keerles. Seda pritsis inimestele näkku, pritsis sepikoja katusele — ja siis oli kukk äkki kadunud.

«No tulimane tuhat!» hüüti jahmatades. «Oma eluajal pole ta üle maja lennanud, aga nüüd ilma peata lendas!»

Kõik ründasid sepikoja taha. Otse maja kõrvalt algas kaldakallak. See oli soine rand, täis pajupõõsaid, kõrkjaid ja kalmuseid. Kukest aga ei paistnud mingit jälge. Ta oli nagu tina tuhka kadunud. See oli lausa ime!

Kuid esialgu ei tahetud seda imet ometi kuidagi uskuda. Käidi kümmet kanti sepikoja ümber ja otsiti. Kahistati kalmustes ja otsiti. Emand sundis Viilupi katusele ronima ja sealt vaatama — midagi! Ning siis polnud emanda vandumistel enam piire.

«Oi, oi, mina tahtsin temast, kuuradist, linnupraadi saada. Ja teie, kuuradid, lasksite ta minema!»

Sepp kuulas ja vahtis tõmbilt kuke pead, mis lamas ühes kahvatuks tõmbunud lõpustega lapiti pakul. Siis sisistas ta läbi hammaste: «Toh kas sis, seal sul praad!», läks sisse ja virutas ukse prantsatades enese järel kinni.

See hull lugu oli inimeste keelepaelad lõplikult vallandanud. Ühed imestlesid ikka veel kuke peatut lendu, teised naersid kõhtu kinni hoides.

Sellal ilmus lellenaine trepile.

«Karla ja Illi, tulge lõunale!» hüüdis ta.

Nad kogunesid lelle pika, ristjalgadega söögilaua ümber. See laud oli värvimata ja linata ega olnud ka tema koorem kesteab kui rikkalik. Kuid tema ümber istujad olid terved ja tublid, nagu need, keda saab palju ja kes vallutavad maa.

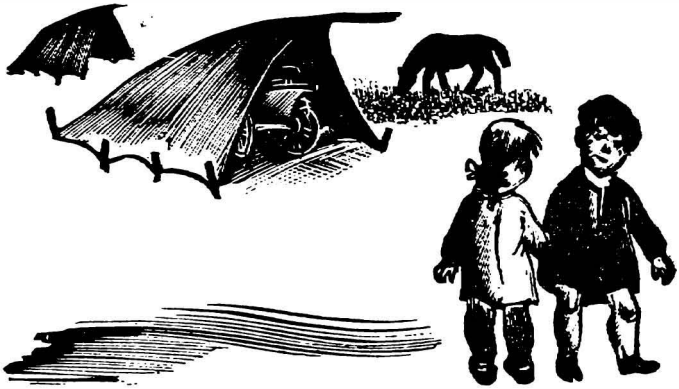

19

Harilikult magas ka lell tunni või poolteist pärast lõunasööki. Kuid täna oli ta hommikul küllalt maganud ja teiseks vaevas teda mingi rahutus. Juba süües olid ta mõtted laokil ja pärast söömist võttis ta püssi ning astus välja, vastamatagi naise küsimusele, et kuhu ta nüüd läheb.

Tõeliselt ei läinudki ta esialgu kuhugi. Ta seisis vaid keset maanteed, püss pihus ja tundis rahutust. Nähtavasti oli see verine kukejaht temas midagi äratanud ja ta ei saanud sellest enam lahti. Ta oli karmi näoga, tusane, nagu oleks hammast valutanud, ega vastanud küsimustele. Polnud põrmugi enam see lell, kellena Illimar teda tundis!

Sepaemand kõndis veelgi kahe poisi saatel sepikoja ümber, vandus ja sundis neid kukke otsima. Nad ei tahtnud küll, väänasid ta selja taga lõustu, kuid ei pääsenud kuhugi.

Ka lell läks alla järve randa ja vahtis kõrkjatesse. Ta nagu lootis, et sealt võiks veel peatu kukk lendu pahvatada ja tema

oma püssi palgesse tõsta. Kuid kõrkjad ei liikunud ja vesi nende vahel oli täitsa vagune. Õhus oli vaid praaga lõhna, sest alajärv lehkas suvelgi selle järgi, kuigi viinavabrik seisis ja sealt enam midagi lisaks ei tulnud. Siis tõusis lell uuesti kaldale, endiselt rahuldamatuna. Ning lapsed käisid kogu aeg oodates ja vaikides ta kannul.

Lell oli juba tükk aega ühel kohal seisnud ja samas sihis vahtinud, kui lapsedki märkasid, mida ta vahtis. Seal teisel pool järve, Alasoole laskuval põllupeenral, liikus midagi kollast. Võttis aega, enne kui Illimargi mõistis, et see oli suur võõras koer. Kuid tema kollases värvis ja aeglases liikumises oli midagi võigast. Nüüd oli ta juba võrdlemisi lähedal ja hästi näha.

«Marukoer,» osutas lell Saaremaa Riidule, kes parajasti puukojast väljus.

«Tea, kas just maru,» kahtles Riidu.

«Mis ta's muud on. Näe, händ jalge vahel ja liigub nii imelikult.»

«Kus see händ tal siis peab olema, kui hulgub võõras kohas ja kardab!»

Kuid lell sai ootamata pahaseks.

«Mitte midagi ei tea sa suuremaa asjadest!» ütles ta halvakspanevalt. «Tea, mis sorti seal Saaremaal need koerad või marutõbigi on!»

Seda rääkides oli lell kogu aeg teraselt koera jälginud. Ja äkki tõstis ta püssi palgesse. Ta oli nii seistes suur ja vägev, laiad püksisäärad nagu palgiotsad harki ja peaaegu niisama laia varrukaga käsivars püssiraua toeks. Riidu sai veel õelda:

«Ega sa nii kaugelt ei võta.»

Kuid siis käis juba kärakas, mis lõi lähedalseisjate kõrvad lukku. Samal hoobil hüppas koer üles, tegi õhus uperpalli ja jäi siis alla kukkudes liikumata lamama. Lell seisis veel hetke samas asendis, kuid siis loidus ta hoiak, ta laskis püssi alla ja hakkas läbi järveäärse praksi oma saagi poole astuma.

Vali püssipamak, mille kaja keerles järve kohal, oli nii siin kui vanakõrtsi juures inimesi majadest välja kutsunud. Nüüd küsitlesid nad üksteist ja vahtisid siis läbi võseriku sumavat puuseppa.

«Mis see Märdist-vend siin paugutab?» kuulis Illimar äkki oma isa hääle küsivat.

Isa oli neile nähtamatult lähenenud. Kuid juba karjatare poolt tulles pidi ta ise lelle püssilaskmist nägema.

«Näh, kõmmutas ühe hulkuva koera maha,» vastas Saaremaa Riidu.

Kuid isal oli nähtavasti kiire ja teda ei huvitanud kogu see asi palju. Ainult möödaminnes märkas ta Illimari:

«Ah sina oled siin? Noh, ole, ole.»

Ta ruttas lelle korterisse, ja Illimar nägi varsti, kuidas ta seal lahtise akna taga lellenaisega rääkis. Illimaril oli marukoera mainimisest ja püssilaskmisest pisut jube. Kuid isa äkiline ilmumine mõjus rahustavalt, kuigi isa tast suurt välja ei teinud.

Vaheajal oli lell lastud koera juurde jõudnud. Ta vaatles seda hetke, haaras siis selle käppadest kinni ja hakkas tulema. Ta kohmas nagu hiiglane läbi rädi ja kõrgest rohust vilksas ainult ajuti kollane koeralaip ta taga.

«Tore nahk!» ütles ta tagasi jõudes Riidule, enesel kütirõõm silmis.

«No mis sa selle nahaga, kui ta on marutõves —?»

«Marutõves, marutõves! Kust sa võtad, et ta on marutõves? Võib-olla on teil Saaremaal sihukesed koerad marus!»

Riidu viskas käega.

Kuid Illimaril oli seda toreda nahaga looma ometi halb vaadata. Ta oli veel nii elu lähedal, liikmed pehmed ja keel ainult nagu nilpsamiseks suust välja pistetud... Illimar oli juba küllalt loomade tapmist näinud, kuid nende surma tundis ta siin esmakordselt... Läheb suur kollane koer, ilma vähimatki aimamata, teisel pool oru kaldal seisab punase habemega hiiglane harkis jalu — ja siis lendab kuul läbi õhu... Ning sellega ongi ots...

Sellal jõudis isa jälle nende juurde, lellenaiselt saadud komps kaenlas. Ta heitis ainult rutulise pilgu koerale ja lellele.

«Jah, sihukesi metsloomi oskad sa tappa,» pilkas ta siis. «Väledamat juba kätte ei saa!»

«Kui vaja, saan ka neid.»

«Ah saad? Kas saad varese kätte?»

«Veel mis!» põlastas lell.

«Kas lööme kätt? Kas lööme kätt, — Riidu on tunnistajaks, — kui lased täna õhtuks varese maha, saad poole toopi?»

«Tehtud!» oli lell päri.

Ja mis tal vigagi päri olla. Teadis ju väga hästi: võidab

tema — joob üksi viina, kaotab — joob niisama üksi. Kuid viinastki tähtsam oli ometi võit.

«Jääb siis sellega,» ütles Illimari isa ja hakkas naerdes minema, sest tal näis olevat suur rutt koju.

Lell aga läks tuppa, võttis sealt laskemoona ja tuli jälle välja. Ta heitis pilgu ringi ja nägi kohe siinsamas Alasoo tee ääres raagus kase otsas tropi vareseid. Istusid päris rahulikult ja arutasid omavahelisi asju. Kuid lell tundis nende iseloomu ega jooksnud kaugeltki tormi. Ta lonkis päris süütu näoga neile lähemale, ja kui arvas paraja maa olevat, katsus püssi tõsta. Kuid samal hetkel kallutas üks vares pea küljele, kehitas õlgu, ütles nagu midagi teistele — ja juba nad läksidki.

Lell päästis vandesõna suust, kuid ei teinud veel kesteab mis järeldusi. Teadagi, kaval ja ettevaatlik loom. Ainult ettevaatusega püsibki hinges. Muidu kogu olemine ja elamine seesugune, et narrimat ei maksa mõteldagi. Aga ega temagi kavalus veel see viimane ole!

All nurmenõlval, vana lubjaahju lähedal oli prügiveokoht. Ja juba siiamaale oli näha, kuidas varesed seal sorteerisid ja praalisid. Sikutasid räbalaid ja rupskeid, arutasid ja hooplesid, kes mida leidnud, ning, kui asjaolud nõudsid, norisid tüligi. Kuid ega neist suuremat kaklejat saanud, sest olid sellekski liiga ettevaatlikud. Tüürisid küljega teise poole, ärgitasid tõmbi nokaga, tegid nurjatut häält. Kuid sellega lõpuks jäigi.

Ja sinnapoole tüüris nüüd ka lell. Mehed, kes seda nalja veel Alasoo teel olid jälginud, viskasid käega. Kuid tosina-võrra lapsi püsis asjale truu. Oli seal kolm-neli lelle enese last, olid sepa mõlemad plikad ja poeg ja oli ka mitu vanakõrtsi juurest. Kirju tropina jälgisid nad lelle, püsides ometi tüki maa taga.

Ja lell oli nüüd ettevaatlik. Ta astus aeglaselt, viltu sihiga, nagu oleks kavatsenud lubjaahjust kaugelt mööduda. Kui ta aga jälle tahtis püssi tõsta, kergitas üks varestest oma paksu pead, hüppas õhku, tõmbas kõigepealt mustad varbad kronksu ja siis koivadki kokku, nii et ainult veel küüned nagu mingid haagid ta hänna alt paistsid, ning pistis minema. Ja teised läksid just samasuguste ettevalmistuste järel, kulutamata oma jäsemete korraldamiseks ometi nimetamisväärselt aega.

Nüüd vihastus lell juba tõsiselt. Ta näitas varestele oma suurt, karvast rusikat, millest need küll midagi ei hoolinud. Seevastu laskus aga otsekui tellimise peale teine trobikond vareseid lähedase odrarõugu harjale. Lisaks olid nad veel eriti

vastutulelikud, asetudes kõik just selgadega tulijate poole. Lell omalt poolt ei tahtnud halvem olla ega nende närve asjata ärritada. Ta peitis püssi selja taha, sest seda suitsunuia näisid nad juba tundvat. Kui ta nüüd paraja maa peale jõudes püssi palgesse tõstis ja lapsed põnevuses peatusid, siis karjatas Laka-Leena Juku äkki suurimas ärevuses:

«Nüüd ta laseb!»

Varesed oleksid otsekui rõugu taha kukkunud, nii äkiline oli nende põgenemine. Alles tükk maad eemal tulid nad madalalt lennates nähtavale. Lell aga pöördus järsku, ja ta muu nägu oli vihast niisama punane kui habegi.

«Ma teile, kuramustele, näitan!» karjus ta püssiga vehkides. «Ma kõrvetan haavlilaengu teie kintsudesse, kui te ei kao! Kraaksuvad hullemini kui varesed! Ma teid kupatan!»

Seesugusena polnud Illimar sõbralikku lelle veel eluilmaski näinud.

Lastekari oleks ülepeakaela põgenenud, kui puusepp ise poleks neile selga pööranud. Ta hakkas vihaselt mäenõlvale tõusma ja kadus varsti rõukude vahele. Silmapilgu pärast kostis vali paugukaja ja varesekari pahvatas õhku. Kas ta oli mõnd trehvanud? Kuid siis paistis puusepp jällegi mäeveerul ja tal polnud midagi peale püssi käes. Ta jätkas oma vihast teed.

Lapsed aga seisid endiselt keset välja. Nad olid äkki üksi jäänud ja nagu pea kaotanud. Nad ei tohtinud edasi ega tahtnud tagasi minna. Neis tõusis üldine viha, et neilt nüüd see jahilõbu oli võetud. Ja selle viha esimeseks esemeks oli Laka-Leena Juku. Avvuse Eedi, kes oli tast ise väiksem, müksas teda õlaga ja küsis väljakutsuvalt:

«Kus su papa on?»

Ja kui Juku sellele midagi ei vastanud, laulsid teised kohe kooris:

«Papa metsas puu otsas, saba seljas, keel väljas!»

Juku nägu läks punaseks ja ta oleks esimesele ettejuhtuvale rusikaga andnud. Kuid ta oli üksi hulga vastu. Ta hakkas eemale minema, vaatas üle õla tagasi ja karjus nutuse häälega:

«Enestel teil sabad seljas ja keeled väljas!»

Kui aga teised tegid, nagu tahaksid teda taga ajada, pistis ta jooksma. Ja nii läkski ta üksi mõisa poole, üle õla vahtides, sõimates ning nuttes.

Kuid järelejäänudki olid juba kiuslikus tujus. Neid otsekui vedas riidu, ja põhjuse leidsid nad varsti. Sepa lapsed tarvi-

tesid mõnikord omavahel tülitseder vanemailt kuuldud sõimusõnu. Ja nüüdki hüüdis Ludis, teadmata kellele:

«Kutukribi, lääpa!»

Avvuse Eedi pistis lelle-Leksile:

«Ta nimetas sind kutukribiks. Kas sa jätad?»

Ja Leksi hing kargas kohe täis:

«Keda sa, kops, trötsid?»

Sepa lapsed eraldusid kohe. Nad hakkasid vihaselt minema. Kriste põördus veel ja hüüdis puusepa Aadile:

«Anna mu pupelapid tagasi! Mina sinuga enam ei mängi!»

Nüüd olid jäänud ainult veel puukoja ja vanakõrtsi lapsed. Ja nemadki hakkasid mõisa poole astuma. Kuid vaevalt olid nad mõnikümmend sammu läinud, kui vanakõrtsi plikad hakkasid omavahel lastekeeli kõnelema. See oli pi-keel, ja nad kõnelesid seda väga ruttu, nii et puukoja lapsed sellest aru ei saanud. See oli umbusuavaldus. Puukojalased vihastusid ja hakkasid miver-läver-keelt kõnelema, mille peale jälle nemad olid meistrid. Tõusis üldine vihane mulin, millest Illimar, kes oli peaaegu üksi kasvanud, midagi ei mõistnud. Ta kuulas ainult kohmetult seda veidrate sõnade valangut:

«Pimis pinenpide pilolpilidepiga piolpila!»

«Pever never taver aver!»

«Pikaepiban piäpira, pikül pisiis pisaapivad!»

«Pever lõver kiver!»

«Pisipitapiratpitad!»

Nad läksid pikas ahelikus üle kesavälja ja sõimlesid. Maa oli niiske ja päikegi ei paistnud. Ümbrus oli kõle ja lapsed ise kiuslikud ning kurjad. Mõne aja pärast siirdusid vanakõrtsi lapsed gidi-keelele, aga puukojalased hakkasid tarvitama jälle mirve-tarve-murrakut. Ja siis ei mõistnud enam keegi üksteist, nagu tuntud Paabeli segaduses. Ning veel enne mõisa jõudmist valgusid nad täitsa laiali.

Illimaril oli halb olla. Eriti halb üllatus ootas aga puukoja juures, kuhu ta viimasena jõudis. Sepa lapsed olid emale kaebamas käinud ja lellenaisel sepaemandaga juba sõnavahetust olnud. Emand oli ikka alles kuke pärast vihane, ja nüüd tulid veel lapsed oma virinaga, ning ta ei säästnud kuuradeid. Tema etteheited ei mahtunud jälle lellenaise hingesse, ja nüüd võttis see oma lapsed suure kisaga vastu. Neid oli ju nii palju ja ega tema suutnud neid igaüht eraldi kasvatada. Aga kui juhus tuli,

võttis ta need krantsid kõik ühes summas üldise pragamise alla. Ja selline oligi nüüd parajasti käimas.

Kuid Illimar ei tahtnud sellesse ühispatta sattuda. Kuuldes lelletare juurest kära, katsus ta puukoja ust ja leidiski selle lahti olevat. Ta vaatas sisse. Tööpingid ja -riistad magasid seal oma pühapäevast und. Isegi alati õhus hõljuv tolm kasutas hingamispäeva laisaks lamamiseks. Seevastu täitis aga ruumi väljakannatamatult vänge hõng. Saaremaa Riidu istus lõuka ees ja näis pajas midagi keetvat. Illimar lähenes talle.

«Mis sa teed siin?» küsis ta.

«Sulatan mägrarasva.»

«Mis sa sellega teed?»

«Egas mina, aga valitseja-härra ja kirjutaja-isand. Saatsid mägrad siia, sulatagu ma ära, saavat talveks head saapamääret. Ma siis sulatangi. Aga haiseb!»

Ta võttis kolde äärest pudeli, kummutas suu kohale ja tegi väga kibeda näo. Siis võttis ta puuorgiga pajast pekitüki, pistis suhu ning tegi veelgi vastikuma lõusta.

«Sa ju sööd mägraliha!» imestas Illimar.

«Mis ma's pean tegema? Hais on nii vänge, et pikapeale ei kannata. Peab jooma, aga viina peale peab sakusmenti võtma, kuid see on jälle nii läila, et peab uuesti jooma!»

Ja ta jõigi.

Ei saanud seekord Riiduga suurema jutu peale. Ta istus kössis pakul ja vahtis sõnatult tulle. Aeg-ajalt liigutas ta särisevat pada, millest vastik hais ainult kasvas. Illimar ootas tükk aega ta elustumist, kuid väsis viimaks ja väljus.

Nüüd oli lelletare juures juba vaikne. Kuid Illimar ei usaldanud seda vaikustki, vaid hiilis puuvirnade vahelt maanteele. Sealgi oli tühi, ainult sepaemand kõndis üksi koja ümber ja otsis kukke. Poisid olid emanda ja puusepa naise tüli kasutanud ning jalga lasknud. Ja nüüd oli emand neile veel rohkemgi vihane kui kukele. Ta haletseski juba viimast, ta meelitas seda koguni nimepidi: «Petja, Petja, Petja!» See oli päris liigutav, kui ta nõnda seal kõndis ja tasase häälega kutsus. Ainus viga, et Petja enam kuulda ei võinud, sest ta kuulmine oli ühes peaga maha võetud.

Siis hakkas Illimar mustlaste laagri poole liikuma.

Siin seisid mehed ja naised rühmades ja lapsed kirmasid ringi. Omad ja võõrad olid lähemalt tutvunud ning laager elustunud. Hobuseid siin küll ei vahetatud, sel lihtsal põhjusel, et

moonakail hobuseid polnud. Aga kätt katsuti ja muud vähemat äri aeti laialt.

Eks olnud moonakanaistel neid muresid mitmesuguseid. Kord on tütar põlguse all või kana muneb nahkmune, aga kes ära teinud, ei tea. Teinekord käib luupatak peale või kiusab mõni tõrkjas tõbi, kuid abi ei saa kuskilt. Kõigest sellest tuli nüüd rääkida, poolvargsi, sosinal, sest maailma kõrvad on kurjad.

Ainult Härja-Kaanu kõneles oma asjast ilmsi-avalikult. Või mis sellest saladust teha ja tühja häbeneda! Eks teadnud ju igaüks, et ta juba ammu on naisevõtmisega hädas, aga kuidagi hakkama ei saa. Ei leia ega leia pruuti, tee, mis sa tahad! Vahel nagu näksabki, aga siis ajab, asja ees, teist taga, jälle sõrad ja sarved vastu. Ei ole nõus ega passi, muud midagi. Otse nagu kuri saatus kiusab!

Kõike seda kurtiski Kaanu paljude pealtkuulajate naeru saatel rasvasele mustlaseidele. Ja eit uuris ta praagast parkunud kõverat kätt ning ennustas: Miks ei saa naist! Ja veel missuguse saab! Naine nagu printsess ja kari lapsigi omast käest kaasa tuua. Rikas naine, ilus naine, armas naine — printsess. Ning Härja-Kaanu raputas rõõmu pärast oma pulstunud koerapead. Hea ennustus oli tema meelest sama väärt, mis juba hea asi isegi. Sest ta oli ka ise väga hea.

Siis aga tõmbas uus asi tähelepanu enesele. Kõrtsimäelt kostis rataste mürinat, aisakellade kõlinat ja meeste karjumist. Suur pulm sõitis mõisast läbi. Pruut õhetas kui mooniõis, peigmees oli parasjagu purjus ning peiupoisid rõõkisid, mis jaksasid. Hõissassaa ja trallallaa!

Sedamaid oli moonakail silla kohale põikpuu ette tõmmatud: passita läbi ei lasta! Hee, mis need Koonuküla või Sigapusma mehed õige mõtlevad — ilma kroonukirjata üle mõisa maa! Kõige käredam nõudja oli ikka Luut-Karla — sünni poolest Saksamaa mees, aga noaarmid ta kuklas ja kaelas olid kõik juba siitmaalt saadud. Temale ükskõik, kas saab passi või mitte, kui aga kakelda saab. Ja vahest tema pärast andsidki pulmalised nii ruttu oma korgipitseriga passi. See käis käest kätte, vaadati vastu valget ta ehtsust ja katsuti keele peal kõvadust. Einoh, paberid olid korras — ja saajarong võis minna.

Kuid Luut-Karla hammas oli ainult verd maitsenud, mitte aga murda saanud. Tal oli tuline kahju, et külamehed ilma

kakluseta pääsesid. See otse kihises ja kääris ta veres. Kakelda oma mõisa rahvaga — see ei pakkunud talle enam mingit lõbu. Need lõid ta libtsalt maha ja sidusid mõneks ajaks kinni. Kuid siin olid ju need mustlased — igavesed hulgused, ristirahva vaenlased ja vargad! Nüüd käis Karla ringi, silmad peas punased, näksas juba siit ja näksas sealt, ning ta viha aina paisus. Ega vajatudki palju aega, kui ta liitlasigi leidis ning algas ulgumine ja hammaste kiristamine.

Kõrvaline rahvas põgenes vanakõrtsi ja alatare poole. Ning Illimar oleks väga õnnetu olnud, poleks tal teisi kaasas olnud. Kuid alles sepikoja nurgale jõudes usaldasid nad taha vaadata.

Nad nägid parajasti, kuidas mustlaste plaani järve lükati. See läks nagu muistne sõjavanker, Luut-Karla kamp tõukas seda tagant ja mustlased punnisid meeleheitlikult eest vastu. Vanker oli täis upakil musti naisi ja lapsi ning nad rõõkisid kõik täiest kõrist. Nüüd vajus ta pervelt alla, liikus veel natuke vees ja peatus siis põhjamudas.

Kõige lisaks käis äkki puukoja tagant püssipauk. Seal tahtis lell vareseid üllatada. Kuid ta ei üllatanud neid, vaid nad lendasid kõik ilkudes laiali.

Illimar vaatas kõheldes ringi. Maruvihane lell sammus jälle kodust eemale. Kaaslased siin olid peaaegu kõik võõrad. All sillal aga märatses võitlus! Illimari uudishimu oli väsinud ja ta tundis äkki äravõitmatut igatsust kodu järele.

Siis meenus talle jälle Saaremaa Riidu. Ta leidis selle küll endiselt puukojast, kuid juba teises olukorras ja meeleolus. Ta istus lõuka ees, kuid tuli oli juba kustumas, mägrarasv hangumas ja vein lõppemas. Sünge üksindusmeeleolu oli teda vallutamas. Ja sellepärast rõõmutses ta Illimari saabumisest äraräägimatult. Ta võttis Illimari ümbert kinni ja halises pisarsilmi — sest temaga oli lugu juba niikaugel:

«Oi Illikene-pojukene, sina oled ainus, kes mind mahajäetut ei unusta! Mis olen ma vaene ses hädaorus? Pole mul suguseltsi, sõpru ega omakseid. Elan siin võõral maal võõra rahva seas nagu üksik hunt laanes. Kes mõistab mind? Ainult pilkamine ja naer on mu osaks! Näe, isegi mu nime ei taha nad siin tunnistada. Riidu? ütlevad nad, kas see mõni mehe nimi! Ma seletan küll, et see pole muud kui üle maailma tuntud Redik. Lossides ja kuningakodades elab Redikuid! Aga siis naeravad nad veel rohkem: see polla ülepea inimese nimi! Kõnele siis

nendele, mis keeli sa tahad, nad ei mõista! Kõnele või inglikeeli, kõnele seeravimi ja keeravimi keeli, nad ei mõista mitte! Oi pojukene, Illikene, maailm on must mureorg!»

Illimari vaevas Riidu jutt, kuid tal oli temast ka väga hale. Ei ole kodu! Sellest sai Illimar, ise siin võõrsil olles, aru. Ei ole eluaeg kodu! Ja Illimar ei sõandanud Riidut üksi jätta. Ta ei läinud ka siis minema, kui Riidu jutt kordumise tõttu juba ammugi igavaks läks. Ikka seisis ta tema põlve najal, kannatades nii viina kui mägrarasva haisu.

Äkki kuulis ta, kuis lellenaine ja tädi Liisa teda väljas vaheldumisi hüüdsid:

«Illi! Illi! Illiii!»

Nüüd jättis ta Riidu sinnapaika ja jooksis välja. Tädi nägemine rõõmustas teda nõnda, nagu oleks ta kodustest juba igavese aja eemal olnud.

«Vaat kuhu sa olid enese peitnud!» ütles tädi. «Nüüd aga hakkame kohe minema. Ema ootab juba ammugi sind.»

Ta heitis iseäralise pilgu lellenaisele ja see vastas samaga. Ning siis hakkasidki nad kohe minema. Sest tädi oli oma jutud lellenaisega kõik juba ära ajanud.

Õhtu oli lähedale jõudnud ja päike madalale vajunud. Ometi oli ta valgus vastu alatare mäge sõbralikumgi kui päeval. Kõigil tegevusväljadel valitses rahu, ainult nõrku järelkajasid liikus veel õhus.

Nii oli sepp oma vihast viimaks võitu saanud ja jälle välja tulnud. Ta seisis ühes emandaga sepikoja otsa juures ja vahtis järvele. Kostsid vaid emanda tasased «kuuradid» ja isanda «toh kah sis», kuid kõik juba sõbralikus toonis. Nad näisid ikka veel seda kukesaladust lahendavat. Kuid nad ei lahendanud seda iialgi.

Ja vanalauda nurga juurest nägi Illimar veel kord ka lelle. Ta roomas nüüd kõhuli mööda sügisest välja, lükates püssi enese ees. See mugavust armastav mees ei hoolinud enam mingist vaevast! Teda kannustas kohutav vimm! Ise maad-ligi lapiti nagu võigas loom, püüdis ta nähtamatuna vareste kogunemiskohtadele läheneda. Kuid varesed teadsid juba asja, kogu mõisa varesed teadsid seda! Nad lendlesid vaakudes ringi, nad hoiatasid üksteist, nad ilmselt ilkusid. Nad lasksid läheneda, kuid pistsid siis nagu mustad lopendavad labakindad maadligi minema. Ja lelle kihlvedu jäigi võitmata.

Mustlaste laagris valitses aga jälle vaikus. Naised istusid

vankreil ja mehed käisid sünge valvesalgana nende ümber. Üks plaan oli aga ikka veel järves. Teised olid enese sellelt kuidagi kuivale hangeldanud, ainult hallide juustega eit istus seal patjadel, väike laps peadpidi süles, ja tappis tingusid. Vesi ümbritses teda kõikjalt, ja nii pidas ta üksi oma saarel täijahti.

Tädi Liisa astus käbedalt ja oli eriti rõõmsas tujus. Ta naeris väga, kui Illimar kõiki neid asju seletas, nii palju kui seda suutis. Kuid ta näis veel millestki muust rõõmutsevat ja sellest rääkida tahtvat. See kipitas vägisi ta keelel, ta võitles selle vastu ja otsis lakkamata teisi kõneaineid.

«Kas sa lellelastega ka palju mängisid?» küsis ta.

Illimar imestas isegi: nendega mängima ta ju siia saadeti, kuid päev oli nii täis sündmusi, et mängud meeldegi ei tulnud. Kord oli ta hommiku videvikus niisama tädi seltsis läbi mõisa tulnud. Kuid kas oli see tõesti täna, ega mitte juba ammu aja eest? See tundus kõige pikema päevana Illimari senises elus.

Kui nad koju jõudsid, tuli Hirmu Ane nende korteri lävel neile vastu. Illimar imestas: seda polnud iial varem juhtunud. Ja eestoaski tundus midagi teisiti, nii et Illimar jälle pidi imestama. Kuid tädi ei jätnudki teda siia, vaid lükkas tasakesi tagatuppa.

Ema lamas ikka veel voodis. Ta oli äkki väga kõhnaks ja kahvatuks jäänud, nii et ta nägu oli peaaegu niisama valge nagu padi. Ta silmad olid kinni, kuid Illimari tulekut kuuldes avas ta need ja ütles tasase häälega:

«Noh, Illikene, tule oma väikest venda vaatama. Ta jõudis täna koju.»

20

Illimar oli äkki nagu uude maailma sattunud. Kuid ta oleks võinud selle veidraid olusid ükskõiksemana võtta, kui need poleks otse tema enese elu mõjutanud. Nüüd aga oli ta sunnitud neile alistuma, suutmata neid ometi seletada. Kõik ta ümber muutus käsitamatuks.

Algas kohe sellega, et ta tol pühapäeva õhtul enam oma voodisse ei pääsenud. See öeldi saavat ta väikesele vennale ja ta ise pandi tädi Liisa kõrvale magama. Kuid veel rohkem, niisama segi paisati ka isa elamine. Temagi pidi kappide tagant välja kolima ja vanale vakstuga kaetud sohvale heitma. Sest see ootamatu väikevend võttis rohkem ruumi ja tegi enam tülinat kui ükski suur inimene.

Ning Illimari öö oli väga rahutu. Ta pandi küll varsti pärast söömist voodisse, kuid ta ei saanud und, hoolimata päeva väsimusest. Ta kuulis, kuidas isa ja tädi veel kaua taga-

toas ema voodi ees tasa rääkisid. Sõnu ta suurt ei seletanud, kuid igatahes näisid need olevat rahulik-leebed. Ja ometi pidid nemadki olema väsinud, sest et nii vara tõusid. Või olid nad suure osa päevast siin kodus lihtsalt maganud? Ja ainult tema oli tulise rutuga hommikul üles aetud ja ära viidud? Kõik see tundus käsitamatuna, nagu nende praegune valvaminegi.

Lambivalgust paistis kappide vahelt veel eestuppagi. Ukse ja akna vaheline laeosa oli valge. Ja seda heledat kolmnurka vahtides tukastas Illimar viimaks. Kuid ta ei saanud veel korralikult uinuda, kui äkki jubedast häälest uuesti ärkvele võpatas. See kostis kuskilt üsna lähedalt, ikka vää! ja vää! Ei olnud see kassi ega ühegi teise tuttava looma hääl. Illimar hüppas hirmuga istuli ja oleks karjuma pistnud, kui poleks aknaõhetuses näinud lahtirõivastuvat tädi.

«Mis see on?» küsis ta ehmunud häälega.

«Mis asi?»

«See hääl.»

«Ah see!» naeris tädi tasakesi. «Su väike vend nutab. Kõik väikesed lapsed teevad nii. Sinagi nutsid kord nõndasama.»

Tädi läks veel korraks tagatuppa, tuli siis tagasi, lükkas Illimari tasakesi seina äärde ja heitis ka ise pikali. Ega kestnudki kaua, kui ta juba magas. Ta oli kitsukene, ja sellepärast jäi Illimarile küllalt ruumi. Oli igatahes mugavam kui hommikul lelletütre kõrval. Kuid uni oli tal tükiks ajaks võetud.

See pidi siis väikese venna nutt olema? Ja ta isegi olevat kord nõnda nutnud? Kuid see oli täitsa võimatu. Oli ju temagi näinud üsna pisikesi lapsi, kes ei mõistnud veel kõndida ega kõnelda. Aga kui nad nutsid, siis oli sellel ikkagi mingi nutumaik man. Aga see siin polnud üldse inimlik häälitsus. Ja et ka Illimar ise oleks võinud kord säärast häält teha — ennekuulmatu nali!

Ta ägestus sellest mõttest nii, et näis lõplikult une kaotavat. Kuid varsti pärast seda jäigi ta magama. Öö oli aga endiselt rahutu. Mitu korda ärkas ta sellest, et tädi üles tõusis ja tagatuppa läks või sealt seesama imelik nutt kostis. Neil puhkudel kuulis ta, kuidas ka isa oma kõval asemel käänles või tädiga kähedal sosinal kõneles. Kogu perekond näis olevat rahutu, välja arvatud vend Karla. Ainult tema magas nagu kivi, sellest peale, kui õhtul pikali heitis.

Alles hommikust ööd uinus Illimar lõplikult. Ja siis ei ärganud ta enne, kui väljas oli juba suur päev.

Talle oli kohe selge, kus ta viibis. Seevastu paistis aga eilne päev algusest lõpuni nagu üksainus uni. Ja kaugeltki mitte lõbus ning mugav, vaid painajalik uni. Juba see hommikune kodust minek, siis terve päev täis hullupööraseid asju, eriti aga õhtused üllatused kodus. Neid meenutades tundis ta enese äkki nii ebakindlana, et ei julgenud liigutadagi. Mis oli neis tõsi, mis jamps?

Kogu korteris oli täiesti vaikne. Ainult vana kell käis aeglaselt ja mõni unine kärbes sumises aknal. Nähtavasti olid kõik välja läinud, isegi ema tolle imeliku väikevennaga — kui see tõesti oli olemas. Illimar oleks muidu säärastel puhkudel ikka katseks hüüdnud. Täna aga takistas teda käsitamatu ettevaatus.

Ta kuulatas veel mõne aja ja tõusis siis tasakesi. Niisama tasakesi rõivastus ta ja jäi siis mõttesse. Tagatuba näis miskipärast ometi kahtlasena, hoolimata vaikusest. Kas ei viibinud seal siiski keegi, niisama vaikselt nagu tema siin? Otse kogu kehas tundus mingit imelikku aimust. Ja ta hiilis peaaegu kikivarvul sinna.

Tõsi, ema lamas oma voodis, silmad kinni, ja magas. Ta oli niisama kõhn kui eile õhtulgi, kuid ometi mitte nii kahvatu. Ta oli nähtavasti puhanud ja isegi pisut puna liikus ta põskedel. Ning paljas ema nägemine kindlustas jälle Illimari imelikult kõikuvat julgust. See oli siiski pide, millest võis elu kahtlastel juhtudel kinni haarata.

Kuid siis langes Illimari pilk ta enese voodile — ja ta peaaegu kivines kohale. Seal lamas mingi mütsak, mis kindlasti elas. Just sedasama oli emagi talle juba õhtul näidanud, kuid ta polnud hämaruse ja enese kohmetuse tõttu midagi seletanud. Nüüd lähenes ta sellele ettevaaatlikult, ja süda tagus ta rinnas.

Voodis lamas väike olend, igalt poolt kinni mässitud, ainult lapp nägu paljas. Kuid missugune nägu! See oli punakas, täis vanainimese kortse, süngelt tõsine, peaaegu murelik. Ta silmakohti võis vaevalt aimata ja ta nina oli nagu kahe auguga nööp. Temagi näis magavat, ja ainult vaevu tunduv hingamine tõendas, et ta elas.

Illimar vaatles teda tükk aega, usaldamata ometi puudutada. Siis tuli ta niisama kikivarvul eestuppa tagasi. Seal jäi ta akna ees sihitult vahtima. Ta meeleolu oli väga segane ja ta ei teadnud, mida õieti mõelda või mis teha.

Kas see inetu olend pidi tema vend olema? Paljas see mõtegi oli haavav.

Varsti tuli ka tädi Liisa sisse. Ta heitis ainult pilgu Illimarile ja ruttas siis kohe tagatuppa. Seal kõneles ta emaga talitusist ja tuli jälle tagasi.

«Illi, kas oled ka oma väikest venda vaatamas käinud?» küsis ta.

«Ei — ole —,» leidis Illimar tarvis olevat valetada, valgudes ise punaseks.

«No mine siis ometi vaatama.»

Ja Illimar läkski jälle kõheldes. Nüüd oli ema ärkvel, ta lamas patjade najal, ja see vana näoga olend oli voodis ta kõrval. Seegi ei paistnud praegu päris magavat, sest ta laugude vahelt läikisid kitsad silmaribad. Kuid ühtlasi näis kahtlasena, et ta nendega oleks midagi näinud. Illimar peatus voodi jalutsis.

«Vaata, siin on nüüd su väike vend,» ütles ema naeratades. «Täna näed teda paremini.»

Illimar ei vastanud midagi.

«Kuidas ta sulle meeldib?» küsis jälle ema.

«Ei meeldi. On inetu.»

«Kuidas sa nii ütled! Ta esiotsa ainult paistab säärasena. Ka sina olid päris väikesena tema sarnane.»

«Ei olnud!»

«Olid küll, ma mäletan hästi. Ja sa karjusid ka väga. Tema on palju vaiksem.»

Et ema oleks valetanud, seda Illimar ei uskunud, kuid ta võis nalja heita. Ja sellepärast ei vaielnudki ta enam vastu. Lühikese vaikuse järel ta vaid küsis:

«Kust sa ta said?»

«Üks külaeit tõi eile.»

«Kas seesama, kes tõi minugi?»

«Küllap vist. Ma hästi ei näinud. Ta läks ruttu ära.»

Jälle vaikus. Siis meenus Illimarile uus küsimus:

«Mis ta nimi on?»

«Ei tea. Ta on veel nii väike, et tal ei olegi nime. Aga missugust nime sina talle tahaksid?»

Illimar tammus jalalt teisele ega teadnud. Tema arvates inimestel olid nimed algusest peale, mis seal veel tahta. Ta polnud ühtki nimeta inimest näinud. Ja see siin pidi ka ikka inimene olema.

See jutuajamine, kus ei jõutud küll milleski kokkuleppele, lähendas ometi Illimari emale. Ta nägi jälle ta kõhnust ja kahvatust ning ta süda läks haledaks. Ta küsis:

«Ema, kas sa haige oled?»

«Oh, ei ole. Ma ei viitsi ainult tõusta. Laisklen niisama.» Ja siis teisele jutuainele üle minnes: «Sa mängi nüüd Karlaga väljas. Ja kuula tädi sõna. Küll ta hoolitseb sinu eest.»

Illimar läkski varsti välja. Kuid seda ilusat soovi Karlaga mängimisest ta tundis. Neist mängudest ei saanud kunagi asja, sest selleks oli vahe nende vahel liiga suur. Aga Illimar oli harjunud üksi olema ja võis seda nüüdki olla.

Ta läks ülemise järve äärde. Siin leidus väikeses lahekeses ka lapp liivaranda, kus oli nii hea sulistada ja puupulgaga põhjas vagusid ajada. Mõni tibatilluke kalamaimgi eksis siia ja pistis siis otse varvaste vahelt punuma. Eriti huvitav oli aga üks olend, keda esimesel pilgul võis vaevalt loomaks pidadagi. See oli tillukestest puukildudest, heinakõrtest ja liivasõmeratest koosnev pulgakene. Ta lamas nagu iga muu vees loksuv puru. Kui aga teda kauem vaatlesid, siis nägid, et ta ometi elas ja paigast teise liikus. Isegi ta vaotaolisi jälgi võis põhjaliivas näha.

«See on puruvanake,» seletas kord Hirmu Juhan. «Oi, ta oleks magusaks suutäieks kalale! Aga näe, vanamees on enesele seesuguse vammuse selga ajanud, et kellegi kurgust alla ei lähe. Seda kavalust küll!»

«See on looduse enesekaitse,» seletas isa omalt poolt. «Kui oled kõigiti abitu ja armetu, keera enesele siis liivapaber ümber ja vaata, kes veel su järele keelt limpsab! See on kõigil pool nõnda, nii vees kui maas. Ja sellest võib õpetust võtta.»

Nüüd kükitas Illimar poolest säärest vees ja jälgis puruvanakeste liikumist. Pärast isa seletust paistsid need loomakesed talle äärmiselt tarkadena. Nad olid nii omaette kinnised ja rahulikud. Ei nad ajanud kedagi taga ega jooksnud ka kellegi eest. Kui nad aga seal nii aeglaselt paigast teise liikusid, siis pidid neil ometi ka omad mõtted ja sihid olema. Pärast seda ei tahtnud neile igatahes meelega kurja teha.

Nõnda mõtiskledes ei unustanud Illimar ometi lõplikult ka toda rauga näoga liikumatut olendit seal kodus. Seda ümbritsev salapärasus ei andnud talle rahu. Millega ta ka tegeles, ikka küdes alateadvuses tunne, nagu võiks sellal kodus mingi mõistatus laheneda. Ja mõne aja pärast läkski ta tagasi.

Kartulikoopa juurde jõudes nägi ta, kuidas valitseja proua koja uksest väljus, tühi korv käevangus. Ta ei käinud kunagi nende pool, küll aga käis ema vahel seal. Nüüd aga oli ta ometi siin olnud ja läks parajasti läbi pleekaia.

Kui Illimar sisse jõudis, hüüdis tädi ta kohe tagatuppa. Ema lamas endises asendis, uudiseks oli aga suur keeruliste kirjadega kook väikese kapi otsal ta peatsis.

«Vaata, Illi, mis valitseja proua tõi,» ütles ema. «Ta tuli su väikest venda kaema. Vend aga ei või veel seesugust asja süüa. Kuid sina saad sellest tüki.»

Ja tädi lõikaski talle suure viiluka. Illimar istus oma sängi serval ja sõi. Kook oli kõigiti hea, selle vastu ei võinud vaielda. Kuid ometi torkas üks asi Illimari. Keda ka vaatama ei tulda! mõtles ta. Mind aga pole valitseja proua kunagi vaatamas käinud. Ja oleks väikevennal sellest külalisest kasugi, — kooki ei või ta ikkagi süüa! Ses mõttes oli nii kadedust kui ka rahuldust.

Natuke hiljem olid Illimar ja tädi uuesti eestoas. Illimar kohmitses laua ääres ja tädi talitas pliidi juures. Äkki kostis tagatoas jälle too õine hääl.

«Puruvanake nutab,» lausus Illimar eneselegi ootamatult.

«Mis sa ütlesid?» imestas tädi.

Illimar jahmus pisut, kuid kordas oma ütlust. Ja tädi hakkas kõva häälega naerma.

«Mis lõbu teil seal on?» päris ema tagatoast.

«No Illi nimetas väikest puruvanakeseks!»

«Kuidas ta nimetas?»

Tädi läks lävele ja seletas. Ema näis alguses pahaseks saavat, kuid siis naeris temagi.

«Kuidas sa võid nii öelda!» noomis ta ometi. «Ta on ju sinu väikeveli, nii noor ja kena.»

Illimar ei söandanud midagi vastata. Kuid omaette mõtles ta: keda kõik nooreks ja kenaks ei peeta! Vaadatagu ainult ta nägu! Niisama veider oleks teda paugupealt oma vennaks võtta. Keegi külaeit on nad siia maha pannud — ja kohe vennad! Oleksid pidanud säärasel puhul ikka varemgi midagi teineteisest teadma. Ja lõpuks, kuidas sa siis kutsud teda, kui tal üldse mingit nime pole?

Igatahes nimetas Illimar väikevenda siitpeale oma mõttes ikka Puruvanakeseks. Teda üllatas aga, et tädigi vahel seda nime tarvitas, küll ainult siis, kui nad kahekesi olid. Ta pilgutas siis Illimarile silma ja itsitas lõbusalt. Ja ometi näis ta väikevenda väga hoidvat, ning Illimar mõistiski, et Puruvanake oli tema suus just eriliseks hellitusnimeks. See jäigi nende omavaheliseks saladuseks.

Kuid Illimari enese vennalik vahekord Puruvanakesega ei selgunud veel nii peagi. Ta tundis, et väikevend ta senisesse ellu tungis, selle segi paiskas ja tema eesõigusi vähendas. Kõik keerles nüüd väikevenna ümber, nagu avaldus kõige selgemini katsikulkäijate juttudes.

Neid tuli nüüd ühtesoodu ja nad kõik olid naised. Seal oli antvärkide emandaid ja seal oli naisi moonamajadestki. Neil oli kaasas lännikuid, kausse ja taldrikuid kõiksugu toitudega, mannapudrust kuni kärjemeeni. Nad tulid kõik kuidagi salapäraselt, kompsud suurrätikute all, ja nende jutud olid veelgi salapärasemad. Näis, nagu oleks see olnud täitsa naiste asi, millega pole meestel midagi tegemist. Nad istusid ema voodi ääres, imestlesid ja kiitsid Puruvanakest, kõnelesid siis tervisest ning rääkisid lõpuks sosinaga, millest vaevalt isegi aru said. Illimari huvitasid esialgu need toidud, hiljem veel pisut kõned, lõpuks aga tüdis ta kõigest.

Kolmandal päeval tulid Metskülast kaks naist, kes pidid olema isa sugulased. Illimar juhtus siis toas olema, ja need külalised huvitasid teda ka rohkem, liiatigi et nemad just olidki need meekärgede toojad. Neil olid tumedad rätikud, pikad must-kollase triibuga seelikud, nooremal saapad, vanemal aga pastlad. Võttis aega, enne kui Illimar mõistis, et nad just neist metsadest olid, millest isa nii tihti rääkis. Ja siis selgus talle ka, et siinkandis oli ainult isa omakseid, kuna ta ema sugulastest kedagi peale tädi Liisa ei tundnud.

Need külalised olid hoopis teistsugused kui mõisanaised ja nad kõnelesid isegi pisut teistsugust keelt. Nad vahtisid teraselt, kuid ei praotanud kergesti suud. Alles pikapeale said nad elavamaks ja siis oli neilgi küllalt juttu.

Nemadki imestlesid ja kiitsid Puruvanakest igat kanti. Kui aga sellest juba enam kui küllalt sai, õhkas vanem külaline:

«Juba kolmas poiss! Eks oleks kulunud vahepeale ka tüdruk ära.»

«Jah,» vastas ema, «kuid ega ta ole omast käest võtta.»

«Ei ole, kus sa sellega! Võta aga tänuga vastu, mis antakse. Mis siin nurisemine aitab, ainult soovida võib. Ja ega see soovgi ole igakord selge. Eks ju nende poistega ole küll risti, nii kaua kui kasvavad. Pärast, kui meesteks saavad, jälle toekamad. Tüdrukud seevastu juba maast-madalast seltsimad, ikka pisut nagu abi ja omasugust. Pärast aga ei tea, kuidas elu läheb, juhtub siia või sinna — ei ole oma teha midagi. Nii

et lõpuks ei teagi, kumba just soovima pead. Ühesugused jumalaannid kõik.»

Nähtavasti mõtlesid kõik kolm ühteviisi ja olid sest ühteviisi liigutatud. Illimari kõrvust läks aga see elutarkus enamvähem mööda. Ta vaid imes meekärge ja vaatles külalisi. Kuid siis pöördus vanem neist otse tema poole:

«Näe, kui suureks juba sinagi oled kasvanud. Eks ma käinud kord sindki niisama vaatamas. Ja-jah, nüüd oled sa juba keskmine vend, ja see pole see, mis esimene või viimane. Eks seda esimest oodata ja hellitata ikka kui silmatera. Ja eks see viimanegi ole nagu pesamuna, kelle peale need paremad pilgud langevad. Aga keskmine jääb vahele, tema ikka nagu iseenesest olemas, teiste arvu täiteks. Kuid ära sellest kurvasta ühtigi. Oled tubli, kasvad meheks nagu teisedki. Näe, su isagi on keskmine, ja kas ta halvem kui teised? Ei, tal hoopis paremad päevad kui neil. Mees on see, kes ise meheks saab. Ja eks ole sinuski algust kõigeks.»

See oli hoopis teistsugune jutt, kui ajasid muud kaetsilkäijad. Sõnadki kostsid nagu kaugemalt ja olid suuremad kui harilikult. Kas seal metsa taga ikka nii kõneldi? Illimar ei mõistnud küll lõpuni seda metsatagust tarkust, aga need sõnad jäid ta meelde.

Neil päevil rääkiti aidamehe majas korduvalt hällist. Ja Illimar oligi neid moonataredes näinud. Seal oli pikk kaseõrs pistetud laetala taha ja selle otsas rippus laudkast. Seda siis tõmmati niisuguse hooga, et laps sees vahel üles ja alla põntsus. Ta vääksus seal, kuni väsis. Kuid kuhu panna seesugust riistapuud Illimari vanemate korteris, kus polnud nähtavaid talasidki laes?

Ühel õhtupoolikul läks isa pööningule ja tõi nende hälli alla. Seegi oli kastitaoline, kuid ta ei rippunud laes, vaid oli põrandal ja iga ta nurga all oli raudvedru. Seegi oli isa tehtud ning mitmeti peenem kui teistel. Ta täideti patjadega ja pandi siis nendele väikevend. Ta oli vait nagu sukk, õõtsudes kergesti üles ning alla.

«Vaata,» ütles ema Illimarile, «ses hällis olid kord sina ja enne sind oli Karlagi. See on teile kõigile ühine.»

Illimar oleks jälle vastu vaielnud, sest ta ei mäletanud sellest ise midagi. Teda lepitas ainult kahjurõõm, et Karlagi oli kord selles veidras kastis olnud!

Igatahes pääses Illimar nüüd jälle oma voodisse ja elu võttis

ligikaudu endise kuju. Puruvanakese häll oli küll tema ja vanemate voodi vahel ning sellepärast ruuminappus suur. Ja mõnigi kord pidi ta Puruvanakese nutust ning vanemate kõnest sel puhul üles ärkama. Kuid üldiselt magas ta ise raskelt ja Puruvanake oli ka tõesti vaikse iseloomuga.

Ning Illimar hakkas temaga harjuma. Mida kauem teda vaatles, seda kenamakski näis ta minevat. Imelik, ta nägu polnudki enam nii vana ja kortsuline, nagu paistis alguses. Illimar puudutas vahel ta põske, kui keegi ei näinud. See oli soe ja pehme, peaaegu nii, nagu pidigi väikevennal olema.

Ühel õhtul, kui Illimar juba voodis oli, teised aga alles laua juures istusid — emagi oli nüüd juba üleval —, kuulis ta neid kõiksugu nimedest rääkivat. Küll nad ladusid neid seal ette, ikka mis kellelgi olevat või mis kuskilt kuuldud. Ja Illimar uinuski selle nimede loetlemise saatel. Kuid järgmisel hommikul ütles ema:

«Illi, kas sa ka tead, mis on väikevenna nimi? See on Johannes.»

Illimar vaatas juhmilt emale otsa. Seesugust nime oli ta vaevalt kuulnud, igatahes ei tundnud ta ühtki säärase nime kandjat. Ja sellepärast ei osanud ta ka kujutleda, kuidas sellise nimega inimene peab välja nägema. Ta vaid küsis:

«Aga tal ju polnudki nime?»

«Oli küll, kuid meie ei teadnud. Nüüd saime teada.»

«Kust te siis kuulsite?»

Ema mõtles hetke ja vastas siis:

«Külaeit, kes ta tõi, läks siit mööda. Tema ütles.»

Illimar kõhkles veelgi. Kuid just siis hakati Puruvanakest vannitama. Puuvann veega toodi tagatuppa ja väikemees kooriti lahti. Ta nagu ei tahtnud esiti, kiskus näo krimpsu ja kisendas vastu. Kui ta aga viimaks oli soojas vees, leppis ta sellega. Ta liigutas oma käsi ja jalgu ning nähtavasti päris mõnules. Ta jäsemed olid küll imeväikesed ja veidrad. Käerandmed ja jalasäared olid voldilised ning küüned ainult nagu nime poolest olemas. Ta oli väga õrn ja abitu, kuid kokkuvõttes ikkagi nagu muudki inimesed.

Ema ja tädi õiendasid ta ümber ja kõnelesid temaga mingil imelikul keelel. Illimargi kükitas ta juurde ja vahtis teda väga teraselt. Ning äkki mõistis ta: see oli tõesti väikevend Johannes. Mingi muu nimi polnud talle kohane.

21

Sellal kui Illimari kodus üks huvitav sündmus teisele järgnes, andis suvi paratamatult sügisele maad. Miks aga päike enam endise soojusega ei paistnud, ööd üha pikenesid ja pimenesid ning vahel päevade kaupa külma vihma valas, seda ei teatud ega küsitudki. Sest see oli ikka nii olnud, et suved ja talved kordamööda käivad, nii kaugele kui inimpõlved mäletasid. Sellega oli nii harjutud, et siis alles tõeliselt oleks imestatud, kui äkki igavene suvi oleks alanud.

Kui aga suuri muutusi ei püütudki seletada, siis seda terasemalt pandi tähele väikesi. Jälgiti esimesi hallasid, lindude lahkumist, iga viljasordi lõplikku küpsemist. Kartulipealseile ilmusid roosteplekid, rohi tõmbus külma käes siniseks, kapsa- ja muud lehed hakkasid kolletama, kapsamaa ise aga vängelt haisema. Seda viletsust olid kapsaussid ammu ette aimanud, — nagu sõjavägi marssisid nad oma talvekorterisse. Kui-

das nad üksikult üle aiamaa tulid, seda ei märgatudki, kuid vana õllekoja seinani jõudes oli neid juba terved rügemendid koos. Ja nii tõusid nad nagu laine mööda seina ikka kõrgemale ja kõrgemale. Kes teatas neile kapsamaal, et seal eemal on maja oma sarikate, pennide ja katuse õletuustidega, kuhu nii mõnus on talveunele heita? Inimesed imestasid ja kõngutasid päid.

Inimesed ise, samuti ka oravad ja põldhiired, ei valmistunud küll talveune vastu, aga kehvade aegade tulekut arvestasid nemadki. Nad vedasid oma ööntesse ikka rohkem ja rohkem toidupoolist kokku. Ja nende jutud käisid peamiselt viimase paljuse ning headuse ümber. Kui neid kuulata, siis pidi arvama, et nad polegi muud kui paljad söömismasinad. Mil määral oravad ja põldhiired just inimese kombel arutasid, seda on raske teada, kuid nende teod langesid enamvähem ühte.

Ainult Illimari-taolised võtsid päevi veel nii, nagu need tulid, ilma tulevikule mõtlemata. Nad tundsid ainult, et elu läks päev-päevalt sandimaks, et vahel pidi vihma tõttu püsivalt sees istuma ja vahel ilusalgi ilmal nina ometi külma pärast siniseks kiskus. Millest aga talvel elada, see polnud nende mure.

Ei tundnud viimast õieti veel Karla-taolisedki. Sest sedamööda, kuidas suvi arenes, tühjenes ka tema kuulus naeripõld, ja sügise saabudes oli see täitsa lage. Ta oli selle juba varakult tühjaks sõõnud. «Mis nüüd teha?» küsis isa temalt õpetlikult. «Mis muud, kui hambad tuleva suveni varna! Roostetavad küll, aga ei ole millegi vastu hõõruda!»

Kuid Karla teadis, et seda hirmutamist ei tule kuigi tõsiselt võtta. Saavad teised süüa, saab tema ka. Ja talle hakatigi päris omaette leivakotti tegema, sest ta läks jälle kooli. Need leivakotid kujunesid sedamööda, kui püsivalt ta koolis oli. Esialgu tuli ta veel peaaegu igal õhtul koju, ja siis polnud ka moonast suurt lugu. Kuid ilmade halvenemisel jäi ta terveks nädalaks ära, ning siis oli leivakott nagu tubli teolise oma. Kõige muu hulgas anti talle kaalikaidki kaasa. Ja need olid paremadki kui temataolise kasvatatud naerisabad. Liiatigi arvati, et seesugune maa nagu nende oma üldse naerikasvatamiseks suurt ei kõlba. Nii et kogu ta kevadine praalimine ja Illimari narrimine palju ei maksnud!

Esiotsa olid halvad ilmad ilusatega veel segamini ega valitsenud ses suhtes mingit kindlamat korda. Ja neil ilusail ilmul

tegi Illimar jälle oma rännakuid. Sest pärast väikevenna majja-ilmumist oli ta hoopis rohkem enese-ette jäetud. Ei teda valvatud enam nõnda ega nõutud ta käikudest ka igakord aruandeid. Tal oli peaaegu sama vabadus, mis Karlalgi. Kuid ta ei märganud seda kohe ega osanud ka esiotsa kasutada. Alles pikapeale üritas ta ikka kaugemale ulatuvaid retki.

Ja nüüd polnud häärberigi läheduses enam nii palju hädaohtusid. Saksad olid juba mõisast läinud ja elu muutunud jälle lihtsamaks. Esimeste vihmadega olid nende kimpsud kokku pandud ja linna sõidutatud. Ega olnud nende minek kaugeltki nii pidulik kui tulek. Kadusid nagu olendid, kellest polnud mõisale sooja ega külma. Kuuldi juhuslikult nende minekust ja hingati kergemalt, see oli kõik. Ning saks-sillal, mõisa pargis, Härravariku teel ja varikus eneseski võis jälle ka lihtinimene liikuda.

Ega olnud nüüd Vogelgi enam nii kardetav kui muidu. Temalgi oli neil sügisilmadel oma vaenlane — luuvalu. Ta istus üksi toas ja kamandas ning kärkis ainult iseenesega. Nii et vastane oli tal täitsa ta enese vääriline.

Mis puutub aga Maksisse ja Mooritsasse, siis polnud nemadki taevas teab mis lõvid. See oli rohkem nende suur süda, mis sundis neid kartma. Tõeliselt võttes olid nad päris tühised koeraklutid. Klähvisid mis klähvisid — hammustasid ainult tuult! Seda võis Illimar ise kogeda ja hooplemata öelda.

Kui ta kord mõisa poolt tulles oli juba üle saks-silla jõudmas, kerkis nimelt üks neist koertest jälle nagu maa alt ta ette. Oli see Maks või Moorits, kes seda teab, igatahes hakkas ta aga oma endisel viisil suud pruukima. See tuli nii äkki, et Illimar osalt ehmatusest, osalt enesejulgustuseks ta peale oma säärikutega trampis, ning sild aitas veel kange kõminaga kaasa. Ja ennäe — kiusaja tõmbas äkki hänna jalge vahele ning kadus! Illimari süda puperdas sees, kuid ta oli ometi võitnud. Ta taipas esmakordselt julguse tähtsust ega mõelnudki neile tulevikus enam nii kergesti alla anda.

Teine kord läks Illimar otse ema erilisel loal tädi Liisat mõisa aeda vaatama. Sest neil ilusail ilmul käis tädi seal jälle tööl. Suur osa puuviljadest oli küll juba ammu maha võetud, kuid taliõunad ja -pirnid olid alles koristamata. Ning see oli meeltmööda töö, igatahes midagi hoopis muud kui tuline rukkilõikus! Juba see naligi oli midagi väärt, mis sai aedniku —

vana Toru enesega. Kuid vahetevahel eksis sinna muidki naljamehi, nagu selgi korral, kui Illimar seal käis.

Mõisa õunaaed oli pargi lõunapoolsel küljel ja võttis enese alla suure ala. Seal venisid hallid viljapuude read, all marjapõõsad ja maasikapeenrad. Nüüd lõhnas seal õunte ja määnduva rohu järgi ning õhus oli ühel hoobil midagi magusat ja kopitanut. Selles oli maa kõige oma rõskuse, viljakuse ja vahelduva eluga. Nüüd hakkas ta ikka unisemaks ja unisemaks jääma.

Juba kaugelt paistsid puude all harkjalu redelid ja suured korvid. Ning nende ümber liikusid töölised, eesotsas vana Toru enesega.

Ta oli keerukas ja sooniline, nagu vanad pargipuud siinsamas kõrval. Ta halliga segatud juukseid kattis omakootud õlgkaabu suurte ääresakkidega. See oli üldiselt kollakas, kuid kiskus paiguti ka sinakaks, nagu vettinud õled ikka. Ja selle kaabu alt vahtisid läbi suurte ümmarguste klaaside rusked sõbralikud silmad. Kõige lisaks oli Torul alumise huule all väike habemetutt, milliseid siinkandis keegi ei kandnud. Nii tundus temas ühtlasi midagi kodust ja võõrast. Ja ta oligi, kuigi siin maal sündinud, ometi suure osa oma elust Lõuna-Venemaal veetnud. See pidi olema väga lai ja viljakas maa, nagu teadsid mõned siinsedki inimesed. Eriti palju pidi seal olema rohutirtse, arbuuse ja mesilasi, mis loomi meie maal hoopis vähem peetakse.

Tõeliselt polnudki vana Toru nimi just Toru. Kuid nii teda kutsuti, ta veidra vandumisviisi pärast. See oli ikka ühesugune: «toru — toru, puraski päralt». Kuid nagu ta kõigi sõnade lõppusid venitas, siis kostsid ta vandesõnadki õieti: «toruu — toruu, puraaski päraalt». Ja see oli väga rahulik, sügav ning sõbralik hääl, millega ta seda ütles.

Kuid Toru oli üldse isevärki mees, ilma vandumatagi. Elas üksiklasena, äärmises kitsiduses, kuid ei võtnud iial midagi teiselt vastu. Kui lükkas hommikul piimakruusi ümber, siis jättis enese kogu päevaks söömata. Noomis oma kätt ja õpetas ennast kõva häälega: «Ole nüüd ilma — ilma, katsu aga katsu, kas on hea! Toru — toru, puraski päralt, kes sul käskis — käskis kruusi ümber ajada!» Kümne aasta eest oli ta siga pidanud ja sinke suitsutanud. Need olid tal rukkisalves veel praegugi alles. Mõnel aastal maitses ta neid, mõnel mitte. Kui maitses, siis noomis ennast: «Söö aga söö, eks näe, mis siis sööd, kui

saad vanaks — vanaks, toru — toru, puraski päralt!» Kui singid kattusid rohelisega, sidus ta neile nööri külge ja vedas neid mööda aia kruusateid: «Toru — toru, puraski päralt, ega veerevale kivile sammal kasva — kasva!»

Seesugune mees oli Toru ja sedalaadi oli tema vandumine. Sest vanduski ta ainult selleks, et teised arvaksid teda vanduvat, nii süütu oli seegi. «Kuldne süda!» ütles temast Illimari isa ikka.

Nüüd valis see kuldne süda Illimarile kõige ilusama õuna, ise aga uuristas kõige mädanenuma kallal. Sest ta otsekui pidi elus kõige halvemaga leppima. Mõned arvasid, et seda nõuab ta usk, kuigi muidu ta isevärki usust küll midagi ei teatud.

Sellal kui nad nõnda õunu sõid, algaski seekordne naljanumber. Illimarile paistis korraks, nagu oleks keegi pea üle aia telliskivimüüri tõstnud ja neid hetke vahtinud. Ta ei osanud sellele mingit tähendust anda, kuid varsti nägid nad juba kõik müüril sootuks imelikku olendit.

Sellel oli päratu pikk ja kitsas ülakeha, selle otsas aga suur ning täiesti ümarik pea. Jalad olid tal imelühikesed ja käed kinnitatud peaaegu puusade kohale. Nii ajas ta enese väljastpoolt müürile, laskus sealt kohmakalt alla, liikus siis hiilival kõnnakul puude vahel, raputas neid ja toppis õunu taskusse. Puude hallid tüved hakkasid vaatajate silmis imelikult virvendama, ja ainsa tõelisusena tabasid nad ainult viirastuse jubedat mõminat.

«No toru — toru, puraski päralt!» kohmetas aednik isegi. «Mis see siis tähendab — tähendab?»

Ta kahmas labida pihku ja hakkas kummitise poole liikuma, kuna teised kohkunult kohale jäid. Ja sealt juba kostiski vana Toru karjumine:

«Toru — toru, puraski päralt, kes sa oled — oled?»

Ning kummitis vastas veelgi sügavama häälega:

«Toru — toru, puraski päralt, olen kodukäija — kodukäija!»

Kuid samal hetkel hakkas ta lagunema, ta pea veeres õlgadelt, ülakeha vajus longu ja murdus siis pooleks ning lõpuks seisis kummitise varemete vahel isand Tiilik palja päi ja vestiväel. Ta sikutas kukla tagant krae vahelt oma keppi, mille otsas oli olnud keha pikenduseks ta kuub ja teiseks peaks kaabu.

Nüüd lähenesid Tiilik ja Toru juba naerdes teistele. Ja tädi Liisa ning Mark-Juuli kohendasid rutuga oma rätikuid, sest isand Tiilik näis neile väga meeldivat.

«Toru — toru, puraski päralt,» kõneles Tiilik nende juurde jõudes. «Tahtsin — tahtsin mina õunu varastada — varastada, aga ei saanud — saanud!»

Toru ei teinud sellest väljagi, et tema kõneviisi narriti. Kuid ta protestis, nagu võiks keegi teda varastada:

«Toru — toru, puraski päralt, ei mind nii kergesti varastata — varastata! Eks olnud siin üleeile — üleeile ööse1. Kuulen — kuulen mina, et poisikesed — poisikesed on puu otsas, varastavad — varastavad õunu. Toru — toru, puraski päralt, võtsin — võtsin mina siis püssi ja lasksin — lasksin. Ja maha siis — maha siis prantsatasid, surnud — surnud. Ja siia puu alla ma nad matsin — matsin, toru — toru, puraski päralt, et ei tuleks enam varastama — varastama!»

Ta osutas isegi labidaga kohta:

«Siia — siia ma nad koerad matsin — matsin, toru — toru, puraski päralt!»

Nüüd naerdi juba laginal. Sest kõik teadsid, et vana Toru ei tule kergesti toime isegi kärbse, saati siis veel poisikese tapmisega. Aga seesugust lugu ta levitas, uskudes, et teda siis kardetakse. Lugu oli ikka üks ja sama, ainult tapmisaeg ning matmiskoht vaheldusid. Ja nii oli Toru aastate jooksul surmanud juba leegioni lapsi ning mõisa õunaaed polnud enam muud kui üksainus suur kalmistu. Ja Toru ise oli oma kohutava kuulsusega rahul.

Isand Tiilik jäi veel tükiks ajaks nende juurde. Ta oli nüüd jälle muutunud ja ta kõneviis samuti. Ta sekeldas nüüd tüdrukutega, nii et tädi Liisa ja Mark-Juuli lõpuks teineteisele otse pahaseks said. Illimar ei mõistnud küll, kuidas kellegi lõbu võib teise tuju rikkuda, kuid ta ei mõistnud üldse veel pooli asjugi maailmas.

Kolmas kord sattus aga Illimar ühel retkel seiklusse, mis mõjutas otsustavalt kahe koera saatust. Kuid lõplikult oli sel teatud mõju ta enesegi saatusse, sest iga tõeline kiindumus jätab oma mõju kogu eluajaks.

Ta tuli jälle pikemalt rännakult, kui kuulis ülemise järve tammile lähenedes koera haukumist. Ta kohmetas küll, kuid kogus julgust, et seda hädaohtu lähemalt vaadatagi.

Jah, keset Härravariku teed keksles seal tõesti midagi koera-

taolist ja klähvis ägedalt tema peale. Kuid milline koer! Jalad all nagu pilpad, pea Illimari rusika suurune ja mustsõstramarja taolised silmad pungil peast väljas. Kõike seda oli küll raske esimesel hetkel näha, sest koera kollane kehakene kargles nagu tulekübe siia ja sinna. Kuid seesugust koera Illimar igatahes ei kartnud!

Ta tahtis talle läheneda, et paremini näha, kuid seda raevukamaks muutus koer. Ta hüples kogu aeg tagurpidi eemale, kuid ta väike suuvärk oli otse lõhkemas suurest julgusest. Ja see oli nii veider ja ilus, et Illimar päris naerma hakkas. Ta püüdis koerakest meelitamisega lepitada, kuid see ei hoolinud ka sellest midagi.

Nii olid nad juba õunaaia-tagusele kaeraväljale jõudnud. Ja siis nägi Illimar, et seal keegi mees ja naine parajasti rõuku tegid. Nende lähedal seisis poisikene ja selle kõrval veel teine, vähemalt paar korda suurem koer. Töötajad olid hetkeks peatunud ja vahtisid, et mis käraga seal nüüd tullakse. Suurem koer oli samuti oma pea tõstnud, ei teinud aga veel vähimatki liigutust oma kaaslasele appitulekuks.

Nüüd peatus ka Illimar. Need olid talle täitsa võõrad inimesed. Kuid eriti sundis teda ettevaatusele see teine koer, kelle hallikas-mustas kogus oli midagi väga jonnakat. Ja hetke nii vahtinud, pöördus Illimar jälle tulema. Ta kuulis veel, kuidas väike koer võidurõõmust turtsus ja aevastas.

Mida lähemale Illimar kodule jõudis, seda selgemaks sai talle üks mõte. Ja ta otse tormas tuppa hüüdega:

«Ema, ema, seal väljas on üks koer!»

«Kas ta sind taga ajas?» ehmus ema.

«Ei, kuid ta pea on nagu minu rusikas!»

«No mis siis, kui ta nii on?»

«Ma tahaksin teda endale!»

«Noh, kuidas see võimalik oleks? Ta on muidugi kellegi oma. Ja võõra oma ei saa võtta.»

«Aga ma tahaksin nii!»

«Paljugi, mis sa tahad!»

Illimari vaimustus oli vastu müüri jooksnud. Ta jäi nukralt vait. Ema talitas veel pliidi juures ja läks siis tagatuppa väikest Johannest vaatama. Aga kui ta tagasi tuli, küsis Illimar:

«Ema, kas koeri müüakse ka?»

Ema hakkas naerma:

«Ei mina tea! Aga vahest küll. Kui muid loomi müüakse, miks siis mitte koeri. Kuid mis ime jaoks sulle teda nii äkki vaja on?»

«No ta on nii ilus! Sa ei või arvatagi, kui ilus ta on! Ei ole ühtki nii ilusat looma!»

Nii palju vaimustatud sõnu polnud Illimar veel iial suutnud korraga õelda. Ema otse imestas ta ärevust.

Sellal jõudis ka isa koju. Ta juhtus varem tulema kui harilikult, ja lõuna polnud veel valmis. Illimari koera-vaimustus oli ikka veel nii suur, et see isagi kuuldes esile tuli. Ja isa oli heas tujus ning lausus lõpuks emale:

«No mine vaata, mis imeloom see siis on!»

«Kust mina tean koeri taga ajada!» vastas ema.

«Ta on siinsamas põllu peal!» haaras Illimar kohe asjast kinni.

Ema vaatas veel korraks katlasse, lisas puid pliidi alla ja viskas siis suurrätiku õlgadele. Illimar omalt poolt ei vajanud erilist kaasakutsumist. Kuid kogu tee paistis ometi, et emal asja vastu suuremat huvi ei ole. Alles siis muutus ta, kui ise seda koera-imet nägi.

Viljakoristajad olid endisel kohal. Ja koera-kübemeke võttis tulijad nüüdki suure kärinaga vastu. Mees ja naine peatusid jälle tööS, nähes sedasama poisikest ühes saatjaga tulevat. Kui aga viimane lähemale jõudis, tundsid nad ta ära. Nad ise olid kehvikud Metsküla kandist, kellel mõisa vastu mõned kohustused täita. Kuid nad olid pikaldased inimesed ja võttis aega, enne kui asi neile selgeks sai. Siis ütles naine:

«Eks ta ole ikka lastele seltsiks olnud.»

Mees aga arvas:

«Jääb ju veel see teine siin ja kolmaski on kodus.»

Igatahes jõudsid nad kuidagi kokkuleppele. Illimar ei kuulnud sellest kõnelusest küll palju, — nii oli ta ametis koera-kübemekese vahtimisega. See hüples ikka veel ärevalt klähvides ringi. Illimar küsis vaid:

«Mis ta nimi on?»

«Milliks oleme teda kutsunud,» vastas naine. «Nad on selle teisega õed-vennad. Ei tahaks küll uskuda, kuid nii see on.»

Noh, Illimargi ei võinud seda kuidagi uskuda. Arvatavasti olid ka Maks ja Moorits vennad, kuid nad olidki nii ühesugused nagu kaks tilka vett. Neil siin polnud aga midagi muud ühist peale selle, et neid mõlemaid koerteks kutsuti.

«Ja see teine siin on Kähri,» ütles nüüd mees. «Tema on säärane omaette olija, väga pikaline ja tõsine. Aga ega tedagi just laita või.»

Paistis, nagu oleks mees tahtnud neile teistki koera müüa. Kuid selle vastu ei tundnud õllekojalased enam huvi. Nad tegid minekut.

«Ega ta teiega nii kergesti kaasa lähe,» ütles vabadiku naine. «Pean ta ise ära viima.»

Ta püüdis koera kinni, võttis oma seeliku rüppe ja tuli ühes. Rõugu nurga tagant vahtis kurva näoga poisikene, kuid Illimar ei mõistnud oma ülevoolavas rõõmus tema muret. Ta sammus väledalt vabadiku naise kõrval ja piilus selle rüpenurgast sisse, kust paistis Milli närvitsev kõrvaots. Mõne aja pärast märkasid nad, et teinegi koer neile järele astus.

«Urjuh, Kähri, käi tagasi!» käsutas naine. «Silmapilk tagasi!»

Kuid Kähri istus ainult hetkeks maha ja jätkas siis jälle jälgimist.

Nii jõudsid nad koju. Vabadiku naine tuli sisse, istus silmapilgu, vaatas ja kiitis ka väikest Johannest ning läks siis minema. Paistis, et temalgi oli koera-tirtsust kahju. Ja väljast kostis, kuidas ta Kährit karmilt enesega kaasa käsutas.

Milli aga jäi siia. Ta oli väga kärsitu ja oleks kohe põgenenud, kui aga oleks välja pääsenud. Ta jooksis tubades ringi, nuuskis, väristas seljanahka ja nuuksus. Ometi, kui talle alustassiga piima anti, hakkas ta seda lakkuma. Illimar kükitas ta juurde ja imestas iga ta liiget ning liigutust. Kõik temas oli imeväike ja ilus. Ta roosa keel käis nii ruttu üle musta ninalapikese, et seda vaevalt võis näha. Ja kogu ta keha võbises ärevusest, nii et ta pisikesed küünedki põrandal rabisesid. Illimar ulatas aralt käe ja silitas ta pead. See oli nii ümar, pehme ja soe. Ta sallis seda puudutamist, kuigi oli endiselt rahutu.

Milli oli nüüd tükk aega kõigi huvi keskuseks.

Kui aga isa pärast lõunauinakut välja läks, poetas ka Kähri enese ukse vahelt sisse. Ta oli tagasi tulnud. Ta tormas kohe Milli juurde ja nad maadlesid jällenägemise rõõmu pärast. Muidugi oli Kähri palju tugevam, kuid Milli jälle nii elav, et ta kuidagi alla ei andnud. Siis sai Kährigi piima ja heitis ukse kõrvale pikali. Teda ei näinud võõras ümbrus kuidagi segavat. Ta asetas pea käppadele ja jälgis vaid silmadega, mis toas

sündis. Ning kui Milli teda oma rahutuses tuli kõrvadest näksima, siis vastas ta laisa mänguga.

Kuid õhtu videvikus tuli vabadiku naine ta järele. Nad kõik imestlesid koerte ühtehoidmist, vabadiku naine noomis põgenikku valjude sõnadega ja viis ta karmilt minema. Kuid hommikul oli ta jälle tagasi. Ja kui siis naine lõuna aegu veel kord ta järele tuli, siis sündis midagi, mis pani inimesedki mõtlema. Niipea kui naine sisse astus, tormas Kähri turriskaelasena talle vastu, näksas teda korra käest ja põgenes siis tagatuppa. Ning kui sinna vaatama mindi, siis leiti Kähri kõige pimedamas nurgas istuvat ja mõlema esimese käpaga sängi jalast kinni hoidvat. Ta tahtis ilmselt siia jääda. Ja vabadiku naine hakkas selle haavuse pärast nutma. Ta ei teadnud, mis oli koerale kurja teinud. See asi oli kõigile piinlik ja tegi nad ühteviisi kurvaks. Selles oli midagi, mis tuleb ette ka inimeste vahekordades. Kuid siin ei suudetud palju oma tundmusi seletada ja koertel oli see sootuks võimatu.

Kähri jäigi siia. Temagi eest maksti midagi, kuid vaevalt teadis ta seda ise. Niisama ei teadnud ta, et kõik sai alguse õieti ainult ta õe pisut kergemeelsest klähvimisest maanteel. Tema arvates oli ta ühel sügispäeval ise oma peremehi vahetanud.

22

Illimar põlvitas tagatoas aknalaual, nina vastu klaasi, ja vahtis välja.

Nüüd valas peaaegu hommikust õhtuni vihma. Vahel keerutas üksikute hoogudena, mille vahelt silm ometi veel halle maju ja raagus puid seletas. Siis aga ladistas lakkamata, nii et vesi lainetades mööda ruutusid valgus. Ja maagi oli nagu muutunud, ta ei lasknud enam sugugi vett läbi, ükskõik, kas tuli seda vähe või palju. Sügavad lombid lirtsusid jalge all ja porikord aina kasvas. Ning väljas liikumine muutus päris vastikuks. Seda nägi ka inimestest, kes sealt oma paratamatuilt käikudelt tulid. Nad kaapisid kaua ukse taga jalgu, soputasid ja saputasid sisse astudes rõivailt vett ning peesitasid siis pliidi juures oma kohmetanud käsi.

«Ei ole otsa ega äärt,» kaebasid nad. «Muudkui valab ja valab. Ei ole veel kartulidki kõik võetud ja isegi tõuviljade veoga on häda. Tea, kas kuulutab õige viimsetpäeva, või mis!»

Tõeliselt ei tulnud küll mingit viimsetpäeva, ja nii oli peaaegu igal sügisel kurdetud. Kuid inimene tunneb ikka seda märga särki kõige vastikumana, mis tal parajasti seljas on. Ja need, kes vähegi võisid, ei läinudki välja oma särki kastma. Nad jooksid vajaduse korral ruttu oma käigud läbi saju, seelikusaba või pintsak üle pea tõmmatud, ja asusid jälle koduste tööde kallale.

Nii kraasisid, ketrasid ja kudusid nüüd ka Illimari ema ja tädi püsivalt toas. Nende töödel ei paistnud lõppu olevatki, kuid neid töid polnud ka kunagi nii palju, et nad nende all oleksid päris nõrkenud. Illimar imestas ikka jälle, kuidas neil kõige jaoks just parasjagu aega jätkus. Villakraasimine lõppes just siis, kui nad tahtsid ketrama hakata. Ja samuti olid villad parajasti siis lõpul, kui neil tekkis kavatsus linade kallale asuda. Nende vokid vurisesid rahulikult, rohkem ruttamata, kui jõud kandis, kuid ka varem peatumata, kui veel miski kedrata andis. Seda kõike oli raske Illimaril mõista, kelle aeg oli vahel äärmiselt täidetud, kuid kes ka tihti ei teadnud, mis igavuse pärast peale hakata.

Eriti ei läinud vihma kätte lapsed ja loomad, kellel polnud väliseid töid toimetada. Lapsi ei lastud ja loomad ei läinud ise. Väike Johannes ei tulnud ses suhtes küsimussegi — temast polnud veel toaski liikujat. Sõi ainult oma sõõmised ja vääksus oma vääksumised, muu aja aga enamasti magas. Leiti juba seegi ime olevat, et ta naeratamisega hakkama saanud! Seevastu oleksid need päevad Illimarile tõesti väga igavad olnud, kui elu poleks ometi mõnes suhtes mitmekesisemaks läinud.

Juba ema ja tädi tubane töö pakkus püsivat vaheldust. Muidugi, kraase, vokke ja kerilaudu oli ta varemgi näinud; kui aga need uuesti esile toodi, oli neil jällegi oma uudus. Oli huvitav käega üle kraasi kõverate piide tõmmata, nii päri- kui vastukarva. Selles oli jahedat kõdi, järeleandluse- ja jonnakusetunnet. Ja kui siis kahed kraasipaarid korraga kraapima hakkasid, siis oli, nagu oleks toatäis inimesi võistu norsanud. Ning villarullikesed nende vahelt tulid nii saledad, nagu oleks neid keegi karvhaaval seadnud. Vokivärk oli omaette juba terve masin, mille liikumist, vähemalt esialgu, võis põnevusega jälgida. Jalalaud vehkis üles ja alla, ratas keerles halli sõõrina, aga veelgi kiiremini värten, nii et ta hambulisi tiibu ei näinudki. Lõõr neelas villa, lina või takku, keerutas väledalt lõngaks ja keris poolile. Siis äkki siuh — nöör lendas rattalt! See oli

vähemalt pealtvaatajale vaheldusekс. Kerilauad seevastu olid midagi aeglast, mõtlikku, nende harud liikusid üles-alla longates, nagu puruvana tuuliku tiivad. Polnud neil kuhugi ruttu, ei nad teinud ise midagi, hoidsid vaid lõnga ajutiselt enda käes ja andsid siis kehadele edasi.

Oli seegi huvitav, kuidas iga riista juures töötati. Kraasimisel vaikiti täiesti, sest see töö nõudis jõudu, tõmmati, peaaegu hambad puseriti. Voki võrina hulka võis juba tasakesi värsiviisikest ümistada. Kui aga tulid hasplid, kerilauad ja käärpuud, algasid ka kõnelused. Sest need olid ise vaiksed, käisid vaevaltkuuldava käginaga ega seganud kedagi. Ei olnud emal ja tädil küll palju uut teineteisele öelda. Kuid mõte lükkas mõtet ja sõna algatas sõna. Ning Illimar kuulas sedagi vähest.

Kuid veelgi rohkem vaheldust tõid koerad. Nüüd olid nad ammugi kodunenud ja kuulusid otsekui perekonda. Ei nad kippunud enam kuhugi ja siinsed inimesed olid neile kõik. Kuid nad täiendasid ometi ka nende inimeste elu, ise seda küll vaevalt aimates.

Koerad olid Illimari varem ikka kohutanud. Nende enamik paistis talle koosnevatki ainult kihutavaist jalgadest ja ahmivaist lõugadest. Nüüd alles nägi ta, kui lõbusad ja sõbralikud nad tõeliselt olid. Kõik, mis nad oskasid, olid nad valmis inimese rõõmuks tegema. Hammaste paljastamise, aevastamise, keha võntsutamise ja selili püherdamisega avaldasid nad oma sõprust. Nad olid alati valmis mängima ega tüdinud kergesti. Kui Milli oli veel pirtsakas, siis seda siiram oli väliselt nii tuimana paistev Kähri. Tema tõsidus ja varavanus ainult varjasid ta head südant.

Koeradki jälgisid kõiki maja toimetusi, võimata nende kohta küll oma arvamusi avaldada. Mõned asjad äratasid nende uudishimu, nagu katla ülekeemine pliidil või sõõgiriistade klõbin laual; teised aga ärritasid, nagu kraasimise ragin või puusületäie prantsatamine põrandale. Milli püüdis vahel jooksvat lõnga hammastega napsata, ja kui Kähri kord kerilauaga kolksu pähe sai, siis hoidus ta sellest riistapuust küll eemale, kuid ta pilgus oli ometi ka naljatunnet.

Nad lähenesid ühes inimestega ka väikese Johannese kätkile. Esiti püüti neid eemale hoida, kuid siis hakati usaldama. Nad tõusid esimeste käppadega hälli äärele, vaatlesid magavat last ja liputasid väledalt hände. Paistis, nagu oleksid nemadki

seda liigutavat abitust mõistnud, mis siin puhkas, ja sellele omaltki poolt imestlust avaldanud. Ning see meeldis emale.

«Näe,» ütles ta, «nemadki mõistavad, et ta on nii väike ja kena.»

Kuid et koerad ainult inimeste meelitamiseks ei elanud, sedagi nähti varsti. Illimar oleks tahtnud nendega nüüd pikemaid käikusid teha, kuid see oli säärase ilmaga võimatu. Seevastu mindi küll koos eeskotta ja nuhiti kõik urkad-kolkad läbi. Ning ühel säärasel käigul tuligi kokkupõrge Hirmude Samiga. See ootas parajasti oma korteri ukse ees sisselaskmist. Kuid niipea, kui ta Illimari ühes tema kaaslastega nägi, tegi ta enese kohe laiaks ja alustas suure larinaga pealetungi. Milli pistis küll kibedalt klähvima, kuid ei usaldanud oma väiksuse tõttu Illimari jalgade juurest ometi kaugele minna. Ja Illimar ise oli niisama jahmunud. Kuid siis näitas Kähri, mis mees ta õieti oli. Ta lähenes Samile vaikselt, üks õlg ees, ainult tasa jõrisedes — ning siis äkki kostis pöörane larin, küünte krabin ja hammaste plagin. Sami rabas meeleheitlikult korraks veel küüntega oma toa ust, kuid seal kas polnud kedagi kodus või magati kõvasti. Ja siis vajus ta ulgudes Illimarist mööda, kuna Kähri vaikides ja Milli tulise klähvimisega ta kannul kihutasid. Kui Illimar uksele jõudis, nägi ta, kuidas Sami häbistatuna eemale põgenes, Kähri aga mornilt maja ees seisis, suunurgas veel tuust vaenlase kõrbenud karvu. Ja ta valvas seal tükk aega, nagu osutades, et tema on siin majas see õige peremees, too märjas pleekaias lõmitaja aga kesteab milline vööras hulgus.

Kuid sellega oli ka Sami hirmuvalitsus eeskojas lõplikult murtud. Ta usaldas seal ainult veel oma inimeste kaitse all vabalt liikuda. Ja ometi oli ta Kährist isegi suurem.

Seesuguste väikeste ja vähem väikeste sündmustega möödusid siin need vihmased päevad. Mõis elas küll oma endist elu, kuid ta näis nüüd päris kaugel olevat. Ainult kuivatusrehe korstnast tõusev suits osutas, et seal Mark-Jaan ja Avvus-Jaan oma ametis olid. Ja kui mõisa tagant, üle aida kõrge katuse, paks suitsujuga tõusis, siis teati, et ka viinavabrik oli tegevust alustanud. Muid uudiseid mõisa elust kuuldi aga peamiselt isalt, kui ta lõunaks või õhtuks koju tuli, tihti läbimärjana. Ja ega needki uudised seesuguse pahura ilmaga kesteab mis olnud.

Sellises üksinduses oli iga vööras teretulnud. Ega mõni mehe-

mühakas, kes ilmus lõunatunnil oma moonatähega, küll suuremat ajaviidet pakkunud, kuid ukselinki ta ikkagi soojendas. Seevastu oli mõni naisinimene häärberist või mujalt, kes tuli pitsimustri või mõne muu hädatarviliku asja pärast, otse sündmuseks. Siis istuti ja vadistati iidamast ja aadamast. Oi jah, eks see elu ole ikka igav küll, aga eks kuule ka ühte ja teist, kes ikka kellega mehkeldab või kes kelle peale viha kannab. Seesuguseid uudiseid isalt igatahes ei kuuldud! Lisaks said koerad uriseda, mida küll valjult taltsutati, ja pärast võõraid lõhnu nuusutada, millest mõned olid huvitavad, teised aga hoopis tühised.

Kui aga saabus Härja-Kaanu, oli see juba Illimarilegi etenduseks. Suvel teda palju mõisas ei nähtud, aga kui viinavabrik käis, oli temagi püsivalt kohal. Sest seda pooltsadat nuumhärga, kes seal vabriku kõrval erilaudas praaka ahmisid, ei võinud Kaanuta kujutledagi.

Nii nähti kord ühel õhtupoolikul pikavõitu räbalais meest akendest mööduvat. Ema ja tädi tundsid ta kohe ära ja teadsid ka, et ta nüüd siia tuleb. Kuid nähtavasti kõhkles ta kaua, sest kulus enne tükk aega, kuni ta pastelde kobinat ukse tagant kuuldus. Ja sealgi tammus ta veel mõne aja, nii et ema ja tädi ootusest juba turtsuma hakkasid ning koertegi urin väsis. Igatahes see võõras ei koputanud, selle asemel praotas ta kaks-kolm korda ukse ja sulges jälle, et oma tulekust märku anda. Alles selle järel astus ta sisse. Kuid ta ei lausunud esiotsa veel midagi, vaid pööras selja toa poole ja pani oma märja mütsinässaka, mille oli juba eeskojas peast võtnud, otse läve kõrvale põrandale. Alles siis pöördus ta uuesti, vaatas kõik toasolijad ükshaaval läbi ja ütles siitmaja rahvale terejumalime.

Sel ajal tuli koeri otse käsitsi taltsutada, sest seesuguse välimusega külalise vastu olid nad eriti tigedad. Kui aga lõpuks rahu oli majas, lausus ema:

«No astu ligemale, Kaanu, ja võta istet.»

«Ei ma tule ühti,» vastas võõras. «Ma nii porine ja alatu. Määrin puhta põranda ära ja puha.»

Võttis seletamist, enne kui Kaanu usaldas ometi ukse kõrvale pingi servale toetuda. Ja seal ta nüüd istus, ning keegi ei rutanud jutu alustamisega, teades, et Kaanu üldse kõigeks palju aega vajab. Ema keris rahulikult lõnga, niks pihus, ja tädi mõõtis mingisuguseid lappe, nõõpnõelad huulte vahel. Kuid nende nägudest paistis, et nad ometi seda algust ootasid.

Kaanu kõneained polnud küll väga mitmekesised. Suure osa ajast keerlesid ta mõtted Tartu oostellungi ümber. See oli juba tema kaubas maha tehtud, et ta sinna igal aastal võis minna ja seal igakord kolm päeva olla. Juba varakult sidus ta moonakoti rihmaga selga ja asus teele. Nii astus ta öö läbi seda kolmekümne-verstalist maad ja tuli niisama jalgsi tagasi. Ta oleks võinud küll ka ühes muu rahvaga sõita, sest ikka oli minejaid, kuid mis kindlam, see kindlam. Ja igal aastal kogus ta seks teekonnaks kolm rubla raha, millist kassat hoidis sängi jala all. See panipaik oli ta suureks saladuseks ja igale vastutulijale ta seda kuulutama ei läinudki. Andis ainult mõista, et on, aga kus on, seda polnud maailmal vaja teada. Nii et ta reisikassa asukoht oligi ainult poolele mõisale tuttav. Noh, ja selle kolme rublaga ta siis laiendaski linnas oma silmaringi. Kõik kolm päeva veetis ta näitusel ja vaatas sealgi peamiselt väljapandud härgi. Kuid selle eest oli tal neist siis ka terveks aastaks jutustada. Nii härgadest enestest, üldse näituse imedest ja muistki asjust, mis tal sel teekonnal juhtunud.

Oostellungijutud olid üldiselt rõõmsad, kuid nende kõrval vaevasid Kaanut ka murelikud mõtted. Need keerlesid ta naisevõtmise ümber. Oli tulnud kord sihuke mõte ega pääsenud sellest enam: näe, teistel on naised, aga sinul ei ole; miks pole sinulgi? Ja siis asus ta asja kallale: ostis sõrmuse, laenas tuttavailt rõivaid ning käis kosjas. Laenas igakord ikka uue mehe käest, sest — «ega ma lind ole, et samu sulgi kannan!» Kuid juba hakkasid kõik paslikud pintsakud moonakülades lõpule jõudma, aga naist ta ei saanud. Ja ometi oli ta nii hea mees, nagu isegi teadis. Ning neis asjus käiski ta Illimari ema käest nõu küsimas. Oli juba nii juhtunud, et nad teineteist väga usaldasid.

Nüüd istus Kaanu esiti täitsa tuima näoga, siis hakkas sinna ikka lõbusamaid jooni ilmuma, ja lõpuks muheles ta nõnda omaette, et suured hambadki paistsid. Ta mõtleb nüüd oostellungile, arvati, sest naisevõtmise-mured ei pane naerma. Kuid seekord eksiti. Kaanu vaikis veel ja pahvatas siis ilma mingi sissejuhatuseta:

«Nüüd on mul kreisi pealt kaetud mammi mastis!»

«Tohoo!» imestas Illimari ema. «Kes see siis on?»

Küllap ta asja juba teadis, kuid ta etendas uudishimu. Ja see just meeldiski Kaanule.

«Jaa!» mõõnis ta tähtsalt. «Ega minagi seda päris muidu

teada saanud. Kümme kopikat pidin mustlasemoorile maksma, siis alles ütles. Ja seda väärt see oligi.»

Illimari ema ja tädi Liisa näisid põnevusest otse põlevat.

«Noo!» hüüdsid nad. «Siis pidi uudis tõesti oma hinna vääriline olema!»

«Ega ta odavam olnudki,» mõõnis jälle Kaanu ja seletas siis: «Vaata, kui mustlased toona mõisas käisid, siis mõtlesin: kui pole mujalt abi tulnud, ehk siis nemad aitavad. Läksin teadmanaise juurde ja eks ta õelnudki. Ütles ikka, et ilus on ja jõukas on, kelle sa saad. Mõtlesin siis, et eks ole ilusaid ja jõukaid muidki maailmas, kuidas teda teiste hulgast ära tunda? Aga vaata, üks tundemärk tuli veel meelde: ja kari lapsigi omast käest kaasa tuua. Hakkasin siis ümber vaatama. Noh, neid, kellel oli üks või kaks, neid ju oli, aga et terve kari, vaat seda ei olnud. Siis aga pistis otsekui naaskliga pähe: see ju Laka-Leena, kesse muu! Nelja olen näinud, aga vahest on tal neid veel rohkemgi. Ja või mulle siis otse pärisperemehe karja vaja, jätkub kantniku omastki. Noh, egas muud, läksingi kosja. Pintsak polnud seekord küll suurem asi, sain selle Luut-Karla käest. Eks ta olnud jälle kõrtsis kere peale saanud ja pidi nüüd kolm päeva pikali olema ning mina käisin tema eest karjas. Noh, tasuks laenas mulle kosjakuue. Kehva see oli, aga passis, nagu passisid kosjaasjadki, nii et paremini ei või passidagi. Küll Leena esiotsa imestas ja naeris, aga päri oli. Iseäranis veel siis, kui talle mustlase loo ära seletasin. Et kui akuraat see moor selle asja ette ütles ja et selle vastu enam keegi ei või panna. Ning nüüd on see kindel nagu aamen kirikus!»

Tädi Liisa kippus Kaanu jutu ajal kangesti naerma, aga ema oli päris tõsine.

«No siis on ju kõik korras,» ütles ta. «Ainult kuidas selle «karjaga» on? Eks ta ole pisut nagu paha?»

«Seda n'd küll,» oli Kaanu isegi nõus. «Aga või siis igaühel neid papasid omast käest võtta. Näe, ega minul endalgi olnud ja ega olla Leenalgi olnud, nagu kuulda. Aga läbi oleme saanud. Peaasi, et inimene ise on hea ja ära kannatab. Ja mina olen hea.»

«Ei selles kahtle keegi, et sa hea oled.»

«No see on kindel! Headusega olengi siiamaale ära elanud ja hinges püsinud. Eks ole elu jooksul ikka ühte ja teist juhtunud, ning vahel oleks veel kesteab kuidas läinud, kui headus poleks appi tulnud. Näe, toonagi, kui läksin oostellungile ja peatusin

seal Kükita kõrtsis ning leti nurgal oma leivakoti lahti lõin, eks kippunud siis lihunikud mulle kallale ja norinud tüli, ikka ühteviisi ja teistviisi. Mina aga kuulasin ja, kui juba küllalt sai, siis ütlesin ainult: «Teie sööge või mannat, kuid jätke vaga hing rahule!» Heh, ja mis nad vastasid? Midagi ei vastanud, ütlesid ainult omavahel: «Mis sihukese tobuga rassidagi!» Mulle aga ükskõik, tobu või mitte tobu, kui ainult õelust su hinges pole. Ja õige hõlma ei hakka keegi.»

Nüüd kaldus kõnelus mitmesugustele mõttemõlgutustele, mis Illimarile enam huvi ei pakkunud. Ja kui needki läbi olid, jäid kõik vait. Kähri, kes oli enne Kaanule nii kuri olnud, laskis tal nüüd juba oma kuklatagustki sügada. Kuid see sügamine näis ainult ajaviiteks olevat ja Kaanu ise midagi hoopis muud mõlgutavat. Ja sellepärast küsis Illimari ema, kui oli juba tükk aega kulunud:

«Ei tea, kas Kaanul veel muud asja ka oli?»

«Oleks ju olnud,» vastas Kaanu, «kuid aida-saksa ennast ei paista kodus olevat.»

«Mis sul siis just tema juurde asja?»

«Näe, siia pahemale õlale lõi roosi. Ei kao ega kao ära. Ja tema oskab seda kuntsi. Oleks palunud aidata.»

«Kust sa siis säärase häda said?»

«Ehmatus, mis muud. Näe, toona, kui hakkasin oostellungile minema ja läksin sängi jala alt raha võtma, äkki ei olnudki seda. Mul läks otsekui tuline ora läbi südame. Tõstsin teise jala üles — ja jälle ei olnud. Mul oli ikka kuumem. Kergitasin kolmandatki — ikka ei olnud. Ja mul juba päris kuum olla. No viimaks neljanda alt leidsin. Tea, kas olin ise ära unustanud, või mis. Aga näe, päris läbi kupatas. Ja kui siis pärast otse linna ligidale jõudsin, tulid ikka needsamad lihunikud vastu ja ütlesid: «Ära minegi edasi. Tänavu oostellungi ei ole. Näe, meiegi sõidame tagasi.» No siis võttis see mu päris jalust maha. Alles pikapeale toibusin ja läksin ise vaatama. Ja eks olnudki koerad valetanud. Aga näe, missuguse vea sain külge!»

Ema hakkas naerma:

«Need on selleks liiga vanad asjad. Oled hiljem külmetanud või midagi muud. Aga kes teab, kunas t e m a tuleb, ei sa jõua teda ära oodata. Kuid vahest võin mina aidata, tunnen ka pisut seda asja.»

Kaanu kahtles küll:

«Tea, kas oskad just akuraat neid sõnu ja kirju —? Kui tema ikka ise teeks —?»

Kuid ema valmistas juba sooja sideme ja otsis tüki sinist suhkrupea paberit. Siis kooriti Kaanu õlg kaltsudest paljaks. Seal õhetas tõesti nagu punane plarakas. Ema hakkas juba paberit sellele seadma, kui Kaanu äkki hirmunult hüüdis:

«Kirjad unustasid ära!»

Nüüd ei aidanud emal muu, kui tõi suure puusepa-pliiatsi ja hakkas sellega paberile roosikirju tegema. Ta mõtles väga tõsiselt ja tõmbas risti ning põiki jooni. Kui arvas neid küllalt olevat, uuris veel paberit ja jäi sellega rahule. Siis asetas paberi roosile ja sosistas natuke aega midagi arusaamatut. Kaanu vahtis kartliku hardusega ta suule. Selle järel pani ema sideme kohale ja ütles:

«Pea nüüd meeles, et sa teda lahti ei tee. Lase olla just niisama soojalt, nagu on. Muidu ei mõju sõnad ega kirjad midagi.»

Nüüd oli Kaanu lõpuks oma asjadega valmis. Ta tänas kümmet kanti ja hakkas siis minema. Illimar ruttas tagatuppa, kus pääses aknale lähemale. Kaanu astus parajasti pleekaeda. Ta hoidis vasakut õlga aukartusega, nagu oma keha väärtuslikemat osa, sest seal olid sõnad ja kirjad peal. Et teda kauemini näha, selleks ronis Illimar jälle aknalauale ja surus nina vastu ruutu. Jah, Kaanu läks põiki üle pleekaia, põõrdus siis maanteele ja kadus lõpuks aida nurga taha. Tibas peent, halli vihma.

Eestoast kostis ema ja tädi naer. Ja Illimarilegi oli Kaanu küllalt nalja teinud. Ta ei saanud küll kõigest täitsa aru, kuid mõni asi oli väga lõbus. Nii jäi Kaanu kosjalugu mitmeti tumedaks, aga raha otsimine sängi jalgade alt oli enam kui naljakas. Seda maksaks eneselgi katsuda, kuigi tead, et seal midagi ei ole!

Suured inimesed näisid aga nalja ja nalja vahel vahet tegevat. Üks oli nali, mis selleks otse õeldi ja mille puhul ka kohe naerdi. Teised naljad tulid nagu kogemata, ütleja enesegi tahtmata, ja nendele naerdi ka alles siis, kui ütleja oli ise juba eemal. Kaanu naljad kuulusid kahtlemata viimaste liiki.

Illimar pilutas silmi, püüdes näha läbi halli vihmase õhtu. Kuid seal polnud õieti enam midagi näha.

23

Kolm ööd-päeva oli käre külm valitsenud. Esimesel päeval oli vaikne, kahutas rööpalised teed krõbedaks ja tõmbas lompidele jääkirme peale. Teisel päeval lõõtsus jäine tuul üle majade, nii et ära pista ninagi välja, kui võid vähegi sees olla. Kolmandal oli küll jälle vaikne, kuid juba päris talve pakane, nii et inimesed lõplikult kasukad esile otsisid. Kõik see öeldi väga varajane olevat.

Alles neljandal päeval tõmbus külm tagasi ja kahvatu päikegi tuli jälle nähtavale.

Sel päeval hakkasid Illimari ema ja tädi Liisa kangaspuid üles seadma. Nemadki ütlesid seda tänavu varem tegevat kui muidu. Vana Hirm tuli neile appi ja aitas rasked küljepuud, kammelaadi ja poomid pööningult alla tuua ning püsti panna. Selle järel hakkasid nad ise selle värgi ümber nagu sipelgad sekeldama. Asja nad ju tundsid, aga mõttevahetusi ja nõupidamisi oli siiski.

Kõige selle juures ribeles neil Illimar ühes koertega uudishimulikult jalus. Kui seda juba tükk aega oli kestnud, ütles ema:

«Illi, sa mine õige välja. Näe, ilmgi on ilusaks läinud ja sina pole enam mitmel päeval värsket õhku saanud. Jõlgud muudkui oma koerakarjaga jalus!»

Muul ajal poleks Illimar oodanudki sellist käsku. Nüüd pidas teda küll veel uudishimu kinni, kuid teiselt poolt oli ta ka juba küllalt näinud. Ja lõpuks tuli niikuinii ema sõna kuulata, tahtsid sa või mitte.

Talle aeti Karla vana kuub ja üldse soojemad rõivad selga ning saadeti siis välja. Ema ütles veel uksel:

«Kõnni nüüd ilusti siin maja ees teel. Ja hoia, et sa jääle ei lähe ega ennast ära ei külmeta!»

Ilm oligi sellise aastaaja kohta väga ilus. Päike ei soojendanud küll kuigi palju, kuid ta oli igatahes näha. Õhk tundus nii kuiv ja klaar, et otse lust oli seda hingata. Koerad rõõmutsesid kõigest sellest nõnda, et pistsid suure kärinaga teineteist taga ajama. Ja Illimarigi tuju oli hea, hoolimata võõrast kuuest, mis tegi ta kohmakaks.

Ta mäletas veel ema käsku ainult maja läheduses jalutada. Ja esialgu oli siingi küllalt huvitavat. Nende koopasse oli hiljuti kartuleid toodud ja vankrirattad pori kõrgele üles keeranud. Nüüd oli see nagu rauaks tardunud ja värviltki tumeruskeks tõmbunud. Rööpad aga valendasid jääst. Selle all oli esiti küll vesi olnud, kuid siis ära auranud, ja nüüd oli kohrus jää lumivalge. Illimar astus rööpa kõrval ja tagus saapakannaga jääd. See purunes kriginal ja klirinal nagu õhuke klaas. Ning sellest häälestki kostis talve esimene rõõm.

Rohi kahel pool teed oli pakasest tuhkjas, puud aga kõik raagus. Ja kus kogemata oligi veel lehti otsa jäänud, seal olid nad mustad ning krabisesid nagu paberist. Ainult pihlakas linnumaja otsa juures oli veel marjadest punane ja seal sädistas trobikond varblasi.

Kui aga Illimar kartulikoopa tagant välja jõudis ja ülemist järve nägi, ta otse jahmatas rõõmsast üllatusest. Kogu järv oli läikivas jääs. Ta ruttas jooksujalu selle poole, ja järve ilu aina kasvas. Mõned kohad sätendasid päikeses nagu ilusaimal suveilmal. Randa jõudes haaras Illimar maast kepikese ja heitis järvele. See libises kergelt keereldes ja kõrisedes kuni kõrkjateni. Siis kangutas ta suure kivi ja viskas niisama minema. See langes raksatades jääle, purustades pisut selle pinda, kuid kar-

gas siis üles ja libises kaugele eemale, kuna jää klirises ning vongus.

Nõnda kive pildudes oli Illimar otse jää äärde jõudnud. Ta pani ühe, siis teisegi jala jääle ja jäi esiotsa liikumata paigale. Paljas selline jääl seisminegi oli juba lõbu. Siis lõi ta kordamööda jalgu maha ja trampis lõpuks mõlemaga. Jää oli kõva ja kandis teda. Ta läks libistumisi mõned süllad edasi ja trampis jälle. Nüüd kumises ja vongus jää ning õõtsus pisut. Ja Illimarile tundus, et see varajase jää hääl on ilusamaid maailmas.

Siis nägi ta koeri maanteel seisvat ja kõhkleval pilgul teda vahtivat. Ta hüüdis neid ja nad ruttasid kohe ta poole. Kuid nende jääl jooksmisest ei tulnud midagi välja. Milli libastas, sattudes esimeste käppadega jääle, ja sai enese veel õigel ajal tagasi tõmmata. Palju pahemini läks aga Kähril. Ta hüppas kohe kõige nelja jalaga jääle ega pääsenud nüüd enam edasi ega tagasi. Kui ta nõnda seal rumala näoga seisis, hakkasid kõik ta käpad eri suundades libisema, ta keha vajus veidralt rõõtsakile ning ta nägu muutus veelgi rumalamaks. See oli nii naljakas, et Illimar kõva häälega naerma ja käsi vehkima hakkas. Kuid selle juures kaotas ta ise tasakaalu ja kukkus istuli. See oli alles prantsak, nii et jää hoopis teisiti vongus ja teravad mõrad igasse suunda jooksid. Kui ta enese jälle jalule upitas, oli Kährigi suutnud juba randa roomata. Kuid jääle ei katsunudki nad enam tulla. Kähri seisis juhmilt-mõtliku näoga ühel kohal, Milli aga jooksis mööda rannajoont edasi-tagasi, niutsus ja väristas reisi.

Illimar liikus aeglaselt edasi, vaadeldes teraselt kõike, mis teele sattus. Siin oli jääs äkki rida valgeid täppe, nagu oleks keegi herneid ribu-rada maha poetanud. Illimar kükitas nende juurde ja uuris neid. Kuid ta ei saanud mingit selgust. Siis tõusis ta ja hakkas kannaga kopsima. Jää purunes täpi kohal, kuid seal polnudki muud kui tühi auk, õhumull. Teises kohas oli roigas vee peal hõllunud, nüüd aga nii kõvasti kinni külmunud, et seda enam miski jõud lahti ei saanud. Ja siis jõudis Illimar kõrkjateni. Ülemine järv oli üldse väga madal ja üksnes tammi ees leidus sügavamat vett. Suur osa temast oli ainult nagu üleujutatud luht ja lugasid ning muid veetaimi ulatus kõikjal ta pinnale. Oli nii imelik nüüd nende kõrkjate keskel minna. Siia olid nad jäänud, nagu juhtusid olema, ja jää oli nad sellesse asendisse tinutanud.

Äkki meenus Illimarile midagi: kõrkjad ja pääsukesed! Kuhu olid pääsukesed jäänud? Siin nad mõne aja eest olid ja nüüd ei ole neid enam. Öeldi küll, et nad olevat kuhugi soojale maale lennanud, kuid kes on seda näinud? Seevastu räägiti teistki lugu. Kui jõuab sügis ja ilmad lähevad kurvaks, nii et enam mingi laul ei aita, siis päärivad pääsukesed mõne aja kõrkjate kohal, maitsevad nende musti ladvatutte ja jäävad sellest uniseks. Nad lööbad mitmekesi ühte, laskuvad vette, võtavad seal kõrkjajuurtest kinni ja magavad talveund, et kevadel uuesti välja ilmuda. Ning seda on mitu inimest ise oma silmaga näinud, kuidas nad seal kobaras koos on. Selles loos oli midagi ilusat ja salapärast, kuid miskipärast ka kurba.

Illimar laskus kõrkjate vahele ja püüdis põhja piiluda. Vesi oli küll väga tõmmu, kuid pisut ikkagi paistis. Seal valendas kõrkjavarsi ja muidki veetaimi, kuid lõpuks kadus kõik läbipaistmatusse pimedusse. Ja nii kaugele kui nägi, polnud pääsukesi kuskil.

Illimar istus jääl ja mõtles. Vee sügavus näis olevat läbi ja läbi surnud. Kus olid nüüd kalamaimud ja puruvanakesed? Jah, kus olid nüüd nemadki? Kas olid nad veelgi paksemad talvekasukad selga tõmmanud, kraedki ninale kiskunud ja põõnasid nüüd põhjalikku talveund? Nende mõistuse juures oleks seegi mõeldav.

Saamata vastust oma küsimustele, jätkas Illimar teed. Nüüd oli ta tõelisest järvest juba üle jõudnud. Algas soine ala, kus paiguti laiusid veel suured lombid, paiguti tõusid aga hallid mättad raagus pajupõõsastega. Muul ajal ei võinud siin keegi liikuda, kuid nüüd oli kõik kuiv ja kõva, nii et kõmises. Võis lasta huupi üle laugaste ja mätaste, kuhu aga tahtsid. Ja see võimalus tegi rännaku salapäraselt veetlevaks. Olid nagu tundmata maade avastaja.

Illimar jõudis ojani, mis vingerdas Soevariku-taguseist metsadest ja suubus järve. Siin oli juhtunud sedasama, mis rattaröobastelgi. Ojalegi oli jää tulnud, siis aga vesi laskunud ja jälle teine ning kolmaski kord jääd tulnud. Nüüd valendasid need kohrus jääkorrad nagu mitmekordsed aknad. Nad olid ise murdunud ja veel ilusama kõlinaga murdusid nad Illimari kepi all. Kõrinal jooksid tükid kahe jääkorra vahel, nagu oleks seal keegi väikeste ratastega sõitnud. See oli mäng, mida poleks osanud ette aimatagi.

Siin-seal oja läheduses oli kõrgemaid kühmusid nagu soosaari, kus kasvas suuri emaleppasid. Nüüd olid nad raagus ja hallid, ainult okstele jäänud käbid andsid neile paiguti liillakasruske varjundi. Nendegi juurde ei tulnud harilikul ajal keegi ja nad olid salapärased oma üksinduses. Oli täitsa vaikne, ei laulnud enam ainuski lind ega kahisenud leht. Ja taevaski ülal oli nii surnud-hall, kuigi ühes kohas päikese kollakas sõõr tast veelgi läbi paistis.

Illimari südant ahistas pisut see üksindus ja vaikus. Teda rahustas ainult aeg-ajalt üle õla kodu poole vaatamine. See näis ikka veel nii lähedal olevat. Ei varjanud teda nüüd puud ega takistanud vesi tagasiteed. Sügisene lagedus tegi kõik ligidaseks.

Illimar läks üle oja ja hakkas siis Härravariku nurmenõlvale lähenema. Otse selle all oli jälle tükk siledat jääd. Seegi oli nii kõva, et peal kandis. Siis aga paistis Illimarile, nagu oleks selle all ometi midagi valget liikunud. See üllatas teda nõnda, et ta esiteks seistes ja siis kükakil vaatlema hakkas. Lombi servas kees väike allikas ja liivakübemed liikusid lakkamata üles ning alla. Vesigi oli siin hoopis selgem kui mujal. See oli nagu elutukse looduse surnud riigis, tsipake mängu ta morni tõsiduse keskel.

Illimari huvitas see nii, et ta omalt poolt rusikaga jääle löi. Ja kohe võttis liivakübemete tants hetkeks teise kuju, kuid ühtlasi näis, nagu oleks lombi põhjamudagi liikunud. Ta löi veelgi kõvemini — ja siis tõusis midagi tumedat, kuid kindlasti elavat läbi muda. Illimar ehmus nõnda, et mõne sammu eemale hüppas. Siis aga lähenes ta ettevaatlikult uuesti ja põrutas juba jalaga jääle. Ning nüüd nägi ta, kuidas kellegi küürud ja käpad segastuvas vees uniselt liikusid. Mis imet — need olid ju konnad! Siis siin magasid nad oma talveund! Kuid see uni polnud ometi veel nii raske, et jää põrumine poleks neid äratanud.

See leid lõbustas Illimari. Konnad polnud ju küll kellegi meelepärased loomad. Kuid nad olid nüüd jääkaane all kinni ega võinud midagi teha. Seal ringutasid nad uniselt ja pahandasid hääletult, et nende rahu rikutakse. Tea, kas nende silmad unejuhmuses üldse midagi seletavad; kuulevad ainult põrinat kõrvus ja on hädas nagu luupainaja all!

Kui Illimar konnadest juba küllalt ja need temast enam kui küllalt olid saanud, jätkas ta oma teed. Ta oleks Soevariku ja Lülletemäe vahelist orgu mööda vahest veel edasigi läinud, kuid just see Lülletemägi ühes pime-härra hauaga hakkas teda

kohutama. Kui metsad muidu oli läbipaistvad, siis mustas Härravarik ikka veel salalik-süngelt. Ja Illimar pöördus tagasi.

Nüüd tuli ta järve teist poolt pidi. Jälle oli segamini selgeid jäävälju ja veeheinte ribasid. Ning see oli nagu loodud vissilaskmiseks. Heinasel kohal võttis Illimar hoogu ja tuli siis vihinal üle sileda osa, nii et kannarauad jääd kriimustasid. Kuskil sattus ta üksikule heinatutile, lendas pikali ja lohistus siis, pea ees, järgmise heinaribani. Pisut ehmatav ja valus ju see kukkumine oli, kuid seda huvitavamaks läks. Paiguti vongus ja mõranes jää jälle nii ilusasti, nii et ta joostes rohkemgi trampis kui tarvis.

Kui ta lõpuks ülemise ja keskmise järve vahelisele tammile lähenes, oli ta oma hoost otse higine. «Hoia, et sa ei külmeta,» oli ema öelnud. Külmetamise asemel oli tal enam kui soe. Kuid ema oli midagi ka jääle minekust kõnelnud? Nii see küll oli, kuid ta mõtles vist, et jääl võib külmetada. Ja kui nüüd ometi ei külmetanud, siis on kõik korras.

Kähri ja Milli seisid äkki sillal, otsekui maa alt tõusnud. Kes teab, kus nemadki olid käinud, sest nad lõõtsutasid kangesti. Kuid ühtlasi rõõmutsesid nad Illimari saabumise üle nii, et ta najale püsti karglesid. See päev oli neile kõigile väga lõbus!

Nad seisid parajasti tammil ja kavatsesid koju minna, kui äkki üks asi Illimari tähelepanu köitis. Vesi oli küll kõikjal jääs, kuid tammi all jooksis ta siiski. Illimar vaatas üle tammiotsa alla: jah, seal langes endiselt too ruske juga, kuid selle ümber kividel ja puuokstel valendasid kõige imelikumad jääkühmud ning -purikad. Ja neid ei võinud ta ometi lähemalt uurimata jätta!

Ta läks pisut tagasi ja laskus siis allika kohalt alla. Koerad järgnesid talle kõheldes, hoidudes ebausklikult jää eest. Siinne allikas sulises endises vabaduses, kuid ta ees kividel olid juba suured jääkamakad. Illimar pöördus tammi otsa poole ja ronis seal nii kaugele kui pääses. Kõik veelähedased kivid olid jää all. Vesi oli neil külmil öil lakkamata neile pritsinud ja siis tardunud. Mõnes kohas moodustas nüüd jää nagu kaari ja sildu üle kivide ning vesi jooksis neis nagu truupides. Kõige ilusam oli üks ümar kivi, mida ümbritses suur jääkoor. Selle koore ja kivi vahel pulbitses vesi nagu klaaskupli all. Ja samuti olid imeilusad pikad jääpurikad, mis laskusid longus haavaokstest kivideni. Nad sätendasid ja peegeldasid liikuva vee vastuhelke. Kuid nii ilusad kui nad olidki, Illimar poleks

jätnud neid ometi murdmata, kui oleks juurde pääsenud. See oleks jälle oma lõbu olnud.

Ta istus seal kaua. Ta oli ikka veel higine, ja külmad kivid ning jahe tuuletõmbus tammi alt tundusid nii head. Alles pikapeale väsis ta sellest vaatlusest ja jäi nagu uimaseks. Ta tõusis ja hakkas aeglaselt minema. Milli väristas jälle reisi ja tal endalgi polnud enam soe.

Kui nad koju jõudsid, askeldasid ema ja tädi ikka veel kangaspuude kallal. Kaadervärk ise oli küll juba ammu püsti, kuid lõime poomile panek ja niitest ning soast läbitõmbamine võttis päratu aja. Ja sellepärast polnud neil ka mahti Illimarile palju tähelepanu pöörata.

«Kus sa käisid?» küsis ema ainult möödaminnes.

«Niisama,» vastas Illimar.

«Ega sul ometi pähe tulnud koertega järvele minna? Ega see jää veel kanna.»

«Ei läinud koertega.»

Sellega lõppeski aruanne. Illimar tundis enese väsinud olevat ja heitis tagatoa vanale sohvale.

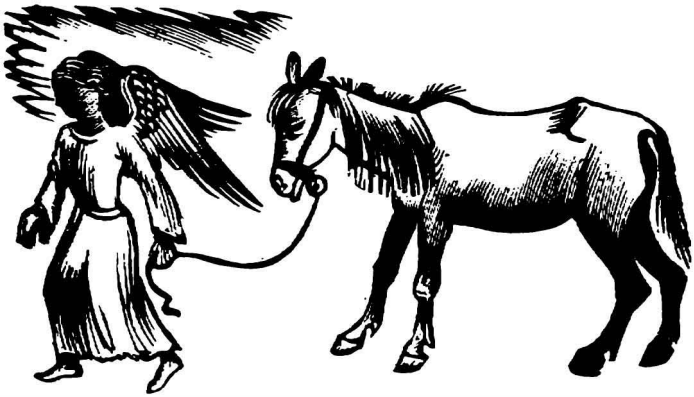

24

Illimar magas nüüd eestoas. Karla oli nädalate kaupa koolis ja tema voodi oli vaba. Kui ta aga vahel koju tuli, siis asetati Illimar tädi Liisa kõrvale. Ta enese voodigi oli ruumipuuduse pärast välja viidud.

Sel õhtul tundis Illimar enese väga unise olevat ja läks sängi, enne kui teda saadi sundidagi. Nad askeldasid lambi valgel ikka veel kangaspuude juures, otse siinsamas ta kõrval. Ta kuulis ka, kuidas Liisa veel samal õhtul soaga esimesed hoobid andis. Kuid kõik see ei huvitanud teda enam sugugi.

Uni tuli, nagu ta ikka tuleb. Seda võib võrrelda tumeda pilvega, mis su üle heidetakse, või sügava kaevuga, millesse sa langed. Vahel aga pole millekski mahti, ainult nagu must kott vajub üle pea. Ja juba sa magad. Ning see on kõik.

Hulga aja pärast ärkas Illimar mingist vastikust tundest. Tal oli väga kuum, ta liikmed olid higist niisked ja tal oli janu.

Kuid ta ei virgunud ometi seevõrra, et oleks kõigest sellest täitsa teadlikuks saanud. Ja sellesse poolunne jäi ta tükiks ajaks. Tal oli tundmus, nagu oleks ümber valitsenud mingi ähmane valgus ja keegi talle otse näkku vahtinud. Ta looskles hirmunult edasi-tagasi, sirutus välja ja tõmbus imepisukeseks kokku. Kuid pikapeale läks see nii raskeks, et ta kõigest jõust püüdis ärgata.

Lõpuks suutiski ta silmad avada, kuid ei näinud ometi palju. Tuba oli tõesti täis seda ähmast helendust, sest kuu paistis pilvises taevas, ümber tohutu sapisõõr. Kuid see valgus oli nii ebamäärane, et rohkem segas kui valgustas. Vähemalt Illimari silmad ei seletanud selles midagi.

Nii lamas ta jälle tükk aega kinnisilmi. Ja siis tundis ta, et miski tema hingamist takistab. Ta tõmbas sügavamalt õhku, ja siis kostsid rinnast imelikud hääled, nagu väikeste pillide helid, mis ikka nagu mingi mullide lõhkemise kombel lõppesid. See oli vastik, ja mida rohkem ta katsetas, seda vastikumaks läks. Ning lõpuks kasvas sellest hirm — surmahirm.

Illimar ei mäletanud kunagi olevat tõsisemalt haige olnud. Kuid ta teadis, et on raskeid haigusi ja et need toovad surma. Surm aga oli midagi kohutavat. Ja nüüd arvas ta enese selle lähedal olevat.

See mõte virgutas teda nõnda, et ta istuli tõusis. Ei, see polnud uni ja ta rinnas kõrises endiselt ning hingamine oli valus. Nüüd pidi midagi tegema, muidu on see käes! Vähemalt ei talu ta üksinda seda kohutavat hirmu!

Ja ta hakkas kisendama, ta hüüdis esiti huupi, siis ema, isa ja tädi ning siis jälle huupi. See pidi olema väga ahastav hädahüüd. Kuid imelik, ta kuulis küll kuskil ümbruses magajate hingamist, ei kuulnud aga ometi enese häält. Ning see ehmatas teda veel enam. See hääle puuduminegi kuulus haigusse. Ta ei suuda enam appigi kutsuda, ainult kähiseb veel! Ja ainsaks võimaluseks jäi tõusta ning teisi kuidagi äratada.

Võib olla, et ta nõnda voodis istudes hetkeks jälle tukastas. Tõusmise ja abiotsimise mõte oli temas igatahes olemas. Aga vahepeal oli ka ometi mingi tühik, millest ta ise midagi ei teadnud. Ta leidis enese vaid kuskil toas, ümber see ähmane valgus. Võib olla oli ta seal juba kaua liikunud. Ja nüüd ei teadnud ta enam, kus oli. Ta istus mingil kitsal lauakesel, peaaegu põrandal. Ta kõrval oli teine samasugune laud, aga kui ta tahtis sellele toetuda, vajus seegi alla. Samal hoobil muutus miski ta

pea kohal salapärase kahina ja sahinaga, nagu oleksid varblased läbi kanepi lennanud. Ta toetus kolmandale lauakesele, ning jälle tuli imelik elu ta ümbrusse. Siis katsus ta tõusta, kuid lõi pea mingi takistuse vastu.

Võttis aega, enne kui talle hämaralt selgus, et ta on kangaspuude all. Kuidas ta sinna oli saanud, ta ei mäletanud. Ja ta ei osanud ka välja tulla, põrgates kõikjal puude ning nööride vastu. Ta roomas edasi ja tagasi ning kiskus enese lõpuks kuskilt väga kitsast kohast läbi. Ja siis oli ta äkki vabaduses. Kuid ümber oli ikka seesama ähmane valgus, milles silmad midagi ei seletanud.

Ta liikus vist väga pikkamisi, sest võttis tükk aega, enne kui ta jälle millegi vastu põrkas. Kuid see takistus oli võõras ja talle ei selgunud ikkagi, kus kohas ta oli. Nüüd liikus ta seinaveert mööda edasi, kuid teisedki takistused olid hoopis tundmatud. Midagi säärast polnud ta päeval näinud. Ja tuba pidi väga suur olema.

Võib olla ta vahepeal magaski nõnda kõndides. Igatahes virgus ta sellest, et tema ettesirutatud käsi äkki külma vette sattus. Ta kobas ringi ja tundis, et see oli ukse kõrval olev veeämber. Jah, siin olid ämbri sangad ja siin puudutusest pisut lõgisev raudvang. «Mina olen Illimar,» sosistas ta enesele äkki tasakesi. Siis tundis ta jälle janu, toetus mõlema käega ämbri servadele ja jõi. Ning külm vesi suus äratas ta peaaegu täielikult.

Kuid nõnda seal seistes tundis ta äkki, kuidas midagi sooja ja märga üle ta paljaste varvaste tõmmati. See oli nii ootamatu, et taehmatusest isegi mitte kisendada ei suutnud. Kuid siis selgus talle: siin veeämbri ja ukse vahel oli ju Kähri harilik magamispaik. Tema valvas siin, tema kuulis ja nägi Illimari eksirännakuid mööda tuba! Ning Illimar rõõmutses sellest kaaslasest sõnulseletamatult. Ta kükitas maha ja puudutas käega koera pead. Ja sedamaid tõmbas see jälle keelega üle ta sõrmede, ning pimedast kostis, kuidas ta händ pehmelt vastu põrandat põntsus. «Mina olen Illimar,» sosistas ta uuesti, ning koer näis oma hännapõntsutamisega vastavat: «Ja mina olen Kähri.»

Kõik see vähendas Illimari hirmu, kuid ei kaotanud seda ometi. Ta tõmbas jälle katseks sügavalt hinge — ja endiselt vilistas ta rinnas ning tundus valu. Ja surmahirm hakkas teda uuesti vaevama.

Nüüd aga teadis ta vähemalt, kus oli. Siit oli ainult paar

sammu tädi voodini, ja ilma suurema vaevata jõudis ta sinna. Ta tõmbas tädi vaibast ja sosistas kähinal:

«Tädi, tädi, ma kardan!»

Kuid sel polnud mingit mõju.

«Tädi,» kordas ta ja puudutas Liisat, «ma olen haige!»

Kuid tädi muutis vaevalt oma hingamistki.

«Tädi!» hüüdis Illimar ja raputas teda õlast. «Ma suren!»

Kuid miski ei aidanud. Kõigile Illimari katseile tädi ainult mõmises läbi raske une ja pööras lõpuks näogi seina poole. Ning Illimaril polnud jõudu ega oskust teda äratada.

Seal ta seisis, nutt kurgus. Tädi hingas raskelt tema ees ja tagatoast kostis isa norskamine. Ning talle tundus, et ta mingi väega ei suuda neid üles ajada. Suurte inimeste uni oli raske nagu kivi, ja ta ei ulatunud korralikult nende sängidenigi. Nad sisendasid talle magavatena otse võikust. Võib olla oleks ta suutnud ainult väikevenna äratada, kuid sellest poleks rohkem kasu kui Kähristki.

Nüüd tundis ta ka külma. Ja üleni värisedes hakkas ta jälle oma voodi poole liikuma. Kuu oli küll kadunud ja tuba palju pimedam. Kuid ses pimeduseski oli kergem liikuda kui äsjases ebamäärases õhetuses. Liiatigi oli Illimar nüüd täiesti ärkvel ja teadis, kus viibis. Jälgides kätega telgede küljepuud jõudis ta oma voodini, ronis sinna ja kiskus vaiba peale.

Nüüd oli tuba juba päris pime ja isegi akna nelinurk oli vaevalt näha. Suur mahajäetuse tunne valdas Illimari. Ta tõmbus vaiba all nii kerra, et sõrmed ulatusid varvasteni, ja nuttis. Iga nuukse puhul tundis ta, kuidas rinnas ikka endiselt kõrises. Mõte surmast polnud enam nii hirmutav, kuid ühes enesehaletsusega oli ta seda teravam. Ja Illimar hakkas ise seda süvendama, kaeveldes ikka lähemale sellele kohutavale, millest ta õieti midagi ei teadnud. Oleks peaaegu nagu tahtnudki juba surra. See must, sünge mõte oli nii lähedal.

Siis hakkas ta värisema. Sest ta meelde tuli jälle kõige hirmsam, mis ta üldse teadis. See meenus talle ikka, kui ta miskipärast väga kartis. Ta hoidus sellele mõtlemast, ta lükkas selle kramplikult enesest eemale, et aga kuidagi meelde ei tuleks. Ja siis ta just tuligi!

See oli lugu ühest nülitud, kuid elavast hobusest.

Ja see meenus Illimarile ikka nagu isiklik mälestus. Ta oli seda lugu kaasa elanud ja selles kaasa tegelnud. Ning see oli oma ürguses kõigi õuduste põhi.

Kas ta seda aga tõesti oli kaasa elanud, seda ta ei teadnud. Võib olla oli see juhtunud ammu enne teda ja ta oli kuulnud sellest ainult jutustatavat. Kuid siis oli seegi juba nii varakult juhtunud, et asja teadmine ja enese osavõtt sellest omavahel segunesid. Ja nii elas ta seda ikkagi täiel ulatusel kaasa.

Olid olnud mõisa vahimees ja viinakoja tööline, — kas praegune vahimees ning Saaremaa Riidu? Nad purjutasid vabriku piiritusetagavara juures, nad ise ja vahimehe vana hobune. Kõik olid suured joodikud, hobunegi kaasa arvatud. Aga kui ta oli ämbri piiritust ära joonud, suri ta. Meestel kästi ta raipemäele viia ja nahk maha võtta. Ning nad tegidki seda, ise hirmsas pohmeluses. Kuid järgmisel hommikul aoajal ilmus nülitud hobune karjatare ette. Sealt algas ta igal hommikul veevaadiga oma päevatööd. Ja seal seisis ta nüüdki vaadi kõrval, valmis oma kohusetäitmisele.

Ning Illimar mäletas nii selgesti: oli sinerdav videvik, lumi kiiskas, oli külm. Ta tuli mõisavahelist teed mööda ja jõudis karjatare nurgani, teadmata, kust oli tulemas või kuhu minemas.

Siis nägi ta nülitud hobust karjatare ees seismas. Ta oli nukker ja alandlik, pea esimeste jalge vahel rippu. Ta oli üleni roosa ja lilla, ainult händ oli must. Ja ta paljad hambad valendasid nagu kibedas naerus.

Jah, Illimar oli seda ise näinud, kindlasti näinud!

Aga kui selle mälestuse äratatud jubedus oli tipule jõudnud, vahetus ka mälestus ise. Illimar oli küll ikka veel karjatare kohal, kuid oli õhtu ja ema talutas teda kättpidi. Oli jälle talv ja kõva külm. Kuid lumi maas kiiskas punaselt, sest taevaski oli üleni punane. Jah, see kumendas äärest ääreni, nagu tohutu suur vaskkuppel üle maa. Üks sõna ja sellega seotud hirm jäi Illimari meelde — viimnepäev. Kõik, mis käis enne ja pärast seda, oli ununud. Oli säilinud ainult selle vaskpunase viimsepäeva taeva pilt.

Need mälestused loivisid nüüd Illimari meeles, vaheldumisi ta enese surmahirmuga. Kuid ta polnud enam täiesti ärkvel ja üksikute piltide vahel laiusid pimeduse laigud. Ning lõpuks jäigi ainult see palavikust vapustatud pimedus.

25

Illimar oli mitu päeva haige. Talle joodeti vahel kuuma piima, vahel seoti külmi rätikuid pea ümber. Kuid ta ise ei teadnud sellest palju. Oli ainult väga halb olla. Ema murelik hääl kostis temani kaugelt, nagu läbi une. Ja kui koerad ta voodi äärel püsti ajasid ning ta hõõguvaid käsi lakkusid, siis olid need ühelt poolt küll koerad, kuid teiselt poolt ka mitte. Nad muutsid ennast oma heaksarvamist mööda, pikenesid ja lühenesid ning vahetasid värvi. Ja siis käisid nende pikad hännad nagu imelikud lehvikud mööda seinu. Need käändusid väänkasvudena ümber kappide, tulid kord laest, kord põrandalt ja lehvitasid oma sõbralikke tupsusid otse ta näo ees.

See kõik oli nii naljakas, kuid ka piinav. Oleks tahtnud nagu ärgata ega saanud.

«Ema!» hüüdis Illimar nõrgalt. «Ema!»

«Mis on, pojakene?» kostis kohe ema hoolitsev hääl.

Ta oli siinsamas. ta oli ikka siinsamas olnud.

«Ema,» pingutas Illimar, «ma käisin küll jää peal. Aga koerad ei olnud kaasas.» See näis talle nii tähtis olevat, et seda veelgi pidi rõhutama. «Nemad ei olnud kaasas. Nad jäid kaldale. Ma käisin üksi.»

«No siis on kõik hästi,» rahustas ema. «Peaasi, et nemad kaasas ei olnud. Aga näe, nüüd on nad küll siin.»

Ja tõesti, Kähri ja Milli olid jälle Illimari voodi juures. Otsekui mõistes, et jutt on neist, tahtsid nad end eriti tähelepandavaks teha. Nad ajasid lõuad pärani ja rullisid keeled välja. See pidi nagu nende naeratus olema. Ja siis tõusid nad tagajalul voodi najale, taotlesid keelega Illimari nägu, ning nende hännad käisid väga väledalt kahele poole. See oli suurim sõpruseavaldus, mis nad mõistsid.

Ja Illimar nägi, et need olid jälle päris loomulikud koerad ega mitte need unenäolised, kes olid alles hiljuti tema voodi ümber olnud.

Ta ohkas sügavalt, käänas teise külje ja sirutus välja. Ta tundis enese nii nõrga ja rauge olevat, kuid ometi oli palju kergem kui äsja. Ta sulges silmad ja püüdis veel mõtelda, kuid varsti tuli sügav ning rahulik uni.

Kui ta hulga aja pärast uuesti ärkas, oli toas vaikne ja hämar. Hetkeks olid kõik sealt lahkunud, isegi ema. Ainult vana kell tiksus siinsamas uksepiida taga, aeglaselt ja rahulikult. Siis tõmbas ta nagu rauk kõhatades vasara üles ja lõi kolm põrisevat hoopi. Ta oli nii lähedal, et Illimar veel kaua ta vedru huugavat kõminat kuulis. Selle lainetus nõrgenes hetkhetkelt, minnes nagu kaugemale ja lõpuks kadudes. Ei, nüüd oli ta täiesti vaikinud, pinguta kuulmist kui palju tahes . . .

See kella lähedus ja kõik muugi pani Illimari imestama. Jah, ta ei lamanud eestoas vend Karla voodis, nagu harilikult viimasel ajal. Kuid ka mitte teises toas kappide taga, vaid siinsamas nende ees, vanal vakstuga sohval. Siia oli talle pehme ase tehtud ja ta soojalt kinni kaetud. Seda vahetust oli ta varemgi tundnud, kuid läbi palaviku tuhmilt ja ükskõikselt.

Nüüd oleks nii hea olla, kui mitte nii üksik poleks. Et nad ometi kõik pidid korraga välja minema! See vaikus, mida ei suutnud kella tiksuminegi peletada, muutus kõhedaks. Oleksid vähemalt koeradki kodus! Nendega jutuajamisest pole küll asja, kuid nende juuresolugi rahustaks. Isegi teisest toast kostev küüntekrabin, haigutamine või kirpudepuremine elustaks seda üksindust.

Illimar teritas endiselt kõrvu, kuni kuuliski kappide tagant mingit häält. Kuid see pani ta esialgu ainult jahmatama. Mis see ometi oli — mingi mõmin ja pomin ning liikumissahin? Siis aga selgus talle: seal oli ju väikevend Johannes. Ta nuttis harva ega häälitsenudki palju kõvasti. Kuid vahetevahel ajas ta nagu tasakesi enesega juttu, seejuures oma pisikesi käsi liigutades. Ta võttis huule igemete vahele, tõmbas põse õhku täis ja laskis siis jälle väikese mõminaga tühjaks. Sellest piisas talle ajaviiteks, kas või pilkases pimedaski.

Ja Illimar rahustus. Ei olnud ju Johannesest mingit tuge, kuid ta ometi elas ja oli seltsiks. Illimar omalt poolt kõhis pikalt, teadmata küll, kas väikeveli sellistki julgustust vajas. Kuid see oli talle enesele veel suuremaks rahustuseks. Umbes nii: vaata, me oleme siin kahekesi ega karda kedagi!

Sellal märkas ta mingit valguse vahetust toas. Ja vaevalt langes ta pilk aknale, kui seal hoopis uus nähtus üllatas. Midagi valget keerles aeglaselt ruutude taga, liugles, lendles ja laskus siis alla. Ikka rohkem ja rohkem tuli seda, otsekui põhjatust sulekotist. Ning vahtides selle valge seina lakkamatut vajumist tundus, nagu oleks aken ise ühes raamidega aina kõrgemale ja kõrgemale tõusnud.

See oli esimene lumi!

Väljas näis ilm nagu valgemaks muutuvat, kuid sees läks veelgi hämaramaks. Ainult lainetavalt elav oli see hämarus. Ja ega väljastki tõeliselt midagi näinud, kui Illimar enese voodis istuli ajas. Otse akna ees rohetasid küll veel päevalille-rootsud ja paistis pisut halli pistandit, kuid pleekaed ise oli juba täielikult kadunud. Seal oli vaid üksainus keerlev lumehelvete mõll!

Sellal kui Illimar mõlgutas, kuidas sinna välja pääseks, kostsid eeskojast ema ja tädi Liisa hääled. Nad tulid jalgu trampides robinal sisse, nagu põgenedes. Kuid nende jalgade müdin ja hääled olid ometi rõõmsad.

«Uhuh!» hüüdis Liisa, suurrätikut soputades.

Ema aga heitis ruttu üleriided ja tuli tagatuppa.

«Noh, Illi?» küsis ta, nähtavasti hämaruses midagi nägemata.

«Lund sajab,» vastas Illimar.

«Sajab, pojakene. Aga kuidas sinuga on?»

«Ei midagi. On hea olla.»

«No siis on kõik hästi!»

Ema kummardus hetkeks ta kohale ja läks siis kappide taha

väikest Johannest vaatama. Seal kahistas ta pimedas ja rääkis midagi väikevennaga selle imelikul keelel.

Sellal oli tädi Liisa juba lambi laual süüdanud. Selle valgus langes poolpõiki tagatuppagi. Nüüd näis, nagu toetuks väljas vastu akent lumehang, ja selle läbi ei paistnud enam midagi.

Et väljas lund sadas ja lastega kõik oli hästi, see näis ema veel rohkem rõõmustavat. Tagasi eestuppa jõudes ütles ta tädile:

«Näe, mis Kadri teeb! Pidi küll midagi hoopis muud tegema, aga nüüd ajab lausa lund alla!»

Nad itsitasid mõlemad naerda, nagu oleks nende sõnadega midagi muudki öeldud, kui need otseselt ütlesid. Siis lausus jälle ema:

«Tea, kas peaks õige herneidki küpsetama? Nad ikka tulevad, ega ole muudki anda. On juba säärane komme.»

Nõnda rääkides oli ta ise aga juba pliidi juures ametis. Ta puhus tuha all küdeva tule lõkkele, pani pliidile suure raudpanni, kallas sellele herneid ja tõmbas noaga rasva panniservale. Ning varsti kostis sealt särinat ja kärinat.

Tädi Liisa vaatas hetkeks telgedele, võttis siis pooleli kootud suka kätte, kuid pani ka selle ära. «Oleks ikka nagu kadriõhtu,» ütles ta. Siis otsis ta pitsi esile ja hakkas väledalt luust varrast liigutama.

Ema aga korraldas tuba, tõstis ämbreid ja astjaid, lükkas puud ahju ees koomale ning pühkis põrandalt puru. Ja siis istusid nad mõlemad vaikides laua juures. Kuid aeg-ajalt peatusid nad töös, vaatasid akna poole ja kuulatasid.

«Egas nad veel,» lausus tädi.

«Kes teab, kunas nemad,» vastas ema.

Illimar nägi selgesti, et nad midagi põnevalt ootasid. Ja lõpuks ei kannatanud ta enam, vaid küsis:

«Keda te ootate? Kesse tuleb?»

«Küll sa ise näed,» vastas ema. «Ära aga jälle kartma hakka ja kisama pista, nagu läinud aastal. Egas nad midagi tee. Puha nali.»

Illimar püüdis meenutada. Mis see oli, mida ta möödunud aastal kartis ja mille puhul kisas? Eks ole neid hirmusid olnud igasuguseid ja eks ole küllaltki kisatud. Kuid midagi kindlamat ei tulnud meelde, mõtle kas või pea lõhki. Ja ema juba ei öelnud, see oli selgesti näha.

Kui Illimar nõnda ikka veel mõtet pingutas, kostis äkki

akende tagant vali lammaste määgimine. Ikka mää! ja mää! Ning sellele vastasid hobused hirnumisega ja veised ammumisega. Näis, nagu oleks seal suurt karja majast mööda aetud. Ta liikus kiiresti ses tuisuses pimeduses, kes teab, kust ja kuhu. See oli otse jahmatavalt ootamatu.

«Juba tulevadki!» hüüdsid ema ja tädi üles hüpates.

Nad olid ärevil, kuid ei näinud ometi kartvat; pigemini nad naersid.

Aga nüüd kuuldus juba eeskojast paljude jalgade müdinat ja trampimist. Näis, nagu oleks kogu see kari ühes tropis sisse pöördunud. Ja nüüd kostis juba ukse tagant hale laul:

Kadri varbad valutavad,
Kadri küüned külmetavad,
Kadri tulnud kaugelt maalt, —
Laske Kadri sisse tulla!

Iga rea järel hüüdis hulk hääli nagu metsast hõigates: «Kaad-rii!»

Veel enne kui keegi sai seest ukse juurde, vajus see valla, ja suur trobikond imeväärseid külalisi pressis sisse.

Kõige ees tuli ääretu paks naisterahvas, ümber päratu palju seelikuid, alumine ikka pikem kui ülemine. Nagu heinaruga vajus ta üle künnise, õlest kübar peas, valgest riidest näokate ees ja vits käes. Kohe tema taga tuli pika habemega vanamees, karupidi kasukas seljas, pussak keha ümber. Ta läkiläki kõrvad oli tutilised nagu ilvese omad ja nägu must nagu musta kõutsi oma. Ja kohe nende järel sammus kurg kahel paksul jalal, karvased tiivad sorakil, kael ette kõveras, seasöögikulp nokana peas. Siis komberdasid sisse kaks rampa: küürakas naine jutilises seelikus ja mees rangjalgadega, harmoonika rihmapidi käsikoogus. Ning nende taga segis juba salk naisi õlest kroonidega, värviliste näokatetega, ja kõige lõpuks väike tütarlaps, lambakrapp käes.

Tuult ja lumerõskust tõi see salkkond tulles. Ning tuba sai äkki tungil täis, niipalju kui siin oligi veel ruumi pliidi ja kangastelgede vahel.

Illimar tõmbas enese hirmunult kössi, vaip ümber. Jah, kord ammu oli ta midagi samasugust näinud ja väga kartnud. Ja kuigi nad siis midagi kurja ei teinud, kartis ta nüüd jällegi. Nii kössitas ta hirmunult keset sohvat ja piilus pimedast tagatoast.

Võõrad seisatasid hetkeks kohal, kuid nende jalad trampisid üha taktis, nagu oleksid nad endiselt edasi marssinud. Siis peatusid nad, ja harmoonika laskis äkki pika jorina, nagu täitsa tühjaks joostes.

Paks naisterahvas pani käe silmade kohale, vaatas ringi ja küsis:

«Kus me oleme, Kadri-isa ja Kadri-lapsed? Kas oleme külma küüni man või oleme inimeste elumajas? Ilm on pime, vihma sajab, — silmad ei seleta midagi. Kas on siin inimesi või ei ole?»

«On, on, on!» vastasid kõik teised kooris, ja pill tegi rõõmsalt: tõrts-tõrts-tõrts!

«On jah, on jah!» lausus nüüd Kadri-emagi. «Seletavad juba minugi silmad.» Ta lähenes Illimari emale ja lõi vitsaga: «Tervist, tervist, tervist!» Ta lähenes Liisa-tädile ja lõi jälle: «Tervist, tervist, tervist!» Siis küsis ta: «Kas siin majas ka lapsi on?»

«Ei meie lapsed ole kodus,» vastas ema, seistes ise põiki tagatoa künnisele. «Meie lapsed puha kirikumõisas koolis. Loevad ja laulavad ning mängivad kõstri õrilail.»

Illimar mõistis, et ema teda ja väikevenda kaitses. Ja ta mõistis, et ema, kõigest rahustamisest hoolimata, ise neid võõraid ometi pisut kartis. Ning ta tõmbas enese veel enam kössi, piiludes ema käe alt.

«See on hea, see on hea, et õpivad,» nõustus Kadri-ema. «Muidu peaksin mina vitsaga õpetama. Ja see oleks paha, see oleks paha!»

«Paha, paha!» trampis kogu seltskond pillijorina saatel.

Nüüd pöördus Kadri-ema habemes mehe poole:

«Ütle, isa, kes sa oled ja mis meil asja.»

«Kes ma olen ja mis meil asja?» vastas vanamees sügaval häälel. «Siin mu pass ja kiri tal peal, selge kui seisnud kaljapära.» Ta tõmbas vöö vahelt tallekese naha, silus sõrmedega villa, luges villast: «Süld vorsti, küünar käkki, kaks arssinat hapukapsaid, tapetud siga, lahitud lammas, tegu haput leiba, kaks tegu kakuleiba, kültu kaunvilja, tünder türgi ube, ankur õlut, vaat viina, pulk meie pool, ja kaksteistkümmend silmavalgust. — See minu pass. Eks ole tõsi?»

«Tõsi, tõsi!» hüüdsid lapsed kooris ja liigutasid taktis jalgu: «Üühät-üühät, küühät-küühät!» — ning pill ajas pikka joru.

«Ega ma asjata tulnud,» jätkas Kadri-isa. «Asi mul oli, ja tähtis asi. Oleksin tulnud juba Märdi ajal, aga õnnetus juhtus. Kukkusin puuhobuse seljast, lõin lepakännu otsas istumise neljaks, lõhki nagu lamba südame. — Kas ma lõin? Kas ma lõin?»

«Lõid, lõid! Üühät-üühät, küühät-küühät!»

Ja pillihääl vajus korinal madalasse.

«Võrra-vurra, lukkabasurra!» rõõmutses taat sellest tunnustusest. Ja siis pöördus ta juba otseselt Illimari ema poole: «Asi mul oli, muidu ma ei tulnud. Kas sa ei mäleta, kui mardilaadal jaanipäeva aegu jää peal hobust vahetasime? Oli nii külm, et taevas tärkas ja maa märkas, kivid kiik'sid ja liivad liik'sid, päike paistis ning aiateivas ajas pilli. Üühät-üühät, küühät-küühät! Lubasid siis tündri rukkeid ja kaks tündrit kaeru pealekauba, käskisid tunamullu Kadri aegus järele tulla. Kas sa lubasid?»

«Lubasid, lubasid!» Pilli hääl ajas enese kassina küüru, keskelt kõrge, eest ja tagant maani madal. «Üühät-üühät, küühät-küühät!»

«Pidasime nüüd kodus ümmarguse nõu nagu taaritõrre põhja. Tulime koos kogu suguvõsaga võlga nõudma. Anna aga siia, anna aga siia! Võrra-vurra, lukkabasurra!»

Illimari ema naeris, kuid püüdis hoida tõsist nägu.

«Noh, kui võlg, siis võlg, eks seda pea ikka tasuma.» Ta võttis pliidilt panni hernestega ja pani laua nurgale. «Tea, kas on just täis kolm tündrit, kuid sinnapoole peaks ikka vedama.»

Kadri-isa takseeris võlatasu:

«Näib nagu olevat. Mõõdame kõhu järgi. Ja kui ei ole, tuleme uuesti tagasi!»

Ta pistis pihuga herneid habemesse ja hakkas neid närima. Ja siis trügisid teisedki lähedale, kahmasid kamaluga ning sõid. Rampjalg komberdas kohale nagu kahel loogal, küürselg ajas süües pea selga ja kurg püüdis oma kulpnokaga pannilt teri toksida. Illimar vahtis teda nii, et isegi oma hirmu unustas. Ehei, ega ta nokaga ikkagi midagi saanud. Tasakesi ilmus ta kaela alt päris inimese käsi, kahmas pihutäie pannilt ja kadus niisama ruttu ta karvasesse pugusse. Oli siis niisama inimene nagu teisedki, kuigi enese päratu pentsikuks seadnud! Ja Illimar naeris enese rahulduseks.

Sellal katsus tädi Liisa ikka ühte ja teist Kadri-tütart lähemalt vaadata. Ta püüdis mõne näokatet kergitada või teisega

juttu ajada, neid nimepidi küsitledes. Kuid nad turtsusid vastu naerda ega lasknud end ometi vaadata. Ja Kadri-ema lõi vitsaga Liisa-tädi sõrmedele:

«Jäta mu tütred rahule! Nemad puha häbelikud ja ara verega. Ehmatad veel roosi nänni otsa!»

Kui kõik olid pannilt maitsenud, võttis Kadri-isa võõ vahelt koti ja kallas ülejäänud herned sinna. Ise ta kiitis ja ülistas:

«Aituma, aituma! Aituma andjale, aituma vastuvõtjale! Sest kuis see andja anda saaks, kui võtja vastu'i võtaks? Kiidan neid tühjas kirikus ja täies kõrtsis!»

Sel ajal trampisid kõik jälle kooris, pill ajas pikka joru ja lambakrapp rabises lapse käes. Kuid siis pöördusid võõrad juba ukse poole, kuna Kadri-ema veel õnnistas:

«Õnne talule ja talledele! Õnne karjale ja kassile!»

Ning pill lõpetas: lõrts — kääks!

Ja juba nad trampisid eeskojas ja juba kostis nõrk määgimine ning pillijõrin ainult veel kaugelt maja otsa juurest.

«Ooh!» ohkas ema naerdes ja vajus toolile.

Ses ohkuses oli ühel hoobil lustituju ja vabanemistunnet. Ning just sedasama tundis ka Illimar. Olid ju küll naljakad külalised, aga hirmu tegid ikkagi. Ja kuigi oli lõbus vaadata, kuid veelgi parem, et valla sai! Ning Illimar vajus istult külili, vedades vaipa peale.

«Tea, kes nad küll kõik olid!» naeris tädi.

«Mine võta kinni!» arvas ema. «Aga eks seal vanakõrtsi juures ikka plaane peeta ja tükke tehta.»

«No Mark-Juuli tundsin ma kohe ära, tal see märk käe peal. Ja Tiskre Teele kirju alusseelik oli selgesti näha. Ja viinakoja Tahve oli Kadri-isa, häälestki tunda. Ning Timuski Kai lompas päris tõesti, polnud tal vajagi tiatrit teha. Ega kõik end ikkagi peita saa!»

Tädi hääles oli pisut pistetki, kuigi väga väikest.

Sellal kostsid eeskojast jälle sammud. Neid tundis igaüks: nii tuli isa töölt. Ikka samad rasked sammud. Aga ometi võis neist paljugi välja lugeda: kas oli ta lõbus või tusane, kas teda mõni küsimus vaevas või kiirustas ta kodustele mõnd erilist uudist kuulutama.

«Oh-oh!» hüüdis ta nüüd, jalgu trampides ja märga mütsi raputades.

«Kas ikka lund ajab?» küsis ema.

«Ei, üle jäi. Taevas puha selge ja tähti täis. Nüüd poevad karud pessa ja palju tüdrukuid saab mehele.»

See viimane oli tädi Liisale määratud. Kuid pikemat kiusujuttu sellest ei kasvanud, sest kohe kostis eeskojast koerte küüntekrabin ja vingukisa. Isa avas neile ukse, ja nad tormasid sisse ning sööstsid sedamaid laua alla nurka, ise hirmunud ja ligased.

«No tohoo pele!» naeris isa. «Kas ikka veel hirm nahas?»

«Mis siis nendega oli?» imestas ema.

«No kadrisandid juhtusid aidaplatsil vastu. Tulime kõik ilusti kolmekesi, kui äkki need kommejandid ilmusid. Muidu krapsid koerad küll, aga kadrisante kartsid kui tuld. Lidusid nagu jänesepojukesed ega teagi, kustkaudu lõpuks koju pääsesid. Jaa-jaa, nii on see lugu ka inimesega, kui asjad äkki teisiti paistavad, kui peaksid paistma. Hakkad siis tonti ja kodukäijat ning enese varjugi kartma!»

Kõik naersid koerte äpardust. Naeris Illimargi. Sest ta oli juba terve.

26

Paar päeva hiljem läks Illimar kaua aja tagant jälle välja. Võib-olla see vahe polnudki nii pikk, kuid läbi haiguse unielu tundus eelmise rännaku mälestus ääretu kaugena. Otsekui oleks aastaid kulunud . . .

Ema pakkis ta nüüd soojalt sisse ja varustas kõiksuguste hoiatuste ja õpetustega, mis tohib teha ja mis mitte. Ning kõigepealt, ta ei läinudki üksi. Isa oli hetkeks koju tulnud ja läks nüüd kuivatusrehte, ning Illimar võis ühes temaga minna.

Nii nad siis sammusid põiki läbi pleekaia, üks suur ja teine väike, ning koerad lasksid rataskaari nende ümber, rõõmsalt klähvides. Inimeste meeleolud vahelduvad ruttu, veel rutemini aga loomade omad. Nii ei näinud koerad äsjasest kadrisandihirmust enam midagi mäletavat. See oli jälle uhiuus maailm, milles nad kirmasid.

Ja uus oli see Illimarilegi. Ega toonasest sajust küll mingit saaniteed saanud, aga et pind oli all külmunud, siis jäi osa lund

ometi püsima. Maa oli üldiselt valge korraga kaetud, kuid selle läbi rohetasid heinatutid ja mustasid mutimulla-hunnikud. Taevas üleval oli hall, veel hallimad majad, aiad ja puud maas. Kuid maa enese õhetus lõi üles ja täitis avaruse mingi piimja valgusega. Ilmgi oli tuulevaikne, ei soe ega külm, samuti nagu sellest pehmest õhetusest läbi imbunud.

Kähri ja Milli seirasid olematuid jälgi, turtsusid mutimulla kohal ja ajasid teineteist taga. Kui Millil juhtus rohkem aega olema, tõmbas ta ühe tagumise jala kronksu ja püüdis kolmel jalal jooksmisega läbi ajada. Sest lumi oli ikkagi külm, ja kolmel jalal joostes oli tal tervenisti veerandi võrra soojem.

«Rumal!» mõtles Illimar endamisi. «Jookseks juba parem kahel jalal, soojendaks kordamisi üht paari, kui teine oleks tarvitusel. Et ta sest ometi ise aru ei saa!»

Illimar ei söandanud oma mõtet isale seletada, kuid talle enesele paistis see nii lõbusana, et ta tahtmatagi naeris. Ta kujutles, kuidas Milli kahel tagumisel jalal edasi sibab ja esimesi käppasid kokku peksab, nagu reemehed talvel külmetavaid rusikaid... Või ta jookseb jälle ühe külje jalgadega, keha poolviltu, teise külje käpad aga ilusti kokku pandud, nagu hoiaks iseenese käe alt kinni... See oleks pilt, mida maksaks vaadata!

Seda kujutledes olid nad aga juba läbi pleekaia ja üle maantee jõudnud. Otse nende ees oli kuivatusrehe maa- ja telliskivisegune sein ning selle kohal ajas pikk korsten musta suitsu. Nad käändusid ümber nurga ja astusid siis poikvel olevast uksest sisse.

Kuigi pikal, kitsal ruumil oli maantee-poolses otsas aken, oli see ometi nii tolmunud, et ruum ise oli päris hämar. Ei näinud kedagi, ainult kuskilt nagu maa alt kostis ähkimist ja tule praginat.

«Ohoi!» hüüdis Illimari isa.

«Jahoi!» vastas hääl, kuid jällegi nagu maa alt ja nagu kahelt poolt korraga.

Ning maa alt need hääled tulidki. Ruumi kummaski otsas oli põrandas sügav auk ja kummagi augu põhjas ahjusuu. Seal lisasid Mark-Jaan ja Avvus-Jaan parajasti puid ahjudesse. Nüüd kuuldus redelipulkade naginat, kui nad üles hakkasid tulema. Aga et Mark-Jaan oli pikem, siis tuli ka ta pea varem nähtavale. Nagu turris juustega hiiglane tõusis ta maa alt ja pani oma suured käed augu äärele. Ta oli juba rinnuni näha,

kui viimaks ka Avvus paistma hakkas. Tule punane õhetus valgustas neid alt, kui nad käpuli augu äärele jõudsid ja enese siis tagajalgadele ajasid.

Nad oleksid tõesti võikad olnud, kui Illimar poleks neid nii hästi tundnud.

«Kas panite uue lademe peale?» küsis isa.

«Sai pandud,» vastas Mark higi pühkides. «On aga rõsked, nii et otse aurab.»

Isa avas keskseinas oleva ukse. See viis laia madalasse ruumi, mis oli risti ja põiki täis telliskivitruupe. Nüüd hoovas sealt läpastavat kuumust ja kuiva savi lõhna. Oli juba esimeses ruumis hämar, siis siin päris pime. Truupide rägastik viis nagu metsa, millel polnud äärt ega otsa. Salapärane, kohutav ruum, midagi, mis meenutas põrguks kutsutud kohta! Illimar oli seda ikka pisut kartnud ja piilus sinna nüüdki ainult isa käe alt.

Siis ronisid nad kõik ülemisele korrale. Siingi oli kõigepealt pikk kitsas eeskoda, kust viisid uksed ruumi, mida kutsuti imeliku nimega «plekkide peal». See ruum oli juba hoopis valge ja ta põrand äärest ääreni kaetud kaertega. Oli niiskelt-kuum ja lõhnas pisut imalalt. Lagi tõusis kummina ja jätkus lõpuks õhutoruna. Oli kuulda, kuidas selle alla riputatud kardvarjule aurupisaraid langes: tip-top, tip-top!

Kuigi kaeralade nais nii tasane, siis tundis Illimar ometi ta kavalat iseloomu. Selle all oli kitsaste piludega plekkpõrand raudraamil, loendamatute lohkudega. Tarvis oli ainult ettevaatamatult sinna astuda, ja sa lamasid siruli, nii pikk kui olid. Külje alt, läbi vilja ja plekipilude tõusis aga truupide kuumus. Ning sa võisid seal praadida, nii et su enesegi higipisarad kardvarjul pladisevad! Nõnda ähvardas Avvus Illimari mullu, kui sellele lõbu tegi viljas joosta. Ja vähemalt kukkumises oli tal eneselgi kogemusi.

«Noh, vaadake, et kaerad liiga ei saa,» lausus nüüd isa meestele. «Ja siis minge ja vaadake, mis see Musse Enn teeb. Tal seal ristikuseeme üleval. Ehku on juba kuiv ja vaja maha ajada. Ega tast üksi ikka asja ole. Pole mehest muud jäänudki kui ainult rehepapi au!»

Ja siis pöördus isa kohe minekule, ilma enam Illimarile tähelepanu pööramata. See kõhkles hetke ja ruttas siis järele. Otse siitsamast teiselt korralt läks sildtee, kustkaudu vili kuivatusele veeti. Isa oli juba rehe nurga juures, kui Illimar sillale jõudis.

«Isa,» hüüdis ta, «kas ma võin siia jääda?»

Seda juhtus vahel, et isa just seal ei paistnud olevat, kus tõeliselt oli. Ka nüüd vaatas ta imestades taha ja vastas hajameelselt:

«No jää, kui tahad.» Kuid siis tuli tal meelde: «Aga ära omapead hulkuma mine. Siis jälle kodus häda!»

Ja ta kadus kuivatise nurga taha.

Samal ajal tulid sillale ka Mark ja Avvus, otsisid oma piibunosud esile ja toetusid käsipuule.

Nüüd paistsid nad päevases valguses jälle päris harilikena ega olnud neis enam midagi võigast. Küllap ikka teati, et nad nii ühesugusteks kasvavad, kui nad juba lastena ühteviisi Jaanideks ristiti. Nad olid kõigiti sarnased ja sama viisi riideski. Nad olid vestiväel ja kandsid kaelas naiste pearätikuid, mille otsad vesti käeaukude kaudu rinna peal sõlme seotud. Jah, isegi need sõlmeotsad olid ühesugused, nagu suured rotikõrvad. Ja takused kaltsad olid ühteviisi lõntis, ikka nagu iga hetk maha langemas, ning pastlad niisama paksus viljatolmus. Ainult seevõrra, mis Avvus oli väiksem, oli ta Margast käbedamgi. Nad ise arvasid, et see ka koerte juures nii ette tulevat: mida väiksem krants, seda krapsim.

Säärased olid need Illimari sõbrad. Hea oli nendega juttu ajada, kuid vaikiminegi polnud raske. Sest ka siis näisid nad omaette midagi veidrat mõtlevat, mille üle võis naerda, ilma teadmatagi, mis see õieti on. Nüüdki vaikisid nad tüki aega, kuni Avvus viimaks ütles:

«Noh, Illi, pole sind enam ammu näinud.»

«Jah, oli vihmane, ja siis olin haige.»

«Oli kuulda sedagi. Noh, aga läbi põdesid. Näid päris visa hingega olevat.»

«Sind maksab ikka ületalve pidada,» lausus Mark tõsiselt ja sügas lambaraudadega põetud habet.

Illimar mõistis nalja alles siis, kui Avvus naeris. Tõsi, nii öeldi põrsastest, kes hästi sõid ja ka muidu korralikult käitusid. Kuid nii oli Margal viisiks ikka mõnd nalja tõsise näoga öelda. Ja selle järel vaikis ta jälle, nagu poleks midagi olnud.

Ka nüüd vaikisid mõlemad Jaanid, toetudes käsipuule ja imedes piipusid. Mõisa taga uues rehes undas peksumasin nagu kauge parm. Ilm oli endiselt sompus ja taevas ligi maad. Ja ses hahkjas valguses paistis otse ees üle nurme vanarehi, hall

ja madal, nagu maasse vajumas. Selle pildi kohal lendas mõte, ilma igavust tundmata.

Kui aga Jaanide piibud olid tühjad, pöördusid nad sõna lausumata sisse ja ajasid oma tolmust hallid pintsakud selga.

«Lähme siis.»

«Kuhu?» imestas Illimar.

«Eks vana Ennu poole.»

Kuid see polnud Illimarile mõttessegi tulnud. Juba vana suitsurehi oli jube koht ja Musse Enn ise peaaegu veel jubedam. Nad tõmbasid küll enese poole, kuid kohutasid samuti. Midagi hoopis muud oli Illimari meeles mõlkunud, ja selleks oligi ta siia jäänud.

«Kas vili kuivatusaidas veel alles on?» küsis ta häbelikult.

«Ahaa!» naeris Avvus. «Või see lust sul alles meeles. Aga seda me sul lubada ei või. Kus sa sellega! Ei tule ettegi!»

Nii rääkides oli ta ise aga juba kuivatusruumi ukse avanud ja astus üle vilja. Ning Illimar tuigerdas kohe ta järel. See oli hullem käik kui libedal jääl, — otse kiskus jalgu alt! Aga lõbus oli see ka. Ja nüüd seisid nad juba mõlemad alla aita viival uksel, mille Avvus oli avanud. Peaaegu nende jalgade eest algas valendav kaertehunnik, mis läks luipa peaaegu aida alumiste usteni.

Illimar seisis kõheldes selle veetleva liuvälja ees. Nõnda tõmbas see, kuid pani ka südame puperdama. Oleks tahtnud — ega usaldanud ometi!

«Või säärast jumalavilja tahab ta jalgega tallata!» noomis Avvus. «No seda ei ole!» Kuid samal hetkel müksas ta Illimari selga ja hüüdis: «Kartsumdi!»

Ja Illimar lendas alla. See oli alles sõit: üksainus sihin silmis ja kahin kõrvus! Ta ise vajus ja vili vajus ta ümber. Kaerad olid veel soojad, olid libedad, lõhnasid ja tolmasidki pisut. Kuid enne veel kui Illimar suutis aevastadagi, oli ta juba all. Ja seal seisis ka juba Mark-Jaan suure värava juures vastas.

«No kes sul lubas sihukest tempu teha!» pragas ta tõsise näoga. «Ise pealtnäha pai-poju, kuid koerust püsti täis!»

Kui aga Illimar jalule ukerdas, tundis ta enese poole raskema olevat. Saapasääred, taskud ja isegi põu olid tal kaeru täis. Hõõrusid ja torkisid nõnda, et polnud istumist ega astumist. Nii halb, et kas või nuta! Ja Illimar vaatas haledalt ringi.

«Kas sa näed nüüd!» parastas Mark veel pealegi. «Just nagu kaerapiirak, — anna aga hobusele ette!»

Kuid samal hetkel tundis Illimar, kuidas Mark ta kinni haaras ja õhku tõstis. Ta oli tõesti suur ja ta väljasirutatud käsi oli kui haraline põdrasarv. Ta raputas poissi nagu rukkivihku, pea alaspidi. Ja kaer voolas sabinal Illimari saabastest ning rõivastest. Nagu kõditav vihm läks see üle ta näo.

«No pole ma kuskil näinud nii palju kaeru kasvavat kui sinu saabastes!» imestles Mark. «Poleks vaja mujale maha tehagi.»

Siis aitas ta Illimari jälle jalule. Ja üleval «plekkide peal» naeris Avvus.

Illimar oli hingetu. Ta oli ühel hoobil ehmunud ja rõõmus. Oli ikka mehine sõit, nii et hinge rinnus kinni võttis! Ja ega olnud paha see Marga tempki, kuigi tuli ootamata. Ning Illimar rõõmutses, et ta hirmust kisama ei pistnud. Nüüd oli au päästetud ja mehisustunne veel pealekauba.

Ning selle mehisustunde nimel oli Illimar lõpuks valmis isegi Musse Ennu külastama.

27

Nii astusid nad kolmekesi põiki otse üle nurme ja püüdsid täismeestena sammu pidada. Lumi näis ikka rohkem sulavat, kuid maa selle all oli endiselt kõva. Käed vehkisid ja kelts rabises jalgade all. Paar varest viskus vanalt rõuguasemelt lendu.

Illimaril oli ikka pisut kõhe. Nii see rehi kui Musse Enn isegi . . . Kuid ta polnud üksi, ja hätta nad teda ei jäta. Ning lõpuks oli aega põgenemisekski, kui lugu päris jubedaks läheb!

Mark ja Avvus aga vestlesid juba Ennust.

«Näe,» ütles Avvus, «nüüd tal jälle rõõmupäevad. Tea, mis taevariiki talle see rehi või õndsust see orjus on andnud, aga seevõrra veel elabki, kui saab rehepappi mängida. See nädalakene aastas, aga muidu sureks. Saa sa tast aru!»

«Sihuke see inimene on,» arvas Mark. «Ega taha tööd teha ja vaeva näha, aga võta vaev käest, siis see päris häda alles algab!»

«No ei mina tööd teeks, kui muidu süüa saaks!»

«Tea veel midagi. Vahest paneksime jalad seina peale ja laseksime enesel hea olla, aga vahest ka mitte. Ega sa tea, mis inimese lõpuks õndsaks teeb. Näe, on rikkaidki, elavad külla otsas, et ei oska paremat tahtagi, aga kas nad paigal püsivad. Ikka rahmeldavad. Ikka üks mure peab olema. Nii temal see rehi.»

«No arvavad, et maailm ilma nendeta hukka läheb!»

«Tea, mis nad arvavad. Vahest ei arva midagi. Vahest on ainult harjunud, peavad rühmama. See justkui haigus, lahti ei lase!»

Illimar kuulatas. Jälle kostis see elutarkus nagu kuskilt kaugemalt. Ei see olnud veel temale määratud. Kuid oli selles ometi midagi, mis tallegi vana Ennu lähendas. Oli see Enngi inimene, nagu kõik teisedki, — vähemalt see selgus talle.

Nüüd aga olid nad õieti rehe ligidale jõudnud. Ikka suuremana ja süngemana see paistis. Lai, pehkinud-hall puuhoone, rehetare keskel, kummaski otsas rehealused, tuulekamber veel kõrval. Rehetare küljel mustas sügav katusealune, täis igasugust koli. Siin oli hunnikus sarvilisi rehetampe, kolmejalgseid rabatsepinke, vartu, pinte, viir-orke. Just nagu ajast läinud asjade aplaager. Kõdunenud sarjast seina ääres kasvasid pujud läbi. Ja mustavast ukseavast rullus suits välja, pöördus kolihunnikusse, vajus sellest nagu märjast puhmast läbi ning kerkis siis üle räästaääre. Rehi suitses ja auras keset lumelapilist välja. Selles kõiges oli midagi hingeahistavalt vana.

«Jumalime!» hüüdis Avvus, tõstes jala kõrgele künnisele.

«Jah et kes seal on?» küsis suitsust raugahääl.

«Eks ikka ristirahvas. Pole paganad ega peninukid. Kuigi see sulle ükspuha: oled kõigiga harjunud.»

Avvus ja Mark naersid. Aga Illimar vahtis aralt nende selja tagant. Ei näinud küll palju sealt seest läbi suitsu ja pimeduse. Ainult tuli õhetas kuskil madalas, sädemeid keerles ja nende tagapõhjal ukerdas inimkogu. Siis lähenes see uksele: valged juuksekahlud palja pealae ümber, takune särk rinna eest lahti, takused põlvpüksid ja pastlarätid, ristatud peente nööridega. Oli pigemini mingi suur kääbus kui inimene.

«Heh-heh!» naeris Enn väga vana inimese naeru. «Või pole paganad ega peninukid. Või päris ristirahvas. No kas ristirahval pleki peal palav hakkas, et suitsurehe üles otsib? Ja kesse

ütlebki, et õige ristirahvas pleki peal elab? Eks seal olegi need pärispaganad?»

Ta püüdis naljatada, kuid ta hääles oli ometi vimma. Aga Mark ja Avvus ainult naersid talle nagu lapsele. Ja see naer mõjus nii, et Illimargi usaldas ühes nendega üle läve sisse ronida.

Ei näinud siingi silmad esialgu muud kui leeaugus küdevat tuld, hambuliseks kulunud koldekaart selle ümber ja lõhnamulgust karglevaid sädemeid. Rehetare ise kadus pimedusse. Suitsu oli nii palju, et tulijadki pidid kohe koldekivile kükitama. Ainult vana Enn ise näis siin oma tuhmide silmadega ümbrust seletavat.

«Ja-jah,» pomises ta endisel umbusklikul häälel, «või otsitakse vahel ikka veel suitsurehigi üles. Kas neist masinaist ja plekkidest ning muist vigureist ei piisa? Heh?»

«No ei näi piisavat,» vastas Avvus ja pilgutas Margale tuleehas silma.

«Näh, ei näi piisavat jah, kui vaja peenemat tööd. Kui vaja võtta seda päris peent tera välja, nii et oleks välja võetud. Siis muudkui vana Musse Enn tulgu jälle platsi. On veel tedagi vaja, he-heh! Tema veel tunneb seda asja, kuidas vili õieti kuivab ja tera välja tuleb. Muidu võristavad oma masinaid ja on ennast täis. Aga peenemaks tööks ei piisa. Heh-heh-heh!»

«Kus sa nüüd sellega!» heitis Mark käega. «Puha prosta värk. Ei saa suitsurehe poolegi!»

Enn muutus kohe leplikumaks. Ta segas käbedalt orgiga ahjus ja ta silmadki ei paistnud tulevalgel nii ähmased. Ta oli otsekui noorenenud. Siis istus temagi ahju ette.

«Seda arvan minagi, et suitsurehe vastu ei saa,» lausus ta. «Mis nüüd masin inimese vastu! Selge vigurivärk. Ja näe, mis teragi sealt tuleb. Inimesed puha haiged, kõhud keerus, surevad kui kärbsed. Ega või jumalavilja masinaga narrida. Mis vägi see veel on, mis kõik torud ja trumlid läbi käinud! Lõss ja lestad, muud midagi. Näe, missugust leiba ennevanast söödi ja missugust tööd tehti. Oli Ristor, tühipaljas teopoiss, — kolmeaastase sälu võttis selga. Läks hobuse alla ja tõstis õlaga üles. Ja vana Oolu, rehepapp enne mind, käänas poolteist tündrit rukkeid kukile. Ega olnud minagi omal ajal pehme näpuga poiss, heh-heh, ei olnud!»

Enn rõõmutses lapselikult, meenutades möödunud aega.

Mark müksas Avvust küünarpeaga ja lausus:

«See ju teada, et kõva orjus ja aganaleib tegi mehed vägevaks!»

«Kõva, jah, kõva oli orjus!» rõõmutses Enn. «Oli siis tööd! Reht peksti sügisest küünlapäevani. Aga eks olnud neidki kohti, kus peksti kevadeni ja odraseeme viidi kohe rehest põllule. Meie mõisas peksti neljas rehes, igaühes seitse hobust ja viisteist meest platsis, sada koormat vilja võeti ühe ööga läbi. Eks seal olnud müdinat, oi jah! Käis seal siis koodilugu, sai pahmas ja said mehed kah! Rehi tolmu täis ja rahvas tahmast nõgine nagu vanakurja enese pere. Hoh-hoh!»

«No see oli saun,» nõustus Avvus ja alandas siis häält. «Kuid eks tulnud see vanatühi vahel ka tõesti reht kaema? Inimesi hirmutama ja rehepapiga jõudu katsuma —?»

Enn tõmbas enese äkki kõssi ega vastanud midagi. Ainult ta tuhmid silmad käisid rahutult ringi.

Illimar ei mõistnud kohe küsimust ja vahtis niisama enese ümber. Väljas oli valgus küll tuhmimaks jäänud, sees aga suitsu vähem ja nii seletasid silmadki juba rohkem. Paistsid nõest läikivad seinapalgid, parte mustad read ja nende vahelt rippuvad ristikutuustid. Aeg-ajalt rabises sealt kuiva puru põrandale, nagu oleks väike loom küünte krabinal kividel käinud. See oli jälle kõhe . . .

«On ikka räägitud,» jätkas Avvus, «räägitud peninukkidest ja muukadest ja vanakurjast enesest, kuidas nad rehepapil külas käinud ja tempe teinud. Olnud vahel häda ja hirmu, nii et hea nõu kallis. Eks ole sinagi neid oma pika elu jooksul näinud?»

«Ei mina ole!» vastas nüüd Enn kähku. Ta hääl oli muutunud hirmunud sosinaks. «Ei ole mina, aga vana Oolu, tema küll, tema vahel rääkis. Rääkis, mis juhtunud ikka temaga ja tema isaga ja vanaisaga. Kolm põlve olid rehepapid. Oolu endaga juhtunud vähe, isaga rohkem, aga vanaisaga otse hullupööra. Tea, kas n e n d e võim pikapeale väheneb, või mis. Juhtunud ikka nii ja teisiti. Egas nad alati oma näoga tulnud. Veerenud vahel rehealuse värava alt sisse ainult nagu lõngakera, vahel tantsinud partel ja raputanud kellukest, vahel aga oianud ahtmes, hõngumulgus või tuhkhauas inimesehääli. Aga need olnud alles väikesed sellid, neile saanud veel sõnadega vastu, kuigi sõnad pidid krõbedad olema. Kuid vahel olnud päris põrgu lahti, kui sarvedega saks ise tulnud. — Aga mis sest

rääkida. Ega mina ole näinud, puha teistelt kuuldud. Ei ole mina neid näinud!»

Enn vaatas oma kulmupuhmaste alt ringi ega tahtnud enam edasi rääkida. Ta paljal pealael läikis higi.

«No kuidas siis sihukesest pääses?» küsis Mark viivu vaikimise järel. Oli tunda, et ta oma häält püüdis meelega ükskõikseks teha.

«Kuidas pääses? Eks pidanud ikka hõbekuuliga püss käepärast ja meieisa tagurpidi peas olema. Egas muidu. Aga olnud vahel niigi püstihäda käes.»

Kõiki raputas jube tunne. Ja Illimar mõistis nüüd asja. Ta oleks põgenenud, kui oleks suutnud end liigutada. Kuid hirm naelutas ta kivi külge.

«Olnud ikka ühte ja teist,» pomises Enn. «Ikka ühte ja teist. Korra olnud Oolu vanaisa parajasti vommil, kui astunud teised sisse, päris kolmekesi. No olnud koledad, nii et ihukarvad tõusnud vaadates püsti. Istunud siiasamasse tuhkhaua äärde ja hakanud rääkima, ikka omal põrguliste keelel. Üks küsinud: «Koiter unda?» Teine vastanud: «Iis opi, iis opi!» Ja kolmas kohe: «Tulk õö, inni hais, tsolsoh, inni hais!» Ning keerutanud oma koonuga õhus ringi. Siis mõistnud Oolu vanaisa, et nüüd on tal ots peal, kui midagi kähku ei tee. Ta pea kohal olnud lõmmuõrred parajasti pakke täis. Võtnud sealt ühe tasakesi, lugenud jumalasõna peale ja virutanud ühele peletisele otse lagipähe. No kus käinud kärakas, rehi sinist suitsu ja kärtsahaisu täis — ega olnudki tollest enam midagi. Haaranud siis teise lõmmu ja saatnud samal viisil teisele pähe — ning ikka seesama lugu. Kahmanud lõpuks kolmandagi ja tahtnud visata, kui äkki —»

Sel hetkel kuuldus selja tagant ukse juurest tasast krabinat ja vingumist. Kõik hüppasid otsekui tulise raua torkest püsti. Ja esimesel hetkel nägid nad ainult, et väljas oli juba hämar, aga uksel künnise kohal hüples kaks loomapead, lõuad pärani, hambad irvi ja keeled väljas. Illimar oli esimene, kes asja mõistis.

«Kähri ja Milli!» kisendas ta rõõmsalt, ning koerad vastasid niisama rõõmsa haukumisega.

«Kuramuse koerad!» vandus Avvus ja sülitas ruttu kolm korda. «Surnuks ehmatavad!»

Jah, seal need koerad olid. Kes teab, millise ringi olid nad Illimari isaga teinud ja kustkaudu nüüd jälgi mööda siia jõud-

nud. Aga siin nad olid, toetusid käppadega künnisele, vahtisid välkuvail silmil sisse ja avaldasid jällenägemisrõõmu. Egas nemad teadnud, et olid inimesi sellega ehmatanud ja ühtlasi tagasi tõelisuseriiki toonud!

Kuid nüüd ei mallanud Illimar enam siia jääda. Ta oli juba teisel pool künnisepakku ja nägi veel ainult, kuidas mehed pikki kaevepuid parte poole tõstsid. Siis hakkas ta ärevusest karglevate koertega kodu poole minema.

Väli ees oli juba päris hämar. Vana õllekoda selle ääres paistis ainult niipalju, et seda võis sihiks võtta. Selja taha vaadates mustas vana rehi jälle süngelt-madalana, nagu maasse vajumas. Ja eks ümbritsenud teda nagu vaevalt märgatav punane õhetus? Ei, seda oli halb vaadata ja veelgi halvem seljaga ta poole olla . . .

Kodu lähenemisel kippusid koerad jooksma ja Illimar ei tahtnud neist maha jääda. Temagi jooksis ning süda puperdas ta rinnus . . . Kõik oli nagu võigas uni . . . Kuidas oli ometi aeg nii kaugele veninud? . . . Ja mis oli siis tõeliselt juhtunud, peale selle jubeda jutu? . . . Ei, kas ei kostnud selja tagant siiski nagu lume krabinat? . . . Ja Illimar jooksis, nii palju kui jaksas.

Ta rahunes alles tuppa jõudes. Siin oli jälle nii valge, kaitstud ja rahulik.

Kui ta aga hiljem hakkas magama minema, jooksis ta rõivaist rabinal kaeru põrandale. Ja ema imetles ning küsitles. Kuid Illimar ei pihtinud enam oma seiklusi täielikult. Sest ta oli jälle täitsa terve.

28

Valgust oli nüüd nii vähe. Päeva ennast oli vaid nime poolest. Ja sellegi põgusa päeva valgus oli vilets. Päikest polnud ialgi näha ja taevas oli alati hall. Ning veelgi hallim oli maa selle sompus taeva all. Oli seal ju mõni riba lund ja mõnel päeval tuli veel lisagi. Kuid sellest porilõrtsist piisas ainult jalgade määrimiseks. Sest maa oli uuesti sulanud ja lumekord ta peal vaid silmapetteks. Isegi selle vastuhelk oli sogane.

Need olid tööstitud väljavaated. Ikka ainult hallid majad ja majade ümber märjad haopinud ning pehkivad aiad. Kõik imes endasse seda rõskust ja muutus niisama igavaks. Isegi vareste tiivad näisid olevat läbi vettinud, — nii raskelt vehkisid nad tühjade väljade kohal.

Ei olnud see hea aeg lastele!

Illimar ärkas juba ammu enne aovalgust. Klaasitu plekk-

lamp põles eestoa laual, ja kohe algusest peale oli kõik igav ning kõle. Suured inimesed ei teadnud, kas oli väljas sügis või talv ja mis peab sel puhul selga panema. Nad loopisid veel eilsest rõskeid rõivaid ja märgi jalatseid. Ning nad olid pahurad — mitte ainult ilmade ja rõivaste, vaid kogu olemasolu puhul. Näis, nagu oleksid nad arvanud: kui juba nuriseda, siis ühe ropsuga kõige üle! Miski ei passinud neile ja veel vähem passisid nad ise üksteisele. Kuid kõige põhjuseks oli ikkagi valguse vähesus.

Niisama pahurad olid töödki, mida inimesed neil vettinud päevil tegid.

Ise alles voodis lamades kuulis Illimar eeskojast juba naiste kiledaid hääli, pumba lõnksumist ja vee sulinat. Sedamaid oli selge: nüüd hakatakse härrastemaja pesu pesema. Näis, nagu oleksid seal kõik suvised mustad asjad talveks hoitud, et siis nendega äkki siia ilmuda. Kas ja kus suvel pesti, seda Illimar ei teadnud, igatahes olid ta sellekohased mälestused seotud ainult talvega. Siis tekkisid ühel hommikul vana õlleköögi eeskotta päratud vitskorvid, kuhjani täis voodi- ja laudlinu, padjapüüre, eesriideid ning ihupesu. Suured saunakatlad pumbati vett täis, nende alla läideti tuli ja kuivanud kolmjalad kisti keset eeskoda. Ning varsti täitis ruumi läpane aur, märja pesu lirtsumine ja pesunaiste keelevadin.

Selles töös eneses oli juba midagi ebakodust. Hoolimatult kolistati nõudega ja pilluti pesupuntraid porisele põrandale. Naiste märjad seelikud olid inetult üles kääritud ja sogane seebivaht kobrutas rentsleis. Ning kõike seda valgustasid ikka jälle ainult kardlambid laternais, keset libedalõhnalisi aurupilvi.

Pesutüdrukud armastasid palju rääkida ja naerda, kuid Illimari meelest oli see enamasti tühine. Tõsi, ema ja tädi Liisa said nendega hästi läbi ning võtsid isegi aeg-ajalt nende jutust osa. Kuid sel polnud kindlamat sisu ja suunda ega viinud see kuhugi välja. Ei nad rääkinud ühtki lugu selgelt lõpuni, vaid hakkasid juba ammu enne naeru turtsuma. Ja see sündis asjade puhul, milles Illimari arvates polnud midagi naermisväärilist. Nende mõtted käisid hoopis iseteed ja nende pealtkuulamine ei andnud midagi.

Aga kuigi ei tahtnud nendega suuremat tegemist teha, siis pidid Illimar ja koerad ometi läbi eeskoja käima ja nendega kokku puutuma.

Et selle juures Samil, sel vana Hirmu vastikul koeral, elupäevad kibedaks tehti, selle vastupolnud Illimaril küll midagi. Teadmata miks, kuid küllap ikka ta enese õeluse pärast polnud Samil kogu maailmas ühtki sõpra, ei olnud neid ka pesunaiste hulgas. Aga ta, õnnetu, pidi just kogu eeskoja põiki läbima, kui tahtis oma korterist välja pääseda. Nii ta siis hiilis lõmakil seina veeri mööda ja tilkuvate pesupalide alutsi. Kuid niipea kui teda märgati, prooviti ta kallal ka vee mõju, kaevkülmast kuni padapalavani. See ei meeldinud talle sugugi, aga tema vihale ainult naerdi. Ja nii pidi ta oma rännakuile minema, kasukas vastikust seebivahust lapiline.

Kährit ja Millit koheldi küll sõbralikult, kuid see sõpruski oli tülikas. Kähri tõsisele meelele oli iga võõras vastik, saati veel need siin. Milli ise oli küll pisut edevavõitu, armastas imestlusi ja meelitusi. Aga et naised teda tingimata tahtsid sülle haarata ja oma rõskeid rõivaid vastu suruda, siis lõppes lugu ikka ta käreda vastuhaku ning põgenemisega.

Hoopis halvem oli veel Illimari lugu. Tema oli päris pesunaiste lemmik ja nad arvasid, et ta tingimata peab kellegi neist naiseks võtma. Nad haarasid ta oma pesemisest vanunud kätega kinni ja rääkisid just sest naisevõtmisest. Üks pakkus ennast ja teine pakkus, ning nad imestlesid, et ta ometi kedagi ei taha. Tema aga siples vastu, ninas kogu aeg seebi ja higise pesu lõhn. Juba nende käedki olid nii vastikud, nagu kohevil saiatainas. Ja kui ta lõpuks pääses, siis jooksis ta tükk aega ilma peatumata.

Oli selge, et nad veel tema suvist kosjalugu mäletasid. Kuid talle sai juba ühestki häärberipruudist küllalt!

Nii valitsesid pesunaised paar päeva eeskojas, kuni siirdusid pleekaeda. Selle riputasid nad äärest ääreni pesu täis. Ega sellise sompus ilmaga kuivamine küll suuremat edenenud. Kuid siis tuli tuuline päev, ja pleekaed valendas nagu laev lehvivais purjedes. Ning varsti rändasid naised oma korvidega jälle edasi. Nüüd kostis veel tõllakuurist pesurulli mürtsumine, nagu kauge äikese müürin.

Seda toimetust võis juba vaatamaski käia, sest siin oli jälle millegi masinataolisega tegemist. Suur rullikast, täis maakivimürakaid, käis vägevalt edasi-tagasi ja linadesse mässitud rullid veeresid käginal ta all. Siis äkki raksatus, — kasti ots lendas üles ja üks rull oli lahtiselt laual. Lina harutati lahti ja pandi uuesti neljakandiliselt kokku ning ta asemele mässiti uus

rulli ümber. Seejärel toimus samasugune vahetus teiseski otsas. Ja siis veeres rullikast jälle vägevalt edasi-tagasi. Kummaski rulli otsas oli kaks naist, ja kaheksa väljasirutatud käe varrukad olid küünarpeadeni üles kääritud. Nad isegi olid nagu selle mürtsuva masina osad. Suure mürina tõttu ei saanud nad rääkida, ja see tegi nad palju ilusamaks.

Sellelt käigult tagasi jõudes pidi aga Illimar kodus kõige põrutavamat pilti nägema. Sest harilikult nii otstarbetuna näival suurel eeskojal oli tõeliselt palju ülesandeid. Ja nüüd kasutati teda just kõige vastikuma jaoks.

Juba õllekoja poole viivat teed mööda tulles märkas Illimar lumelörtsis pikki lööpavaid lehmajälgi. See pani teda imestama, sest kariloomad ei käinud siinkandis kunagi, saati siis veel säärasel aastaajal. Kõige imelikum oli aga see, et need jäljed praegu pärani lahti olevast eeskoja kahe poolega uksest sisse pöördusid. Ja kui Illimar ise sinna jõudis, nägi ta pilti, mis kivistas ta kohale: Vana punane lehm seisis keset eeskoda, lööbasjalad harki ja sõraotsad püsti nagu lodisevate pastelde ninad. Vahimees Peep seisis ta kõrval ja hoidis kahe käega ta sarvest kinni. Lehm näis seda seisukorda imestavat ja püüdis pead kõrvale pöörata, kuid ei suutnud. Otse ta ees seisis vana Hirm vestiväel, käised üles kääritud, suur kirves kõrgel pea kohal, silm ettepoole pööratud. Ja just sel hetkel, mil Illimar kogu seda pilti nägi, langes Hirmu kirves hirmsa hooga alla, otse lehma lagipähe, sarvede vahele. Ning lehm prantsatas jalapealt maha, ta raske kere mütsatas ja sarved ning sõrad plaksatasid vastu kive. Hirm haaras suure lihunikunoa, kobas lehma kõri ja lõikas selle siis ühe tõmbega läbi. Veri purskas musta joana Peebu poolt allapandud astjasse. Lehm liigutas veel tagumisi jalgu mööda porist põrandat, nagu unes põgeneda püüdes . . .

Illimar jooksis tuppa. Ta oli näost valge ega saanud sõna suust. Ja ainsast pilgust emale ning tädile piisas mõistmiseks, et nemadki teadsid, mis eeskojas toimub. Nad olid niisama kahvatud ja vaiksed. Seal tapeti härrastemaja pere jaoks lehma, — ju see nii pidi olema, enese kasuks inimene neid loomi pidaski. Kuid see oli siiski hirmus. Liiatigi lehma tapmine, kes on nii vaikne loom ja keda ei peetagi just söömiseks. Illimar vihkas sel hetkel vana Hirmu, Peepu ja poolt maailma. Kõik näisid olevat halastamatud ja toored. Oh, nutta oleks võinud kõige selle puhul!

Ta põgenes tagatuppa. Ilm väljas oli sel hetkel selgem, nii et kappide tahagi pisut valgust paistis. Seal puhkas väikevend nagu harilikult oma kätkis ja oli ka muidu nagu harilikult. Üksnes tema ei näinud midagi teadvat sellest koledusest, mis toimus eeskojas. Ta püüdis jälle igemetega oma huult ja talle piisas veel sellest mängust. Miski muu ei läinud talle korda. Ja teda vaadeldes rahunes pikapeale Illimargi.

Kuid hoolimata kõigest hirmust oli ometi ka mingi uudishimu okas temasse jäänud. Ta ei tahtnud kogu asjale mõeldagi ja ühtlasi uuristas temas tahtmine teada, mis nad nüüd teevad. Ta kuulatas, — eeskojast kostis vaevalt mingit müdinat. Ja siis hiilis ta uuesti välja.

Pilt, mida ta nüüd nägi, oli vaikne, kuid sellest hoolimata sünge. Hakkas juba hämaraks minema. Lehm oli endiselt maas ja mehed nülgisid ta nahka. Seal nad ukerdasid ta kohal, lõikasid noaga, sikutasid, lõid rusikaga, lõikasid, sikutasid ja lõid jälle. Nad ise olid verised, süngete nägudega, vaikisid, vaevalt nohisesidki. Illimar piilus neid tükk aega toa trepilt, aga et nad ikka sedasama jätkasid, hakkas tal jube. Ja ta hiilis tuppa tagasi.

Hulk aega hiljem läks ta veelgi kord välja. Nüüd oli juba täiesti pime, kuid eeskojas oleval verisel laual põles latern ja valgustas ometi seda päratut ruumi. Ei olnud siin küll enam midagi, mida oleks võinud otse lehmaks nimetada, aga suurem osa temast oli siiski veel kohal. Ta tohutu kere oli köitega tala külge tõmmatud, pea ja sõrad maha raiutud ning roided laiali kistud. Kõhetu valgus tõusis alt selle hirmsa veretöö ohvrile. Ta paistis paiguti punakas, paiguti lillakas, et siis üleval ainult harali tombuna mustata. Laua ühele otsale oli visatud veriporine nahk ja laua all lamasid hunnikus sarved ning sõrad.

Illimar pidi läbi eeskoja õue minema. Ta kartis ja kõhkles, kuid veel rohkem hirmus ta, kui äkki sõrahunniku juurest raginat kuulis. Sealt hüppas Sami üles ja põgenes välja. Kuid ta oli nii iseäralik: silmis vastik läige, karvad turris ja saba jalge vahel. Sel koeral oli nüüd laibasööja nägu ja läilust otse auras ta ümber.

Hilja õhtul, kui kõik parajasti söögilaua ümber istusid, kostis äkki eeskojas kolinat ja vana Hirmu vandumist. Eks seal kolistatud muidugi ja ega Hirmu vanduminegi olnud midagi ennekuulmatut. Kuid seekord tõusis isa ometi ja läks vaatama. Varsti tuli ta tagasi.

«Midagi!» viskas ta käega. «Kassi-raiped kipuvad lehma kallale. Üks punane volask oli osanud isegi tala pealt köit mööda alla tulla. Nüüd Hirm peab karauuli ja kamandab. Et jätavadki liha kogu ööks siia kõlkuma!»

Isa oli tüdinud ja pahane.

Kui aga Illimar pilgu Kährile ja Millile heitis, nägi ta, et nemadki rahutud olid, ärevalt õhku nuusutasid ja vastikult silmi välgutasid. Näis, nagu oleks neidki mingi käsitamatu sund välja kutsunud. Kuid neid ei lastud sinna.

Öö jooksulgi kuuldus eeskojast veel paar korda vandumist ja kepikolinat. Kui aga Illimar järgmisel hommikul välja läks, olid sealt eelmise päeva tapatöö jäljed kõik kadunud. Isegi mälestus sellest tundus nüüd ainult veel vastiku unena.

See oleks aga veelgi nõrgem olnud, kui vahimees Peep poleks siin endiselt edasi askeldanud. Kuid ta oli jälle seesama vana tossikene, kellest ei võinud arvatagi, et ta mõnest veretööst võiks osa võtta. Ta kandis puid ja vett ning kohmitses kaua saunas. Sest täna oli laupäev ja vanal õlleköögil ühes ta suure eeskojaga oli veel eriline ülesanne täita.

Oli ju neidki mõisas, kes seda maja ainult saunatareks kutsusidki, sest nad tundsid teda peamiselt sellest küljest. Tervenisti poole ühest otsast — just aidamehe korteri seinataguse — võttis enese alla saun. Seal oli kõigepealt kitsavõitu eeskoda mõne lavitsa ja riidekõrendi ning ühe väikese aknaga. Ja sellele järgnes pikk saunatuba. Siin oli ühes küljes suur must ahi, kogu vastaspoolset seina täitis aga lava, millele viisid niisama pikad trepiastmed. Aken otsmises seinas oli väike ega suutnud ruumi küllalt valgustada, ükskõik kas paistis sealt päevavalgus või plekklambi tulekuma. Nurkades valitses ikka hämarus, mis suitsu või auru korral muutus otse pimeduseks.

Suvel polnud sauna nagu olemaski ja teda tuletati harva meeldegi. Kes teab, kas või kus inimesed siis end üldse pesid. Kuid sedamööda, kuidas ilmad sügise poole kaldusid, hakkas ka sauna au tõusma. Ja varsti köeti teda igal laupäeval ning teda kasutasid peaaegu kõik mõisa elanikud, antvärkidest kuni moonakateni.

Ega ses saunaskäimises küll mingit ettekirjutatud korda olnud, aga iseenesest see ikkagi kujunes. Vahel oli alguses koguni saksasaun, noh, kui küsimusse tulid valitseja-härra, kirjutaja-isand ja need, kelle nime taha käis sõna «saks». Üldiselt oli aga nii, et algupoolel käisid saunas mehed ja hil-

jem naised ning sedamööda vähenes ka leililöömise ägedus ja kasvas laste kisa. Kuid kindlat piirjoont seal polnud. Suured mitmest soost perekonnad tulid korraga, ja siis virutasid mehed leili ning lapsed röökisid, mis jaksasid, ootamata mingit järjekorda. Ega teadnud vahel keegi, kas oli laval rohkem mehi või naisi. See kõik oli põlisest ajast nii olnud, ja vaidlema selle üle ei hakatud.

Niisiis küttis vahimees Peep selgi laupäeval sauna. Seekord aidamehe perekonnast sinna küll keegi peale tädi Liisa ei läinud, kuid saunapäevale elasid nad sellest hoolimata kõik kaasa. See algas juba varakult, juba sauna kütmise ajal. Müür korteri ja sauna vahel oli küll väga paks, nii et harilikust elamisest poleks midagi läbi kostnud. Kuid nüüd tundus ometi, et see muidu surnud ruum seal teisel pool kuidagi elas. Ja kuigi suits kõigi seaduste järgi pidi korstnasse minema, siis tundus seda ometi juba suures eeskojaski, seda erilist saunasuitsu. Ja niipea kui hämaraks läks, hakkas ka juba saunalisi tulema, ikka sedamööda, kuidas nad tööst vabanesid. Poissmeeste tulekus polnud küll midagi iseäralist, nemad sihuke vallaline rahvas, ükskõik kas läheb metsa puid raiuma või tuleb sauna. Hea seegi, kui viht ja puhas särgirätbal kaasas. Aga kui saabusid perekonnad, siis oli neid mütsakaid, nii et igakord ei teadnudki, missugune on laps või missugune muidu saunakomps. Ainult laps virises vahel, komps oli aga alati vait. Ja siit suurest eeskojast voorisid nad kõik nii tulles kui minnes läbi. Aga vahel juhtus, et mõni mees rohkemgi kordi seda vahet käis. See oli siis, kui telliskivipunane mehekolask äkki sauna ukse pärani paiskas ja tulise valuga läbi eeskoja lidus. Seda ei peetud küll heaks ja Illimari isa pahandas selle üle tihti. Kuid mis sa teed, kui leil vahel nii võtma hakkab, et kärtsahais taga. Siis ei aita muu kui otsejoones kas või peadpidi lumme.

Illimar oli, nii kaugele kui ta mäletas, talviseil laupäevaõhtuil ikka läbi müüri kostvaid sauna hääli kuulanud. Ja nii kuulas ta neid nüüdki. Suur keris oli otse nende tagatoa seina vastas ja kogu sein oli selle kütmise korral kuum. Ega sealt muud selgemini küll kostnud kui just leili heitmine, kuid see oli ka omaette number, kui täismees heitis. Kõigepealt kostis veelaksak, siis kange pahvak, vahel vali kivi lõhkemise pauk ja siis veel tükk aega kohinat ning mühinat tagajärel. Ja oma kogemuse põhjal võis kujutleda, mis siis saunas sündis. Kuid peale leililöömise kostis, kui terasemalt kuulata, veel muidki

hääli: lavalolijate aitumatamist, vihtade madinat ja laste seebisilmist kisa. Kõik see sulas üheksainsaks sauna hääleks, mis kostis tumedalt, nagu maa alt. Ja seda jätkus harilikult keskööni, nii et Illimar seda kuulates oli juba ammu magama jäänud. Just nagu ta tänagi magama jäi . . .

Harilikult oli saun kogu muu osa nädalast peale laupäeva täitsa surnud. Oleks võinud olematagi olla, nii vähe oli tast siis kasu. Aga selle esmaspäeva hommikul nägi Illimar oma ema, valitseja tüdrukut ja vahimeest midagi saunas õiendavat. Ta läks vaatama, kuid alles pikapeale selgus talle nende tegevus. Nad olid soolas seisnud seasingid sauna toonud ja riputasid neid parajasti leiliaugu kohal olevate raudkonksude otsa. Ahju alaosa oli veel pisut soe, nagu oli soojust saunaski, kuigi kerisekivid olid juba ammu külmad. Seal nad paistsid oma mustavast mulgust: mõned niisama mustad, teised valkjas-hallid, kolmandad aga punakaks sõmerahunnikuks purunenud.

«Mis te siin teete?» küsis Illimar.

«Eks sa ise näe,» vastas ema. «Singid paneme suitsu. Näe, need siin on meie ja need valitseja-härra omad.»

«Miks te neid suitsutate?»

«No jõulud tulevad, mis sa siis sööd? Vaata, kui ilusad nad on, need pahna-notsu kintsud!»

Illimar jäi hetkeks mõtlema ja siis selgus talle üks tõsiasi: ta polnud suvist sulusiga enam ammu näinud. Oli, ikka oli ühes teistega, ja siis äkki ei olnud enam. Kord vara hommikul oli ta läbi poolune nagu sea valju kisendamist kuulnud. Ema ja tädi olid käinud nutetud silmadega ning Hirmu Juhangi oli kuidagi asjasse segatud. Ja juba samal õhtul olid nad verikäkke söönud, ning head nad maitsesidki.

Või et sulusiga oli tapetud! Tapetud vahest samal koledal kombel nagu äsja mõisa lehmgi! Ja tema verd olid nad söönud, nagu tahtsid nüüd ta sinkegi süüa! Illimar tundis äkki pigistust kurgus. Ei, tema ei sööl Tema kurgust ei läheks raasugi alla!

Kuid hoolimata kõigest vastumeelsusest ei võinud Illimar siiski saunast lahkuda. Siin toimus ometi midagi, mis oli talle jälle uudiseks.

Vaevalt olid singid üleval, kui Peep juba ahjus tule süütas. Ja vaevalt oli see süttinud, kui ta ka siibrid sulges. Ning suits, mis harilikult läks läbi kerise korstnasse, pöördus nüüd leili-

august sauna. Esiti tuli seda nõrgalt, siis aga ikka paksemalt ja paksemalt, kuni kogu saun oli teda täis. Kõik kadus ta kibedasse pilve: lagi, kirbuõrred, lava ja lavatrepidki. Ainult veel küürakil võis ta all käia, ja silma hakkas ta siiski.

Ei olnud suitsutule tegemine nii lihtne asi, kui võiks arvata. Ei ta tohtinud liiga nõrk olla, kuid ka mitte liiga käre, et liha kohe läbi praeks ja rasva välja võtaks. «Keerulisem on kesktee,» nagu ütles Illimari isa väga mitmesugustel puhkudel. Põletati lepapuud, sest sel pidi olema valus ja magus tuli, nagu väitsid asjatundjad. Ja aeg-ajalt lisati veel kadakaoksi, — need alles selle õige meki pidid andma.

Nii kestis see mitu, mitu päeva. Suitsu tõõ sündis küll iseenesest ja inimene ei võinud seal palju kaasa aidata. Kuid väga kaugele ei tohtinud ta ka minna.

Nii istus Illimargi koos Peebuga ahju ees ja vaatas, kuidas tulekeel särinal kadakaoksi sõi. Saun oli nüüd soe ja pime, ning tuli õhetas nende higistel nägudel. Kõik majas leiduvad pannid olid leiliaugu alla põrandale asetatud, ja aeg-ajalt langesid sinna rasvapisarad nagu veetilgad räästast. Kadakad põlesid ruttu ja katsid leparondid valge võbiseva tuha kui udemega. Siis käis uks ja õhk liikus, kadakatuhk hõljus kõrvale ning tukid hõõgusid jälle punaka hiilgusega. See oli tuli, mille veetlus on igavene . . .

Ema oli ikka mures, et singid seest tooreks ei jääks või liiga palju kuuma ei saaks. Nüüd läks ta plekklambiga läbi suitsu, varjates silmi. Ja nüüd seisis ta saunapingil leiliaugu ees ning proovis pika noaga sinke. Illimar ootas all ta lähedal. Ruum oli juba täis värske singi lõhna, mis otse vee suhu tõi. Ema lõikas singi servast õhukese viilu ja ulatas Illimarile:

«Noh, katsu!»

Ja see maitseski imehästi: alles kuum, suitsulõhnaline, teravalt soolane. Söömist lõpetades meenus küll Illimarile, et see oli ju nende eneste sulusiga, keda ta alles äsja oli leinanud. Kuid elavast seast suitsutatud singini oli juba väga pikk maa, nii et lein igasuguse teravuse kaotas. Ja kõigepealt: see maitses nii hästi!

29

Jõuludeni öeldi olevat ainult veel nädalapäevad. See oli nagu mingi piiripost ajas, sest ikka öeldi: nii palju jõuludeni või nii palju pärast jõulusid. Illimar omalt poolt ei teadnud küll täpselt nende tähendust, kuid rõõmsat ärevust tõstsid nad temaski.

Nüüd ajas päris tõsiselt lund alla. Mõnel päeval tuli nagu kotiga, teisel keerutas ainult tasahilju tuisata, kolmandal aga küttis jälle, nii et taevaalune valge. Küllap ka tuisupäevil veel taevastki lisa tuli, kuid peamiselt tõsteti ometi juba varem tulnut ühest kohast teise. Võeti sealt, kus näis liiga olevat, ja lükati sinna, kus rohkem ruumi oli. «Tambib kinni,» ütles siis isa. Ja näis tõesti, nagu hoolitsetaks selle eest, kuidas seda lumepaljust korralikult ära paigutada. Sest nüüd pidi ta püsivalt paigale jääma.

«Saanitee,» ütles isa ühel päeval, «nii et paremat pole tahtagi. Kui õige teeks selle sõidu.»

Samal õhtul otsiti isa reisikasukas ja -saapad välja. Ning hommikul, kui Illimar ärkas, oli isa juba ammugi kadunud. Öeldi olevat ühes valitsejaga linna sõitnud. Ja ta jäi sinna kaheks päevaks.

Ei tea, kui palju ema sellal aidamehe kohuseid täitis, aga laudaga sai ta hästi hakkama. Ta oli seal nüüd niisama kaua kui isagi, ainult uudised, mis ta töölt tulles tõi, olid teistsugused. Üksnes tädi Liisa sai neist pisut naeru ainet. Ja emal oligi rohkem muretsemist isa kui ameti pärast. Et ei tea, kuidas tal nüüd läheb või on... Ikka talvine aeg, teed umbes ja külma küllalt... Ega kahjul ole kuljused kaelas, ega see õnnetus tulles hüüa... Peaks ikka kõik hästi minema!...

Isa linnasõidu päeva lõunaks saabus ka Karla koju. Seal tuli ta läbi suure lume, tühi leivakott seljas. Nüüd oli kooliorjus kuni uue aastani läbi. Ja rõõmu ta sellest tundis, seda oli näha. Kuid ka mingi mure näis teda vaevavat, ning sedagi võis märgata. Isegi oma vempusid ei suutnud ta kohe alustada. Hooples küll pisut Illimari ees, muidu aga jäi äraootavale seisukohale.

Õhtust söödi nüüd nagu möödaminnes. Ei sellel olnud pooltki seda pidulikkust, ei õiget algust ega lõppu. Näis, nagu polekski ema teistele toitu lauale pannud, ainult isale. Ja kui teda ei ole, siis ükskõik, kunas ja kuidas süüakse. Ise kahekesi tädiga poleks nad vist üldse midagi valmistanud.

Kui aga kuidagi oli keha kinnitatud, tuli emal äkki meelde küsida:

«Noh, Karla, eks seegi kord tunnistusi antud? Näita, kuidas sa oled ka õppinud!»

Karla otsis raamatute vahelt mingi paberi välja. Ta tegi seda väga aeglaselt ja nähtava vastumeelsusega. Ning siis hakkas ema seda uurima, hoides õieti lambi lähedal. Ega tema suurem dokumentide tundja olnud, aga pikapeale sai ta kõigest jagu. Ei paistnud Karlal mingit põhjust olevat oma tunnistust peita. Õppinud oli ta päris hästi, ja nutti tal selleks ju oligi. Arvati ikka, et võiks koolitada kesteab kui kaugele, kui aga rahakott vastupeab! Nii oli nüüdki tunnistus kõigiti hea, ja ema aina rõõmutses. Kuid siis muutus ta nägu äkki ehmunuks.

«Mis see on?» küsis ta.

«See on ülalpidamine,» vastas Karla löödult, ise kõrvale piiludes.

«Ja see on halb! Näe, siia on ju koolmeister ise oma käega juurde kirjutanud: «Palju koerust teinud.» Kas sa ometi ei häbene?» Kuna Karla hilisest häbenemisest enam mingit kasu polnud, algas alles nüüd ema noomimine: «Mis sinust küll niiviisi peaks saama? Kuhu sa oma tempudega viimaks jõuad? Ei paranda sind manitsused ega nuhtlused! Ei aita muu, kui tuleb sind kevadel võõraste inimeste juurde karja panna! Kui oma vanemate õpetused ei mõju, las siis maailm õpetab! Küll sa näed, küll sa näed, kui magus see on!»

Ema rääkis kaua, ja lõpuks ta nuttis. Karla oli nagu pekstud koer nurgas ega tahtnud nähtavalegi tulla. Ning loo lõpuks jäi ema ähvardav hoiatus: «Küll sa veel näed, kui isa koju tuleb!»

Illimarisse see asi ei puutunud, kuid ta oli hirmunud, nagu ikka, kui miski halvasti läks. Kurjad sõnad, ükskõik kellele öeldud, rabasid ometi kõiki, kes neid aga kuulsid. Ja midagi oli halvasti ning sõnad olid kurjad, selles polnud kahtlustki. Esialgu oli Illimarile küll «ülalpidamise» mõistegi hämar, kuid mida kauem ta ema manitsusi kuulas, seda selgemaks see talle sai. Koolis polnud lugu nähtavasti nii lihtne nagu kodus: kui tegid koerust, said võmmu kuklasse, ja sellega oli asjal ots peal. Ei, võmmud jäid seal võmmudeks, aga peale selle pandi kõik su üleastumised kirja, just nagu isa kõik aida ja lauda asjad kirja pani. Ning aasta lõpuks tehti kokkuvõte, just jälle nagu isa tegi, kui ta joone alla tõmbas ja ütles: «Summa.» Seal kirjutati nüüd joone alla: «Palju koerust teinud.»

Nii et see õhtu aidamehe kodus oli päris kurb. Keegi ei tundnud end mugavalt, välja arvatud ainult väike Johannes ja Kähri ning Milli. Kuid nemad ei teadnudki ülalpidamisest midagi. Kui Karlal veel mingi lohutus oli, siis ainult see, et isa kodus polnud. Juba see mõtegi isale ajas tal judinad üle selja. Ja nii vaikselt polnud ta kunagi magama läinud kui täna. Ta eluviiside summa koormas teda rängalt.

Järgmisel päeval olid aga emal juba teised mured. Ta ei meenutanud kordagi Karla ülalpidamist, nii palju kui üldse sai kodus olla. Tuisk tegi ta rahutuks, ja ta arvas, et teelistel pole nüüd hea, ükskõik kes nad on või kuhupoole lähevad. Eriti rahutuks muutus ta aga pimeduse tulekuga. Ja siis selgus ka ikka enam, et ta just neid teelisi mõtles, kes praegu linna poolt siia mõisa juhtuvad sõitma. Neile pidi see tuisk otse näkku käima.

Isa jõudiski alles hilja õhtul koju, kui ootamine oli juba päris raskeks läinud. Ja ta oli tõesti valge nagu lumimemm ning pikast istumisest ka kange. Aga kui ta sai kasuka seljast ja ülemäärase lume saabaste küljest, siis ta ainult imestas ema hädalduste üle:

«No tohoo hullu! Eks ole omal ajal Tallinnas ja Riias ning mujalgi maailmas käidud. Ikka jäi hing sisse ja kuraasi veel ülearugi. Ning nüüd peaks sihuke sõidu-natukene tapma!»

Isa näis kõigest väsimusest hoolimata lõbus-ärevas tujus olevat. Ja selleks oli tal põhjustki, nagu selgus varsti ka Illimarile. Sest kui inimene võib teistele häid üllatusi teha, ega ta siis isegi päris rahulik ole. Naerab juba eeskätt pihku, mõeldes teiste imestavaile nägudele.

Igatahes oli kraami, mis lumisest saanist sisse kanti, mitu kimpsu ja kompsu. Ja ühe osa tegi isa otsekohe lahti, enne kui teised suutsid veel toibudagi. Oli seal ühte ja teist, eriti aga säärast, mille kallale võis kohe hammastega asuda. Uudne, linnaline, erilise lõhnagagi, alates juba paberist, millesse pakitud.

Ema aga kutsus isa kohe sööma, sest talle näis, nagu oleks isa kogu selle aja püstinäljas olnud. Ja nii nad nüüd istusid seal, isa lõbusalt söögi kallal ning teised niisama lõbusalt kompvekipabereid vaadeldes. Kuid siis juhtus midagi, mis tõmbas kõigi tähelepanu teisale.

Kähri ja Milli olid varem isa ümber hüpelnud ning jällenägemisrõõmust rõkanud. Nüüd liikusid nad linnakraami poole, nuusutasid ühte ja teist ning avaldasid vastastikku oma arvamisi. Olid vist nendegi meelest uudsed ja huvitavad lõhnad. Kuid siis peatusid nad äkki, vahtides kirjusse rätikusse seotud kompsule kasti otsas. Ja niisama äkki tõusid karvad nende kuklas ning nende suust kostis tume urin.

Kõigi silmad pöördusid sinnapoole, ja siis nägid kõik peaaegu samal hetkel: komps liikus tasakesi edasi-tagasi, otsekui minekule valmistudes! Nad jahmusid, sulgesid silmad ja avasid uuesti: ei, see polnud viirastus, komps liikus tõesti!

«Jumala pärast, mis see ometi on?» hüüdis ema esimesena.

Ainult isa oli rahulikuks jäänud. Ta naeris lõbusalt ja salapäraselt:

«Jaa, arvake ära, mis see on!»

Kuid kes selle jahmusega veel midagi arvata mõistis!

«Ajage koerad välja, siis ma näitan,» ütles isa ja tõusis.

Koerad olid varsti ukse taga. Siis võttis isa kompsu ja hakkas seda avama, otse kiusliku aeglusega. Kui üks rätiku sõlm oli avatud, tuli nähtavale peergudest korvi nurk. Ja enne veel kui teinegi sõlm oli lahti, nägid kõik rätiku all ägedamat liikumist ning kohe selle järel sirutus sealt hall loomapea nähtavale.

«Kass!» hüüdsid kõik imestades ja ühtlasi kergendust tundes.

Ja ega olnudki midagi imeväärsemat kui tõepoolest ainult kass. Niipea kui talle seevõrra ruumi tehti, tuli ta ise täielikult välja. Kuid selle asemel, et võõras kohas karta ja põgeneda, toimis ta hoopis teisiti. Ta tõmbas ainult silmad heledas valguses koomale, sirutas kägaras olnud luid-liikmeid ja müksas siis peaga isa kätt ning tegi selle juures väga sõbralikult: nurr-nurr!

«Kust sa ometi sihukese oled välja võtnud?» imestas ema endiselt.

«Eks linnakohas leidu igasuguseid imeloomi,» naeris isa ja istus uuesti lauda. «Seal vanal Viidul ta oli, käis ringi kui väike tiiger. Aga kui ära hakkasin tulema, juhtus Viidu jälle lõbusamas tujus olema. Noh, ega temal siis muud kui aga midagi kinkida, olgu ükskõik, mis aga kätte juhtub. Näe, juhtuski kass. «Võta kass,» ütles, «sihukest kassi pole sa veel eluilmaski näinud!» Mina küll vastu, aga tema muudkui: «Võta kass, kulla naisevend! Keisrilgi pole sihukest kassi!» No panin veel vastu ja Maigi manitses omalt poolt, aga kus tema: «Ah või nii, või ei taheta mu kassigi! Või nii palju minust hoolitaksegi! No seda pean ma meeles, ära karda. Või ei taheta vaese sugulase käest kassigi vastu võtta. Küll ma seda meeles pean, nonoh, küll ma meeles pean. Kui su suguselts mind nii halvaks paneb, eks ma või siis ka naisest lahutada. Mingu siis ühte pistlaste põrgu kõik, nii naine kui kass!» Ja samas sihis ikka edasi. Ega aidanudki lõpuks muu, kui pidin kassi kaasa võtma. Ja ega ta päris loll loom näi olevatki.»

Ning kass käituski otse isa jutu järgi. Sellal kui see veel rääkis, katsus ta juba kõigiga sõprust sobitada. Üht müksas ta peaga siit, teist sealt ja kui mõnele muidu juurde ei saanud, siis käis laua allgi ära ning laskis oma pehme küljega mööda sääri. Kuid varsti oli ta oma kavalavõitu näoga ja teenistusvalmis olekuga jälle väljas.

«Peaks temalegi süüa andma,» tuli nüüd emale meelde.

«No ega ta vist sedagi põlga,» arvas isa. «Olgugi et Rebase

kõrtsis nagu mehised mehed juba oma sakusmendid tegime. Läksime sinna koos kolmekesi soojendama, ja ega olnud sealgi mingit võõrastamist või muidu edvistamist. Ja pärast seda jälle korvi ja korviga saaniteki alla, nagu poleks ta seni muud teinudki, kui sedaviisi reisinud.»

Vaheajal oli ema juba piima alustassile valanud ja kassile ulatanud. See aga müksas viisakalt veel peaga ema kätt, enne kui söögi kallale asus. Kuid seal hüüdis ema äkki ehmunult:

«Mu jumal, vaadake ometi ta hända!»

«Või õieti hända, mida tal ei olegi!» naeris isa.

Ja nüüd nägid kõik, et kassil tõesti hända polnud. Oli vaevalt inimese sõrme pikkune tüpak, mis lõppes järsult, nagu ära raiutud. Olgu millise looma oma, kuid kassi oma polnud see igatahes mitte. Niivõrd veider oli see. Kuid kass oli seda seni nii osavalt mõistnud hoida, et seda täitsa tema omaks peeti.

«Jaa-ah, on ta sellegi poolest üks isevärki loom,» seletas nüüd isa. «Nagu Viidu teadis, olla ta varem suurte sakste juures elanud. No nende kombed on ju teada: mitte ei salli lihtsat maatõugu looma. Hobustel pügavad hännad ja koertel raiuvad sabad maha. Ega aidanud siis vaesel Antsulgi muu, kui pidi oma hänna ohverdama, et saksa seisusse saada. Maha võeti see temalgi. Aga nüüd ongi ta nii peen kass, et teist temasugust tõesti ei tea olevat.»

Tundus, nagu oleks isa kassi kiitmisega püüdnud ka ennast kuidagi vabandada. Küllap talle see lugu ikka pisut pentsikuna paistis: sõida nagu mingi loomataltsutaja koos kassiga kõigile üllatuseks koju! Muidu ei saanud isa mingi veidrusega hakkama, ikka oli tal elutarkus esijoonel. Ja kui nüüd selle kassiga kuidagi teisale kiskus, siis tahtis ta sedagi ometi targast seisukohast näha.

Ning kõik teisedki asusid tema seisukohale. Vahest ainult emasse jäi mingi umbusk, kuid ta ei avaldanud seda mitte. Eriti aga huvitas uustulnuk Illimari ja Karlat. Esimene suhtus kassisse küll veel pisut kartlikult. Teine aga oli tast püsti vaimustuses. Sihukest sabatut imelooma näita kas või raha eest! Ja Karla tegi temaga asja, nagu püüdes kõike muud unustada. Einoh, vaadatagu ainult: ta liputab oma hännatüpakut peaaegu nagu koer!

Vaheajal oli juba hiline õõ jõudnud. Kõik olid väsinud. Ja nii hakatigi magama minema.

«Kuhu siis see loom jätta?» kõhkles ema kassi puhul.

«No kui jätaks esimesel ööl tuppa,» arvas isa. «Ikka teelt tulnud, võõras koht ja väljas ka külmavõitu.»

«Egas ta ometi koertega ühte sünni!»

«A'gu sünnib. On teine sihukese lepliku loomuga. Tee proovi.»

Niipea kui uks praotati, murdsid koerad kohe sisse. Ja paistis, et nüüd läheb lahinguks lahti, nii et hoia alt. Kuid midagi sellesarnast ei sündinud. Koerad tulid küll valju hooga kassi poole, kuid see jäi imelikult kohale, nagu poleks kogu asi temasse puutunud. Võib olla tõmbus ta selg küll natuke rohkem küüru ja silmad teravamaks, aga seda polnud märgata. Ja siis peatusid koerad paari jala kaugusel temast, jalad harkis ja koonud ette sirutatud. Nad näisid kassi nuusutavat, ja tema vahtis neile endise pinevusega vastu. Kuid siis juhtus just nagu tellimise peale kirp Kährit keset selga purema. Ta istus maha, painutas ülakeha taha ja lõi hambad kihelevasse kohta. Ning samal hetkel leidis Milligi väga vajaliku olevat oma rinnaesist lakkuda. Kui aga need toimetused olid tehtud, oli ka nende esialgne ägedus unustatud ja nad pöördusid lonkides oma harilikule kohale veeämbri kõrval. Siin näis neid küll nagu mingi häbitunne või midagi selletaolist vaevama hakkavat. Ja nad tegid ühisest kirbukraapimisest suure numbri. Ning alles nüüd leidis ka kass vajaliku olevat soojale pliidiservale hüpata.

«No näete nüüd!» ütles isa naerdes.

Varsti olid kõik juba voodis ja tuli kustutatud. Mõne aja kuulis Illimar veel, kuidas isa tasakesi linnasõidust rääkis ja kuidas ema laudaasjust aru andis. Mitu korda mainiti üht vasikat, kellega lood polnud head. Kuid siis jäid kõik vait. Ja isa leidis kõigest teeväsimusest hoolimata jõudu isegi norskamiseks.

Illimarile oli seekord ase Karla juurde tehtud, laiendades ta voodit toolidega. Karla oli vait, ja Illimar arvas temagi magavat. Ainult tal enesel ei tahtnud uni tulla. Ta kuulis, kuidas Kähri ja Milli aeg-ajalt kirpe kraapisid ning rahutult käänlesid. Näe, neil kipitab ikka veel midagi südamel, mõtles ta. Siis langesid ta pilgud sinna kohta, kus pidi pliit olema, ja ta hirmus keeletuks. Läbi pimeduse hiilgas seal kaks rohekaskollast punkti nagu silma. Siis tuli tal küll meelde, et kassid pidavat pimedaski nägema, kuid et nende eneste silmad läigivad, seda ta ei teadnud. Igal juhul oli see kõik väga kole.

«Küll saaks nalja,» sosistas äkki Karla ta kõrval naeru kihistades, «kui võtaks praegu selle kassi ja viskaks koerte kaela!»

Nii selgus, et Karlagi oli valvanud ja samuti kassi silmi jälginud. Ning see rahustas Illimari kohe.

«Siis läheksid nad küll kisklema,» avaldas ta kartust.

«No kindlasti!» rõõmutses Karla juba eeskätt.

Kuid siis jäi ta äkki vait. Talle meenus, milline oli praegusel hetkel ta enese eluviiside summa. Ainult imeväärse kassi ilmumine oli selle lähemat vaatlust takistanud. Isa polnud ses hoos isegi Karla kodusolekut õieti märganud, saati siis ta kooliasju puudutanud. Ei, parem juba uutest ettevõtteist hoiduda. Ja Karla jäi nukralt vait, endine raskus südamel. Sest ta ei võinud ju aimata, et sekeldused selle kassiga kogu jõuluvaheaja täidavad, nii et mõne teise halbade eluviiside vaatlus jääbki tulemata.

30

Kaks järgmist päeva olid täiesti jõulude vastu valmistamisele pühendatud.

See oli Illimari-taolisele ühtlasi huvitav, kuid ka rahutu aeg. Toimus suurel hulgal asju, mille käiku oli põnev jälgida, kus ta ise aga õeldi ainult jalus olevat. Kangaspuude koostvõtmisele ja jaokaupa väljaviimisele võis veel päris rahulikult kaasa elada. Aga kui algas üldine kraamimine ja küürimine, siis muutus elu juba päris ebamugavaks. Lõpuks olid põrandadki lausa veeloigud, kus ainult Liisa võis veel liikuda, ja temagi vaid pesulupardile toetudes. Ei, siin ei võinud tõesti enam kuskil olla, isegi mitte voodites. Sest needki näisid nagu karuäkked, täis tagurpidi pööratud toole.

Siis põgenes Illimar toast. Kuid kaugemale välja ei saanud minna ja eeskojas olemine polnud suurem asi. Väljas oli ikka tuisune ja hall, eeskojas aga niiske ning hämar. Ühtlasi oli näha, et Hirmude poolgi on sama jaht käimas. Sealgi märatses

vihane Ane ämbrite ja luparditega ning vaene Sami oli täitsa pea kaotanud. Sest säärastes oludes on nii lapsed kui koerad ühteviisi abitud.

Ometi märkas Illimar, et uus kass Ants enesel igas olukorras tundis hea olevat. Pidi olema küll halval ajal majja sattunud, kuid ta ei teinud sellest väljagi. Juba esimese öö magamisaseme oli ta targalt valinud — sooja pliidipealse. Sihukesele mõttele tuli vaevalt ükski inimene või koer, muist loomadest kõnelematagi. Kui aga pliit hommikul liiga palavaks ja põrand liiga märjaks hakkas minema, läks Ants elutargalt käppasid raputades välja. Ja siitpeale jälgis Illimar mõne aja ta liikumisi.

Kõik pidi siin Antsule täitsa võõras olema, kuid ta polnud kaugeltki nii abitu, kui olid koerad esimesil päevil. Ta toimis nii rahulikult, nagu oleks olnud igipõline siinne elanik. Ainult oma silmi pidi ta vahelduva valguse järgi ümber seadma.

Nüüd seisis ta toa trepil ja heitis pilgu üle eeskoja, ning kõik näis talle sedamaid klaar olevat. Ja nüüd läks ta rahulikult läbi eeskoja, jõudis välisuksele, pistis jalad hetkeks lumme ja vaatas välja, silmad peas nagu kitsad pilud. Kuid see pilt ei näinud teda huvitavat. Ja ega see olnudki suurem asi: aina paks lumi ning selle taga pisut halli pistandi taolist. Sel hetkel katsus Illimar Antsu silitada, ja ta näis ka selle eest tänulik olevat. Siis aga siputas ta jälle käppasid ja pöördus tagasi — ning oli äkki kadunud. Veider küll, kuid igatahes polnud teda mõne aja jooksul mitte kuskil.

Varsti aga kuulis Illimar koerte urinat. Ja kui ta sinnapoole vaatas, nägi ta imelikku asja: kõik kolm koera, Kähri, Milli ja Sami, seisid ühes tropis keset eeskoda, lühinägelised silmad üles pööratud, ja avaldasid oma rahutust. Sellist sõbralikku ühistoimingut polnud veel keegi nende vahel näinud. Ja mis seal siis oli? Kõrgel katusealuse hämaruses astus kass Ants rahulikult mööda tala. Ta tuli saunapoolselt pööningult ja läks Hirmude-poolsele pööningule. Ta ei näinud vähimatki kartvat, nagu poleks peapööritust maailmas olemaski. Ta kadus varsti pööningu pimedusse ja viibis seal mõne aja. Mis tegi ta seal? Kuid siis märkas Illimar koerte rahutuse järgi, et ta jälle pidi nähtaval olema. Ja tõesti, nüüd liikus ta Hirmude-poolselt pööningult saunapoolsele, ainult teist tala mööda. Ning sealsete kolisaladuste keskele ta jäigi.

See nägemus pani mõtlema. Ei võinud Antsul olla mingit

vajadust seda hädaohtlikku reisi teha. Kuid ta oligi seal ainult nagu lõbusal jalutuskäigul. Ja nii Illimar kui koerad tundsid sel hetkel, kui abitult olid nad maa küljes kinni. Kassi mõtted ja teod käisid kõrgelt üle nende peade!

Selle päeva lõunalauas rääkis ema imelikku asja. Ta oli eile lahtise seinakapi ülemisele riiulile jätnud viis verikäkki, et neid täna lõunaks pannil käristada. Kui ta aga neid nüüd võtma läinud, polnud riiulil enam midagi. Ainult puutaldrik olnud all kapipõhjas kruubikotil.

«No kuhu nad siis jäid?» küsis isa ükskõikselt.

«Seda minagi,» imestas ema.

Küsiti katseks Liisalt, Karlalt ja Illimarilt. Ei-noh, nemad ei teadnud asjast midagi. Liiatigi ei tundnud siin keegi sellist äkilist nälga. Siis aga meenus Liisale:

«Seda ma küll imestasin, kui põrandat pesin, et Kähri ja Milli magamiskohal oli käkipuru maas.»

«No vaata kuripatte!» pahandas ema. «Siis nemad!»

«Aga kuidas nad üles riiulile said?» kahtles isa. «Pole nad seina mööda ronimisel suuremad meistrid.»

«Siis kass!» hüüdis äkki Karla.

«Või kohe kass,» lausus isa pahaselt. «Nägite ju isegi, kui pai ja peen ta on. Pealegi võõras kohas ja otse esimesel päeval. Või kohe kass! Küllap kukkus taldrik ise alla ja koerad panid käkid nahka!»

Kähri ja Milli aimasid, et kõne on neist, ja tulid kohe nagu mingit tänu vastu võtma. Kuid isa ütles neile vihaselt:

«Nahutada oleks teid vaja!»

Seda küll ei tehtud, kuid üldise häbistamise osaliseks nad said. Kui nad oleksid kõiki sõnu mõistnud, oleks häbipuna pidanud nende palgele tõusma. Kuid nad polnud nii üheks kui teiseks võimelised. Ja sellepärast tõmbusid nad ainult väga segaste tunnetega kõrvale.

Tuba oli küürimisest niiske ja kütmisest kuum. Ses leitsakus tõusis tainas mõhkedes ja vannides eriti hästi. Seal oli hapuleiva, peenleiva ja saia tainas. Osa sellest pidi ema täna, osa homme küpsetama. Ja kohe pärast lõunat algaski ta saia ning pirukatega.

Sellist tegevust oli Illimar ikka jälginud. Oli huvitav vaadata, kuidas ema just parasjagu tainast võttis, selle väledalt laiaks litsus ja jälle kokku rullis, mõnikord pätsile risti peale surus, mõnikord aga surumata jättis. Rist ju passis jumalaviljale, aga

kui ta küpsetamisel koore lõhki ajas, siis võis ka olemata olla. Kuid mis asja Illimarile eriti huvitavaks tegi, see oli tema isiklik päts, mis neil puhkudel ühes teistega ahju läks. Selle kauples ta ikka välja, olgu siis käsil leiva või saia tegemine.

Ka nüüd oli Illimar otse ninapidi juures, kui ema ta lihapirukat voolis. See sai imeilus, pisitilluke küll, kuid täitsa suurte sarnane. Ja siis vaatasid nii ema kui Illimar veel ahju, kuhu see pirukapoeg paigutada. Kui nad aga ümber pöördusid, jäid nad imestades tainalaua nurgale vahtima. See oli midagi viirastuslikku: just praegu oli see pätsikene siin ja nüüd enam ei olnud. No imet, mis see siis tähendab? Ema vaatas põrandale, vaatas ahjugi — kas ta selle tõesti juba sinna pani? Polnud aga kuskil. Ja siis oli ema väga kohmetanud.

«Ma ju tegin?» ütles ta poolenisti endale.

«Tegid jah,» vastas Illimar.

«No kuhu ta's jäi?»

Ema otsis veelgi ja hakkas siis uut pirukat tegema. Kuid ta käed värisesid, nii et uus ei saanud pooltki nii ilus, kui oli endine. Ja ema sosistas, juba täitsa enesele:

«Oli ... ei ole ... Mis imet ... Otse päisel päeval ...»

Nad oleksid nõnda kahekesi toas peaaegu kõhedust tundnud, kui mitte kass Ants, kes magas tädi voodijalutsis, poleks tulnud ja neid oma sõbraliku säärte ümber käimisega lohutanud. Aga selgemaks see asi ikkagi ei saanud. Ja neil oli sellest pisut nagu piinlik teistele rääkidagi.

Sel päeval valmistati veel mitut muudki jõulutoitu, kuni hilise õhtuni. Ja siis juhtus jälle veider asi. Süldikausid viidi eeskotta üle pesupalide pandud triiklauale jahtuma. Siin tuli juba silmas pidada, et mõni hulkuvloom kallale ei läheks. Ja eks seal valvatudki, kord üks, kord teine. Kuid tulemuseks oli ikkagi see, et terve seajalg kuumast süldikausist oli kadunud. Ja üht ning teist muudki veidrat oli veel päeva jooksul juhtunud, nagu nüüd õhtulauas meenutati.

«No mis lugu see siis on?» pahandas isa. «Kas puuk majas käib või mis? Kuid see on ju lora!»

«Lora mis lora, aga asi on veider,» arvas ema. «Mitte niipalju kahju, kuipalju veider.»

«No kes seda siis teeb?»

Isa hääl oli päris terav ja ema viivitas.

«Tea kedagi muud, peale su peene kassi,» arvas ta viimaks.

Kuid isa viskas lusika vihaselt lauale:

«Nüüd jah kass! Seda ma arvan!»

Ta tõusis, et magama minna. Samal hetkel ajas end ka sooja ahjujala juures peesitav Ants üles, lähenes isale ja lõi nurrudes ta jalgade ümber. See vesihall volask oli nagu alandlikkus ise, ainult hännatüpak sõrmena püsti.

«Kuuled sa, mis sinust räägitakse?» küsis isa ja lükkas kassi hellitavalt jalaga. «Mis sa ütled selle peale? Ütle, et tühi jutt. Ütle, et paljugi mis mu kaela aetakse. Olen sihukesteks asjadeks liiga peen!»

Ants ei õelnud seda küll sõnadega, väljendas aga seda enam oma liigutustega. Ainult emasse ei mõjunud see midagi ja ta saatis kassi seks ööks ikkagi välja.

Jõulu-laupäeval oli kõigil palju tegemist. Üksnes Illimari aeg venis ärarääkimata igavaks. Nii pingutav oli õhtu ootamine.

Oli ju jõulusid varemgi olnud, kuid Illimar ei mäletanud neid hästi. Oli ainult nagu rohkem jumalasõna ja söömist olnud kui harilikult. Nüüd aga oli midagi hoopis uut ja üllatavat tulemas. Ning see selgus ikka rohkem ja rohkem täisealiste enestegi ootusest.

Ei olnud neil seni veel jõulupuud tehtud, kuid nüüd tehti. Ega olnud varem ka kingitusi antud, aga nüüd anti. Kuskilt suurte sakste juurest olid need kombed viimaks siiagi jõudnud. Kui aga teised perekonnaliikmed aina rõõmu tundsid, tundis isa ka uhkust.

Töölt tulles tõigi ta jõulupuu kaasa. Kes teab, kus ta seda seni oli hoidnud. Noh, oli kuusk, nagu neid küllalt nähtud. Aga kui ta keset tuba seisis, küünlad ja kirjute paberitega kompvekid küljes, oli ta ometi midagi hoopis muud. Ja kõike seda korraldas ikkagi jälle isa. Ta õiendas kaua kuuse juures, vaatles seda kord siit, kord sealt ja tõstis asju ümber. Sest ta oli meistermees, kes ei leppinud kergesti oma kätetööga. Aga veel vähem hindas ta teiste katseid säärases asjas oma arvamusi maksma panna.

Nüüd oli puu valmis, perekond koos ja isa süütas küünlad. Mida rohkem neid sai, seda heledamaks muutus tuba, kuni isa lõpuks käskis lambi sootuks kustutada. Ja see ei mõjunudki enam palju. Kuuse virvendav valgus mängis laes ja pani inimeste näod helendama. Nende silmad hakkasid särama nagu küünaldes kuusk ise. Väikevendki ema süles liigutas kilgates käsi, nagu kõike seda ilu imestledes. Ja koeradki näisid rõõmu tundvat ning nende silmad läikisid puu poole vahtides.

Pikkamööda täitus tuba värske kuuse ja põlevate küünalde lõhnast. See oli pärit nagu kuskilt imedemaalt ja erines kõigest argipäevasest . . .

Varem oli jõuluõhtul ikka jumalasõna loetud, mis mõjus nii tõsiselt. Nüüd tegi põlev kuusk küll meeleolu rõõmsamaks, kuid pühad asjad püsisid ikkagi meeles. Ja sellepärast alustas ema laulu «Ma tulen taevast ülevalt, häid sõnumeid toon teile sealt». Neid sõnu tundsid kõik peale Illimari ja laulsid kaasa. Suured laulumeistrid nad küll polnud, aga kuidagi see läks. Ainult kui isa kippus hoopis isesihis minema, arvas äkki Kährigi paraja aja olevat omalt poolt häält tõsta. Kuid see tegi üksnes Karlale lõbu, kes ise vahest kõige paremini laulis.

Kui aga see pühalik toimetus oli läbi, siis tundsid kõik jälle mingit vabanemisrõõmu. Ja nüüd see õhtu peanumber alles tuligi: isa andis kätte kingid, mis ta linnast oli toonud. Seal sai igaüks midagi: ema ja tädi jakiriide ning rätiku, Karla uue talimütsi ja Illimar —

Jah, Illimar ei võinud oma silmi uskuda: need olid väikesed kamassid, kui nad lõpuks paberist välja tulid. Esiti tuli üks, siis teine, ja kui kolmandat ei tulnud, siis jätkus neist kahestki. Otse nagu suurte inimeste omad, kummid kahel pool ja kõrvad ees ning taga, ainult selle vahega, et kõik olid väiksemad kui suurte inimeste omadel. Aga tallad olid alt niisama läikivkollased, tallaservad läikiv-mustad ja kannaplekki piiras läikiv naelterida. Ning Illimari rõõm oli nii suur, et ta seda väljendadagi ei suutnud. Ainult ta silmad särasid.

Ema aitas kamassid kohe jalga passida. Nad olid küll pisut suured, kuid nii oli see mõeldudki. Ja Illimar patseeris mööda põrandalauda kõigi ees edasi-tagasi. Isegi kriuks oli talla vahele pandud, küll väike, aga ikkagi kamasside suuruse kohane. Ning Illimari uhkus aina paisus.

Kui küünlad olid alla põlenud ja jõulupuu-rõõmud lõpule jõudnud, asuti õhtust sööma. Nüüd oldi juba argisemas meeleolus ja võidi lihtsamaistki asjust rääkida.

«Oled ikka linnas palju kulutanud,» arvas ema, kes oli väga kokkuhoidlik. «Egas seda kõike nii hädasti vaja olnud.»

Kuid see polnud niipalju etteheiteks kui tänutäheks öeldud.

«Noh!» vastas isa, kes oli niisama kokkuhoidlik, kuid tahtis vahel ometi ka oma võimeid näidata. «Kui sai kord linnas käidud ja kui kord võimalik oli!» Ta heitis rahuloleva pilgu oma perekonnale. «Kui ma mõtlen, kuidas mina kasvasin ja missu-

gused olid meie jõulud. Kui sai puhast leiba ja mets isale midagi andis — noh siis! Muidu oli rõõm seegi, kui sai särgiväel ringi ümber maja lasta, isa säärikud jalas. Kuusik oli künniseni, kehvus kurguni. Kus siis veel mingit haridust või kooli —.»

Isa silmad peatusid hetkeks Karlal. Oli nagu midagi tulemas, kuid polnud veel isalegi täiesti selge, mis see pidi olema. Seal aga hüüdiski juba Karla:

«Näe, mis Ants teeb! Mängib Milliga!»

Ja tõepoolest nähti midagi sellist, mida ei võinud uskudagi: Ants ja Milli kõhutasid vastamisi maas ja tõstsid kordamööda käppi, ikka kui üks maha pani, siis püüdis teine oma peale panna, otsekui inimesed patsi mängides. Ja Kähri istus siinsamas ning jälgis tõsisel ilmel nende lõbu, just nagu mingi vähekohtunik.

Sellest imest sai kogu ülejäänud õhtuks jutuainet. Ema ja tädi kaotasid oma umbusu Antsu vastu ning isa kõngutas mõtiskledes pead:

«Nojah, võivad ju kass ja koer sõbrad olla, kui maastmadalast ühes kasvavad. Aga nii . . . Pagan teab, mis loom see on! Tõepoolest, nagu peenemas koolis käinud.»

«Aga küll ta liduda mõistab, kui häda käes,» lausus kohe Karla. «Laskis ennist maja ümber, vorst hammaste vahel, ja Hirmu Ane luuaga taga. Oli vorsti üle löönud ega andnudki tagasi.»

«Mmõhh!» tegi isa ainult.

Illimar rõõmutses ikka oma saabaste üle ja asetas need magama minnes enese kõrvale toolile, et võiks neid veel pimedaski käega puudutada.

«Näe,» ütles ta Karlale, «hirmutasid mind, et mulle ei ostetagi enam kaht saabast korraga. Aga nüüd osteti ikkagi!»

Kuid Karla suutis enne magamajäämist talle asja siiski seletada:

«Noh, see oli jõulude pärast, muidu mitte. Eks sa kuulnud, kuidas lauldigi: «Ma tulen taevast ülevalt, head kamassid toon teile sealt.» Sellepärast.» Siis veel väikese pausi järel: «Narr oled sa!» Ja siis Karla juba magas.

Hommikul lamati kauem voodis kui kunagi muidu. Isa pesi parajasti nägu, kui ema läks sahvrist midagi võtma, plekklamp käes. Sahver oli eeskojas otse ukse taga, ja ema jättis ukse praokile.

«Issand jumal!» karjatas ta äkki.

«Mis on?» jahmus isa.

«No kass tahtis jalust maha viia!» Ja hetk hiljem: «Sa taevane jumal, mis ta siin on teinud!» Ning veelgi hiljem: «Kõik puha — pole otsa ega äärt!»

Isa hüppas välja. Ja jälle kostis ema hädaldus:

«Näe, vorstid puha põrandal, ikka üht proovinud ja teist proovinud. Ja siis singid ning süldikausid! . . . Sa heldene aeg!»

«Missugune kass see oli?» päris isa, ja ta häälest kostis hirmus viha.

«Ikka meie oma Ants. Nagu ukse lahti tegin, nii kargas nagu tiiger vastu ja pani minema. Küll ta, kurivaim, teadis!»

Ema hääles olid pisarad.

Isa tuli sisse, tõmbas pintsaku selga, haaras kapist püssi ja tormas välja.

«Nüüd ma ta kuramuse tapan!» kostis veel ta ähvardus eeskojast.

«Kus sa veel!» hüüdis ema hirmunult. Ja siis hakkas ta ühes jaole rutanud tädiga kassi kuritöö kohal oiutama: «Küll on aga loom! Eks ta lipsanud pimedas sisse, kui siin õhtul viimast korda käisin. Ja märatses siis öö otsa, niipalju kui süda kutsus. Lootis vist hommikul niisama nägemata minema hiilida. No juhtusin tulega peale, siis muudkui väevõimuga vastu. See pole kass, see on vanakurat ise!»

Ja nüüd nuttis ema juba tõesti, rookides ning korraldades sahvrit.

Väljast ei kostnud aga mingit pauku, kuigi isa alles tüki aja pärast tagasi tuli. Ta oli maruvihane, paiskas püssi varna ja viskus raginal voodisse. Ema usaldas vaevalt küsida:

«No ega sa teda —?»

«Kus sa saatanat!» prahvatas isa. «Nägin pleekaia nurga juures, aga kui mind märkas, läks nagu puuk. Ja väljas veel pime. Aga ma ta tapan!»

«No näed nüüd —.»

«Mis ma pean nägema? Ah et ma selle needuse tõin? Olen ammu enne teid näinud! Mahalöömise väärt, nii Viidu kui ta kass!»

Isa polnud Illimari mälestuse järgi iial veel nii vihane olnud. Ta otse plahvatas iga osatamise juures. Kuid alles pikapeale selgus, kui palju ta mõte neil päevil oli selle kassiga tegel-

nud. Ja nende plahvatuskatkendite kaudu said ka teised aegamõõda ülevaate kogu selle kassi nurjatust olemusest:

«Või tema, saatananahk, peen kass? Vargakoolis on ta käinud, suursuliks tudeerinud! ... Või et peenuse pärast saba maha raiutud? Tea, kus näppamise peal sabapidi ukse vahele löödud, seal ta peenus! ... Ja vaadake ta vurrusid. Ah ei midagi? Nojah, või natike imelik ja muud midagi? No mis te siis räägite, kui sedagi ei märka! Tal ju pool habet ära, põsk paljas, nagu väitsega võetud. Kes teab, kus praeahjus põletatud ... Mina ikka kaitsen teda ja arvan, et Viidu purjus päi ja headuse pärast ta mulle kaela sokutas. Aga tea, kui purjus ta oligi. Tahtis ainult sest varganäost valla saada! Sunnitöölised mõlemad — seda ma ütlen!»

Noh nii, — selle kassijahiga need kallid jõulupühad algasid ja selle peale nad ka kulusid.

Isa tegeles nüüd teiste asjadega ainult niipalju, kui oli hädapärast vaja. Muidu aga ihus ta kassi peale hammast. Lõuna paiku tormas ta sisse, haaras püssi ja sõõstis jälle välja. Ta oli koju tulles Antsu kuivatusrehe juures näinud. Seal sildteel oli ta kükitanud. Aga kui isa püssiga sinna jõudis, tuli Ants parajasti kuivatise teisest otsast välja. Ta astus aeglaselt käppasid raputades aitade poole. Kui aga isa omakorda sinna jõudis, oli kass nagu tina tuhka kadunud. Isa valvas tükk aega aidaplatsil, — mitte midagi! Ja seesuguseid asjatuid püssihaaramisi ei juhtunud ainult üks kord. Ning isa viha aina paisus.

Kui nüüd alatare lell oleks seda kassijahti näinud, tal oleks naeru laialt olnud. Sest ega see parem olnud kui ta enese varesejaht. Vahe oli vaid selles, et lell oleks ükskõik missuguse varesega leppinud, isa aga ühe kindla kassi peale viha kandis.

Ja õhtul oli isa väga morn, nii et emal tast otse hale hakkas.

«Sa ikka selle Antsu pärast —,» alustas ta.

«Kust sa võtad, et ta nimi Ants on?» põrutas isa.

«No sa ju ise ütlesid.»

«Mina? Ma ei tea midagi selle röövlinäo nimest!»

«No sa ju ütlesid, et vaesel Antsul võeti saba maha —.»

«Tema kuramus vaene?! Massuurikas sihuke! Pangalõhkujaks passiks ta!»

«No kas see ükskõik pole —?»

«Ah ükskõik, kui ta su singid hobuserangideks õõnestab?»

Sellest tuli päris perekonnatüli. Muidu mõtles ja ütles isa

ikka rahulikult. Nüüd aga haaras ta igast sõnast kinni ja temaga ei saanud üldse rääkida.

Pikapeale selgus ainult, et ta ei kandnud niipalju viha kassi kui õemees Viidu peale, kes oli teda nii häbematult tüssanud. Ja teiseks selgus ka, et ta tõepoolest isegi selle kassi nime ei teadnud. Oli juba nii juhtunud, et jäi küsimata. Just nagu kilplastelgi kassi ostmisel alles hiljem tuli meelde pärida, et mis sihuke loom ka sööma peaks.

Ja Illimar mõtles jälle omaette: Igapidi imeväärne loom. Saba pole tal ja teist vurru pole, nagu peaks olema igal õigel kassil. Ning kõige lisaks selgub, et ta siin koguni võõra nime all elab! Kes teab, kes ta tõeliselt on?

Kuid aeg-ajalt nähti seda neljajalgset saladust ennastki, kord ühes, kord teises mõisa otsas. Ja aeg-ajalt kuuldi ka ühe halli hulguskassi jultunud vargusist. Õnneks ei teadnud veel keegi, et ta just aida-saksale kuulus. Tädi Liisa oli teda näinud ja väga valjude sõnadega noominud. Ning Karla oli teda näinud ja salaja silitanudki, nagu ta usaldas seda Illimarile tunnistada. Kuid ikka liikus ta kodust eemal.

Alles mitme päeva pärast sigis ta jälle vanasse õlleköökі. Kuid ta liikus esialgu õõsiti ja peamiselt pööninguid-pidi. Viha ta vastu oli küll lahtunud, kuid ta ei uskunud seda hästi. Ema jättis talle salamahti eeskotta sööki ja isal näis ta järele pisut nagu igav olevat. Kord lõunale tulles leidis ta aga kassi otse ukse ees kõssutavat. Ta lükkas looma jalaga sisse ja ütles vihase häälega:

«Va igavene roju! Ma su naha ükskord ikka veel õrrele tõmban!»

Aga Ants — ta elas edaspidigi selle nime all — lõi nii lõpmata alandlikult ta jalgade ümber nurru.

Sellal oli vend Karla ühes oma halva tunnistuse ja uue talimütsiga juba ammugi tagasi kooli läinud.

Illimari meelde aga jäidki need jõulud «kassijõulude» nime all. Oleks võinud ju öelda ka «kamassijõulud», kuid «kassijõulud» kostsid lihtsamalt. Ema ei lubanud küll kalleid jõulupühi nii kutsuda. Kuid ta isegi ei saanud teisiti, kui pidi ütlema: «See oli ikka sel jõulul, kui isa linnast kassi tõi.» See oli aga õigupoolest üks ning sama.

31

Ikka ainult neli seina ja need, kes seal vahel liiguvad . . .

Muust mõisa elust ei näinud palju midagi. Tohutult tulnud lumi oli alles kohevil, nii et takistas liikumist. Ega olnud selleks ilmad ka muidu kohased. Hädavaevalt sai vahel aida juurde liduda ja näha, mis seal isa ja Mark ning Avvus teevad. Muidu aga võis isegi Haige-Jakobit ainult üle pleekaia silmata, kuidas ta seal räästani tuisanud linnumaja lähedal ukerdas. Kuid ise sinnamaale ei saanud, sest pleekaed oli nagu põhjatu lumesalv. Ja mis tegid veel Märdist lell, Saaremaa Riidu, Härja-Kaanu, Hull-Juhan või isegi kurg Joosep, kes seda teadis. Kord vaiksel päeval kostis vaid häärberi poolt Juhani vihane hääl ja Joosepi nokaplagin. Aga kes oli neid vihastanud või olid nad koguni omavahel riidu läinud, seda jällegi ei kuulnud. Oli otse imelik mõelda, et kirjutaja Tiilik praegugi võiks kuskil oma tempe teha!

Talveõhtud kodus, laua ja lambi ääres . . .

Õieti polnud ööst-päevast palju muud jäänudki kui päratu pikk õhtu. Kõik muu oli ainult kehvaks lisandiks selle küljes. Ta algas varakult, peaaegu samalt kohalt, kus enne lõunavaheaeg lõppes. Ja et isagi nüüd palju varem koju jõudis, siis tunnistati see aeg nagu ametlikultki õhtuks. Igatahes ei pidanud seda keegi mingiks päeva lõpuks, mis ainult päikesevalguse puudumise pärast äpardunud.

Nii oli isa igal õhtul mitu tundi ühes kodustega. Mingit näputööd ta ei teinud, nagu ema ja tädi, kuid ta aeg kulus nõndagi. Seal oli tal pisut tegemist lauda- ja aidaraamatutega, millest esimesed lõhnasid piima ning teised vilja järgi. Neis olid kõik mõisarahva piimatoobid ja jahumatid, heeringa- ning õlinaelad kirja pandud, nii et ta nende majapidamist otse enese ees nägi. «Näh, va Luut-Karla on jälle üle praaseldanud,» ütles ta. «Ja ega ole Märdist lellegi asjad päris hästi. Peavad viimaks veel hambad varna panema, et rehnungis järele jõuda!» Ja ta arvas kokku ning kirjutas numbreid. See võttis aega, kuid läks kindlalt, nagu oli kõik ta elus läinud. Ning vahel ta koguni nurises, et kirjutaja Tiilik ikka üks lorup on, kui ei saa tema raamatupidamisest kohe täit tolku.

Aga töö vahel oli isal muugagi tegemist. Äkki pistis Kähri oma külma nina ta pihku, nagu midagi öelda tahtes. Täit selgust sellest ei saanud, aga sõbralikku juttu võis ikkagi ajada. «Noh, sina!» ütles siis isa. «Kuidas käbarad käivad ja mis muud uudist? Ikka endistviisi?» Ja Kähri vehkis hännaga, nagu nõusoleku märgiks. Kuid Milli oli otsekohe kade, kui nägi, et teisega rohkem tegeldi. Ta oli juba Kähri kõrval, käpad isa põlvel, püüdes oma venda koguni kõrvale tõrjuda. «No sina kah!» öeldi siis temale. «Oled ikka va kõka, silmad muudkui kilavad edevusest peas!» Ja Milligi rõõmutses, sest ta arvas, et talle midagi eriti meelitavat oli öeldud.

Aga kassiga oli isa vahekord nii ja naa. Väliselt oli ta Antsule alati vihane ja oli seda tihtipeale tõeliseltki. Massuurikas, võllanägu, vurle — muid nimesid see talt ei kuulnudki. Aga kui isa kassi jalaga lükkas, võis seda liigutust vahel silitamisenagi võtta. Miski ikka kipitas isa südames ta vastu ja poolt ega andnud rahu.

Ja ega Ants oma endisi kombeid ometi jätnud. Kuid nüüd teati, mismoodi näpud tal on, ja mäng käis juba lahtiste kaartidega. Ning ta isegi näis seda teadvat. Kui juhtus midagi, katsus

ta kohe jalga lasta; kui aga ei saanud, siis mugavamini vastu võtta, mille vastuvõtmisest ei pääsenud. Säärastel puhkudel ei saanud ta suurusestki enam mingit selgust. Põgenemisel oli ta pikk kui volask, kogu kõhualune täis jalgu, hoopide all aga nagu hall kobisev mütsak. Kui ta kraedpidi õhku tõsteti, siis oli ta otsekui patukahetsus ise, silmad täitsa suletud ja tagakeha kronksu tõmmatud. Aga kui ta seejärel ülepeakaela ukse taha heideti, siis ei mõelnudki ta oma nurjatut iseloomu hakata ümber kasvatama.

Ega teda keegi muu enam tuppa lasknudki kui ainult isa. Kuid ta tegi seda peamiselt selleks, et temaga väga tõsiselt ta halbadest elukommetest rääkida. «Sa varganägu!» noomis ta. «Kivi peaks sulle kaela riputama ja sind mere kõige sügavamasse kohta uputama! Kuidas sa isegi tihkad veel elada? Silmad peaksid sa enesel peast häbenema! Soevariku kõrgema männi otsa peaksid sa enese pooma!» Aga Ants tegi seepeale ainult: nurr-nurr! Ja isa lükkas ta jalaga eemale: «Mine! Ma ei taha su maida kallal oma käsi määrida!»

Isa sõnad olid küll väga hirmsad, kuid kõik võtsid neid ometi lõbusalt. See oli nagu mingi kometimäng, teatritegemine. See nimelt, et inimene teisiti räägib kui mõtleb ja vahel maruvihase näo teeb, kuigi ise võib olla päris sõbralik.

Kõik säärased asjad olid aga paljalt nagu sissejuhatuseks. Sest suurema osa õhtust täitis lugemine.

See oli ajaviide, mida Illimar tundis, nii kaugele kui ta mälestused ulatusid. Suvel oli sellega vähe tegemist, vahel ema luges pühapäeviti midagi vaimulikku. Kuid ta tegi seda tasakesi, eneseette, kuigi seejuures huuli liigutades. Mida pikemaks aga õhtud läksid, seda rohkem loeti kõvasti ja kõigile. Ainult mõni säärane mürtsuv töö nagu kangakudumine võis seda takistada. Varem oli see lugemine Illimarist küll nagu mööda läinud, ainult hea oli selle mõmina saatel magama jääda. Nüüd aga hakkas kirjasõna teda ikka enam huvitama, kuigi selle hulgas oli ka veel palju hoopis igavat.

Seal tagatoas vanemate voodi peatsis väikeses kapis hoitigi seda kirjavara. Ja tolle kapigi oli isa kord just selle jaoks teinud. Ning raamatuid oli ta sinna muretsenud, kes teab mis ajast peale. Oli seal neid mitmesuguseid, nii piltidega kui ilma, nagu Illimargi teadis. Neis kõneldi paljudest imelikest asjadest, mis maailmas ette tulnud või veelgi tuleb. Nagu juba ammu teada, polnud isa nimetamisväärselt koolitarkust saanud, kuid ta teadis

ometi palju asju. Nagu see, miks aur masinat ümber ajab või mis inimesed Ameerikamaal teevad. Ja et kust tuleb pikne või miks prantslane Moskva linnas ära külmas. Illimar pidas isa üldse väga targaks, ja see tuli kõik raamatuist, nagu ta aru sai. Neile toetus isa isegi, näiteks viinameister Kranichiga vaieldes. Kui see vastu ajas, siis käskis ta lihtsalt raamatust lugeda. Ainult vana Hirmu Ane juures ei aidanud see midagi. Sest Ane ütles vaid halvakspanevalt: «Ei mina mõista lugeda!» — ja nii jäigi talle õigus. Aga isa ütles ka, et sihuke õigus mitte midagi ei maksvat.

Kuid peale nende raamatute laenati mujaltki. Neid saadi häärberist ja viinakojast ning isegi külast. Nad käisid käest kätte ja olid vahel nii rasvased, et pane kas või panni peale, nagu ütles jällegi isa. Aga nende lood olid ometi väärt kuulda, kui just väga palju lehti polnud välja rebitud.

Isa tahtis meelsamini seda lugeda, mis oleks õpetlik. Ja ega emalgi selle vastu midagi olnud, kui see aga ühtlasi ka liigutav oleks. Ning tädi Liisale meeldis kõige rohkem, kus oli armastusest, kuigi ta seda selge sõnaga ei öelnud. Kuid tõeliselt loeti kõike, mis kätte saadi. Ja kui midagi muud ei saadud, siis asuti jälle Piibli kallale. Loeti otse algusest lõpuni, mitmendat korda. Noh, seal oli kõike, mida aga soovid. Ainult aegamööda läksid need lood ja Illimar jäi tihti neid kuulates magama.

Kilk häälitses truubis, otse saunaahju vastas. Ja selle salapärase kriiksumise saatel luges kord üks, kord teine. Isa lugemine läks raskelt, tädi ei olnud just väga suur meister, kõige elavamini edenes see vahest emal. Kuid seda imestas Illimar ikka, olgu lugeja kestahes, et kirjasõna oli midagi hoopis muud kui niisama suusõnaline jutuajamine. Loeti kõrge, ühetoonilise, sootuks isehäälega. Ja kui keset lugemist tuli äkki midagi omalt poolt öelda, nagu: «Kõtt, Ants, kuripatt!» või: «Näe, lamp hakkab suitsema!» — siis poleks ütleja nagu see inimenegi olnud, kes just praegu luges.

Illimar kuulas siinsamas, otse laua lähedal, lamades vend Karla voodis. Ja kui lugu läks põnevaks või liigutavaks, siis ta otse ahmis sõnu, nii ühetooniliselt kui need ka tulid. Ta peaaegu nägi kõike seda, millest kõneldi, ja elas nii tegelaste rõõmu kui ka häda kaasa.

Aga niisama võtsid ka teised lugemist. Vahel sai kangesti naerda, aga mõnikord olid asjad nii halvad, et otse hirmu peale ajas. Siis ootasid kõik põnevalt, millega lugu viimaks lõpeb, ja

enamasti lõppes ikka hästi. Siis lisasid nad ise midagi õpetlikku juurde. Vahel oli see ainult lühike lause, nagu see, et ega ülekohus kotis seisa. Vahel aga terve lugu, mis ise nähtud või mujalt kuuldud. Viimaseid esitas küll peamiselt isa.

Üldiselt klappisid nende arvamused hästi, kuid vahel tuli ette ka lahkuminekuid.

Nii räägiti kellestki Jeenu-Eevast väga kurbi asju, ja teine naisterahvas oli Mai Roosi, kellega ka mitte hästi ei läinud. Emal ja tädil olid otse pisarad silmis, kui neist loeti. Ainult see veel tröõstiski, et need kõrgest soost prouad pärast kõige viletsamaidki vintsutusi ometi piltilusaks jäid. Kuid just selle peale ütles isa: «Lori! Katsu ise kümme aastat kartulikoopas elada ja siis veel piltilus olla!» Tädi Liisa oli aga sellest haavunud: «Siin on öeldud, et kaljukoopas. Ja see on hoopis teine asi. Ning siin on ka selge sõnaga öeldud, et see on tõesti sündinud lugu.» — «Hee,» naeris isa, «või tõesti sündinud! Selleks ju säärased meistrid ongi, et sihukesi asju välja mõtelda ja trükki anda. Puha omast peast. Mida hullem lugu, seda uhkem mees!»

See mõte küll pisut segas, kuid sellega tuli leppida. Ja üldiselt jäi nii, et kui lugu oli lähemalt, siis võis selle üle veel kahelda, aga kui kõneldi kaugetest aegadest või maadest, siis tuli kõike uskuda, tahad sa või mitte. Ning pigemini taheti ikka uskuda.

Ja lõpuks, ega päris hea valegi just paha olnud. Nii ei usutud ju küll mitte, mis üks väga kentsakas jututegija santide saiasöömisest, peigmeeste ärapõletamisest või muhulaste imelikest juhtumistest kirjutas. Aga arvati jälle, et ta need asjad oli väga hästi välja mõtelnud. «Sa kuripatt!» naerdi. «No küll luiskab, nii et suu suitseb! Kus aga läheb, seal nali taga!» Ja naerdi, naerdi nõrkemiseni. Ning selle jututegija nimigi jäi kõigile meelde ja seda korrati isegi oma igapäevases elus.

Igatahes polnud isa täitsa selle poolt, et kiri ei valeta. Või ta vähemalt täiendas ja seletas mõnd lugu omalt poolt ja omal kombel. Nii oli tal Piibli lugemisel ikka palju tegemist imedega ja ta arvas, et Mooses tingimata oli tinamiiti tundnud ning kõhurääkimise kunsti osanud. See on nii, et kui sa ise seisad põõsa ees ja põõsas põleb ning ühtlasi kostab just su enese hääl samast põlevast põõsast, — võid täitsa vabalt iseenesega juttu ajada. Ja ühe teise raamatu puhul, milles kõneldi Peruamaa viimsest inkast, arvas isa jälle kaljukindlalt, et see oli lugu vanadest eestlastest. «Aga mõisnikud ei luba seda öelda,» lau-

sus ta häält madaldades ja ümber vaadates. «Nemad on meie esivanemad tapnud ja meid orjadeks teinud. Nemad tapsid ka Jakupsoni, kes nende vastu hakkas. Aga see asi ei jää veel nii!»

Niisugused mõtted tõid teisi kaasa ja isa rääkis mõndagi, mis ta oma elus näinud ja tähele pannud. Ta ei jutustanud küll oma elulugu, vaid ühe tüki kord siit, teise kord sealt. Aga just nii jäid need lood väga teravalt Illimari meelde.

Seal oli palju viletsust ja vaesust. «Mis nüüd viga elada: püsid ikka püsti, kui ise mees oled,» arvas isa. Aga ennevanast ei aidanud seegi. Nojah, niipalju kui tema teadis, polnud ta esivanemad orjad olnud. Olid vabad mehed ja liikusid omapead kohast teise. Aga mis sellestki kasu, — ikka kuskil metsa veeres ja mõisa armust elasid. Oli ju üks esiisadest isegi linnani jõudnud, aga poeg oli jällegi metsas tagasi. Sellest juba ei pääsenud!

Ja nälg — see sõna kostis vapustava kellahäälena Illimari kõrvu. See oli nagu midagi, mida võis silmadega näha: pikk, kõhetu, tuules võnkuv, punaste aukus silmadega olend.

Kui Metskülas oli nälg ja inimesi suri nagu kärbseid, siis anti mõisast iga pere kohta kaks toopi jahu. Aga viijad olid ise nii näljased, et koju minnes näppudega jahu sõid. Ei suutnud kiusatusele vastu panna ja sõidki poole ära. Ning Illimar nägi ilmsielavaina neid minejaid metsa vahel. Olid kõik imepisukesed, kõik Põta-Tõnise taolised, tegid sõrmed suus märjaks, pistsid siis jahusse ja limpsisid keelega. Ja kuigi Illimar ise oli söönud, tundis ta sees ometi nende nälga.

Viimast suurt nälga mäletas aga isa veel isegi. See oli tema poisikesepõlves olnud. Ei, nende peres küll väga selle all ei kannatatud. Kuid nemad elasidki metsas ja nende isa ning kõik teisedki, kes aga suutsid, käisid metsades ringi ja otsisid toidust. Seal leidus ühte ja teist, kuigi seda tolleaegsete riistadega oli raske kätte saada. Aga hinges püsiti.

Ja siis äkki üksik mälestus: «Olin mina soojatõves maas, seitse nädalat elu ja surma vahel ega teadnudki enam palju maast-ilmast. Aga siis mäletan: oli õhtu, tegin silmad lahti ja nägin, kuidas teised pirru valgel halli kurge sõid. Neid seal siis oli ja neid siis söödi. Ja ma tundsin äkki suurt isu ning ema andis mulle kure kintsu. Mul oli nii vähe jõudu, et vaevalt seda närida suutsin, aga ma sõin selle ära ja sõin kõik muugi, mis kätte sain. Ning sellest päevast algaski mu paranemine. Aga

näe, selle haiguse järel sain ma ka hoopis teised juuksed. Enne seda olid need mul valged ja pehmed, just nagu linapeo. Kuid pärast haigust tulid nende asemele praegused, süsimustad ning jõhvkanged. Ja näe, poisidki on need pärinud.» — «Ei, Johannes ei ole,» arvas ema, kes võttis kõiki asju lähemalt. «Temal tuleb ikka pehme pea, aga mitte sihukesed harjased.» Ja ta hellitas väikevenda süles. Kuid isa kahkles ikkagi: «Tea veel midagi, egas nende udemete järgi saa otsustada. Linnupoeg vahetab veel mitut värvi, enne kui need õiged suled saab.»

Illimari meelest oli nii imelik mõtelda, et ka isa oli kord poisikene olnud ja ühes vendadega elanud. Jah, temagi oli keskmine, Märt oli vanem ja Jaan noorem. Jaanist ei kuuldud palju midagi, aga Märdist oli tihti juttu ja need jutud olid seotud ikka metsa ning jahiga. Ja enamasti paistis, et isa oli juba siis Märdist ette, kuigi oli ise noorem.

«No sai kord nalja!» rääkis isa ühel õhtul. «Olime jälle Märdiga metsisejahil. Seal sihuke lai soo, ainult siin-seal mõni üksik saarekene puudega. Lamame kumbki isesaarel kadakapõõsa all, öö on pime, aga silm teist saart ikka seletab. Lamame kaua vaikselt, aga siis kuulen, kuidas Märdi saarel isametsis oma mängu alustab, ikka «teke-teke» ja «teke-teke», ja siis naksutamine ning lõpuks ka juba kange vikatiluiskamine. Kuid Märt ei kõssagi. «No mis ta ometi mõtleb?» imestlen mina. «Magama jäänud, või mis?» Siis aga käibki kärakas, mis on alles kärakas! Ja suur tuleleek tõuseb, kadakas põleb. Mina kohe jalule ja jooksma, nii et soo lainetab. Ja mis ma kuulen pärale jõudes? Noh, Märt ehmunud ja ähmi täis. Oli tal juhtunud äpardus püssiga. Ja mis püssid meil olidki? Ikka need kõige hullemad tulelukuga loksid. Raua kohal oli pann, sinna kallati enne laskmist püssirohtu, selle lõi räni põlema ja tuli läks siis auku mööda torusse, kus pani omakorda püssirohu plahvatama. Noh, Märt oli esimeses ärevuses rohu pannilt maha raputanud. Plõksutanud paar korda püssikukke — pauku ei tule. Kallanud siis tulise rutuga uut rohtu, aga ses pimeduses läinudki pool sarvetäit. Ja kui siis pauk käis, olid endalgi suudsilmad tuld täis. Kadakaski läks põlema. Ega tulnud sel õõl metsisejahist enam midagi. Need olid selle ilutule peale kus kurat läinud. Kui aga valgemaks hakkas minema, siis alles selgus, mis nägu see Märt ise oli. Mina olin tookord alles mõneteistkümne-aastane poisikene ja Märt vaevalt paarikümnene, aga suur punane habe oli tal, peaaegu nagu praegugi. Ja

püssituli oli sellest teise poole täitsa maha võtnud. Nii läksimegi koju, tal pool habemetuusti lõua otsas, just nagu sokul, ainult ühe külje peal. Ja on tal neid siniseid püssirohutäppe näos veel tänapäevani näha. Aga hea, et niigi hästi läks!»

Noh, seesuguse loo peale olid kõik magama heites lõbusas tujus.

Aga Illimar valvas veel tükk aega ja mõtles lugudele, mis oli loetud ja mis isa rääkinud. Need arenesid ta mõttes edasi ja ta otse nägi nende tegelasi enese ees. Loetud lood olid imeväärsemad, aga isa omad jälle lähemad. Ja viimastel oli veel seegi paremus, et neid just niisama loomuliku häälega esitati nagu näiteks kassi noomideski. Aga lõpuks segunesid kauged Mailandi linna ja Võniikiamaa lood Metsküla asjadega. Ning uni tuli.

Salapärane loom kilk kriiksus truubis ja tuisk kohises väljas.

32

Juba mõni aeg olid naised omavahel nurisenud ja selle juures ikka sauna ning Hull-Juhanit maininud. Paistis, nagu ei tahaks nad, et Juhan üldse saunas käib. Ja siis kaebasid nad meestelegi, kuid need esialgu ainult naersid ja tegid nalja.

Illimar ei saanud kogu asjast midagi aru. Ja see ei selgunud talle isegi siis, kui alatare lell ja viinameister Kranich ühel pühapäeva õhtupoolikul nende poole juhtusid ning jälle sellestki juttu tuli.

«No seesugusele asjale peaks lõpp tulema!» ütles ema pahaselt.

«Mis sest hullust ikka!» tõmbas lell oma laia käega üle laia näo. Ja Illimar nägi, et tal need püssirohutäpid tõepoolest veel praegugi näos olid.

«Ja egas ta's muud, kui on seal ainult,» naeris Kranich ühe silmaga.

«Ja on seal vahel teisigi mehi, on ikka olnud, ega ole mingit häda kuulda.»

«Või on! Küll neid olijaid nähtud, kes hiljaks jäävad või varem tulla ei saa. Need tulevad asja pärast ja lähevad ka, niipea kui valmis. Aga tema tuleb just nimme ja on kas või mitu tundi!»

«No mis ta's teeb?»

«Teeb! Istub lavanurgal ja jõllitab silmi. Varem ei märganud, aga mullu sügisest peale. Justkui leidis selle lusti ega jäta enam. Päris häda ja häbi! Pole enam kellegi kord!»

«Peaks välja ajama.»

«Ei suuda naised teda ajada. On juba kõike katsunud. Esiteks sõnaga, — no see talle nagu vesi hane selga. Kütsid siis sihukese leili, et pidid ise viimseni välja põgenema. Aga egas temasugune kuuma karda, nagu ei karda külmagi. On pillutud teda kuuma ja külma veega, kuid miski ei mõju, ja egas päris vigaseks või ka teha. Otse rist ja nuhtlus!»

Seesugune jonnakus hakkas mehi juba huvitama.

«Peaks valitsejaga rääkima,» arvas lell.

«Parem juba Tiilikuga!» naeris Kranich. «Sihuke asi käib ikka tema virtsahvti hulka. Näe, tal siin talvisel ajal püsti-igav. Kaebab, et ajuvärk kippuvat hallitama. Noh, see lugu oleks talle otsekui kompvek! Las maadleb hulluga, kui muidu ise küllalt hullust teinud. Ehk mõtleb midagi välja.»

Ja asi näis sellega lõppevat, ilma et oleks midagi kindlamat öeldud. Paar päeva hiljem seletas isa koju tulles küll midagi emale ja tädile, mida aga Illimar ei kuulnud. Ainult järgnevast imestusest ja naerust mõistis ta, et kõne pidi olema Tiilikust.

«No tal paganal ikka seda nuppu on!» naeris ema.

«Piisaks paremagi asja peale,» arvas isa.

Niisuguste aeg-ajalt poetatud märkustega kulus nädal lõpule. Räägiti ühte ja teist ning itsitati naerda. Kuid päris selgeks asi Illimarile ei saanudki. Aimas küll, et midagi erakordset oli teoksil. Kui aga emaltki päris, polnud tulemust mingisugust.

«No sina ka veel oma ninaga!» — see oli ainus vastus.

Laupäeval küttis Peep jälle sauna. Tulid mehed ja virutasid leili, nii et keris korises. Ja siis hakkasid ka naised tulema. Kuid palju neid polnud ja olid needki nagu kogemata tulnud. Ei teadnud nähtavasti asjast midagi. Imestasid ja olid hirmunud, kui räägiti. Sauna-asjad olid ilmselt sassis.

Kuid juba meeste saunasoleku ajal saabusid aidamehe korte-

risse ootamatult valitseja-härra, kirjutaja-isand ja viina-saks. Lipsasid nagu hiilides sisse, suured kompsud kaasas. Olid aga ise nii ülemeelikus tujus nagu poisikesed, kes mingit vallatust kavatsevad.

Ema lükkas Illimari esiteks tagatuppa ja käskis tal seal püsida. Kuid varsti oli ta unustatud, tuli uksele ja võis kõike näha ning kuulda.

Seal nad istusid oma ülemeelikus tujus, neli meest laua lähedal, kuna ema toetus voodiservale. Ja lõbus ärevus otse purskas neist.

Valitseja Mõllersoni ei tahtnud nagu ära tundagi. Nii nooreks läinud! imestles ema. Ja eks ta olnudki oma põskhabeme maha ajanud. Isa jutu järgi pidanud ta selle kord liiga noorena valitsejaks hakates kasvatama, et õiget austust leida. Ja Tiilik arvas, et see moe pärast sündinud: palju kuningaid ja keisreid kandnud seesugust habet. Aga nüüd oli mitu neist surnud — äkki, nagu kuningad ikka surevad. Mood oli möödumas ja valitseja ilma habemetagi auväärseks saamas. Nii et karvad maha! Kui on pügamine, siis olgu! Kõike seda riivasid nad nüüdki kõneldes, kuid ometi viisakuse piirides. Ja valitseja isegi aitas kaasa, sest ta näis täna tõesti noorem, ja seda mitte ainult habeme puudumise pärast.

Ta tõmbas sigaritoosi välja, pakkus sealt teistele ja võttis ise. Nad purid kõik sigarit hammastega ja noolisid keelega. Isegi Illimari isa oli selle peale meister.

Ja siis rääkisid nad juba asjast, mis neil otsekohe ees oli.

«No vaata kuramust!» ütles Mõllerson ja süütas sigari. «Viin ja naised tal juba on, puudub veel laul, siis oleks püsti elumees. Aga seesugused vigurid arstime tal välja! Selle tembu me temaga teeme!»

«Ei-noh!» sõnas Tiilik ja laskis suitsurõngaid. «Oma sündimise silmapilgu ja kogu naissoo peab ta täna ära needma. Või muidu panen ma oma aadliseisuse tiitli maha, mida mul seni küll ei ole, kuid mille kindlasti saan!»

«Olge ikka ettevaatlikud,» hoiatas ema. «A'gu hakkab vastu. Kesse hullu teab.»

«No kui ta hull on, siis peab ta targaks ehmatama; ja kui ta tark on, siis peab ta hirmu pärast hulluks minema. Nii peab ta täna hulluse ja tarkuse vahel nagu kits kepslema. Oi-jah, seda nalja tahaksin ma ise pealt näha! Aga nii see ikka on: kas sa teed ja ei näe, või näed ja ei tee. Mõlemat ei saa.»

«Ega mina küll või kaasas olla,» arvas valitseja. «Ta pagan tunneb liiga hästi mu häält.»

«No küll mina juba õiendan!» ütles Tiilik, uhkelt rinda ette ajades. «Mina ja Kranich. Näe, tal ongi üksainus silm, mis otse kohane. Ja kui ei oleks, siis lööksin tal teise täna ise välja. Sest inimene peab valmis olema kunsti heaks kas või oma silmagi ohverdama. Ja siis veel vana Hirm, — tal sihuke paslik kogu ning nimi veel pealekauba. Seltskond on aus, trüki kas või eeskavale: Ernesto Thieligkh, peapeltsebul, sündinud hispaania soost, igapidi tõsine ja auväärt härra; Ludvi Kranich, ühe silmaga, teeb viina, aga võlgu ei anna ega ole tast ka muidu midagi head õelda; ning lõpuks Juhan Hirm, öövaht ja abikurat ning Ane mees. — Astuge sisse, astuge sisse! — Meremadu on peast sabani viis sülda ja sabast peani seitse sülda, kokku kakskümmend viis sülda pikk! Kes näeb, see tänab, ja kel jääb nägemata, ütleb aituma!»

Kõik naersid, niipalju kui suutsid. Sest Tiilik oli täna seesuguses hoos, nagu polnud teda veel keegi näinud.

Siis aga ütles Illimari isa:

«Peaks õieti vaatama, kuidas asjad on. Viimaks ei tulegi täna.»

«No kus ta's jääb,» arvas Kranich. «Kui karu kord mesipuu leidnud, ega ta seda unusta!»

Illimari ema väljus, et tulla natukese aja pärast tagasi teatega:

«Kõik on korras. Juba kükitab laval. Tema nüüd jätab!»

«Kes seal muud on?»

«Paistsid olevat kolm eite vanakõrtsist ja Laka-Leena oma viie lapsega.»

«No seltskond on eht!»

«Ei paistnudki talle päris vallivat,» naeris ema. «Konutas seal nii igavalt.»

«Egas muud, kui ametisse!» ütles Tiilik ja hakkas oma kompsu lahti harutama.

Sealt tuli välja midagi musta ja karvast, millest ei saanud esialgu aru ega otsa. Tiilik viskas kuue maha ja hakkas seda imeürbikut enesele selga kiskuma. Ning pika pusimise peale seisis ta jubeda elukana teiste ees: pealaest jalatallani nahkrõivas, millel villapool väljas. Kõik oli tal ühest tükist: saapad ja kindad ning peakott. Ainult lapp nägu oli veel paljana näha.

«No kust sa ometi säärase mundri said?» imestles Illimari isa.

«Jaa!» hooples Tiilik, tatsudes tuba mööda edasi-tagasi, ja ta vari hüples kohutavana üle ahju ning seinte. «Inimene peab oma ümbrust ja olusid tundma. Kuulsin, et vanal Kala-Piiskopil seal jõe ääres sihuke ballikleit leidub. Sumanud ennevanast soos ja käinud kalal. Ainult teisipidi oli seljas, villad sees ja sile pool väljas. Nüüd juba ajast ja arust ega pidavat enam vett. Kuid ega ma mõtlegi tuukriks hakata. — Ainult tuline kahju, et saba puudub!»

«No tal veel aega su saba vahtida!»

«Ei-noh, mu enesetunne oleks ehtsam. Mis kurat sa oled, kui tead, et sul hända netu!»

Tiilik vabastas käed vammusest, avas ahjupeldid ja õngitses sealt nõge, ning varsti oli ta nägugi üleni must.

Ja nüüd tuli Kranichi kätte kord. Ega tal muud kaasas olnud kui suur tumepunane vaip, mis paistis lambi valgel peaaegu must. Kuid Tiilik oskas selle nõnda viinameistri ümber mässida, et ainult pool nägu jäi nähtavale. Ja siis hakkas ta meistri ainsa silma ümber söega sõõre tegema, üks ikka suurem kui teine, niipalju kui ruumi piisas.

«Pane nüüd sigar tagurpidi suhu,» kamandas ta, «ja puhu välja!»

Ning siis seisid nad kõrvuti. Kranichi harvade hammaste vahelt käis suitsu ja sädemeid. Ning nad olid mõlemad üpris koledad.

Teised toasolijad ainult oigasid naerust, nii et kostis üksainus oih! ja aih! Ning Illimar oleks tundnud kesteab millist hirmu, kui ta poleks oma silmaga näinud seda moondumist ega oleks teadnud, kes nad töeliselt on.

«Nüüd ahjuroobid ja praepannid kätte!» kamandas Tiilik. «Ja siis kõigi kuradite nimel!»

«Mine anna teistele märku, et nad saunast kaoksid,» käskis isa.

Ja ema läks, enne veel öeldes:

«Sina, Illi, püsi toas!»

Ja siis hakkasid nad kõik liikuma. Esimestena astusid Tiilik ja Kranich ning nende järel valitseja ja aidamees. Hirmu Juhan ootas juba eeskojas ukse taga. Kõik, mis tal seljas, oli pahupidi pööratud, välja arvatud ainult ta suured vene saapad. Nii näis ta oma öövahi-kasuka ja tohlaka läkiläkiga nagu

tohutu karu. Ja siinsamas ta kõrval oli kolm laudalampi, tahid üles käänatud. Nõgi voolas mustade jugadena ja tuled õhetasid vaevalt läbi klaaside.

«Nüüd võtke lambid!» kamandas jälle Tiilik. «Ja sina, Hirm, seisa meie selja taga. Ning räägin üksnes mina! — Oh, kui mul ainult saba oleks!» õhkas ta veel kord südame põhjast.

Nii astusid nad sauna eeskotta. Selle tagumises otsas olid eided hunnikus, riideräbalad süles. Vaevalt avanes uks, kui nad röökima pistsid, nagu oleksid ilmseid kuradeid näinud.

«Suu kinni!» sisistas Illimari isa.

«Ulguge ja kiristage hambaid!» käskis Tiilik. «Tehke, nagu oleksite parajasti katlas!»

Ja siis astusid nad kolmekesi sauna.

Poikvel ukse taga seisid Illimari isa ja ema ning valitseja ääretus põnevuses. Ja Illimar kükitas nende ees, ilma et keegi oleks teda enam märganud.

Saun oli tühi. Ainult Hull-Juhan istus laval ja ootas naisi. Taga aknal tuikas kardlamp.

Nüüd pöördus Juhan ja nägi tulijaid. Seal nad seisid ukse ees, kolm koletist, roobid ja suitsvad lambid käes. Juhani silmad paiskusid pärani ja juuksed liikusid ta peas. Kuid ta ei taibanud veel asja ja küsis võbiseva häälega:

«Heh-heh, mis te tahate? Kui olete ristiinimesed, võtke riided seljast ja tulge lavale; kui olete kuradid, siis minge põrgu!»

Vaikus. Ja siis kostis Tiiliku sügav, nagu haua põhjast tulev hääl:

«Juhan! Tule alla! Lähme!»

«Mi — mis te tahate?» kokutas Juhan.

«Põrgusõit on sul ees! Panni peale ja ahjul»

Kolm kuradit astusid sammu ettepoole, põristades pannidega ja kolistades roopidega. Ning Juhan otsekui paiskus lava tagumisse nurka.

«Mi — mis ma teile teinud olen?» halises ta.

«Oled käinud naistega saunas!» langesid Tiiliku sõnad nagu piitsahoobid. «Selle eest on põrgu palk! Tee kähku ja kõi alla! Tuli on tehtud ja tõrvakatel keeb!»

Juhan oli laval põlvili, käed püsti, nii et küüned ulatusid kirbuõrteni.

«Oi õnnistegija, halasta!» anus ta.

«Ei ole halastust ega armu!»

«Pai valitseja-härra, päästa mind!» haaras Juhan teisalt.

«Ei ta tule!» naeris Tiilik põrgulikku naeru. «On juba ise põrgus, istub katlas ja ootab sind seltsiks!»

Illimari isa müksas ukse taga valitsejat ja kihistas naerda: «Näe kuramust, kui hästi!»

«Pai aida-saks, tule appi!» ahmis Juhan.

«Ei ole tulijat!» vastas Tiilik. «Lööb parajasti vanapaganaga tõrvatünni otsal marjast!»

Nüüd müksas valitseja Illimari isa:

«Ei, jumala eest, ta oskab asja!»

Kolm kuradit aga lähenesid veelgi sammu, Tiilik sirutas roobi lava poole ja rõõkis:

«Jäta juba see lora! Käi alla ja kähku!»

Hull-Juhan vigises viimses hingehädas:

«Pai kuradid, jätke veel! Ma ei tule enam kunagi naistega sauna. Mitte kunagi enam!»

«Tule alla, heida põlvili ja vannu!»

Ei tea, mis otsaga ees Juhan alla sai. Kuid nüüd oli ta põrandal nagu hirmuhunnik. Ta luukõhn keha oli põlvili ja vabisevad küüned püsti. Ta suuvärk hüples ning silmad pöörlesid.

«Sa ei tule enam?»

«He—he—hei tu—le!»

«Pea seda meeles! Kui tuled, oleme jälle siin. Ja siis roobiga pannile ja padavai põrgu! Ei mingit armu ega halastust! — Mine!»

Siis väistusid kuradid tuld pursates ja panne põristades ning Juhan möödus neist nagu tuul.

Aga seda asja polnud ikkagi lõpuni mõeldud. Küllap arvati, et Juhan ometi rõivad selga tõmbab ja siis alles kaob. Kuid ta ei näinud ega mõtelnud enam midagi. Vaevalt said ukse taga seisjad kõrvale karata, kui ta neist mööda tormas. Suures eeskojas oli vaid seevõrra valgust, kui kuu läbi lahtise ukse andis. Siin-seal pimedas mustas uudishimulikke inimkogusid. Nüüd karjatasid nad, kui Hull-Juhan neist mööda lendas. Ja siis paistis uksel veel hetkeks ta pikk alasti keha. Ning eeskojas lõmitanud koerad järgnesid talle kärinaga.

Kui Illimar ühes teistega uksele jõudis, nägid nad ainult, kuidas Juhan hirmsa hooga põgenes. Ei tal olnud enam aega pleekaia väravat otsida, vaid ta läks huupi üle hangede ja pistandi. Niisama otsejoones leekis ta läbi pleekaia. Kuu paistis ja taevas oli hele ning lumi lainetas Juhani ümber. Nüüd õhe-

tas ta saunapunane selg veel raagus tammevõsas linnumaja nurga kohal. Ja nüüd vajus ta läbi paksu lume otsejoones järve ja häärberi poole ning kadus.

Ei olnud seesugust jooksu veel keegi varem näinud.

Ega olnud Illimar ka seesugust naeru kuulnud, kui rõkkas nüüd nende korteris.

Tädi Liisa polnud ise etendust näinud. Kuid nad ei suutnud seda talle ka seletada. Alustasid küll, ja igaüks isekohast, ning läkastasid kõik varsti naeru kätte. See oli nagu kramp, mis neid siputama pani. Ega olnud Illimari enesegi seisukord parem. Ainult Tiilik oli tõsine.

Alles tüki aja pärast, kui juba kuradite näod pestud, saadi rahulikumalt rääkida. Tiilik istus murelikult laua ääres ja õhkas:

«Jah, oli ta nüüd mis oli, aga oleks veelgi teisem olnud, poleks mul see saba taga puudunud!»

«Mis sa pagan ikka oma sabaga!» viskas Kranich. «Aga vaata, minul oli häda, kui suitsu nõnda sisse tõmbasin, et hinge mattis. Tee, mis sa tahad, ei saa läkastada ega aevastada, sure kas või koha peal!»

«No sinusuguse ühe silmaga elu ka ees või taga! Aga näe, kui oleks võinud ometi midagi hästi teha ja tühipalja saba puudumise pärast ei saa, vaata, see ajab hinge täis!»

Hiljem, kui võõrad olid juba läinud ja Liisagi kõigest selge pildi saanud, imestles ta omaette, nagu tal kombeks oli vahel imestleda:

«Kust see Juhan kõike seda teadma peaks? Pole ta päevagi koolis käinud ega ole talle ülepea midagi õpetatud. On kasvanud ja elanud nagu loom. Aga näe: teab õnnistegijat, tunneb kuradeid ja kardab põrgut. Asjad küll segamini, aga ikkagi on aimu. Eks see ole talle antud, kuidas muidu!»

Kuid Illimari huvitas peamiselt tondi saba. Ta mõtles veel voodiski lamades, kas see siiski nii hädatarvilik on. Kuid lahendamata see küsimus jäigi.

Järgmisel päeval oli isa nimme häärberi kaudu tulnud ja seal jutu ka Hull-Juhanile juhtinud. Ning koju jõudes oli tal jälle uudist.

«Noh, eilse loo lõpp oli alles seal. Olid parajasti peretoas õhtulauas istunud, kui äkki Juhan sisse tormanud, ihualasti ja külmast lilla. Kihutanud nagu puuk nurka oma sängi juurde, prantsatanud pikali, kiskunud teki üle pea, ise vabisedes nagu

haavaleht. Ega ole muud õelnud, kui ainult: «Nüüd ma suren! Nüüd ma suren!» Ning haige on ta veel tänagi.»

«Tea, kas õige külmetas või mis?» jäi ema mõtlema.

«No seda küll mitte. Mis see temasugusele! Aga liialt hirmu ta vist küll sai. Ega seda kunagi tea, kui kaugele tohib naljaga minna.»

Ning selle pisut nagu kahetseva tooniga lõppeski esialgu Hull-Juhani põrgusõidu lugu.

33

Oli käre külm, kuid päike helendas ja lumi sätendas silmipimestavalt.

Oli juba ammugi öeldud, et päev on nüüd kuke sammu võrra pikem. Kuid nagu kuke sammu, nii polnud ka päeva keegi mõõtnud. Ainult teistsugune oli ta küll kui talve alguses. Sest elu allikas päike meenutas jälle oma olemasolu. Ja inimesed varjasid ta helgi eest silmi, hõõrusid külmetavaid kõrvu ning rõõmutsesid. Nende tuju oli hoopis teine.

Illimar vedas parajasti oma kelku üle koha, kus pidi olema pleekaia pistand, kuid kus praegu läbi hange paistis ainult mõni teibaots. Nii tohutult oli sel aastal lund tulnud. Kuid see polnud enam kohev jahuhunnik, vaid oli vaheajal sulanud ja siis kõva koore peale kahutanud. Ning selle peale oli ainult niipalju värsket tulnud, et minnes ilusad jäljed järele jäid.

Need olid parimad liulaskmise päevad.

Jõudes üles hange harjale nägi Illimar kaugemalegi enese ümber. Talv muutis kõik vahemaad, tõi mõned asjad lähemale, kuid lükkas teised ka kaugemale. Põõsastest ja aedadest polnud palju jälgegi, puud ning majad näisid hoopis madalamad. Silm võttis laiema kaare, kuid saladusi oli ometi vähem.

Ainult üks salapärane ime oli lisaks tulnud. See oli õrn härmakoend iga oksa ja rao, iga teiba ning tüve ümber. Päike sätendas selles tuhandevärviliselt. Ja karge õhk isegi oli nagu täis seda sädelust.

Siit hangeharjalt laskus nüüd lumelagendik alla linnumaja poole. Kuid ta ei paistnud kaugeltki ühetooniliselt valgena. Ega olnud vaja kaua vahtida, kuni selgus, et siia olid laotatud ema ja tädi linased kangad, tänavuse ja vahest mõne varasemagi talve omad. Kõige selle hallika ja kollaka pidid päike, lumi ning külm ühteviisi valgeks tegema. Pleekaed! — nüüd vastas ta täitsa oma nimele ja ülesandele.

Äkki paiskus endise kartulimaa kohalt parv pisikesi hangelinde õhku. Need olid nagu varblased, kuid palju väiksemad ja heledamad, peaaegu roosakadki. Neid ei nähtud iialgi suvel, vaid ainult talve külmimal ajal. Ja ka siis jäid nad ainult paariks nädalaks ning liikusid ikka parvedes. Eile oli isa neid esmakordselt näinud. «Nüüd on tõeline talv,» ütles ta. «Hangelind on meie juurde sooja tulnud.» Pidi siis arvama, et kuskil oli veelgi külmem. Linnuparv tegi ringi, üks parve äär kõrgel, teine peaaegu ligi maad, ja laskus siis jälle hangele. Sätendav lumepuru tõusis ta liikumisest õhku. Ja siis ei eraldanud silm teda enam valgel lagendikul.

Illimar oli rinnuli kelgul ja laskis kahe pleekiva kanga vahelt alla linnumaja poole. Lausak oli aeglane, ja sellepärast lükkas ta kord ühe, kord teise jalaga tagant, punastes labakinnastes käed ümber kelgu äärte klammerdatud. Saapasäared võtsid enestesse aeg-ajalt lund, hang rudises kelgu jalaste all ja valge liikuv pind oli otse silmade ees. Oh, see oli hea! Ta väike elukene riietesse mässituna, kinniseotud kõrvadega, kargest õhust õhetava näoga ikka kiiremini libiseval kelgul, — see oli nii hea! Ja lennates linnumaja järsakult alla järvele tundus südame all otse maguspõnevat tõmmet.

Kui kelk lõpuks peatus ega olnud jalgadega lükkamisestki enam kasu, ajas Illimar enese püsti. Ta oli üleni lumes ja seda tundus saapaiski. Nii seisis ta nagu valge mütsak keset valget välja, täis mehist heaolutunnet.

Nüüd nägi ta jälle ümbrust, ja hoopis teisiti, kui oli seda kunagi varem näinud. Lumine järv oli ainult nagu kitsas lohk, mille keskel ta seisis. Üksnes puude järgi võis veel randu aimata. Kuid see heledas härmamantlis raam ainult süvendas omalt poolt seda lohku.

Puutumatul lumel ei näinud ainustki jälge. Ainult linnumaja juurest laskus rada, ühes sõnniku ja sulgede reaga. Ning raja otsas mustas Haige-Jakobi raiutud auk jääs. See äratas nüüd oma liikumisega Illimari uudishimu.

Seal segisid pardid jäätükkide vahel. Nad pistsid pead vette, nagu tahtes põhja sukelduda, kuid nende kehad olid liiga kerged. Ja nii hõljusid nad veepinnal, tagapooled püsti, ise kollaste lestadega väledalt vehkides. Siis aga tõstsid nad jälle oma lopergused nokad ja tegid pahaselt: prääks-prääks! Mitte tühjagi! — seda tahtsid nad vist öelda. Mitte tühjagi pole seal sõödavat! Ja siis solistasid ja mulistasid nad edasi, aina nautides raudkülma kümblust. Mitte tühjagi — mitte tühjagi ei teinud see neile!

Haige-Jakob ise liikus üleval linnumaja ees. Teda oleks praegu raske olnud inimeseks pidada, kui poleks seda teadnud. Pigemini oli ta mingi liikuv põrandariide-rull. Sest nõnda oli ta külmal ajal nahkadesse mässitud, ja seda kõik oma haiguse pärast. Kes teab, mis nahad need olid. Aga koerad kartsid ja vihkasid teda väga, just nendesamade nahkade pärast. Sest kui linnud tema arvates koerte lõhna võõrastasid, siis oli koertel jälle oma arvamus nahkade lõhnast. Ja nad ei passinud mitte kuidagi ühte.

Nüüd kostis Jakobi hääl — midagi kurgu põhjast ja prääksuvat — ning pardid ukerdasid augu servale ja hakkasid linnumaja poole paterdama. Nad taarusid ridamisi mööda kitsast rada ja ajasid omavahel juttu. Prääks-prääks! Mitte tühjagi — mitte tühjagi pole talvine järv sööma suhtes väärt! Aga värskendab — värskendab külll! Nii ladrates vajusid nad linnumaja uksest sisse ja Jakob sulges selle seestpoolt. Siis jäi seal kõik vaikseks.

Illimar pöördus ja nägi oma jälgi järve kohal. Lumi oli nagu sätendav puru, mille helenduses jäljed otse sinasid. Ta oli neid seni kogemata teinud, nüüd hakkas teda juba mäng nendega veetlema. Ta läks jalgu taga vedades otsejoones kuni vastaskaldani ja vaatas taha. See künnivagu puutumatul lumelagendikul oli imeilus. Ja siis liikus ta poolpõiki järvedevahelise tam-

mini. Selle suus valendasid lumekuhilad nagu udusulist padjad. Vett polnud enam kuskil näha, ainult nende patjade sügavusest kostis veel nagu mingit sulinat. Isegi tammialune oli täis tuisanud. Ja üksnes allikatorust langes veenire ta all olevasse auku lumes, kuid nii hääletult, ainustki pisarat pritsimata, vaevalt aurates. Oleks pidanud sedagi vaid liikumatuks jääloogaks.

Vaadelnud kõike seda mõne aja, hakkas Illimar mööda häärberipoolset järve minema. Õieti oli ta järve randa kelgutama tulnud, kuid ta unustas selle ümbrust vaadeldes. Sest midagi nii kaunist polnud ta kunagi varem näinud.

Siin kummardusid kogu ranna ulatuses puud järvele. Kuid nagu järv polnud enam järv, nii ka puud mitte puud. Illimar läks lookas oksade alutsi, päike paistis läbi nende ja härmatis sätendas tuhandes tules. Nüüd nägi ta seda lähedalt, — iga oksakene oli nagu õrnas pitslooris, millist ei tee ühedki inimsõrmed. Illimar tõstis oma punase kinda ja puudutas oksa, — härmatis pudenes kiirgava tolmuna. Siis läks ta jälle ettevaatlikult ses kristallitihniku helenduses ning puudutas uuesti. Ja ta ei teadnud enam, mis oli kaunim, kas see pitsloor ise või ta nii õrn purunemine.

Nüüd algas juba häärberi-esine lagendik, mille ääres seisis veel üksik kuusk. Temagi oli üleni härmas, kuigi mitte enam nii loorvalge kui lehtpuud. Illimar vaatles ta uhket kogu, kui äkki oksad iseenesest liikusid ja härmatis valge jahuna hakkas alla varisema. Sellele lisaks kostis sealt okste vahelt nagu mingit kätsatamist. Oh näe, sealt vahtiski puu hämarusest suurte punakate silmadega orav. Ta oli enese vastu tüve toetanud, hoidis esimesi käppi koos, ja näis, nagu oleks ses pakases sõrmikuid vajanud. Paljugi et ollakse nii uhke karusnahkse saba omanik, kui muu ülikond oli ometi nigel! See oli lõbus mõte. Ja Illimar karjatas ja vehkis kätega ning orav kadus. Ainult härmatise varisemine näitas veel, milliste okste kaudu ta läks.

Siis kuuldus valgete narmastena rippuvate pajude tagant hääli. Seal vinnasid vahimees Peep ja vana Hirm pootshaakidega jääpanka. Regi ragises, jää kõlises ja mehed ise ähkisid. Pangast tilkuv vesi jäätus peaaegu silmapilkselt. Peebu ja Hirmu habemed olid härmas ning see valendas nõelatihnikuna samuti vana hobusekronu mokkade ümber.

«Näe, Illi!» pahvatas Hirmu suust auru. «Oligi just abi vaja!»

Kuid sel hetkel raksatas jääpank isegi reele, teise samasuguse kõrvale, lüües sellest klirinal nagu klaasist kilde. Ja mehed sirutasid selga ning pühkisid higi, hoolimata pakasest.

Sellal ilmus kaldakühmule Hull-Juhani must kogu. Tal olid nüüd kotad jalas, kuid ta käerandmed, säared ja lahtine rind otse lillatasid külmast. Ta nägu oli veelgi süngem kui harilikult ja juhmid silmad vaatlesid maailma salatud hirmuga. Ta näis ühel hoobil nii inimesi kui üksindust kartvat.

«Eheh, Juku ka siin!» lausus jälle Hirm, muiates kavalalt. «Tule jah appi. Teeme mehemoodi tööd ja lähme siis naistega sauna!»

Kuid Hull-Juhan põrkas tagasi, nagu midagi kohutavat nähes.

«Ei mina lähe!» rabas ta ja pühkis minema.

Hirm hirnus kõvasti ja Peep muigutas hääletult oma hapukat naeru.

Siis juhtisid nad hobuse kaldaservast üles. Lumi rudises otse kisendavalt ja päike sätendas jääpankadel. Seal oli vesihalli ja tuld segamini. Nii pöördus regi üle rannakühmu ja kadus jääkeldri poole.

Illimar oli jällegi üksi. Ta oleks peaaegu juba Hirmule järgnenud, kui poleks kuulnud järvelt saks-silla tagant mingeid hääli. Ja ilma pikema kaalutluseta pöördus ta sinnapoole, ikka kelku taga vedades.

Kui imelik oli nüüd minna kohti mööda, kuhu suvel ei saanud jalgagi. Sillakaar tõusis otse ees ja sillasambast kasvav vana kask riputas oma härmas oksi üle selle ääre. Ja nüüd oli Illimar juba silla all. Siingi oli kõikjal lund, kuid üht kohta oli tuul ometi nõnda pühkinud, et seal puhas jää näha oli. Seal oleks nagu lahtine vesi kahe hange vahel mustanud. Ja kõike kokku võttes oli siin pisut hämar ning salapärane.

Kui nüüd keegi üle silla läheks, mõtles Illimar. Ta jalad oleksid otse su pea kohal, ta läheks ega teaks sinust midagi. Kui aga siis karjatada, kaoks ta nii, et kannad välguvad!

Kuid seda mõeldes pidi Illimar ise kõheda tundmuse pärast ruttama. Ja alles teisele poole silda jõudes ning hoopis uut pilti nähes vabanes ta sest tundmusest.

Seal aidaplatsi-poolsel küljel mustas nii järv kui rand inimestest. Ühed seisid niisama, teised aga liikusid kähku paigast teise. Üldpilt oli küll must, kuid ilustuseks oli sekka punastki heidetud. Ja just see punane näis ägedamalt liikuvat. Üle salga

tõusis karedaid hüüdeid õhku. Kuid jällegi näis, nagu oleks just see punane häälitsenud, must aga vait püsinud.

Jah, nüüd meenus ka Illimarile, et isa juba hommikul oli kalavenelasist rääkinud. Igal talvel tulid nad kord sealt Peipsi äärest, et mõisa järves jäänoodaga püüda. Osa kalu jäi neile, osa viidi härrastele linna. Kõik oleks ju lihtne olnud, kui nad poleks püüdnud sellise ilmaga, kus see teistele mõttessegi ei tulnud.

Neid oli seal kümmekond meest, kõigil jalas pikad säärikud, seljas poole põlveni tulupid ja punased vööd ümber. Aga sealsamas olid mõnel punased särgid vööni lahti ja märjad käed paljad, hoolimata kõigest külmast. Nende habemed olid kasvanud, nagu tahtsid, ja näod imepunased, mõnel otse kirsi värvi. Nende üldpilt oli tore-räpakas.

Mõndagi räägiti neist Peipsi lahkusulistest. Nad ei söövat võõrast anumast ja olevat vahvad paluma. Kuid niisama vahvad öeldi nad vandumagi olevat. Sellest ei saadud siin küll suuremat aru, aga vandumine ise oli ilma keelt mõistmatagi selge.

Just praegugi tõusis kohutav karjumine, kui nad jää all ühest august teiseni veetud noota hakkasid suurest august välja kiskuma. Kisa oli nii suur, nagu oleksid nad tahtnud sealsamas karvupidi kokku minna.

Igatahes ei oleks Illimar usaldanud neile läheneda, kui ta poleks rannal ka oma rahvast märganud. Seal seisis see mustav salk ja võttis asjast ainult imestluse ning naeruga osa.

Ainus mõisainimene, kes võis kalamehi nende töös ka vandumisega toetada, oli sepaemand. Ta oli oma kõige kirjumad rõivad selga tõmmanud ja kaasmaalasi vaatama rutanud. Seal seisis ta nüüd rannas ja laskis kõige muu hulgas aeg-ajalt isegi eesti kuuradeil käia. See oli nagu ühendavaks sidemeks kahe usutunnistuse vahel.

Muidu oli aga vene keele mõistmisega siin kehv lugu. Isegi Tiilik, kes sekeldas jääl, kollane sarvnööpidega jopp seljas, rabas vaid huupi neid sõnu, mida tundis. Kuid ta võis neile ikkagi ainult liigutuste ja näoilmega tõeliste sõimusõnade sisu anda. Igatahes tegi ta kõik, mis oli tema võimuses riigikeele tarvitamisel. Ja et ta kalameestelt ruttu õppis, rääkis ta varsti isegi rannal naerjatega ainult vene keeli.

Mispeale sepaemand küll pahandas, et kirjutaja-isand olevat kuuradi kropi suuga.

Nüüd jõudis noodapära randa. Seal oli segamini kalmusejuurikaid, jäätükke ja kalu. See latikate, haugide ja ahvenate rabelev sumb oli nagu ime vaatajaile, kes polnud säärast püüki veel näinud. Nad unustasid hetkeks kõik narrimise, — ei, need mehed tundsid oma tööd!

Kui aga venelased olid nooda tühjendanud, peatusid nemadki vandumises, võtsid mütsid maha, tõmbasid kolm sõrme kronksu ja hakkasid kahega üle rinna riste vehkima. Nende näod olid imetõsised ja tinasinised silmad punastes nägudes nii karmid, et kõik otse kohmetasid. Siis aga haarasid nad jälle nooda, ja vandumine läks sedamaid lahti.

Illimar aga imestles korvis visklevaid kalu. Siin oli segamini hõbedat ja punast, kuldrusket ning vesihalli. Havi kisulised lõuad avanesid, nagu oleks ta veel tahtnud ta kõrval pekslevat latikat ahmata. Tuline viha ja külm meeleheide rabeles jäätunud korvis. Vesi nõrises korvi alt ja lumi muutus ikka laiemas ringis tinahalliks. See levis nagu surmaring häviva elu ümber . . .

•

34

Illimar ei märganudki, millal tal väga külm hakkas. Pakane näpistas ta nina, kõrvetas sõrmi ja tungis varvastenigi. Eriti vastuvõtlik oli vasak jalg, ikka selle kurikuulsa väiksema saapaga. Nüüd ulatus külm juba kontideni ja pani ta vabisema. Kuid kes teab, kui kaua ta veelgi oleks seal kükitanud, kui mitte vana Hirmu hääl poleks äkki ta kõrval kostnud:

«No mis sina siin . . . Näe, otse lõdised. Ei sa tohi enam siia jääda. Lähme sooja!»

Ta kahmas Illimari käe ja hakkas teda ruttu viinavabriku poole vedama, ise kogu aeg nurisedes:

«Eks need purlakad ole küll naljakad. Aga pead sa siis nii kaua vahtima, kuni nokk jääs! Näita, missugune su nina õieti on.» Ta tõmbas suure labakinda käest ja võttis Illimari nina oma tõntside sõrmede vahele. «Noh, pole häda, ikka pehmem kui pardi nokk. Aga pea's see ei juhtu. Hellitavad sind küll, aga lasevad vahel jälle ula peale!»

Viinavabriku suits tõusis tornina külma taeva poole, päike läikis vabriku akendes, ja pikas lahtises rennis, mis läks kõrgelt läbi õhu nuumhärgade lauta, auras praak. Kuid Illimar ei näinud kõigest sellest palju, sest tal olid külmavalu ja Hirmu noomimise pärast otse pisarad silmis.

Sel hetkel avas aga Hirm juba lauda ukse ja lükkas ta sisse. Ning äkki ümbritses teda soe sõnniku, praaga ja härgade hõng.

Lauda aknad olid väikesed ja ruum hämar. Seal pidi olema kaugelt üle poolesaja härja, kuid näha võis ainult mõnd lähemat. Nende paljust osutas vaid kütkete ragin, mäletsemine ja ohkimine, mis sulas üheks jätkuvaks mühinaks. See oli kangekaelne, tõmbiaruline ja kurjavõitu seltskond, kuigi teda ei võinud võrreldagi kadunud marupulliga. Nende ülesanne siin oli vaid kasvada ja lihuda, et siis keegi nad sööks.

«Näh,» ütles Hirm ringi vaadates, «eks siin ole ikka nii kahe- kui neljajalgseid. Jõudu seltsiks!»

Ja tõesti oli ka kahejalgseid, kuigi neist keegi jõudu ei vajanud, peale Härja-Kaanu, kes voolis parajasti uut sõnnikuhargi vart. Teised istusid niisama jõude, kes vanal kummuli ruhel, kes suurel põhuhunnikul ukse kõrval. Mõned puhkasid töö vahel, mõned aga olid samuti külma eest sooja tulnud.

Illimar tundis kohe niisugust mõnu, nagu oleksid ta kangestunud jäsemed sulama hakanud. Lauda hõng lõi ta pähe ja ta toetus põhuhunniku najale. Hirm aga kükitas ruhe servale ja otsis oma piibu esile. Ning kohe valitses mingi väga kodune tunne.

«No mis siinpool uudist kuulda?» küsis Hirm tubakat pannes.

«Hihih, mis kuulda?» kostis Timuski Kaie hääl põhuhunnikult. «Eks Kaanu seletanud oma kosjaasju. Sai nalja!»

«So-oh?» Hirm võttis suurest ümmargusest karbist tiku ja rapsas sellega mööda ruhe põhja. Tikk süttis kange väävlihaisuga ja heitis Hirmu habemele lillaka läike. «No kas asjad juba nii kaugel, et varsti pulmapill hüüab?» küsis ta tõsiselt.

«Minu ja Leena poolt küll,» vastas Kaanu, rõõmutsedes, et võib veel kord asja selgitada. «Meie kas või tänapäev. Aga näe, mitte ei saa. Ikka peab mõni konks ees olema!»

«No kustpoolt see siis nüüd?»

«Kustpoolt? Eks ikka sealtpoolt, kus see päris paaripanemine sünnib. Kiriksand ei taha.»

«No mis temal? Kade meel või?»

«He-hei, seda n'd küll mitte. Aga kutsus minu ja Leena loetusele. Ja vaata, ega me ses kirjatarkuses suuremad meistrid ole. On nagu meist mööda läinud, ja läbi on ka saadud, peaasi, kui aga inimesel hea ja kristlik süda on. Mis siin nendele härgadele kirjatarkusest või muust seesugusest. Neile muudkui praaka makku ja, kui vaja, malakat selga! Seletasingi seda vana Ööreenile, küll nii, küll teisiti, aga temal ainult üks jonn: Mitte ei saa! Kes siis teie lapsi õpetab, kui ise lugeda ei mõista?»

«Või kohe lastele mõtleb?»

«No ei paista teisel muud mõtet olevatki. Ikka ainult lapsed, olgugi et seletasin, et ärgu ta nendega nõnda rutaku. Ja võtsin selle lasteküsimuse teiseltki poolt klaarimise alla. Näe, ütlesin, Leenal on ju neid terve kari, ja kõik puha ilma mingi kirjatarkuseta saadud. Miks siis nüüd nii kitsiks on mindud?»

«No mis see õpetaja selle peale?» küsis Hirm naerdes.

«No päris vihaseks sai. Ära sa räägigi mulle sihukest patujuttu! kärkis. Ja kui tahtsin talle asja veel põhjalikumalt seletada, ajas mu ühes Leenaga köögistki välja. Tal ikka paistis just Leena vastu vimma olevat, tea mispärast.»

«Mis sa siis nüüd peale hakkad? Pooleli jätad või?»

«Ei-noh, kus sa sellega! Kust ma veel uut kosjakuube või teist sihukest pruutigi leian. Läksin jälle aida-saksa emanda poole, tal ikka sihuke osavõtlik süda. Noh, kaalusime asja nii ja teisiti. Ja eks ta küsinudki: Kas siis terves su suguseltsiski kedagi pole, kes kirja mõistab? Miks ei ole, vastasin, mu oma emagi peab mõistma. Sellest on ju küll igavene aeg, kui nägin teda kord raamatut vahtivat. Aga mis ta muud tegi, kui luges. Noh, emand selle peale: Mine aga uuesti õpetaja manu. Ehk ta lepib sellega, et su ema lubab lapsi õpetada. — Ja mis mina muud, kui kõmpisingi jälle kirikumõisa. Noh, õpetaja oli esiotsa küll veel väga karvane. Alles pikapeale hakkas leppima. Eks su emagi ole üks raiskuläinud inimene, ütles, aga jäägu sellega. Kuid seda ma ütlen: olgu tal see lugemine ja need kümme käsku selged kui vesi, muidu ärge tulge mu näolegi!»

«Nii hakkas sulle ometi ühestki praost valgus paistma,» arvas kiilaspäine mees põhuhunnikul.

Nähtavasti polnud Kaanu oma varasema seletusega kaugemale jõudnud, ja nüüd huvitas lugu juba kõiki ühteviisi.

«Hakkas küll,» möönis Kaanu, «aga üpris pisku see pragu veel oli. Mis muud, läksin siis ema palvele, et nii ja naa, aita nüüd oma pojakene kristliku abielu sadamasse. Aga tema vastu:

kus sa sellega, mina muldvana inimene, ei ma mäleta enam midagi! Aga mina jälle: olen ikka kuulnud, et sellel, kes varem osanud, hoopis teine asi meelde tuletada kui sellel, kes sündimisest saadik pime. Jah, ütleb ema, aga ega siin ole raamatutki ega kedagi. Noh, selle vastu leidub abi, arvasin mina ja nägin, et ta juba järele annab. Tahab vist kangesti näha, mismoodi see tema pojukene abieluseisuses välja näeb, hoh-hoh! Kuigi ta minu pruuti just mu vääriliseks ei pea, — aga kes neid naiste tahtmisi kõiki täita jõuab! Noh, ega aidanud muu, kui pidin harjuskile veel kümme kopikat aabitsa eestki välja panema. Ja nüüd eit õpib, nii et pea aurab. Käime vahel ühes Leenaga teda kuulamas ja usinusele manitsemas. Mis nüüd mina tean, aga lugemine paistab tal juba päris sorinal minevat. Isegi noid käske on ta meile ette lugenud. Noh, sealt siis kuuleb ühte ja teist, mida kästakse ja mida keelatakse. Enamasti kõik juba ennegi teada, mis igasuguste asjade himustamise kohta öeldud. Nende eest on lubatud niikuinii naha peale anda, pole sinna jumalasõna vajagi.»

«Aga kas sa muidu kuulad, kui malk sõnaga paaris ei käi!» nipsas Huik-Mari.

«Mis sa nüüd minu külge kipud. Mõnd neist pattudest pole ma osanud mõtelda gi, saati siis veel teha, nagu see võõra sulase himutsemine. No tohoo pele, mis peaksin ma temaga peale hakkama? Hea, kui eneselegi saab silku-leiba!»

«Ja-hah, ja-hah, või sedasi sa jumalasõnast räägid!»

«Kuule, Mari, viimast korda ütlen sulle: sõõ sina või mannat, aga jäta vaga hing rahule! Ära sega mu peigmehepõlve rõõmupäevi. Ja täna õnne, et ma nii hea südamega inimene olen!»

Riid oli ilmne, ja Kaanu jäi mossitades vait. Kuid Hirm võttis jutu jälle lõbusamast otsast üles:

«Nii et kui ema lugemisel käinud, siis pole muud kui pauk ja paari?»

«No selge jutt. Kui ema leerist lahti, siis pojal prauhti pulmad. Ja pruut muudkui peigmehe mõisa.»

«Aga kitsaks teil seal karjatares läheb,» arvas Ruigu-Rein, «kui Leena oma lastekarjaga veel lisaks tuleb. On seal ju ennegi peale sinu veel Luut-Karla oma vahmiiliga ja Põta-Tõnise elunatukene.»

«Jah, tea kui pikalt seda Tõnist veel on,» õhkas Kaanu kurvalt. «Sügisel ikka veel kohmitses ringi, aga jõulust peale ei tõsta enam peadki põhust.»

«Kas ikka see maruhärg teda nõnda, või mis?»

«Ei ta kehavalu just kaevanud, aga murelikuks jäi küll sellest peale. Ikka nagu miski näriks ta südant. Ja vahel pobiseb eneseette, et kuidas ta ometi võis mind sedasi, otse sarvedega. Ja et eks ma ole neid seitsekümmend aastat karjatanud, poisikesepõlvest peale. Ikka oli sõnakuulmist ja hirmu — ja nüüd sedasi. Vaata, see lugu on ta au pihta käinud. Ja ega nii väike mees suuda säärast suurt muret kanda.»

Nüüd räägiti veel tükk aega Põta-Tõnise haigusest.

Illimar kuulas, ja tal oli soe ning hea olla. Lauda õhk oli rammestav ja inimeste sõnad mõjusid uinutavalt. Aeg-ajalt kostis härgade poolt ladinat ja pladinat, mõne raske keha mahaheitmist või püstiajamist. Kari hingas ähkides nagu üksainus tohutu suur loom. Ja tema kuum hingeõhk hõljus pilvena ta kohal...

Äkki tundis Illimar, kuidas vana Hirm teda raputas:

«Noh, Illi-poju, tõuse üles! Näe, päris magama jäänud oma sooja pessa. Oh sind oravapoega küll!»

Illimar avas silmad ja hüppas üles. Lauda uks oli lahti ja sealt voolas külm kobrutava aurupilvena sisse. Kõik olid jalul, kes tööle asumas või mujale minemas.

«Jah, vaja minna,» lausus Hirm labakuid kätte tõmmates. «Täna nagu saunapäev kah. Nii et rutem koju, ja siis jälle õisele ametile!»

«Mis sest saunapäevast enam!» hüüdis Huik-Mari. «Pole sellest sooja ega külma.»

«No-noh, mis siis lahti?»

«Kas sa pole veel kuulnudki?» imestas Mari. «Läinud laupäeval käinud ju saunas kuradid — oijeh, kui jõledad!»

Hirmu Juhani nägu kiskus naerule. Kuid ta jätkas imestlemist:

«Mis sa räägid? Päris tõesti või?»

«Nagu ma siin seisan! Sa taevane heldus! Kogu mõis ja moonaküla kära täis. Vanakõrtsi naised näinud oma ihusilmaga. Olnud päris ilmsielavad!»

«Noh, olnud küll,» arvas kiilaspea, «aga olnud ju aida-saksa kutsutud, Hull-Juhani hirmutamiseks.»

«Kutsutud, kutsutud neh. Ta ju neid sõnu ja kuntse teab. Aga ega nad sellepärast paremad ole. Ega sinna julge enam ciige ristiinimene minna. Kutsub veel teinegi kord!»

«Mis sa nüüd hullu juttu!»

«Või hullu? Näe, tõmmanud ikka Hull-Juhani läbi vasktorude ja kivitruupide ning sundinud oma ristiinimese nime maha salgama. Aga tema, olgugi hull, pannud ikka kõigest väest vastu. Ei taha kuradi usku minna, mitte ei taha! Saanud viimaks poolelusana tulema. Aga punaseks olnud näpistatud nagu peet. Eks neid kuradi küüsi ju tunta!»

«Oi-oi-oi!» hädaldas Hirm, silmad sõõridena peas. «No palju neid siis olnud?»

«Kes nende otsa või aru! Kolm olnud ikka silmaga näha, aga palju nägematuid, seda ei tea keegi. Õhk aina kihisenud ja susisenud neist. Üks olnud suurem, küllap ikka see päris peapagan, seisnud teiste selja taga, ei õelnud ise midagi, välgutanud vahel ainult silmi ja mõmisenud koledalt. Ja nooremad sellid siis näidanud, mis põrguvägi võib.»

«Mis sa kõik ei kuule!» hädaldas Hirm. «Otse ihukarvad ajab püsti. Ja kui mõelda, et nõnda sünnib juba mehega, mis siis veel naistest kõnelda. Nad ikka, nagu kuulda, iseäranis naiste peale maiad. Need neile nagu põrsapraad meeltmööda!»

«Nojah, seda minagi,» arvas Mari. «Ei julge enam sauna peale mõeldagi!»

Hirm astus laudast välja, jättes Mari oiutama, Kaanu juhmilt imestlema ja kiilaspea kahtlema. Kuid väljas purskas ta naerma, nii et keha otse rappus:

«Oli see nali ise hea, aga ega ta händki halb ole!»

Ta vaatas Illimarile, et kas seegi asjast aru saab. Kuid miks ta ei saanud, kui oli kõike ise oma silmaga näinud. Ja nii tõusid nad kallakut mööda, naerdes võistu tontide üle.

Õhtu lähenemisel oli ilm veelgi külmemaks läinud, kuid Illimari keha otse õhetas. Õhk oli küll jäine, aga pärast lauda umbsust ometi hea hingata.

«Mis sa sest kelgust taga vead?» ütles äkki Hirm, kui olid tasasele teele jõudnud. «Vaata, teeme nii, et poole maad vean mina sind ja siis jälle sina mind. Oled nõus? Istu peale!»

Illimar mõistis sedagi nalja. Ta kobis kelgule ja Hirm võttis nööri. Nii alustasid nad koduteed.

Esiotsa hoidis Illimar kramplikult kelgust kinni, silmad ainult ta all libisevale lumele sihitud. Siis aga usaldas ta ikka kaugemale ringi vaadata ja istus lõpuks täitsa vabalt.

Otse tema ees astus Hirm, suur nagu tohutu karu. Kelgu vedamine ei teinud talle mingit raskust, kuid aeg-ajalt tõmbas ta enese ometi küüru, nagu kõigest jõust sikutades. Ja siis ei

paistnud ta pea sugugi, vaid ainult ta lookas selg rappus tasasest naerust vastu õhetavat taevast. Ta kasukas laienes allapoole ja kobises ikka rohkem, nagu öö lähenemist aimates.

Lumekühmud ja -kühmukesed paistsid eespool sinistena, aga mööda jõudes muutusid nad roosaks. Kelgujalaste ja Hirmu saabaste all rudises lumi käredalt. Ja samasugust häält kostis mujaltki mõisast, olgugi et kedagi ei näinud. Maa ise oleks nagu terav-valjult häälitsenud.

Illimarile tundus, nagu oleks ta mingit und näinud, kas magas või mitte. Alguses ja lõpus oli see külm valgus ning värvidemäng. Nende vahel aga hämaralt kuum laut kosjalugude ja tondijuttudega. Ning nüüd veeres see siniroosa maa mööda ja õhk otse kõlises ümber. Uni, uni!

Nii jõudsid nad valitsejamaja kohale. Seal seisid kalamehed kõõgi ukse ees kobaras, et oma külmakärakaid vastu võtta. Sisse neid nähtavasti ei lastud, kuid nad ei vajanudki seda. Nad hoidsid parajasti viinakopsikuid käes, võtsid mütsid maha, vehkisid kümne käega riste, ja siis kummusid kopsikud suude kohale. Nemadki olid sinised ja roosad. Uni, uni!

Hirm aga mühkas naerda ja sammus edasi.

Varem oli Illimar härmas puude ilu lähedalt imestlenud. Nüüd nägi ta üle järve mõisa parki ja aedu, mis varjasid kogu taevaranna. Päike oli juba madalas ja puude looklev ladvastik õhetas roosalt nagu mäeahel. See paistis nii kaugena, nagu ei jõuaks sinna iialgi, rända kas või eluaeg.

Ja siis avanes nende ees lagendik kuni Soevarikuni ning taevani selle kohal. Seal rippus kaks-kolm liikumatut pilvelinti, nagu mingi hiigellinnu punased tiivad. Sügavus nende vahel oli aga külm ja klaar, otsekui klaasist. Ja selle klaasise sügavuse poole tõusid vana õllekoja kummastki korstnast sirged sinihallid sambad. Suits püsis imeväärselt koos, alles kõrgel üleval hakkas ta nagu värisedes sulama ja kadus taeva helendusse. Seegi oli nagu uni.

Kuid nüüd oli Hirm oma koormaga juba õllekoja ette jõudnud.

«Näe, kuidas inimene vahel petta saab,» lausus ta peatudes. «Eks me leppinud ju kokku, et poole teed vean mina sind ja poole sina mind. Ja siis unustasin ma just ise selle ning sina ei mõelnudki meelde tuletada. Kuid ega ma seda sulle kingi! Homme on ka päev, ja kui me ära ei sure, siis elame edasi. Ning siis olen mina see, kes kelgul kõssutab, ja sina, kes ees sikutab. Eks ole nii, Illi?»

35

Muidugi elasid Illimar ja vana Hirm veel järgmiselgi päeval. Kuid nende ühisest kelgusõidust ei saanud enam asja. Ei juhtunud lihtsalt nii, et oleksid võinud oma mängu jätkata. Ja siis see juba ununeski.

Lisaks ei kordunud ka enam sellised ilmad nagu tol kaunil päeval. Järgmiseks hommikuks oli tuul kõik sätendavad härmaloorid purustanud. Puud seisid jälle raagus ja park paistis läbi. Päike oli hallisse pilvesse peidetud ja taeva ning maa hiilgus kadunud. Jätkus argitalv oma arginäoga.

Illimar elas sellest, mis päevad tõid. Talle näis küll vahel, nagu oleks ta ise midagi otsustanud ja ette võtnud. Kuid tõeliselt toimus kõik ilmade, suurte inimeste ja hoopis kõrvaliste asjaolude mõjul. Kuigi ta vahel kindla kavaga välja läks, siis avastas ta varsti asju, mida polnud aimanudki, ja kohtas inimesi, keda ei osanud oodatagi. Ja need asjad ja inimesed and-

sid uusi algatusi ning viisid sootuks teistele teedele. Nii rõõmud kui mured olid ettenähtamatud. Ja kokkuvõttes sai ta väga vähe ennast teostada.

Paljugi, mis ta ise tahtis!

Nii oli ta väga rõõmutsenud oma uute kamasside üle. Ta arvas, et saab need igapäevaseks tarvitamiseks ja võib nendega kohe esimesel käigul mõisas uhkustada. Ta kujutles juba, kuidas nendega aida või alatare juurde ilmub, kuidas ta neid kriuksutab ja kuidas kõik neid imestlevad. Lell tahab neid muidugi enesele osta ja Avvus oma pastelde vastu vahetada. Noh, ta võib ju näopärast seda kaupa ka ajada ja esimese hooga kas sada või tuhat rubla nõuda, sest need mõlemad on suured summad. Aga ärgu nad arvaku, et ta neil isegi kamasside jalgapassimiseni laseb minna. Oh ei, juba kummide asjata kulutamine maksab midagi!

Tõeliselt võis Illimar rohkem kamasside omandamise kui kandmise üle rõõmutseda. Ja sellele teadmisele pidi ta juba esimese jõulupüha hommikul jõudma.

Tolle kassijahi tõttu oli ta kamassid küll kellegi märkamata jalga tõmmanud, kui ta aga nendega tahtis välja minna, sai ema juba jaole. «No seda ära mõtlegi!» hüüdis ta. «Ega nad selleks ole, et kohe ära trõtsida. Silmapilk jalast!» See karmus olenes küll üldisest halvast meeleolust, kuid ega asi edaspidigi paranenud.

Jah, kamassid olid, aga kanda neid ei saanud. Rahulikumais oludes tehti ainult selle keelu põhjused selgeks. Seesugused peened saapad ei sobi talvises lumelõrtsis traavimiseks. Oodaku ta kevadet, kuivi ja kauneid ilmu. Ning harjugu üldse homsele päevale mõtlema. Ei passi paremat suutäit kohe süüa ega ilusamat riidehilpu iga päev kanda. Seda pidavat ta nüüd ja ikka meeles pidama. Jah, ses elutarkuse hoos soovitati talle isegi juba musta päeva peale mõtlemist. Ning sellega lükati kõik rõõmud kesteab kui kaugete tulevikkude taha.

Lõpuks kujuneski nii, et Illimar ainult igal pühapäeval võis paar tundi toas kamasse kanda. See oli selleks, et jalad nendega ja nemad jalgadega harjuksid. Kuid juba eeskottagi minek oli keelatud, sest seal oleksid nad võinud märjaks saada. Kõik maailma veelombid näisid ainult nende järele luuravatki!

Karla aga nimetas nüüdsest peale Illimari saapaid ainult «musta päeva kamassideks». See näis talle erilist rõõmu tegevat ja ta ei unustanud seda iialgi.

«Mis see must päev on?» küsis Illimar, juba ette aimates, et see midagi head pole.

Karla imestles: Kas ta siis sedagi ei tea? Noh, see on siis, kui inimene puruvanaks saab. Kui ta enam ei näe ega kuule ja on igapidi otsas. Nagu näiteks Musse Enn või Põta-Tõnis praegu. Siis on need mustad päevad käes.

Karla ootas, kas Illimar jõuab oma peaga lõpuni mõtelda. Ja küllap ta jõudiski, nagu paistis ta hapust näost. Kuid ega Karla sellepärast jätnud veel lähemalt seletamata:

Vaata, nende mustade päevade jaoks peab inimene juba noorest east peale midagi koguma. Üks kogub raha ja teine hoiab jälle muud, mis tal paremat on. Mõnel on vilja, mõnel riideid, mõnel aga kirstutäis saapaid. Võib ju küll juhtuda, et siis enam käiagi ei suuda. Kuid niisugune on juba komme. Ja Illimaril pole nüüd muud kui need musta päeva kamassid. Hoidku ta siis neid nagu oma silmatera!

Illimar aimas küll, et Karla õpetustel narriv tagamõte ei puudunud. Kuid see ei tõstnud palju ta tuju. Ja vaadeldes sellest elutarkuse vinklist kamasse, näisid need otsekui osa oma läikestki kaotavat. Nad tuhmusid, nagu oleksid juba aastaid tarvitamata kirstus seisnud.

Ja nii ei pakkunudki kamasside harjutamine Illimarile pikapeale enam mingit rõõmu. Küll aga pidi ta nende pärast mõnestki huvitavast asjast ilma jääma. Vahel kostis eeskojast inimeste hääli ja koerte kisa või sõitis akendest mõni imeväärne koorem mööda. Kuid ta ei saanud vaatama rutata, sest tal olid parajasti uued kamassid jalas. Ja lõpuks ta ainult rõõmutses, kui võis oma vanad säärikud jälle jalga tõmmata. Sest need ei sundinud tumedale tulevikule mõtlema, vaid lubasid kirjut olevikku kaasa elada.

Kamassid tähendasid igavat ettekavatsemist, säärikud aga kõike juhuslikku, mida sisaldas päev.

Nii kandsid nad kord Illimari juba varakult enne agu lautade juurde. See juhtus küll õieti sellepärast, et ema piima järele minnes ta kaasa võttis. Ja seal lüpsiski kümme naist parajasti lehmi, kükitades nende all väikestel pinkidel. Piim jooksis sorinal ämbreisse. Vahel rabas lehm jalaga ämbrit või keerutas hännaga lüpsjale näkku, ja siis kostis ägedat kurjustamist. Nii võeti terve suur kari läbi. Ukse lähedal seisid aga suured kardnõud reas. Naised tulid üksteise järel oma ämbritega ja kallasid piima nõudesse. See kobrutas ja vahutas kurnas, mille põhjale

korjus pikapeale musta rämpsu. Siin-seal restide kohal tuikasid kollased lambid ja õhus oli peale sõnniku veel praagagi lehka. Sest talvisel ajal toodi seda ka lehmadele muu toidu lisaks.

Siia kogunesid nüüd hommikuti kõik need, kes said päeva kohta toobi või paar piima. Olid peamiselt vanad eided või noored plikad, olid riides, kuidas juhtus, ja soojendasid end laudanurkades, kuni said oma jao.

Töö käis kogu aeg, kuid samuti käis siin-seal ka jutuajamine, paisudes vahel lõõpimiseks naiste ja juhuslikult kohalolevate meeste vahel. Illimari isa seisis suurte nõude juures, mõõtis viijatele piima ja märkis seda raamatusse, kuid poetas ka ise vahel mõne sõna. Piim auras ja lõhnas imalalt ning tundus isegi veel läbi karra soe.

Seal siis nägigi Illimar jälle meest, keda ta nagu läbi une mäletas kord näinud olevat. See oli väikesevõitu, väga kahvatu ja liikuva näoga, pisut nagu küüruski, kuid eriti vana ta ometi polnud. Kogu ta olekus oli midagi vetruvat ja püsimatut. Kuid alles ta itsitavat naeru kuuldes tuli Illimarile meelde: jah, see oli mees, keda vahel kutsuti Aadliks, vahel aga veelgi veidrama nimega Leitud-saks. Ta oli kunagi mõisas olnud, siis ära kadunud, nüüd aga uuesti siia ilmunud. Ja kõik vaatlesid teda lõbusa uudishimuga.

«Tere varahommikust!» ütles ta. «Siin ma nüüd siis olen!»

«Tere!» vastas Illimari isa. «Päris selgesti on näha, et siin oled.»

Leitud-saks naeris, sest nalja ta mõistis.

«Mind saadeti sulle appi,» ütles ta, «kas mõõtma või kirjutama.»

«Ja kumma pealt sa arvad rohkem pettust teha?» küsis isa, hoopis sõbralikult, ilma mingi vaenuta.

Leitud-saks tõmbas näo kipra, nii et ta naervad silmadki kadusid.

«Säh sulle tere tulemast!» ütles ta. «Kohe pettus! On vahest mõnikord eksitus juhtunud. Komistab ju hobune neljal jalal, saati siis inimene kahel!»

«Eksitus!» muigas piima-saks. «Parem pangu valitseja sind kohe mõisa rahakassa hoidjaks. Siis on rehnung selgem.»

Iga teist oleks seesugune jutt vihastanud. Aga Leitud-saks ainult naeris kavalalt:

«Nojah, kassat hoiaksin ma isegi kõige parema meelega!»

Ei, sihukese abilise võtmisest ei tulevat midagi. Ja Illimari

isa ütles ka selgesti välja, et valitseja ta ainult viguripärast on siia saatnud. Tal ikka tulevat vahel sellised võllanaljad pähe, pärast seda, kui oma habeme maha ajas. Ja kõige lisaks, piimasaksal polevat üldse mingit abilist vaja.

«Noh, kui ei, siis ei,» oli Aadli isegi nõus. «Mis häda minul! Jumal on leiva mulle loonud, aga töö andmisega on kitsi.»

Ja Leitud-saksal oligi õigus. Leib oli tal kindel, kuid ametitega häda. Ikka oli tast aeg-ajalt kõnet kui veidramast mõisamehest. Ega tast suurt kasu olnud, kuid lahti ka ei saadud, tea mis testamendi või muu käsu põhjal. Oli selle poolest midagi Hull-Juhani taolist, aga muidu jälle hoopis muud. Tal olid ikka inimese kombed, oli talle haridustki antud ja isegi sakste keel selgeks õpetatud. Aga kui taheti teda kuskil kasutada, vaat siis see nõks alles nähtavale tuli. Olgugi et ta ise oli kõige peale valmis, aga mitte ei saanud.

Räägiti sellest ta selja taga ja suu sisse, nagu räägiti praegugi.

«Nojah, kuidas see oli, kui sa Vanamõisas valitseja-ametit pidasid?» küsis Illimari isa.

«Ega midagi,» vastas Aadli, «hea amet. Kahju ainult, et kauem ei kestnud!»

Jah, siinsamas karjamõisas oligi ta midagi valitseja-taolist olnud. Noh, see olnud alles majapidamine! Terve voori vilja viinud ta omapead linna, müünud maha ja pidanud nädal aega moonakatega pidu. Seda andis veel nüüdki mäletada!

«Ja kuna sa viimane kord siin olid?»

«Vist ikka tunamullu sügisel.»

«Ah sügisel? Nojah, kartulivõtmise ajal. Küll andis siis imestada saagi üle, kui sina seda vastu võtsid. Vaka-arvud muudkui kasvasid. Kuni lõpuks kogu kartulivõtjate kamp ühes sinuga oli püstipurjus. Sest võltsimise vahe oli kõrtsis kõik viina peale läinud.»

«See on laimujutt,» ütles Aadli tõsiselt.

«Või laimujutt! Nagu me enam ei mäletaks.»

«Laimujutt,» jonnis Aadli.

«No nüüd on alles valge väljas!»

«Selge laimujutt,» kordas Aadli veelgi jonnakamalt. «Mitte sugugi ainult viina peale, sest õlut võtsime ka.»

«Oh sa pagan!» prahvatasid kõik naerma.

Niisugune see Aadli oli. Kus võltsida sai, seal võltsis. Ja osavustki tal oli, ainult jälgede peitmisest ta suuremat ei hooli-

nud. Sest ainsaks trahviks oli talle mõnesse teise samade härraste mõisa saatmine. Ja nii rändaski ta nende vahet ning tundis neid vahest paremini kui härrased ise.

Ja nüüd oli ta otsaga jälle siin. Veel üks saks mõisas lisaks, küll hoopis ametita saks. Ning otse võllanaljaks peeti talle mingi töö muretsemistki.

«On üks hukkaläinud loom,» ütles ema, astudes ühes Illimariga kodu poole. «Mis oleks tal viga inimese moodi elada. Aga tema nagu meie Ants, — sõima teda, löö teda, — tema ainult: nurr-nurr! Ainult nuhtluseks maailmas!»

Sellal tõusis just Vanamõisa-kandis kahvatu-kollane aojoon taevasse. Majade katused mustendasid selle tagapõhjal ja raagus pärn aidaplatsil paistis läbi nagu koldne sari.

Teinekord kõigutas Illimar oma säärikuid, istudes viinavabriku masinaruumi aknal. Seal oli teisigi inimesi ja olemine oli väga huvitav.

See oli suur ja kõrge ruum, mille üks külg oli peaaegu aknaist. Päikese hele valgus langes sealt neile imeväärseile värkidele, mis täitsid kolme ülejäänud seina laest põrandani. Taga üleval pöörles pikk võll ratastega, millelt tulid rihmad alla teistele ratastele. Kahel pool tõusid niisama peaaegu laeni tornitaolised vaadid, kõiksuguste kõrvaltorude ja kraanidega. Kogu maja häälitses, nii siin kui seinte taga. Kostis torude vulksumist, tulepraginat, aurususinat, kauge veski võrinat ja mingit rasket võnksumist. Vabriku sisikond korises.

Illimari meelt täitis põnev-pühalik tundmus, mis tõusis neist pöörlevaist rattaist ja undavaist häälist. Soe viina ja meski lõhn ainult lisas seda erakordsuse-tunnet.

Tahve käänas siin-seal kraane ja hõõrus vasktorusid. Aknalaual Illimari kõrval istus kiilaspäine mees ja puhastas piipu. Aga Avvuse Eedi soojendas end raudtõrre juures, tõstes kord üht, kord teist tallukat. Tal oli seljas isa vana maani ulatuv kuub ja ta pühkis selle varrukaga ninaalust.

Nüüd avanes ruumi tagaseinas rauduks ja tuleragin kostis palju selgemini. Seal põles mühinal pool sülda puid korraga hiigelahjus. Saaremaa Riidu ilmus uksele, vestiväel ja higise näoga.

«Tromkust!» hüüdis ta.

«Mis see vaese inimese tromkust maksab!» vastas Avvuse Eedi ja sülitas hammaste vahelt. «Anna parem piibutäis tubakat!»

«Sina kõnn!» ütles kiilaspea. «Mis sa tubakaga teed? Kas sul ka mõni piip või mis? Häh?»

«Kas sa, kurat, arvad, et ei ole või?» vastas Eedi ja sülitas jälle.

Ta tõstis ühe käega kuuesiilu üles ja võttis teisega taskust suure kõvera varrega ning kummis kaanega piibu välja.

«Oi sa tulimane küll!» imestles kiilaspea. «See ju vana Avvuse pühapäeva-piip! No küll ta sulle annab, nii et su nahk tolmab!»

«Mis sa, kurat, minu nahast! Kae, et oma terveks jääb!»

See tüli oleks otse hirmus olnud, poleks vahe tülitsejate vahel olnud nii suur. Nüüd aga klähvisid vastastikku just kõige väiksem ja kõige suurem.

«On aga suuvärk sel lapsukesel,» lausus Riidu.

«Nojah,» vastas kiilaspea, «on küll. Ja ega see muidu vait jäägi, kui otse kinni lüüakse. Kuidas see oli, Eedikene, kui Krohvi-Taavet suvel seda lauda akent müüris ja sina seal juures klähvisid? Kannatas mees, kannatas, aga lõpuks kargas siiski hing täis. Võttis kellu otsale parasjagu kalki ja laskis Eedi lahtiste lõugade vahele. Neil meistermeestel ikka akuraat silmamõõt ja käsi harjunud prao vahele sihtima. Jah, Eedikene, kuidas see maitseb, kui suu on just ääreni lupja täis, silmad ehmatusest pungis peas ja hingamistki ainult jaopärast jäänud?»

Kõik naersid. Eedi aga oli selle halva loo meenutamisest vihane. Ja sellest ülesaamiseks ütles ta veelgi mehisemalt:

«Jah, kurat, mis sul rääkimine maksab. Aga tubaka andjat sinust ikkagi ei saa.»

«Tõsi jutt, ei saa jah. Malka annaksin ma sinusugusele!»

Kuid Saaremaa Riidule tegi asi nalja. Ja tal juhtus seekord ka jälle oma tubakat olema.

«Tule siia, pojukene,» ütles ta tubakakotti kalitsast tõmmates. «Sa ikka nii uhke selle piibu peale. Kuid seda tahaksin ma näha, kas sinust tõesti ka suitsumeest on.»

Aga miks ei olnud. Kui tubakas piibus ja tuli otsas, pahvis Eedi kui vana mees. Suits käis tal suust ja ninast, ning puudus ainult, et oleks kõrvadestki käinud. Seejuures oli ta ise nii imenaljakas: jalad harkis, katkenud mullakarva kuub maani ja piip kui villkopp kõhu kohal.

«Inetu isegi näha!» põlastas kiilaspea.

«No ära, kurat, siis vahi!» vastas Eedi ja sülgas suunurgast.

Tahve, kes oli kogu aja vaikinud, võttis omakorda sõna: «Haugub mis haugub, aga ega koeralgi igakord hästi lähe. Nägin ma tunaeile, missuguse tembu talle Luut-Karla tegi. Eks see Eedi käinud seal karjatare juures haiget Põta-Tõnist õrritamas. Ja ega Luut-Karlagi viitsi seesugust peksta, kuid ta mõtles midagi paremat välja. Hakkas meelitama ja kiitma, kuidas maitseb raudkülm pumbavaldas. Tegi ise, nagu oleks keelega üle raua tõmmanud, ja ikka kiitis. Ja eks ta saanudki viimaks Eedi niikaugele, et see keele rauale pani. No oleksite pidanud nägema, missugune tants nüüd algas! Viskles kui vagel orgi otsas, ilma et oleks saanud enam suudki pruukida. Asi ähvardas päris hulluks minna. Suure vaevaga saadi viimaks sooja veega lahti sulatada. Näe, niisugune on vahel haukuja palk!»

Tahve oleks vahest veel midagi õelnud, kuid teda takistas tume hääl ta selja taga. Illimar oli küll näinud, kuidas Eedi selle uuema viperuse meenutamisel eriti vihaseks sai. Ta oli ka näinud, kuidas Eedi paar sammu taganes ja siis äkki ühe valta maha surus. Ning kohe selle peale kostiski see tume hääl.

Tahve hüppas masina juurde, avas tulise rutuga mingi kaane ja siis voolas loik rusket vedelikku lumivalgeile põrandaruutudele.

«Sa kuramus küll!» ähkis Tahve. «Lase veel niisugune masinaruumi!»

See sündis kõik silmapilgu jooksul. Juba oli Eedi ukse lahti tõmmanud ja juba tormas Tahve ta järel. Nii lidusid nad vabriku seinaäärt mööda, Eedil kuub tuulest selja taga kohevil ja Tahve vestiväel ning palja päi. Algul oli Eedil tormav piip ikka veel suus, siis aga kahmas ta selle kätte.

Teised olid niisama välja hüpanud ja järgnesid neile, kes aeglasemalt, kes rutemini.

Nüüd olid jooksjad juba vanakõrtsi teele jõudnud, ja seal oleks Tahve peaaegu Eedi kätte saanud. Kuid just sel hetkel tuli Eedi vanaema nähtavale. Ta astus teele Tahve ette ja Eedi peitis enese kohe vanaema selja taha ning hakkas nutust virisema.

«No mis sa, metsaline, ometi lennutad seda lapsukest!» tõstis eit kisa. «Muudkui aga kallale, kui väetike ei suuda vastu hakata!» Eedi tõmbas vanaema selja taga mahvi piibust ja hüürgas veelgi haledamat virinat. «Ära nuta, lapsekene, ära nuta! Ega ta sind enam tohi puutuda. — Urjuh, peletis!»

Tahve peatus, sülitas korra ja pöördus ümber.

Ega olnud teistelgi hea olla. Paistis küll kõik nii nalgakas, kuid naerda ka ei saanud. Ja Illimar ei usaldanud koju jõudes sellest loost isegi mitte rääkida. Mingi aimus ütles, et siis kõigepealt teda ennast hakatakse noomima, nagu oleks tema need koerused teinud. Olid nagu kaks eri maailma: kodu siin ja mõis seal.

«Inimene ei ela ainult täna, vaid ka homme ja ülehommegi,» ütles isa, lõpetades lõuna sõõmist. «Ega ole ükskõik, kuidas sa täna elad, kui tahad ka ülehomme elada.»

«Kellest sa räägid?» küsis ema.

«Eks ikka Leitud-saksast. Ei ta ole Leitud-, ennemini Kaotatud-saks. Nii läheb inimene hukka, kui pole maast-madalast peatust.»

«Mis ta siis jälle on teinud?»

«Mis?» naeris isa. Ja kohe oli näha, et lugu ise oli lõbus, kuigi isa elutarkus selle puhul tõsine. «Eks ta saanud uue tembuga hakkama. Kui polnud temaga siin midagi teha, saatsime Kosovale karjamõisa piima proovima. Arvasime, et ta selle pealt, kui palju iga lehm rasva annab, enam midagi ei saa varastada. Oligi siis öö ja päeva ära ning tõi oma paberid kaasa. Noh, ega Tiilik asjast küll mõhkugi tea, kuid hakkas temagi Aadli arvudes kahtlema. Näitas siis mulle ja valitsejale. No ilmne hullumaja! Ega ta sunnikunahk olnud Kosoval käinudki. Oli kütnud sealt otsejoones mööda ja prassinud ööpäeva kõrtsis. Ja seal letil napsiviskamise vahel oligi ta siis oma piimaprotsendid kirja pannud. Ikka mis vintis mõte pähe ja sülg suhu tõi. Vaarao unenäos võisid seesugused lehmad olla, mitte aga Kosoval!»

See lugu andis jälle naermist ja seekord koguni Tiiliku arvel, kes oli Aadli lorist juba poole raamatusse kandnud. Nüüd pidi ta terve raamatu algusest peale ümber kirjutama, sest seesugusest mõlast ei saanud isegi mahatõmbamisega lahti. Ja kui mõelda, et ega Tiilik-mehike tõõd ei armasta!

«Jaa-jaa, naerda ju võib,» ütles isa tõsinedes. «Aga kui kogu maailm oleks Aadli taoline, mis tuleks siis välja? Põta-Tõnis on temast parem ja Härja-Kaanu samuti. Nad on ikkagi midagi seal, kuhu nad on juhtunud. Aga tema pole midagi, sest ta pole kuhugi juhtunud. Ärakaotatud inimene!»

Nii õppis väike Illimar vahet tegema hea ja kurja vahel. Ega olnud kahtlustki, et hea oli etem. Ainult seda ta imestles, et kurja lood olid harilikult huvitavamad. Eriti igavalt mõjus aga see elutark mustale päevale mõtlemine.

36

Kui need päevad oleks võinud pealistikku panna, oleksid nad väliselt enam-vähem ühte langenud. Ikka ärkamised, sõõmised, kõnelemised, magamaheitmised. Päev — öö — ja jälle uus päev. Ning nii võtsid neid suuredki inimesed.

«Eks inimene pea ikka rühmama,» ütles ema hommikul tõustes. «Taevale tänu, seegi juba läbi,» õhkas ta õhtul pikali heites.

Kuid kuigi üldraamid olid samad, siis vaheldus sisu ometi. Siit-sealt jäi siiski meelde mõni nägu, sõna või sündmus. Ja neist kujunes pikapeale pisimälestuste rida, mis oli niisama kirju nagu tädi põrandariie telgedel.

Kangaspuud olid nimelt jälle sees ja Liisa istus nende taga. Kuid kuigi kuduja ja teljed olid samad, oli töö ometi teine. Suures pirdkorvis olid räbalakerad: punased, mustad, kollased, roosad. Ei neid närusid saanud enam süstikule kerida.

vaid mässiti suurte piiritsate ümber. Ja need läksid vaevaliselt, ainult näpuga tagant lükates läbi lõime, ning suga lõi koe tumeda mürtsuga kinni.

Illimar seisis tädi kõrval, jälgides põnevalt ta tööd. Seda peeti üldiselt lihtsamaks, kuid oli tõeliselt huvitavamgi kui harilik kudumine. Muidu käis kõik masinlikult, nagu oli kord käima pandud. Siin aga oli rohkem vabadust ja valikuvõimalust. Värvid vaheldusid ega olnud igakord koe paksuski sama. Siin andis juba kaeda ja kaaluda. Ning tädi tavatses Illimariga koguni nõu pidada.

«No mis me nüüd paneme?» küsis ta, valides piiritsate keskel. «Kas paneme punast?»

«Paneme!» nõustus Illimar.

«Ja nüüd?»

«Nüüd musta.»

«Olgu!»

Ning mõne kammelaadi lõõgi järel:

«Jah, sul oli sula õigus. Näe, kui hästi punane mustaga passib. Aituma hea nõu eest. Ega ma üksi saakski hakkama. Kaks meest on ikka kaks meest!»

Illimar teadis küll, et tädi naljatab, kuid see oli hea nali. Ja vaadeldes valmis tööd teadis ta: vaat selle rohelise triibu panin mina ning selle sinise samuti. Ilma minuta oleks see riie siiski teine.

Nüüd aga vaikisid teljed ja tädi emaga olid väljas. Oli sügav talv, ilma mingi elava haljuseta, ja Illimar tundis seda nagu soolapuudust toidus. Kes mäletaski veel, kuidas maa rohetas ja lehed puudel lipendasid! Aknal jäälillede all kidus küll moonakalill pillergoonia ja seal kõrval kummipuu-konts oma kolme lehega. Kuid neist oli ometi nii vähe lohutust. Illimar oli äsja katset teinud maja ümber ringi käia. Aga kõikjal oli lumi ja maja taga tõusis hang Hirmu aknani. Ainult nurga juurest, kus tuul alati pühkis, oli ta ruskeid pujuvarsi leidnud. Neid oligi ta siis murdnud ja sisse toonud. Surnud mälestused nii kaugena paistvast suvest! Illimar pistis neid otsapidi põrandapragudesse. Üks puude rida, teine ja kolmas rida — terve mets. Kass Ants tuli, lükkas oma pehme peaga vastu Illimari kätt ja sammus siis mööda puiesteed, sabajupp püsti. Ja Milli tuli, paljastas hambad, tõmbas puu juurtega välja, heitis kõhuli keset metsa ning näris naljaviluks seda palki. See oli talvine mäng. Ja päike paistis väga värviliselt

läbi akna jäälille, mis oli enese sõnajalana üle terve ruudu levitanud.

Ühel päeval saabus vana Piiskop oma kalakotiga. See oli väga pikk mees, teda peeti ligi üheksakümne-aastaseks ja ta oli juba neljandas abielus. Seal jõe ääres ta elas, tegi kulpe ja lusikaid ning püüdis vähke ja kalu. Kas ta nimi just Piiskop oli, seda ei teatudki. Vahest kutsuti teda nõnda ta uhke rahu pärast. Ta istus ukse kõrval pingil ja tõstis kotist oma kalavolaskeid välja.

«Ütle, kuidas sa neid talvisel ajal ometi kätte saad?» imestles ema.

«Ma teen augu jäässe ja kutsun,» vastas Piiskop tõsiselt.

«Ja nad tulevad?»

«Miks ei tule, kui kuulevad oma nime.»

Ja rohkem selgust ei saadud kunagi. Arvati ainult, et ta tõesti sõnu teab, nii kalade kui naiste jaoks. Ka nüüd ei võinud ema talt kalu ostmata jätta, olgugi et ütles söögipoolist küllalt olevat. Ja Illimari meelde jäigi ta nagu mingi kalade kuningas, kelle sõna nad kuulavad. Ning asjata nõudis kirjutaja Tiilik talt veel saba. Ta oli selletagi aukartust äratav.

Lelle-Ruudi püüdis alatare ees lindusid. Tal olid sõelad ja sarjad püsti pandud ning nende ette teri, hobusesõnnikut ja leivaraasukesi riputatud. Ja tal olid niidid sõelte juurest tuppa juhitud, seal istus ta ise akna taga ning piilus välja, niidiotsad pihus. Kuid harva sai ta midagi, sest linnud olid kavalad. Ainult mõned punnpaabukesed olid tal puuris, samuti paar rasvatihast, kes armastasid väga vägevat, nagu näitab juba nende nimigi.

Ruudi pani ka kamaratüki õngekonksu otsa ja peitis nõõri lume alla. Ning varsti laskuski vana vares selle juurde. Kuid ta vaatas kamarat kord ühe, kord teise silmaga ja toksis seda kord siit-, kord sealtpoolt, kuni nõõr tuli nähtavale. «Vaaks — korrat!» vandus siis vares ja lendas minema. Sest ta oli väga kaval. Ja Ruudi võis neist palju jutustada ning Illimar kuulata. Ainult lell pahandas: «Kas pole sul paremat teha? Vana mees, aga varsa tembud!» Seesama lell, kes oleks ise tõõ kus seda ja teist heitnud ning püssiga lumelaande kadunud.

Teisel pool maanteed olid aga sepa-isanda pool rätsepad. Illimar nägi meistrit ühes poisiga akna juures laual istuvat ja nende käsivarsi üles ning alla vehkivat, nii kaugele kui niit nõela taga järele andis. Siis kobis meister maha, laotas riide-

tüki lauale, võttis pressraua, pistis sõrme suhu ja tõmbas sellega üle raua. Ta näo krimpsutuse ja käe väleduse järgi võis arvata, et raud oli väga kuum. Seejärel võttis rätsep suu pungil vett täis ja purskas riidele ning laskis rauaga üle selle, ise kogu kehaga ette toetudes. Särinat läbi ruutude küll ei kuulnud, kuid auru oli selgesti näha.

Seevastu kostis aga lahtisest sepikojast särinat ja kärinat. Seal lõõmas tuli ääsis ja Kotli tõmbas lõõtsa, nii et mühises. Nagu tohutu ruskjas-must konn kiskus lõõts enese õhku täis ja vajus siis jälle tühjaks. Sepa-isand ise aga karastas ukse juures liivakastis uut kirvest. See oli tal tangide vahel, õhetavpunane, ja liivaivad karglesid särinal ta peal. Sepp lähendas oma tulise teose näole, vaatles seda kord ühelt, kord teiselt poolt ja surus uuesti liivasse. See oli nagu mingi püha toimetus.

Nüüd oli ka rätsep hetkeks tulnud õhku hingama ja seisis sepikoja lävel. Tahmane Viilup seletas Kotlile otsekui omavahel, et rätsepad tuulise ilmaga peavad ikka pressrauda kaasas kandma, — muidu tõuseksid õhku. Ainult kui sepa vari nendele langeb, võivat nad vihasemaski marus püsti püsida. Nii andvat juba mehise mehe varigi kergatsile kaalu. Rätsep ei õelnud selle peale küll midagi, aga Illimar nägi, kuidas ta tagasi sisse minnes oma poisile kohe laksaku mööda kõrvu andis. Ja siis istusid nad vastamisi laual ning lasksid vaikides nõeltel käia.

Illimar nägi karjatare ees Härja-Kaanut ja Luut-Karlat. Ja ta imestas äkki, kuidas võis Karla kuub ometi Kaanule kosjakuueks passida. Sest üks oli nii suur ja teine nii väike ega olnud nad ülepea teineteise sarnased. Kuid kes seda jälle teadis, mis Kaanu paslikuks pidas!

Imelikul kombel aga rääkis isagi just sama päeva lõunal Luut-Karlast. Eks ta olnud sest sihvrite soost, juba poisikesena iihes vanematega Saksamaalt tulnud, kui mõisnikud hakkasid suurel hulgal lambaid pidama. Sellest ei tulnud küll midagi ja nüüd polnud üheski mõisas enam lamba sõrgagi. Aga sihvrid jäid enamasti siia ja nende lapsed polnud enam kellegi sakslased. Eks Luut-Karlagi vahel purjus päi uhkustanud, et on saksa soost, kuigi muidu sellest palju ei hoolinud. Kord lasknud pime-härra ta enese ette kutsuda, et temaga oma igavuses saksa keelt kõnelda. Aga sellest ei tulnud midagi välja. Sest Karla mäletas vähe, ja seegi, mis mäletas, oli mingist imelikust murdest. Ning pime-härra ütles pahaselt: «Sina räägib see saksa

keel kui siga!» Ja Karla ütles ära tulles: «Võid kõige oma keelega soole sõita!» Ta polnud härraga kõneldes isegi mütsi maha võtnud, sest ta teadis, et see teda niikuinii ei näe.

«Üks kropp mees on ta ikka olnud,» ütles isa. «Just selle pimeda ees oleks võinud mütsi maha võtta, olgugi et nad muidu on meie rahva vaenlased.»

Ja kaklema oli Luut-Karla metsik, kuigi ta kirjutaja Tekslingi vastu ei saanud. See oli ühe käega, kuid kui lõi, siis ikka mees maas. Olid alles ajad, kui nad koos Luut-Karlaga mõisas olid! Ei olnud teistel palju elamist, ja kuri-härra käskis etsekohe püssiga lasta, niipea kui nad kallale tulevad. Ega nüüd Karlagi enam seda ole, mis siis. See vangikoda ja paljud keretäied on teda ikka taltsutanud.

Puuhalud ajasid pliidi all pilli. Okaspuude otsast tuli vaikselt vaiku, lehtpuist aga kisades vahtu. Kuid kõige hale-nutukamad olid ometi haavad. Ei neist olnud eladeski asja, aga nende surm oli veelgi viletsam. Äkki pahvas kuskilt aurujuga, nagu nähtamatust torust, ja siis ajasid haluotsale vahukublad välja, kuni see peaaegu üleni kihiseva korraga kattus. Sealt tilkus vaht särinal tulisesse tuhka, et jällegi auruna tõusta. Puu aga vilistas ja vigises nagu viimses hädas.

«Nüüd on neil kibe käes,» ütles Karla, kükitades ühes Illimariga pliidi ees.

«Kellel?» imestas Illimar.

«Eks ikka vakladel, kes seal tules kisendavad. Kas sa pole näinud neid koore all ja puu sees? Nüüd rõõgivad ega pääse välja. Ai-vai seda valu!»

Illimar vaatas kahtlevalt Karlale. See jutt oli ühteviisi nii tõe kui petu nägu. Puudes elas usse ja tuli oli valus, seda ta teadis. Ning vahest ei tundnud Karlagi teisemat seletust.

Kuid aiateibadki ajasid pilli, kui poisid üle pleekaia hangede läksid. «Need kisendavad seal nüüd külma käes?» kõhkles Illimar. «Teadagi,» vastas Karla, «või mis sina oma arust arvad?» Ta näol oli aga ilmne narrimisilme, ja Illimar mõistis, et teda ennegi ei maksnud uskuda.

Kuid Karla oskas asju, mis peagi lepitasid. Nüüd oli tal uus ime näidata.

Ta pani paberist tuuleratta hangele ja see hakkas liikuma. Tasane tuul keerutas kord siit, kord sealt ja ratas veeres kuuldamatult. Nüüd läks ta kuivatusrehe poole, seisatas siis ja põõrdus linnumaja suunda. Nii ristles ta sinna ja tänna, ning poisi-

kesed järgnesid talle, teda teraselt silmas pidades. See oli nii imelik, nad liikusid isegi vaevalt hingates, lumi vaid rudises tasakesi nende jalgade all. Tuulerattal oli nagu oma tahtmine, ta peatus jälle nagu kaaludes ja maad kuulates, võttis uue suuna ning vuras edasi. Nüüd läks ta otsejoones üle pleekaia-taguse kartulimaa. Hanged tõusid ja laskusid ning ratas otsis üle nende teed. Ja nüüd oli ta viinakeldri kohal kõrgel kaldal ja nüüd — oli ta äkki kadunud. Nad vahtisid imestades ringi. Kuhu, kuhu ta ometi jäi ses talvises videvikus?

Illimaril olid sellest kaotusest peaaegu pisarad silmis. Kuid Karla võttis asja teisiti.

«Vaata,» ütles ta, «tuuleratas viib alati kuhugi. Kui keegi midagi otsib, see mingu tuuleratta järel. Ja ta jõuab selle juurde, mida otsib. Kui kaotasin suvel aida võtme ja mul oleks halvasti läinud, mis ma siis tegin? Panin tuuleratta käima. Küll vedas mind ringi, Lotvinast Lokutani, Kuisarust Kosovani, üle põldude ja niitude, — aga kätte otsis viimaks! Ja kuramus, kus see võti oli? Kurepraksis rongapesas!»

Illimar vaatas, silmad imestusest suured.

«Aga kuidas ta suvel, ilma lumeta —?»

Karla vaatas veelgi suuremate silmadega.

«Kuidas? Narr oled sa! See oli ju suvine tuuleratas!»

Ja pikemat vaidlust sellest ei tulnudki, sest samal hetkel nägid nad, et tuuleratas neid tõesti oli uue lõbu juurde juhtinud.

Just nende all järvel mustas jääkarusselli sõõr. Selle keskel oli järve põhjani löödud vaia otsas vana vankriratas, mille külge seotud pikk ritv. Oli laupäeva-õhtu, ja mõisa poisid ning tüdrukud kogunesid parajasti karussellile. Nüüd lamasid ühed ridva otsa seotud reel ja teised pöörasid ratast selle kodarate vahele pistetud teivastega, ning regi liikus ikka kiiremini ja kiiremini. Nüüd lendas ta virinal, seesmine jalas juba õhus. Juhhei, juhhaa! Ja nii rattakeerutajad kui reeslamajad alustasid Hirmu Ane laulu. Sest Ane oli ainus mõisas, kelle kohta oli laul. See polnud küll kuigi pikk, ainult kaks rida. Ja selles öeldi ainult niipalju, et setud sõidavad kuljustega ning Hirmu Ane istub pära peal. Aga ega Ane ise seda laulu sellepärast rohkem sallinud.

Nüüd teati, et Nunn-Jaan oli jälle mõisas. Ega teda ennast keegi näinud, aga tema hobune oli aidaplatsil. Tuisk käis ta ümber ja hang kasvas, ja kuigi hobune suutis sellest jalad välja

tõsta, siis regi oma jalaseid mitte. Sel hobusel oli küll neli jalga all, kuid muidu oli tal teiste hobustega ainult kaudne sarnasus. Ja samuti meenutas ka regi ainult kuulu järgi teisi regesid. Aga mõnes suhtes oli see kõik ometi hea. Sest kui Nunnil mõte tuli kuskil peatuda, siis ta ka peatus, ja hobune jäi just sinna kohta, kus juhtus olema. Ning hobuse järgi teatigi, et Nunn nüüd jälle siinkandis sööb või magab. Sest sõõmine ja magamine olid Nunni ainsaks ülesandeks elus.

Illimar sai tuisust hoolimata toda hobust vaatamas käia. Jah, seal ta konutas keset platsi nagu väike karvanäss, saba vastu tuult. Oli midagi haledat, kuidas ta silmi tuisu eest hoidis ja tuul ta sabakontsu keerutas.

Eks olnud Nunnist varemgi küllalt räägitud ja räägiti nüüdki, kuna ta jälle oli päevakorrale ilmunud.

Oli ta olnud rikka peremehe poeg ja isa oli lubanud talle pulmapäevaks teha sajarublastest särgi. Nüüd oli tal küll kuskil naine ja onnitäis lapsi. Ta ise aga rändas kerjates ringi, porilaisk ning kasimatu.

«Jumal paraku,» ütles Illimari ema, «silmad kaovad tal saasta sisse ja satikaid tilgub soputades maha!»

«Aga süüa ta oskab!» kiitis peakarjane Tsirna. «Ise väike kui könn, aga sööb terve pere eest. Eks ole teda veetud linna Mossi manu oma kunsti näitama ja eks ole tema peale mõnigi saks kätt löönud. Kui palju see nüüd oli: kolm pätsi leiba, kümme heeringat, kakskümmend naela liha, — ei, enam ei mäletagi! Kui Jõõra hull-krahv Upa hull-paruniga kätt lõi, et ta mehe toob, kes terve lamba korraga ära sööb, kuidas läks siis lugu? Noh, krahv arvanud, et küllap tal kergem süüa, kui lammas mitmeks peenemaks toiduks tehtud. Ja tassitudki talle seda lammast siis mitmesugusel viisil ja mitmesuguse soostiga. Nunn vihtunud süüa ja saksad pööritanud imestusest silmi. Lõpuks aga öelnud Nunn: «Härrad, kui neid kribuleid enne veel palju tuleb, siis läheb lamba söömine raskeks!» Aga olnudki ise juba lambaga lõpukorral. Ja krahv sai karjamõisa, sest selle peale olid nad kätt löönud.»

«Noh, eks tal olegi kere kui konnal,» arvas Avvus. «Kui kõht täis, tõuseb kurguni üles; kui tühi, vajub lössi nagu lõõts. Ja mõlemat ta oskab, nii süüa kui nälgida. Enne suurt söömist paastub mitu päeva ja pärast seedib niisama kaua. Ükskõik, kuhu siis poeb — põõnab nagu padakonn talveund.»

«Mis te maidast!» pahandas Illimari isa. «Viige parem ta

hobune varju alla. Ega loom süüdi ole, et peremees on elajas. Otse hale nähagi!»

Nii räägiti. Kus aga Nunn ise oli, see jäigi teadmata.

Vend Karla käis salapärase näoga ringi. Teda nagu vaevas mingi mõte, mida ei saanud teostada. Kord kohtles ta Illimari üleolevalt, sealsamas aga juba nagu omaealist. Miski otse kipitas ta keelel ja näpuotstes. Ning lõpuks olid nad kahekesi saunas.

See oli pühapäeviti parimaid mängukohti. Leili kuumus oli ammugi lahtunud, aga ruum veel armsalt soe. Lõhnas vihtade, seebi ja kadunud suitsu järgi. Treppide vahelt paistev lavaalune oli nagu salapärane riik, kus elasid vaid hallid rõskusmardikad. Ja need trepid ise ning lai lava nende kohal olid kui mäestik, kus võis tõusta ja laskuda, nii nagu mäng just nõudis.

Nii sume ja omaette oli nüüdki see ruum. Eelmisel õhtul oli olnud jällegi saksa-saun ja õled rippusid kollase pahmana üle lava ääre.

Karla tõmbas ukse kinni, vaatas uurivalt ringi ja pistis siis äkki Illimari nina alla midagi läikivat, mille oli kesteab kust tõmmanud.

«Mis see on?» küsis Illimar.

«Narr, kas sa ei näe?» vastas Karla. «See on püss. Sellega võib seitsmest seinast läbi lasta. Kui nimelt mees man ega ole püssirohust puudu.»

Illimar tundis seesuguseid asju vähe ja oli ka arg. Aga huvitas see teda ometi. Jah, oli tõesti päris pikk vasktoru, üks ots lahti, teine aga traadiga puust pära külge seotud. Oli midagi väga ähvardavat ja kindlasti ka keelatut.

«Kust sa ta said?» imestles Illimar kartlikult.

«Pidin ma ta siis saama? Ise tegin! Näe, viilisin pistongiaugu ja tegin pära. Nüüd pole muud kui tuli taha ja kõmakas käib!»

«Kas ta's laetud on?»

«Aga mis siis sina arvad? Et ma tühja püssi nasama naljaviluks kaasas kannan? Ei-noh, kelleks sa mind pead? Kolm sarvetäit rohtu ja kümme kuuli on sees!»

Illimar taganes hirmunult.

«Aga kui ta lahti läheb —?»

«Lahti ta peabki minema! Vaata, nüüd just me teemegi selle kõmaka. Mina sihin ja sina pistad tule peale. See on nii suur püss, et seda üksi ei saagi lasta.»

Ja ta võttis taskust tikutoosi. Kuid Illimar argles ikka veel:

«Kui ta seinast läbi läheb —?»

«No ma sihin esimest korda õhku. Tahtsin küll Antsu või Sami peal proovida, aga kust neid kätte saad. Noh, mis sa ootad? Tõmba tuli üles!»

Karla seisis, jalad harkis ja käsi tuleriistaga välja sirutatud. Illimar tõmbas tiku põlema ja ulatas augule toru peal, ainult nagu katseks. Kuid just samal hetkel käis hirmus pauk ja välgatas tuli. Mõlemad poisikesed paiskusid tagasi ning ruum oli täis kibedat püssirohu suitsu.

Ja samal hetkel sündis veel muudki. Äkki kahisesid õled laval ja sealt kargas pulstunud pea püsti ja vahtis pöörlevail silmil ringi. Ta tahtis nagu midagi küsida, kuid suust tuli ainult hirmunud mõmin:

«Mõh-mõh-mõh?»

See kostis täitsa pahnast peletatud sea rõhkimisena.

Karla ja Illimar lidusid välja, nii ruttu kui said. Alles sauna eeskojas peatusid nad hingetult.

«See oli ju Nunn-Jaan,» sosistas Karla.

Jah, see ta oli. Siia soojale saunalavale oli ta siis pugenud, et kesteab kust saadud kõhutäit seedida. Ja nüüd oli ta sellest paugust üles ehmunud ega mõistnud enam maad ega ilma.

Poisikesed piilusid poikvele jäänud ukse vahelt. Hallid suitsulemmed ujusid veel vastu akna valendust, kuid muidu oli kõik vait ja liikumatu. Lava hämaruses ei paistnud jälle midagi. Ja kui Illimaril oli ehmatusest veel nutumaik suus, hakkas Karla juba kuraasi saama:

«Sa kuramus, küll aga käratas! Muidu midagi, aga päka käänas kahekorra. Otsekui küljest tahtis rebida. Näe, ega see liigugi enam.» Karla painutas teise käega põialt ja oli ise väga uhke. «Ma tundsin, et nüüd tahab ta mind tükkideks kiskuda. No kuramus, ma panin vastu! Ja siis ei saanud ta muud, kui lendas käest ära.»

Jah, püss oli tõesti sauna jäänud ja seda tahtsid nad ometi kätte saada. Nad vahtisid ja kuulasid veelgi, kuid Nunn ei andnud enesest enam mingit elumärki. Nähtavasti oli ta uuesti pikali vajunud ja magama jäänud. Ning siis hiilisid nad sisse, käies kikivarbail ja rääkides sosinal.

Püssipära leidsid nad küll põrandalt, samuti ka traaditükke, kuid toru mitte kuskilt. Ei leidnud seda nüüd ega hilisemailgi otsimistel. Karla arvas, et see nii pisikesteks tükkideks plahvatas, et neid palja silmaga enam ei näegi. Kuid niisama hästi

võis ta paugu hoost kerisele lennata, kuhu nad otsima ei pääsenud. Ja oma pöidla kohta ütles Karla, et see täitsa surnud olla, kuigi peab seda teiste nähes ometi tarvitama. «Aga kui sa teaksid, missugust põrguvalu see teeb! No ma ütlen küll!» Ja siis läks ta tagasi kooli.

Nunn-Jaan aga magas kolm ööd-päeva ühteropsu saunalaval. Illimar kuulis täisealisi imestlevat — ja seda nimelt tema hobuse pärast —, et kuhu ta ometi peaks olema jäänud. Illimar teadis küll, et ta just siinsamas seina taga pöönas, kuid ei usaldanud öelda. Sest ühes sellega oleks vahest muudki avalikuks tulnud. Aga aeg-ajalt hiilis ta teda vaatama. Vahel magas Nunn täitsa vaikselt, vahel aga norskas, nii et õled kahisesid. Kuid salapäraselt võigas oli ta nii ühel kui teisel puhul.

Alles kolme päeva pärast ilmus ta inimeste hulka. Nüüd näis tal juba nälg olevat. Tal oli parem käsi rätikuga kaela seotud, sest ta olevat laopealselt kukkunud, käe väänanud ega saavat tööd teha. Ta tatsutas jalga vastu maad ja laulis. Õieti oskas ta ainult ühte laulu, mida muutis sedamööda, kas kuulajad olid mehed või naised. Selles kirjeldati, kuidas läheb vanapoisil ja vanatüdrukul pärast surma. Kui kuulajad olid mehed, siis trallitas ta:

Vanapoiss taevas,
Kuldkee kaelas;
Vanatüdruk vaevas,
Rattarumm kaelas.

Naiste kuuldes laulis ta küll sedasama lugu, ainult vanapoiss oli vanatüdrukuga ära vahetatud. Kuid sellestki hoolimata ei tahtnud Illimari ema talle ta laiskuse pärast midagi anda. Eriti pahandas ema järgmisel hommikul, kui Nunn tuli jälle oma laopealse-looga, kuid oli nüüd kogemata vasaku käe rätikuga kaela sidunud. Ning siis sõitis ka Nunn minema.

Illimar oli sellega harjunud, et teised ikka midagi teevad, temal aga muud muret pole kui oma aega mööda saata. Kuid nüüd hakkas kahtlasi märke ilmsiks tulema. Ja kõige selle alguseks said väikevenna hambad. Johannes oli seni ikka rahulik olnud, ainult söönud ja maganud. Kuid viimasel ajal muutus ta kärsituks. Ta mudis veel enam oma huuli kui muidu ja virises nutta. Ainult kiigutamisega saadi teda vaikima panna. Ema uuris teda murelikult ja leidis, et tal juba hambad tulevad. Ja

nii tihti kostis nüüd ema käsk, kui aga tagatoast Johannese nutupirinat kuuldus:

«Illi, mine kiiguta Johannest... Kuuled sa, ta ju nutab... Ära sa midagi, seda sa juba suudad... Ega sa enam nii väike ole!»

Selline käsk võis tulla kõige huvitavama mängu või otse väljamineku kavatsuse keskel. Ja nii hakkas Illimar kohustuste rasket koormat tundma, aimamata, kui suureks see veel hilisemas elus võib paisuda.

Kätki kiigutamine polnud küll raske, kuid tüütas varsti. Ikka üks ning sama, edasi-tagasi — olgugi et eestuppa mõni võõras tuli või väljast Kähri haukumist kostis... Ja siis hakkas Illimar mõistma, et ka ema ja tädi oma rühkimisest vahel tüdimust tundsid. Kui see võiks toimuda vähemalt nalja, mängu, kas või lugemisegi saatel, nii et töö oleks ainult ajaviiteks selle kõrval. Aga Illimari mangumisele, et ema või tädi midagi loeksid, vastas ema niisama tüdinult:

«Mis sa veel ei taha! Nüüd keset päeva! Ei meil ole aega. Ja õpi ise lugema! Näe, Karla luges ja kirjutas juba nelja-aastasena. Vahetasid tädiga eestoas tagatuppa kirju. Aga sina — kui vana sa oled! Karla õppis ise, kuid sinuga tuleb veel vaeva näha!»

See kirjatarkuse omandamise mõte pani Illimari lõplikult kohmetama. Kuskil tulevikus ootas see teda, kuid kohutas juba nüüd. Ei, ta ei jõua selleni kunagi, nii ilmvõimatu näib see. Kui saaks elus vähemalt ilma selle kohustuseta läbi, nagu on saanud Härja-Kaanu!

Ometi huvitasid teda sõnad ise ja see, mis võis nendega teha. Neid oli nii imelikke ja nad algatasid uusi mõtteid, mis nõudsid omakorda uusi sõnu. Liigutades tasakesi väikevenna hälli korrutas ta ütlusi, mida tihti tarvitati. «Haned läävad — hallad käivad, luiged läävad — lumi tuleb.» See oli nii lihtne ja ilus, nagu ei saakski seda enam teisiti öelda. Seda võis lauldagi, omaette jorutada, nii et sisu lõplikult kadus ja ainult kõla jäi. Või kui tihti korrati, manitsedes usinusele: «Uni ei anna uuta kuube, magamine maani särki.» Mõte oli selge, kuigi Illimar ei teadnud, kes just see Maani on, kelle särki tahetakse. Kuid igatahes pidi ta olema huvitav olend, kui juba ta särkki on nii ihaldamisväärne. Ja nii hakkaski see Maani ta mõttekujutuses edasi elama. On ta mees või naine, millisel maal ta elab? Miks ei tule ta kord õhtuhämaruses ja ütle: See olen mina — Maani!

Sa tahtsid mind näha — siin ma olen! Ei ole kedagi, kellel oleks nii tore särk kui minul. Unigi ei või seda anda, aga mina võin!

Kuid veel imelikumalt mõjusid mõned mõistatused. Pimedas toas vaiba all lamamisel tulid nad vahel ootamatult meelde. «Mõista, mõista, mis see on: kurat kolme jalaga, raudhambad suus?» Oh, Illimar teadis väga hästi, et sellega vokki mõeldi. Kuid seda võis mõelda ka iseseisvalt, ilma küsimata, mis see tähendab. Jah, kolmejalgne raudhammastega kurat kükitab nurgas. Umbes sealkohal akna läheduses võiks ta olla. Ta raudhambadki õhetavad läbi pimeduse. Jah, nüüd oleks ta juba päris jube, kui ei võiks jälle mõelda, et ta tõepoolest ometi ainult vokki tähendab. Ja nii mängis Illimar edasi-tagasi ning ta mänguasjuks olid sõnad . . .

Unedest, mis Illimar noil ajul nägi, kordus üks harutihti.

Oli suur lagendik, peaaegu pime. Ja sellel rändas ringi mingi hall ning armetu rahvas. Nad lõid kord siin, kord seal oma nahktelgid üles, kuid pidid need varsti jälle maha võtma ja edasi rändama. Nende vankrid olid täis väikesi lapsi ja nad ise kõndisid vankrite kõrval. Nad isegi olid väikesed, mustad, pisut tontlikud, ja nende lapsed sinakad. Ei, nad polnudki tõeliselt päris inimesed. Kuid Illimar ei kartnud neid, vaid pigemini haletses. Nad olid nii kurvad ja abitud, ikka teel, teadmata, kuhupoole. Ja nende telgid olid mustad ja ümmargused nagu heinakuhjad. Ja lagendik laskus nagu Soevariku poolt alla mõisa poole, kuid mõisat ennast ei olnud . . .

Võib olla oli kord midagi selletaolist loetud. Ja Illimar arendas seda edasi, sest ta teadis isegi und nähes, et näeb und.

Nüüd oli põrandariide rull telgede vahel juba nii paksuks paisunud, et tädi põlved vaevalt veel võisid selle ees liikuda. Kuid ühtlasi oli ka lõim läbi ning narukerad otsas. Ja rull võeti välja ja riie tõmmati lahti ning kõike korraga nähes paistis see imeilus. Ei mäletanud küll Illimar ega Liisagi, miks ühes kohas just neid ja teises kohas teisi värve oli vaheldumisi pandud. Kuid selles juhuslikuski järjekorras olid need värvid ilusad nagu rõõmud ja mured mälestustes.

37

Oli alles küünlakuu, kui see algas. Ja seda mäletasid kõik, olgugi et ta tuli südaööl, kui juba ammu voodis oldi. Äkki haaras vali tuul maja ja paisus varsti kohutavaks tormiks. Ta vingus tumedalt katusel, undas korstnas ja kolistas pööningul ning siis hakkas lahtijäänud eeskoja uks edasi-tagasi paukuma. Ikka pliuh! ja plauh! — kinni ja valla. Ja see mürtsumine just virgutaski kõik uuesti unest. Ega pääsenudki sellest enne, kui ema pidi üles tõusma ja ukse haaki panema. Ning tagasi tulles ütles ta:

«On hirmus vali tuul. Kuid on teine na pehme ja soe. Tea, kas tuleb sula või mis.»

Kuid hommikuks oligi ta tulnud. Seda nägid kõik, kuid seda ei teadnud ometi keegi, et ühtlasi tõeline kevad oli alanud. Oh mis, ega ta sellega jää, arvati. Tuleb veel külma ja tuisku, nii et küll saab. Eks ole seda ennegi nähtud.

Aga jäi just sellega ega aidanud siin eelmised nägemised midagi.

Maru rauges varsti, aga ilm jäi endiselt pehmeks. Ja hanged hakkasid otse silmanähtavalt vajuma. Nad läksid rabedaks, nagu poleks see enam lumi, vaid mingi jääsõmer. Nad tõmbusid sinihallideks, vettinud-näolisteks ja olidki otsast otsani täis lahtist vett. See ainult ei osanud veel kuhugi minna, nagu taipamata, et pole enam külmanud.

Ja paar päeva hiljem läks Illimar juba oma väikese labidaga välja. Ta imestles: pleekaia teibad olid nagu kasvama hakanud, samuti olid kasvanud puud, põõsad ja majadki. Ta tegi käigu õllekoja otsa juurde aiamaale. Seal oli lumi seina ääres äkki peaaegu maani vajunud. Ja puude ning postide ümber olid lahvavee rõngad. Oli näha, nagu oleks sula veel nii nõrk olnud, et suutis ennast ainult tugede najal püsti ajada. Nii valendasid eemal väljad alles endises helenduses, aga majade ümbruses ja mõisavahelistel teedel olid juba hoopis teised lood lahti.

Illimar liikus järvedevahelise tammi poole. Lumi paistis veel nii kõvana, kuid äkki vajus ta jalg robinal läbi, kuni põlveni. Illimar sikutas jala välja ja uuris auku. See oli just saapatalla suurune ja selle põhjas sinas vesi. Jah, siin oli juba kõikjal vett, teerõõbastes otse pinnalgi. Ja Illimar hakkas teevallilt kahele poole järvedesse niresid kaevama. See oli lõbus töö, ning päev-päevalt korjus vett ikka rohkem. Nüüd jooksis ta juba vulinal keskmisse järve.

Veelgi huvitavamaks muutus aga lugu siis, kui ka isa labida võttis, et mõisa vahel vett truupidesse juhtida. Ta ütles nimelt, et juba raske olevat aida ja lauda juurde pääseda. Kuid nähtavasti meeldis tallegi just mäng liikuva veega. Sest on asju, mis eluajaks armsaks jäävad, nagu tuletegemine või kevadnirede vallandamine. Ja kui Illimar muidu kunagi ei saanud isaga mänguvahekorda, siis liikusid nad nüüd nagu kaks poisikest oma labidatega maantee veeril ning rõõmutsesid vee voolamisest. Nad andsid vastamisi nõu, juhtisid tähelepanu ja vihastusidki vahel, kui arvasid, et teine hästi ei tee.

Nüüd nirises ja sulises juba kõikjal, olgugi et vett ennast igakord ei näinudki. Ta elas seal hangejäänuste ja jääkeltsa all ning otsis vabamaid kohti. Sealt kuuldus mulinat, luksumist, vahel nagu neelatamistki.

Eriti huvitav oli aga hommikuti välja tulla. Lumekübar katusel sulas küll öö läbi, kuid ühtlasi ka kahutas. Ja nii rippusid

räästais, eriti majanurkades, tohutud jääpurikad. Nad olid üleval Illimari reie paksused, peenenesid allpool säärteks ja hargnesid all teravaiks sõrmiks. Nad näisid ühel hoobil kasvavat ja sulavat. Illimar rabas neid labidaga — ja jää langes klirinal, purikad purunesid. See oli lõbus mäng! Isegi hoolimata hädaohust, et mõni jääkamakas võiks otse lagipähe langeda.

Aeg-ajalt paistis pilvesombust ka päikest, kuid üldiselt teda ei vajatudki. Kõik toimus nagu iseenesest. Vahel tuli ka vihma ja isegi veel lumelörtsi. Kuid seegi ainult kiirendas üldist lagunemist.

Mis imet, kas siis kevad tõesti oli tulemas? Pidi seda juba nii võtma, saagu siis hiljem, mis saab.

Ja isa tõi telliskivikujulisi mättaid, pani viljateri nende vahele ja jättis nad siis sooja. Aeg-ajalt võttis ta mättad lahti ja vaatas, kuidas idanemine edeneb. Ta nimetas seda seemnevilja proovimiseks. Või siis niikaugel juba oldi!

Seda kõike kestis paar nädalat, kuid siis paistis ka kulu juba keltsast läbi ja mutimullahunnikud mustasid päris avalikult. Muld — kui kaugel näis olevat aeg, mil teda viimast korda mujal nähti kui lillepotis! Ei olnud see maailma määrdunud nägu küll kuigi ilus. Kuid teda ümbritsevais sulamisaurudes tundus ometi uue elu hõngu.

Olgugi et ilmad olid vahel päris hallid, ometi näisid nii inimesed kui loomad nagu ärkavat. Algust sellega tegid kassid, ja tegid seda hoopis omapärasel viisil.

Päeval käitusid nad veel kassile enam-vähem kohasel kombel, aga kui saabus öö, muutusid nad otsekui teisteks loomadekski. Tea, kust neid niipalju ilmus, kuid vana õllekoja pööningul oli neid siis küll iga katusekivi kohta üks. Ja nad tegid hääli, milliseid Illimar polnud eluilmaski kuulnud.

Muidu liikusid nad nii kuulmatult, kuid müüd oli juba nende koguneminegi trotsivalt kärarikas. Nad jooksid müdinal ja ronisid küünte krabinal ega pannud ettevaatust mikski. Ja kui neid juba küllalt koos oli, siis pidasid nad otsekui laata ning läksid lõpuks ilmtingimata tülli. Kõik see langes harilikult ajale, kus aidamehe pool juba voodis oldi ja parajasti magamajäämisele mõeldi.

Kas muid kontserte ka maailmas oli ja kas see sõna üldse muud tähendas, seda Illimar ei teadnud, aga seda siin kutsuti kassikontserdiks.

See algas summutatud jõrinaga, mis tuli mitmest kandist,

nagu kauge piksepõringi kostab vahel mitmest ilmakaarest. See tõusis ja laskus, vibutus ootamatult ääretu kõrgele, et siis niisama ootamatult vaevalt kuuldavaks korinaks alaneda. Vahel kostis ainult nagu väikese lapse hale nutt. Siis aga paisus ta jälle, temaga ühines ikka rohkem hääli, kuni lugu muutus äkki üldiseks turtsumiseks, kräunumiseks, bassihääleliseks näugumiseks ja lõppes sõnulkirjeldamatu kriiskamisega. Kõik oli temas ootamatu ega võinud üksiku järgu pikkuse või laadi kohta eeskätt midagi arvata. Igatahes ei teinud kassid eraelus iial sääraseid nurjatuid hääli, mis panid nüüd nii inimeste kui koerte südamed öökima.

Toas oli pime ja vähemalt niisama pime pidi ka üleval pööningul olema. Mis tegid seal kassid ja millise näoga andsid nad oma kontserti? Sellest ei teadnud midagi, ainult kära oli kirjeldamatu.

«No kas pole püsti kuradid!» karjatas kord isa ühel ööl, kui kassid suure kisa ja jooksmise peale ühe vana vaadikerega tükkis üle pööningu otsa alla eeskoja põrandale prantsatasid. Seal sulas nende kräunumine, küünte krabin ja vaadilaudade kolin üheksainsaks põrguhääleks. Isa hüppas voodist, haaras jälle püssi ja tormas välja, nii nagu oli, aluspükstes ning palja jalu. Ema jooksis niisama alusrõivais ta järel ja püüdis teda rahustada: «Ära ehmata oma paugutamisega inimesi veel rohkem!» Aga mis oligi seal enam paugutada! Eeskoda ja pööning olid kottpimedad ega kostnud sealt enam kihku ega kahku. Ning lõpuks oli isa sunnitud ikkagi niisama targalt tagasi tulema. Kuid lamades vihaselt voodis, uni pikaks ajaks silmist aetud, needis ta kogu kasside suguvõsa ning olemasolu maa pealt ära. Ja seda nii hirmsate sõnadega, et ema ta enese hingeõnnistuse pärast pidi kartma.

Järgmisel päeval soojendas aga Ants end jälle laisalt pliidi juures, nagu ei teaks ta öistest asjadest midagi. Ja isa lükkas teda jälle jalaga: «Häbene! Missugune nägugi sul peas on!» Sest üldise arvamuse järgi oli Ants see esimene meister seal hulgas, see päris ninamees, olgugi et tal sabagi polnud.

Seda ei võidud küll tõendada, kuid kasside kontserdid näisid ometi ühenduses olevat nüüd kõikjalt ründava kevadega.

Pajude pehmed kassikäpad paisusid ja muutusid hõbedasiks. Haab oli äkki nagu habeme saanud, nii rippusid ta oksad täis urbi. Ja siis leiti Soevariku ja Lülletemäe vahelt juba roosasid küüvitsa õisi ning sinililli, olgugi et puude all veel kõikjal

hangejäänuseid valendas. Nii pajuurbade kui sinililled esimene kojutoomine oli sündmus.

Ühel päeval nägi Illimar vana Hirmu kahe kibuga ülemise järve rannal kasvava kasesalga poole minevat. Ja ta lidus järele. — Mis tahab ta teha? — Kae, kui ei tea järsku enam isegi! Sai kodust küll mingi kindla plaaniga välja tuldud, aga nüüd nagu pühitud! Mitte mõhkugi ei tea enam. Seda vana-inimese pead küll! — Hirm peatus, nagu tõesti järele mõeldes. Illimar taipas küll, et see oli ainult vigur, kuid Hirmu sihti ta siiski ei mõistnud. — Tal on ju oherdi kaasas? — Jah, on. Ja mis tast muidugi kanda? Kui puuriks õige kase sisse augu, niisama naljaviluks? — Ta valis kasetüves koha ja käänas sinna oherdiga sügava augu. Kollakas puru tuli õhukeste lestadena, nagu oleks puu seda ise välja ajanud. Ja siis vahtis Hirm jälle juhmilt oma kätetööd. — Ei, pagana pihta, nüüd hakkas kask vett välja ajama. Kuivab veel sedasi ära! — Ja ta tagus ruttu pika punni ette, mis juhtus tal kibus kaasas olema. Aga punnil oli soon sees, ja nüüd hakkas hele vedelik seda mööda tilkuma. Illimar taipas küll juba asja, sest ega see esimest korda sündinud. Hirm aga maitses nagu kogemata kasevett ja pistis kiitma: Pagana pihta, küll see on hea! Magus nagu suurte sakste viin. Ei oleks seda uneski arvanud. — Ja ta hakkas tulise rutuga teise kase tüvesse samuti auku puurima. A'gu on sealgi sihukest viina? Ja oligi. Mis küll inimene lausa kogemata ei leia!

Nii said nad kaks mahlakaske, ühe Hirmude, teise aidamehe rahva jaoks. Ja nii oli vahel varemailgi aastail olnud. Mõnikord käisid Hirm ja Illimar seal kahekesi joomas. See oli tõesti suurte sakste viin. Isegi pähe arvasid nad selle hakkavat. Ja tulles mööda nätsket põllupeenart tagasi, rääkisid nad ikka veel sellest imeväärsest leiust. — Vaata, arvas Hirm, kuidas vahel unustamisestki on kasu. Siiamaale ei võta pea kinni, mispeale sai tookord oherdi ja kibudega välja mindud. Aga sihukese joomalätte leidsid, et lust mõelda!

See kestis, kuni mahlatila ise ja ta ümbrus läks roosaks ning mahl muutus imalaks. Kuid selleni oli kevad jälle suuril sammel edasi läinud.

Maa oli sula ja mutimulla-august kuivatise ees hüppas valge nirk välja. Kähri ja Milli pistsid talle järele, nii et pori lendas. Aga nii väledat looma ei saa kergesti kätte. Asi näitas ainult, et maa allgi võis juba liikuda. Seda rohkem oli siis võimalusi

maa peal tegutsemiseks. Ja nii hakkaski aidamehe pere õhtuti jälle aiamaal askeldama. Päev oli palju pikem kui talvel, õhtueha paistis läbi raagus puude ja eemal tammi all kohises vesi valjemini kui kunagi varem.

Ühel säärasel õhtul saabus Härja-Kaanu ja leidis aidamehe rahva jälle aiamaal. Ta oli pidulik-rõõmsas meeleolus.

«See asi on nüüd sedasi,» ütles ta, ilma mingi sissejuhatuseta.

«Või on juba sedasi,» vastas ema.

«Jah, need tembud on tehtud ja lugemised loetud. Üks kord juba mahagi hõigatud, et kas on kellelgi selle vastu ütlemist. Aga kel paganal sellega veel pistmist, kui mina ise ja Leena ning pastor päri oleme? Ja nädala pärast lüüakse paari, nii et paugub.»

«No see on alles rõõmus uudis!» arvas ema, ja kõik peatusid oma siblimises ning lähenesid Kaanule.

«No mis ta's rõõmus ei ole!» arvas Kaanu isegi. «Otse süda lööb sees labajalavaltsi. Pole minuga varem veel seesugust tempu juhtunud, et oleksin papaks saanud. Nüüd aga paugupealt kohe viie lapse isa. Jah, tal ongi neid nimelt viis, ei rohkem ega vähem. On teised kõik akuraat kirikuraamatus kirja pandud. Ei ole seal mingit valskust.»

«Siis läks su ema lugemine hästi?»

«Ja kuidas veel läks! Oi aida-saksa emand, seda oleksid sa pidanud oma silmaga nägema ja oma kõrvaga kuulma. Oli seal ju teisigi paare lugemisel, nii et võis võrrelda ja näha. Ei ma taha kellestki halba öelda, aga noh — mitte sinnapoolegi. Mõni ajas ikka nagu puuassidega üle külmunud kartulimaa. Aga mede eit — kui läks lahti, ega saanud enam seismagi panna. Imesta ainult, kui väle see jumalasõna isegi nii vana inimese suus on. Vaevalt sai õpetaja esimest käsku küsida, kui eit pistis sihukese valuga lugema, et pastor muudkui kätega vehkis, aga ikkagi ei saanud enne peatada, kui pool pühakirja läbi. Eks siis Öören seadnud teda muilegi eeskujuks ja õelnud, et teist seesugust paari polegi kui meie. Ja seda arvan minagi, olgugi et ma uhkust ei salli. Ning eitki ütles koduteel, et tal olevat niisugune tundmus, nagu oleks ise altari ette minemas.»

Kõik tundsid Kaanu rõõmule kaasa ja Illimargi imestas ta ema tarkust.

Kuid Kaanul oli veel muudki asja. Ta tuli nimelt Illimari ema pulma kutsuma. Pühade aegu need on. Ei-noh, pulmad ta peab, jäägu sel aastal kas või oostellungilgi käimata. Ega nüüd

küll kesteab mis saksa-saaja, aga ikka oma au ja seisuse kohaselt. Ja olgu muu pulmas, kes on, aga aida-saksa emand peab seal olema. Jah, kolm naisterahvast on selle pulma võimalikuks teinud: mustlasemoor, kes pruudi juhatas, aida-saksa emand, kes head nõu andis, ja ta enese ema, kes abieluõiguse välja tõi. Noh, mustlasemoori ei saa ju küll kätte, kes teab, kus maailma otsas see juba on. Aga teised kaks on siin ja peavad ta rõõmupäeva nägema. Jah, nii on ta seda asja mõtelnud, just nii. Ning palub südamest seda au talle üles näidata.

Ja sellega siis jäigi. Kaanu läks minema, aga järelejääjad olid nii lõbusas tujus, et sel õhtul enam tööstki suuremat asja ei saanud.

Nädala lõpul värviti mune. See oli jälle töö, mida maksis vaadata. Ja küll see Liisa-tädi neid asju oskaski. Seal tarvitati värvilisi lappe, vihalehti, sibulakoori ja soormaid, ning kui muna viimaks välja tuli, oli ta kirju nagu linnukese mure. Jah, just seda sõna tarvitaski tädi, ja see oli nii liigutav-ilus.

Ja siis saabusidki munapühad ja ühes sellega Kaanu pulmad ning Illimari kamasside tutvustamine kogu mõisale.

Kes teab, kuidas viimasega veel muidu oleks läinud, kui poleks nii varane kevad olnud. Kuid nüüd oli Illimar juba hommikul tohtinud maja ees maanteel liikuda, kamassid jalas. Meeleolu oli ülev, ainult vaatajate suhtes oli siin lugu kehv. Ja kokkuvõttes saigi Illimar oma uutest saabastest vaid kolme inimesega rääkida. Liiatigi oli üks neist veel vana Kuhka-Mart, kes nägi nii vähe, et ainult kepi abil sai edasi. Kriuksu kuulis ta küll, aga muidu jäi asi talle üsna hämaraks.

Kui aga ema hakkas end pärast lõunat pulma seadma, tuli peaaegu nagu iseenesest, et Illimargi võis kaasa minna. Mitte küll pulma — «kes veel teab, missugused need on!» naeris ema —, aga ta võis ühes temaga karjatareni ja sealt lellelaste juurde minna. Kõik klappis nii hästi: ilus ilm ja pühad, värvitud munad ning Kaanu pulmad. Oleks ükski neist puudunud, oleksid vahest Illimari kamassidki pidanud veel endiselt tundmatuse hämarusse jääma.

Ja nii nad siis läksidki. Ema kandis pulmakosti kompsu ja mõtles omaette millestki lustakast. Kuid see ei takistanud teda ometi Illimarile kuivemaid kohti juhatamast ega teda isegi mõnest porisemast paigast üle kandmast. Kui mõni juhtus vastu tulema, püüdis Illimar jalgu võimalikult kõrgele tõsta. Ainus kahju, et kamassid pehmel maapinnal palju vähem kriuksusid

kui toa põrandal. Kuid et päike heledalt paistis, siis oli vähemalt nende läige seda suurem.

Nii jõudsid nad karjatare juurde just õigeks ajaks. Pruutpaar oli parajasti kirikust tagasi ja pulmapidu võis alata. Härja-Kaanul oli Luut-Karla kuub seljas ja konnakapsas nööpaugus. Noh, nüüd nägi ka Illimar, et see kuub oli tõesti kitsas ja varrukad lühikesed. Ta oli pingul keha ümber ja eriti hästi paistis välja Kaanu paigatud püksitagumik. Kuid mis hoolis Kaanu ise veel neist ilmalikest asjust!

Ta oli rõõmu pärast otse koost lahti. Oi jah, et aida-saksa emand ikka tõesti tuli ja talle seda au tegi! Nad teretasid päris kättpidi ja Illimari ema soovis õnne. Ja mõrsja ise oli nii häbelik, siidrätik peas ja viis last ümber. Jah, õnneks olgu! Jah, suur tänu, eks igaühel tule kord ikka see temp teha. Saab siis seegi ära katsutud, nii et tead õelda. No-jah, mõni mõis või asi, kui aga inimestel enestel on hea süda ja kristlik meel.

Saajamaja oli inimesi täis ja sagimist palju. Küllap Kaanu juba oma seisust tundis: ta oli kutsunud kõik, kellel aga tõbrastega tegemist. Ruigu-Rein ja Luut-Karla ja Tsirna olid kohal ning Põta-Tõnis lamas niikuinii siinsamas oetil pikali. Ega tema tarvitsenudki pulma minna, pulm tuli ise tema juurde. Ta maigutas suud ja vaatles saajarõõmu, nagu oleks see otse tema jaoks.

«Näe,» ütles muldvana eit talle halemeeli, «Kaanu võttis naise, aga sina ei võtnud.»

«Polnud aega,» maigutas Põta, «ega tulnud ette.»

Jah, ega seda aega ennevanast palju olnud. Kui tulid karjateole, pidi kotitäis viiske kaasas olema. Kus nende tegemist! Ja ega härgadel ning muilgi elajail veel kette ega raudkütkeid olnud. Tuli puha vitstest väänata. Kus seal veel naisevõtmisele või muule seesugusele mõtelda! Aga näe, mis neist raudkütketestki asja, kui loomad ikka rohkem käest lähevad. Mõni nii hukkas, et ei pea teist enam õigeks elajakski. Jah, nii see nüüdne aeg on — ja Põta jutt kaldus saajarõõmust hoopis kõrvale.

Nüüd kutsuti juba lauda. Seal oli kõike segamini: süldikausse ja lihavaagnaid, kislaliudu ning õlekrantsidel küpsetatud verivorste. Ei-noh, kui on pulmad, siis olgu, ja jäägu kas või oostellungilgi käimata! Ainult terariistadega oli kitsik. Eks seal olnud ju mõni nuga ja mõni kahvel, ning käänispea-väits andis ka abi, aga oma viieharuline oli ikka kõige etem.

Nüüd aga saatis ema Illimari minema. Mängigu ta ilusti ja

oigu hea laps. Ja Illimar läks. Liiatigi polnud kamassidega ses seltskonnas palju hakkamist. Pidasid teda päris saksalapseks, kes võib kanda korraga kas või kaht paari kamasse. Ega osanud imestadagi.

Nagu võis arvatagi, oli alatare juures kange munamäng käimas. Mullaküngas maja taga oli Illimari rinnuni ja tee sealt alla mitu sülda pikk. Seal siis seisti ringis, täksiti mune ja lasti neil veereda. Oh, oh, nüüd see läheb, mööda see läheb! Aga ei, ta toksas vastu äärmist vasakul. Ja sepa Kotli läks uhkelt ning võttis nii oma muna kui ka selle, mida see oli puudutanud. Kuid see võit tegi ta kergemeelseks. Ta laskis kohe mõlemad minema ja kaotas ka mõlemad ning oli nüüd täitsa lage.

«Oi, kuurat!» kostis äkki sepaemanda hääl. «Siin mäng käimas ja mina, kuurat, ei teagi!»

Ja tema alles selle õige hoo mängusse tõi. Oli ikka otsekui teisest soost ja rahvast. Ta vandus ja vehkis ning teised tegid naerdes kaasa. Ta mängis otsemaid kõik kolm muna maha, mis kaasas olid. Aga ta jooksis koju ja tuli uutega. Tal oli neid igasuguseid: siniseid, punaseid, rohelisi ja kuldseidki. Ning nüüd alles see mäng lahti läks. Olgu kes muu, aga sepaemand oli kaasas. Ta kaotas, võitis, kaotas jällegi. Ja ega ta paljuks pannud kas või kõige väiksema poisiklutiga võistelda.

Illimar seisis, tädi värvitud muna higises pihus. Oli ses ärevuses isegi kamassid unustanud. Oleks nii tahtnud õnne katsuda, kuid ei usaldanud ka.

«Mis sa veel vahid!» kehutas Saaremaa Riidu. «Lase käia, kui laadarahvas tahab!»

Ja Illimar ei märganudki, kuidas oli muna pihust päästnud. Nüüd see juba läks ega võinud enam midagi parata. Oi, ilma ta sellest jääb! Muna tuikus sinna-tänna, põikles viie teise vahel, nagu poleks neid sula viisakuse pärast müksata tahtnud. Oh, sinna ta isegi jääb! Kuid just nagu valides toksaski ta nüüd kõige kaugemat, just seda sepaemanda kuldmuna. Järgnes üldine heakskiit, ega olnud emandalgi midagi selle vastu, et just nii väike poiss tema muna võitis. Kui aga Illimar seda võtma läks, meenusid jälle ta kamassid. Ta läks kõigi silma all, ja kui ta kummardus, siis need kriuksusidki. See oli otsekui mitmekordne võit.

Maja nurga juures täksisid suuremad poisid ja tüdrukud omavahel. Ja eks peksnudki too linalakaga puusepa Kusta kõik teiste munad katki. Muna oli tal läikiv-punane, silmnäolt üsna

süütu, aga nagu lõi, nii lohk taga. Kuni äkki kisa tõusis: «See polegi muna! See on puust! Näita siia!» Aga ega Kusta näidanud, pistis vaid ruttu taskusse. Kriukamees oli ta, kuigi muidu nii sõnatu. Ja mis tal maksis puumuna treida ning üle värvida!

Nüüd tuli Avvuse Eedi oma ainsa munaga mängumäele. Kuid vaevalt seda nähti, kui naerma pahvatati. Oli see kühmuline ja kumuline nagu kärnane kartul, oli ükskõik mis, kuid mitte kanamuna nägu. Kust ometi sihuke saadud? Üks arvas, et selle kirikutorni kukk munenud. Ja teine naeris, et see ju kurg Joosepi muna. Ning Eedi hing kargas täis, ta pühkis varrukaga nina ja klähvas Illimarile, kes naeris kõige lähemal:

«Ise oled kriuks-Joosep!»

Nüüd naerdi juba Illimari. Aga Eedi laskis oma muna veerema, see läks võnga-vonga ja võitis kaks korda järgemõõda. Eedi sülitas korraks hammaste vahelt ja vandus täismehe moodi:

«Korraat, mis te's arvasite?»

Sellal istus aga Illimar juba lelletare trepil. Ta meel oli kibe. Nii peab vahel maailma kadeduse all kannatama! Nii haavatakse su õilsamaidki tundmusi! Alles siis lahtus see kibedus, kui kamassid uuesti hindamist leidsid.

Ja lell tundis kamassiasjandust, kuigi neid ise ei kandnud. Nojaa, eks ole neid küllalt nähtud, aga sääraseid mitte. Ja kriuks kah? Oh sa pele! Kas Illi ei tahaks neid tema säärikute vastu vahetada? Aga ei, mitte sinnapoolegi! No müügu siis vähemalt kriuks eraldi ja lell paneks selle oma kottadesse. Aga jällegi ei, Illimar polnud nõus. Ehk vahest siis, kui saab tuhat rubla. Ah ei ole raha? No mis siis vaese inimesega rääkidagi! Ja Saaremaa Riidu aitas seda kaupa ajada ning pistis Illimarile mõneg. mõjuva vastuse suhu.

Ei märganudki, kuidas aeg nii ruttu kulus. Nüüd oli mängumäe juures juba lagedaks jäänud. Õhtu lähenes, karjatare poolt kostis pillijõrinat ja Saaremaa Riidu muutus ikka rahutumaks. Ega tal ju oma tubakat jälle olnud, muust rõõmurohust juba rääkimatagi. Otse suu läks vesiseks, ja kui pill ka veel kutsus . . . Ta tõusis, ringutas, istus, tõusis uuesti.

«No-jah, Illi-poju, kuidas siis sina koju saad?»

Talle oli nagu põhjust ja seltsi vaja. Ja ega siin olnudki enam midagi teha. Ning nii hakkasidki nad kahekesi minema. Või sedasi, et ema on Kaanu puumas? No see oli jumala õnn, et Riidu kaasa tuli. Kuidas Illi muidu ema sest saajamürglist

kätte saaks? Pudruks trambiksid nad ta oma tantsuhoos! Aga nüüd võib ta mureta olla, küll Riidu juba otsib.

Ja tants läkski, nii et maja mürtsus. Suurim tantsulõõja oli ikka noorpaar ise. Küllap Leena juba ennegi mõistis, aga esimest korda Kaanu seda proovis. Noh, hull temp küll, aga vähemalt omas pulmas peab tantsu saama. Ja viskasid siis teisedki viina ning vihtusid tantsu lüüa. Põta-Tõnis vahtis neid tuhmunud silmil. Tea, kas ta midagi enam mõistis, või paistis talle kõik ainult kohmakate varjude mänguna . . .

Sai sellest Kaanu pulmast nüüd ja veel mitu aega tagantjärele rääkida. Juba Illimari ema kõneles kohe koju jõudes isale ja tädile, nii et küllalt oli naermist. Ning järgmised päevad tõid veelgi lisa.

Noh, esialgu olnud aina lust ja rõõm. Kaanu muudkui seletanud oma keerulist kosjalugu, ikka uuesti ja uuesti. Ja eks seal siis võetud korduvalt ka mustlasemoori ja aida-saksa emanda ning Kaanu ema terviseks. «Ei teadnud vahel, kas nuta või naera, kui ta meid kiitma pistis,» õhkas Illimari ema. «Olime ikka kõige tähtsamad naised maailmas, nii et ära tule näolegi!»

Aga õõ peale muutunud Kaanu tuju, nagu kuuldi hiljem. Ega ta muidu kangemat kraami suhu võtnud, aga oma pulmas tahtis ta sedagi proovida. Ja siis alles selgus, mis temas tõeliselt peitus. Kõigepealt oli tal tuline kahju, et ei saanud seda pooltsada härga sealt laudast üle maantee pulma kutsuda. Aga oma nooriku viis ta neile näha. Sedasi — vahtigu ja pidagu meeles, missugune tema praua õieti välja näeb! Ja pisut hiljem hakkas ta oma hea südamega hooplema ning oma kristliku meele nimel tüli norima. Ja kui Luut-Karla oli teda veel ta lastehulgaga tõganud, läks lausa löömaks. Aga lugu lõppes sellega, et Luut-Karla ise oma kuue Kaanu seljas lõhki kiskus ja Karla siis ülepeakaela saajamajast välja visati. Ei, kuramus, oma vahmiili Kaanu juba trotsida ei lase! Või mingu maailm ja kõik, mis sellest veel üle peaks jääma, ühes tükis tulipalavasse põrgu!

Inimesed naersid kuidagi avaramalt, nagu oleks neil kergem hingata olnud. Ja ülemise järve rohtunud randadelt kostis konnade mõgin niisama rõõmsalt.

38

Oli pühapäev, mida kutsuti jüripäevaks. Ta tuli ootamatult nädala keskel, vähemalt Illimarile. Vahest aimasidki teised seda eeskätt, kuid teda üllatas see äkki. Sest ajas ja ruumis oli talle üldse veel palju ootamatuid asju.

Illimar seisis nüüd pleekaia väravas ja ringutas. Ta oli talve jooksul kahvatumaks ja kõhnemaks jäänud, kuid ka kasvanud. Ta sirutas käed välja ja need ulatusid ajast pehkinud postideni. Tal oli koguni nii palju jõudu, et võis enese hetkeks õhku tõsta. Ta vehkis jalgadega ja ta keha võnkus edasi-tagasi. Oijah, kui palju on tal jõudu ja mis ta üksi olles kõik võib! Kuid samal hetkel potsataski ta juba istuli maha. See ei teinud aga midagi, see oli vaid seiklus. Ja seiklus oli seegi, et samal hetkel Kähri ja Milli tast mängeldes üle jooksid. Võib olla oli neil oma asi ees, aga võib olla kuulus seegi just Illimari asjasse.

Ta jäi värava vahele istuma, nagu oleks haiget saanud, või midagi eriti sügavalt mõtelnud, või arvanud, et teda keegi kõr-

valt vaatleb. Ta nägu oli vana õllekoja poole pööratud ja päike paistis heledalt. Pääsukesed noolisid valkjassiniste varjudena räästa kohal, kuid joon roostepunase katuse ja taeva sinise põhjatuse vahel oli nii terav, et otse silmadele valu tegi.

Keegi nagu vaatles Illimari kõrvalt.

Siis kuulis ta koerte klähvimist, kes lasksid pleekaias suuri ringe, kord lähenedes, kord kaugenedes. Ta hüppas üles ja pistis neile järele. Ta tõstis häält, ja see oli ühel hoobil karjumine, laul ning veel midagi, millel polnud nimegi. Aga koerad mõistsid seda ja vaimustusid veelgi rohkem. Miski paisus neis. Sõnatult lauldes, klähvides ja joostes tahtsid nad seda väljendada. See oli seiklus, vägitegu, muinasjutt, mida võis jutustada jalgadega.

Lõpuni väsinud, vajusid nad viimaks lõõtsutades ühte hunnikusse. Kuid nad naersid veelgi, püherdades niiskel maal pehmes rohus. Nad olid oma loo üksteisele jutustanud, ilma ühtki sõna tarvitamata, ja see oli lõbus lugu.

Illimar mäletas küll juba paari kevadet, kuid need olid midagi muud. Need olid kauged ja udused. See aga oli siin ja nüüdsama. Polnud varem midagi seesugust olnud. Ega olnud ka sõnu selle praeguse ütlemiseks, seda võis ainult tunda, joosta ja laulda.

Maa elas, rohi ja puud ning puuujured maas elasid. Otse Illimari nina ees ukerdas mumm mättast välja. Mingi punane veidrik kookas mööda putkelehte. Ja siis põristasid kellegi läikivad tiivad üle nende peade. Maas, rohus ja õhus kihises imesid.

Kuid suurim ime oli seal eemal, järve ääres, kahel pool linnumaja ja vastu aida seina. Seal valendasid toomingad üleni õites nagu lume all. Ei arvanud neid üldse nii palju olevatki, nii varjasid nad kõike muud oma valendusega. Ennenähtamatu! imestleti. Toomingad jüripäevaks täies õilmes! Ei mäletanud nüüdne rahvapõlv nii varajast kevadet. Ja nii polnud ta ainult Illimarile, vaid kõigile teistelegi täitsa uus.

Nüüd astus tädi Liisa pleekaeda. Ta tuli kuidagi kergelt õõtsudes, hoopis teise kõnnakuga kui harilikult. Ta oli oma paremais rõivais, naeris omaette ja ümises laulu. Jah, temagi laulis, arvates enese täitsa üksi olevat. See oli sama rõõm, millest olid Illimar ja koerad oma jooksmisega jutustanud. Nüüd olid nad hetke liikumata ja hakkasid talle siis kõik kolmekesi neljakäpuli vastu minema. Rohi kahises ja nad kahmasid seda

hammastega. Ega see rohi veel kedagi varjanud, aga Liisa ei märganud neid esiotsa ometi. Kuid nad ise ei pidanud vastu, vaid purskasid naerma ja klähvima. Liisa kiljatas ehmatusest ning hakkas siis isegi naerma.

«Sina!» hüüdis ta Illimarile. «Mis tempu sa teed?»

Kuid Illimaril polnud sõnu selle seletamiseks. Oli ainult mingi seikluse, enese vägevuse ja millegi kordasaatmise meeleolu. Seegi tõusis nagu pakatamishõng maast.

«Kuhu sa lähed?» küsis ta ainult.

Aga Liisalgi oli sõnu vähe. Oh ei, mitte kuhugi ei mõelnud ta minna. Tema nasama, kui on nii ilus ilm. Kuid ise näis ta ometi nagu midagi eemalt kuulatavat. Kas oli see paljas õhk, täis toomingate lõhna? Ei, nüüd kuulis seda Illimargi. See tuli sealt kaugelt, üle järve, teiselt poolt häärberit, mõisa pargist. See oli nagu pillihääl ja tüdrukute laul.

Nad jätkasid üheskoos teed, ja neile näis, nagu oleks mõlemale teist tarvis. Nad ei lähe enese, vaid teise pärast. Tea, kuhu ta läheb, ja mina saadan teda. Ning koerad, kes ikka nende ümber ringiratast lasksid, olid samuti selles arvamises.

Nüüd kostis linnumaja juurest juba igasugust kaagutamist, kudrutamist ja luristamist. Tea, kuidas seegi seltskond oli talve üle elanud. Vähe neist nähti ja kuuldi, nagu oleks hang nad lõplikult matnud. Aga nüüd olid nad jälle väljas ja parima tervise juures. Ning Haige-Jakob isegi istus juba muldril ja soojendas end päikesepaistel nagu suur sisalik.

Toomingad olid täies lehes, aga see polnud midagi nende õitekoormaga võrreldes. Liisa ja Illimar läksid nagu valge telgi all ning lõhn oli otse uimastav. Siin valendas põõsas, mida võis väljastpoolt vaadata, ja siin oli nende ümber suur puu, mille alla päike läbi õitemere vaevalt ulatus. Ja nüüd paistis juba üle järve valendav vastasrandki. Kes võis arvata, et sealgi oli ühtekokku nii palju toomingaid! Õitsvad põõsad laskusid otse musta veeni ja Illimarile nii tuttav kõver puu ulatus kaugele järve kohale, veelgi rohkem lookas oma lõhnava koorma all.

Nüüd olid nad juba saks-sillal. Kui kaugele nad lähevad? Nad ei küsinud seda enam. Sest laul kostis ikka selgemini ja päris selgesti hakkas kostma ka mingi mängukära.

See oli juba nii kombeks saanud, et mõisa noorrahvas vähemalt varakevadel pargi enese alla võttis. Siis laulsid ja tantsisid seal poisid ja tüdrukud ning vanemad mehed ja poisikesed

viskasid sõõri. Ja seda kõike isegi Vogeli kisendamisest ning kärkimisest hoolimata.

Kuidas oli Liisa ometi nagu kogemata siia sattunud? Näe, neil otse sõõrimäng lahti, ja tema ei teadnud seda aimatagi! Oh, egas tema, mis tantsija tema nüüd, ei oskagi, peaaegu juba vana inimene! Kuid ta ei võinud selle vastu midagi, kui nad ta vägisi eneste keskele tõmbasid.

Sõõrimänguks oli ümarik plats väga vanade puude all. Need kummusid ta kohal kõrgel nagu templi võlvid kokku. Kirju tüdrukute ja poiste sõõr käis tambitud maal ringi ning laulgi oleks nagu vedrutavail sääril ringi käinud.

Püüdja heitis õnge vette,
Et ta saaks sealt kala kätte.

Illimar vaatles seda tiirlemist, seistes muhkliku pärna all. Seal oli teisigi vaatlejaid, ja lähima naabrina tatsus kurg Joosep, nagu oleks tahtnud isegi kaasa lüüa. Talle näis see kirju keerlev ring väga meeldivat.

Aga pikalt teelt, mis viis pargi väravast häärberi ette, kostis lakkamatu karjumine, sõõri vingumine ja malakate madin. Ning poisikeste peavaatlusväli oligi siin. Salk oli jagunenud kahte ossa, tugevamad virutasid sõõri edasi-tagasi, teised aga võtsid seda teivaste ja laudadega vastu. Ketas lendas vägeva viskaja sõrmedest vingudes minema. Kostis äge malakate mürtsumine ja laudade kolin, aga üle kõige käis kuraasitamine, hooplemine ning ähvardamine. Kuid sõõr ei andnud kergesti alla, kuigi teda nagu ussi aia all materdati. Ta kargas malakast kõrvale, lendas ettevisatud lauast õhku ja käis ühteviisi nii teel olevaid inimesi kui tee ääres kasvavaid puid pidi. Ja oli siin näha juba mõnigi verine varvas ning sinine silm.

Sepa Viilup virutas sõõri nagu hiiglane, ja tema sõjahüüuks oli: «Ühtepuhku mööda muhku!» Kui siis vastased oma puukoliga sõõri materdasid ja see neist siiski läbi murdis ning nad meeleheitlikult selle järel kuni järve kalmusteni kihutasid, lausus ta halvakspanevalt: «Hädas nagu mustlased mädas!» Ning varsti kostis jälle ta vägev sõjahüüd: «Ühtepuhku mööda muhku!»

Isegi alatare lell oli sõõriviskamisele tulnud. Kuid ta tegi oma laia lotendava kuue ja päratu suurte saabastega ainult poisikestele nalja. Ta rabas sõõri, kui see just nimme tema peale tuli, kuid ei astunud omalt poolt sammugi. Ja ta arvas isegi, et kes saab saksa sundida, kui saks ei taha kõndida.

Äkki kostis tantsusõõrilt kõva naer, ja kõik jõudevahtijad tormasid sinna. Ning oligi, mida naerda: sõõr oli kuidagi kurg Joosepi enda keskele saanud ja nüüd käidi jälle ringi ning lauldi:

Kes aias, kes aias?
Kurg aias, kurg aias!

Joosep keksis esiti ringi keskel, kuid kaua ei paistnudki see talle meeldivat. Ta tegi katseid kord siit, kord sealt välja pugeda, aga kõndijad lõid ikka tihedalt ta ees kokku. Ja siis vihastus Joosep, võttis hoogu, levitas tiivad ning läks pool-joostes, poollennates robinal üle mängijate pea. Kõik naersid, nii et isegi ring purunes ja tantsijad mõneks ajaks laiali valgusid.

Liisa nägu õhetas, ta lehvitas ninarätikuga tuult ja itsitas valitsejatüdruku ning Mark-Juuliga naerda. Nii liikusid nad mööda parki. Ja Illimar järgnes neile.

Aina puud, nii kaugele kui silm kandis. Üle teede roomasid aeg-ajalt nende jändrikud juured ja siin-seal olid mutid mulda üles ajanud. Kõikjal mustas alles mullust leherämpsu. Ei olnud vana Toru veel oma rehadega siia saanud.

Nüüd jõudsid nad pime-alleele. Siin kasvasid puud peaaegu külg küljes kinni. Nad olid väga vanad, muhklikud ja pahklikud ning põimusid üleval oma oksajändrikega üksteisest läbi. See hall roovialune oli hämar ja jahe ning oleks mõjunud otse sünge lt, kui lindude laul poleks kostnud nii valjult. Ühtki neist ei näinud, kuid sealt puude varemeist otse valgus seda tilksumist, piibitamist ja tirlitamist.

Sel alleel oli muiste pime-härra armastanud üksi jalutada. Ja ikka veel räägiti sellest. Kinnisilmi ja longus päi oli ta kõndinud, ümber igavene pimedus ning lindude laul. Kes teab, mis ta mõtles? On sakste mõtted üldse tumedad, siis olid tema omad veel eriti . . .

Äkki ilmus allee otsas virtin Sohvi suur kogu. Ta näis talve jooksul olevat veelgi tüsedamaks läinud.

Illimar jahmatas nõnda, et oleks kas või põgenenud. Oli imelik, kuid ta polnud Sohvit mullusest kosjaskäigust peale enam lähedalt näinud. See oli talle vahel küll veel maiustisi saatnud, kuid Illimar ise oli eemale hoidunud. Ja ikka veel ahistas miski ta südant, kui see lugugi meelde tuli. Ning maiustisedki maitsesid teisiti.

«Sa heldene aeg, siin ju mu endine peigmees!» hüüdis nüüd Sohvi. «Jah, endine, ega ole midagi salata. Maha ta mu jättis. Kosjas käis ja kokku rääkis, aga siis ei näidanud enam nägugi. Seesugune on see naisterahva saatus!» Sohvi naeris ühel hoobil lõbusalt ja kurvalt ning pilgutas Liisale silma. Ja siis jälle Illimarile: «No-noh, ära häbene ühtigi. Seda tuleb ju ette. Ei klapi, ja parata pole midagi. Eks ma kartnud tookord isegi. Ja nii see läkski. Tea, kas tulid kurjad keeled vahele, või mis!»

Illimar vahtis õhetava näoga maha. Ja Sohvi silitas ta juukseid.

«No-noh, pea püsti!» kudrutas Sohvi ja kergitas oma pehme käega Illimari lõuga. «On sul ju siin midagi vaadatagi. Näe, kui sa mu maha jätsid, ega mul siis üksinduses muud üle jäänud, kui võtsin enesele tütre. Ja siin ta nüüd on. Ehk saab temast sulle kord pruut!»

Ja nüüd alles nägigi Illimar Sohvi laia seeliku tagant väikest tütarlast heledais rõivais. Tal olid tumedad juuksed ja altkulmu vaatavad mustad silmad. Ta huuled olid kokku pigistatud ja pilk umbusklikult tõsine. Selle näo kõhnuses oli midagi otse haiglast.

Täiskasvanud läksid edasi ja Illimar ühes tütarlapsega järgnes neile. Nad vaikisid ja piilusid teineteist. Kuid Illimar kuulis ka ühtlasi, mis Sohvi-tädi rääkis.

Jah, ta nimi oli Marta ja ta oli umbes Illimari vanune. Vaenelaps, keda polnud kuhugi panna. Ja kuna tema, Sohvi, oli ikka mõelnud enesele kord võtta ... Nii tõi siis eile linnast ära ... Iga inimese saatus on, nagu juhtub. Heldekene, kes seda eeskätt oskab näha! Ei tea ise, veel vähem teised ...

Nüüd olid nad juba häärberi ette jõudnud. Sohvi astus sisse ja tõi jälle maiustisi. Ta ulatas need Martale ja ütles:

«Anna nüüd tädidele. Ja nüüd anna temale ka. Illi on tema nimi. Vaata, ehk saab temast sulle kord peigmees!» Marta ulatas koogi Illimarile ja see võttis väga kangelt vastu. «Ja nüüd võite siin kahekesi mängida.»

Ning täiskasvanud hakkasid naerdes tantsuplatsi poole minema.

Illimar ja Marta seisid vastamisi, vahtisid teineteist altkulmu ning sõid oma kooki. Nende mõlemate näod olid punased ja nad olid ühel hoobil uudishimulikud ja nagu vihasedki. Illimar ei tundnud sugugi koogi maitset, kas seda oli või ei olnudki.

Ei, just endaealist tütarlast polnud ta näinud. Või kui oli, siis ei äratanud see huvi. Ah, või seesugused nad ongi? Plikapõnn, ütleks vend Karla. Jalad peened nagu pilpad, nägu verevaene, ainult silmad mustad. Äratab ühel hoobil uudishimu ja vaenu.

Nüüd olid nad oma kookidega lõpule jõudnud. Marta lakkus sõrmi. Nad polnud veel sõnagi vahetanud ega teinud seda ka nüüd. Ikka teineteist piiludes hakkasid nad taganema, pöördusid siis ümber, pistsid jooksma ja vaatasid alles kumbki häärberi isenurga juurde jõudes taha. Häbi, vaenu, uudishimu — seda kõike oli ikka veel nende pilkudes.

Ja Illimar rahustus alles saks-sillale jõudes. Teda oleks küll veel sõõriviskamine huvitanud, kuid ta ei võinud sinna enam tagasi minna. Nad küsiksid, miks ta oma uue pruudi maha jättis. Ja naeraksid jälle. Nagu oleks ta ise seda pruuti tahtnud! Mitte ei saa nii olla, nagu tahaksid!

Kuid ühes selle lahkumisega oli ka Illimari väljasolek nagu mõtte kaotanud. Tahtis eemale põgeneda ega tahtnud ka mitte. Mis teha sel lagedal mõisaplatsil? Kõik oli tühi, ainult mööda maanteed liikusid mingid võõrad kolikoormad. Päike paistis ja noor haljus lõhnas raugestavalt.

Illimar pöördus piki järveranda juustumeistri maja poole. Seal oli see punane telliskiviehitis mustava aiamaaga ta taga. Ja sealgi oli elutu, nagu oleksid kõik kodust läinud. Alles lähemal vaatlemisel märkas Illimar aiamaal kaht väikest kogukest ukerdamas.

Jah, need seal olid Luut-Karla lapsed. Kaks väikest, alati näljast olendit. Olid nagu loomad, kuid ka loomade kombel kavalad. Silmad aina piilusid sööma järele ja leidsidki seda. Eks sellest räägitud imeasju. Nii olid nad omapead sellele tarkusele jõudnud, et taimed idanevad seemneist ja et seeme kõlbab süüa. Ja nii liikusid nad nüüdki juustumeistri hernemaal nagu kaks kurekest, kükitasid vaevalt tärganud hernelible kohal, uuristasid sõrmega seemne välja ja sõid selle siis. See oli lõhkikasvanud ja porine, kuid nad ei hoolinud sellest. Nad ei osanud palju rääkida, aga mõistsid kuidagi teineteist.

Tüdruk võis just Illimari vanune olla, kuna vend oli noorem. Jah, temavanune küll, kuid Illimar ei tundnud ta vastu mingit huvi. Oli siiski vahe, nimelt selle vahel siin ja tolle vahel seal. Ning Illimar ainult rõõmutses, et ta enese hernepõld oli nii kaugel. Isegi Milli!, kes sula koeruse pärast kippus ta herneid välja

kaapima, näis rohkem mõistust olevat. Sest Luut-Karla tütre eluhoiu-oskust ei osanud Illimar veel hinnata.

Ümbritsev igavus ja mõte oma hernepõllule sundiski Illimari lõpuks koju minema.

Ta leidis isa ja ema aiamaal. Kuid nad ei teinud seal midagi, vaid istusid niisama jõude sirelipõõsa lähedal. Emal oli väikevend süles ja seegi näis rõõmutsevat kevadest ning päikesest. Ta oli palju kasvanud ja nüüd juba ammugi inimese nägu. Tal oli ees kaks väikest hammast ja ta edvistas nendega väga. «Näita kikisid!» ütles ema. Ta näis sellest aru saavat, kuid ei näidanud, vaid pigistas suu kinni, enesel põskedes kaval naeratus. Aga kui ei kästud, siis just ta näitaski neid. Sest talle näis imestlemine ja hellitamine ometi lõbu tegevat.

Illimaril polnud enam ammugi ta vastu midagi. Ainult kui teda hoida kästi, oli see tülikas. Ta oli küll katsunud teda vilistama õpetada, nagu oli vend Karla soovitanud, et ta siis ise võiks omapead aega viita. Kuid sellest ei tulnud midagi välja, vist hammaste vähesuse tõttu.

Illimargi oli väsinud ja istus vanemate juurde. Ja siis vaikisid nad tükk aega.

Aia taga maanteel liikus ikka kolikoormaid, kord ühes, kord teises suunas. Vahel läks üksainus vilets vanker, vahel aga kolm-neligi reas. Nendepeale oli kuhjatud kirstusid, kapi- ja sängiloguskeid ning nende vahele kraamikotte, vokke ja ämbreid. Vahel istus naine väikese lapsega koli keskel kompsudel ja mees kõndis kõrval, lotendav läkiläki peas, hoolimata soojast ilmast. Vahel astusid vankrite taga talvest nälginud ja sõnnikust paakunud lehmad, lambad ning sead, keda karjatasid lapsed. Tihti olid minejad väsinud, lehm kooberdas vaevaliselt ja isegi pulstunud koer lonkas. Neis koormais oli midagi haledat, nagu oleks äkki kõik inimlik armetus esile kistud.

«Eks ole täna kõik teed neid täis,» lausus isa mõttes, kui jälle üks voor kiitsaka lehma ja määgivate lammastega möödus.

«Kuhu nad lähevad?» küsis Illimar.

«Kuhu? Eks ikka uude kohta. Igaüks sinna, kus arvab parema olevat. Kas ta seda on, kes seda teab!»

Aga Illimar ei mõistnud ikkagi, miks just kõik ühel ning samal päeval.

«Noh, kui on jüripäev. See on säärane päev, kus kõik kontrahid lõpevad ja uued algavad. Mõnele öeldakse üles, mõni läheb ise.»

«Eks see ole raske,» õhkas ema. «Kõik elamine ja olemine lüüakse segi. Just nagu rahe käiks üle. Hoidku jumal selle eest!»

«Miks nad siis lähevad?»

«No ega nad lusti pärast lähe,» vastas jälle isa. «Ainult mõni üksik rändab rumalast peast, teisi ajab häda. Ei ole inimesel kuskil kindlamat hakkamist. Katsub siis siin ja katsub seal, aga tihti ei tule targemat ühtigi. Noh, on ju ka logardeid, mis seda rääkida. Kuid ontlik inimene on samuti tuule peal. Tänavu on mõisas vaikne, aga eks seal moonakülades ole nüüdki krabinat.»

Kõike seda rääkis isa juba rohkem emale või enesele. Kuid Illimariski tärkas võigas mõte. Egas nemad ometi —? Nemad on ikka siin?

Kuid mis siis nemadki, arvas isa. Kõik puha mõisa armust. On vaja, — oled siin; ei ole. — lähed minema. Ainult pärishärra ei tarvitse minna. Muidu kõik, kuni valitseja ja ülemvalitsejani. Ei ole kellelgi igavest kaupa.

«Sa ju mäletad, kui me alatarelt siia tulime?» küsis ema. «Siis polnud mõisal peenemat tislerit enam vaja, Märdist lell sai üksi hakkama. Ja siis nutsid sa nii kõvasti. Aga mis see — ainult ühest mõisa otsast teise. Kuid nemad seal maanteel lähevad kas või poole maailma taha. Kõik, mis tundsid, jääb maha; ja kuhu lähed, on kõik võõras. Kuid mis sellest mõeldagi! Ainult meel läheb kurvaks.»

Kuid Illimar mõtles ometi. Et ei näegi kord vana õllekoda ja aiamaad ning su kodu pole enam siin? Ja ei ole sinu oma ka see peenraots, kuhu oled tänavu enesele herneid külvanud? Kuidas see kõik ometi võimalik oleks?

Illimar tõusis ja läks oma herneid vaatama. Jah, nad pistsid juba nokkasid välja. Ta teeb neile kärbised ja saab palju kaunu. Pole enam karta mullust naeru ja pilget. Ega pääse siia ka Luut-Karla lapsed. Sest see on siiski tema maa!

Illimar rahustus. Ainult aeg-ajalt riivasid mõtted veel seda ala.

Oli imelik päev. Ühel pool rõõm: kevad ja olemislust, ringtants ning virtina kasutütar. Jah, kui järele mõelda, siis kuulus temagi siia. Kuid ta oli nüüd võõras kohas ja tal oli vahest halb. Temagi pupekorv võis kolides näida niisama hale, nagu nende maanteel liikujate kirstud. Ja nii siirduski mõte rõõmust juba kurbusse. Seal rändas ikka veel see õnnetu rahvas, just

nagu Illimari korduvais unedeski. Pulstunud koer lonkas vankri taga ning Luut-Karla lapsed nokkisid tee ääres herneid . . .

Õhtu oli sume ja soe. Aken peeti kaua lahti. Sealt tuli lõhnu ja hääli, mis tõusid nagu kevadisest maast enesest. Eriti heledalt kostis aga järve poolt mingit surinat. Mis see oli? Mõni öölind? Oleks seda pidanudki linnuks, kui poleks teadnud, et seal põndakul laulab maavähk. See on isevärki vennas, nagu seletas just praegu akna taga vana Hirm — öiste asjade tundja. Mulla all see vähk elab, ainult laulma tuleb maa peale. Kuulda võib teda kergesti, aga oma silmaga näha harva. Ja sellepärast, — kõhis Hirm, — sellepärast arvavad mõned, et teda olemaski pole.

«Paljugi, mis kitsa silmaringiga inimesed arvavad!» vastas Illimari isa. «Ega me seda kõike näe, mis on. Vaata, säärane päev isegi on nagu ime. Kõik kasvab, ei näe seda, aga tunned ometi. Ja oled isegi selles kaasas ning liigud ühes, ole kui väeti tahes. Pead sa seda liikumist nägema? Ja kui ei näe, siis arvama, et seda ei olegi?»

«Jah, eks leidu rumalaid kõigis maailmajagudes!» lõpetas Hirm ja surus oma piibukaane naksti kinni.

Tädi Liisa jõudis alles nüüd koju. Tal olid toomingaoksad süles ja hämar tuba täitus äkki nende lõhnaga.

39

See sõnum lõi nagu välk sisse.

Ega tollal veel postide vahel traate olnud, et rutulisi teateid nähtamatult edasi anda. See oli ratsatahvet, kes sõnumi tõi. Illimar istus parajasti aidatrepil ja kõigutas oma paljaid sääri. Lepatriinu kõndis ta käeseljal ja lehvitas tiibu. Ta tegi korduvaid katseid, kuid lendama ikkagi ei saanud. Ja siis just nägigi Illimar tahvetit tulevat ning oma esimesi eksisõite tegevat.

Äkki ilmus seal järve taga pargi puude vahel ratsanik. Ja peatumata kihutas ta kohe häärberi poole. Siis ei näinud põõsaste tagant enam midagi, kostis aga küll Vogeli kriiskavat häält. Küllap ta juba pragas, et mis siin igasugused võõrad ringi sõidavad. Kas ja mis ratsanik vastas, seda jälle ei kuulnud. Kuid kohe selle järel kihutas ta saks-sillale. Pidi olema tõesti võhivõõras inimene, kui ei teadnud, et üle saks-silla ei tohtinud ühegi looma ega riistaga sõita. Tema aga laskis hoolimatult, nii et sild kapjade all kõmises.

Nüüd oli ta juba aidaplatsil, vaatas ringi ja kihutas siis valitsejamaja ette. Seal rääkis ta kellegagi läbi lahtise akna, ise hobuse seljast maha tulemata. Ja siis kihutas ta jälle siiapoole ning möödus aidast. Nüüd võis teda juba lähedalt näha. Oli pool-saksavõitu mees, ise üleni tolmus ja hobune all määrdunud vahus.

«No sellel peab alles rutt olema!» arvas Avvus aida ukselt.

Illimar viskas saamatu lepatriinu käelt ja jooksis nurga juurde. Ta nägi, kuis ratsanik otsejoones mööda Soevariku teed mõisast välja kihutas. Seal kaugel peatus ta, vaatas ringi, juhtis hobuse nurmele ja kadus.

Tea, mis või kes. Oli ja kadus. Ning sellega lool lõpp.

Aga ei olnud. Sest vaevalt sai Illimar aidatrepile tagasi, kui teelt jälle kabjaplaginat kostis. See oli nüüd valitseja, kes külvinurmelt niisuguse kiiruga tuli. Ta kihutas otse aida ette, nägu ärevusest kahvatu ja valge kirjaleht käes.

«Tule kohe kaasa!» hüüdis ta lävele ilmunud Illimari isale.

«Ei saa,» vastas see.

«Jäta pooleli! Pane kinni! Tule kohe!»

Ja juba ta sõitiski oma korteri poole.

«No mis nüüd lahti?» imestas isa. «Egas külvivili või mõõtmata jääda. Aga paistab tõsi taga olevat. Pole midagi teha.»

Mark ja Avvus tulidki välja, isa lukustas ukse ning hakkas valitsejamaja poole minema.

«Tea, kas võib päris magama heita, või saab ainult tunnikese tukkuda,» naljatas Mark oma tõsisel moel.

Kuid nad imestlesid ometi nõnda, et Illimari enam üldse tähele ei pannud. Ja sellele ei jäänudki lõpuks muud üle kui kodu poole lonkida. Mõis näis äkki nii igavalt vaikne, nagu oleks mingi raskus temale langenud.

Pleekaia nurga juures tuli too endine ratsanik Illimarile jälle vastu. Kuid ta sõitis nüüd sammu, kõikudes loiult sadulas. Vahuleaetud hobune auras. Nähtavasti olid nad oma ülesande täitnud ega olnud neil enam kuhugi ruttu.

Kuid mõisas algas varsti rutt. Juba sellal, kui valitseja, kirjutaja ning aidamees alles nõu pidasid, levis teade kulutulena kõikjale:

«Mõisahärra on surnud!»

See lõi esimesel hetkel ainult jahmatusega, ilma et oleks osatud midagi lähemalt mõelda: Või surnud! Nii noor mees! Ja nii äkki! Alles pikemalt mõttega harjudes hakati halisema: No

mis temal oleks viga olnud elada? Mis jumal taevas ja keiser riigis, nii tema oma mõisas. Ela külla otsas nagu kuningas. Aga näe, ei lastud. Ära kutsuti. Jumala teed on tundmatud!

Aidamehe perekonnas saadi lähemaid teateid ometi alles siis, kui isa hetkeks koju pääses. Ei, midagi kindlamat polnud veel teada. Kirjas öeldud ainult, et oli eile õhtul linnas surnud ja et ta siin perekonnakabelisse maetakse ning sellepärast tuleb ettevalmistusi teha. Ja tahvet omalt poolt teadnud, et ta oli just võõrsil olnud, seal äkki haigeks jäänud, vaevaga veel koju saanud ning siis surnudki. Surnukeha jõudvat siia ülehomme ja matused on päev hiljem.

Kõik näis esimesel hetkel kaugel olevat. Kuid surnukeha siiatoomine ja siinne matmine tegi ta lähedaseks. Ja selle mõtte juures hakkas teate mõju tund-tunnilt kasvama. Ning õhtuks oli ta kogu mõisa vallutanud. Otsekui sünge pilv laskus üle kõige.

Illimar teadis surmast ühte ja teist. Kõik peavad kord surema, sedagi oli ta kuulnud. Oli siingi mõni inimene surnud. Kõneldi vahel mõnest lapsest moonakülas või mõnest vanemastki inimesest. Ja üks teoline oli metsas puu alla jäänud. Ja mullu ähvardas hull-härg kõiki tappa. Ning mõnikord oli ka matuserong kuskilt külast mõisa kaudu kiriku poole läinud. See oli kurb pilt juba pealtki vaadata. Kuid too kõik oli ometi midagi muud. Tollest räägiti ja toda haletseti, kuid see siin ehmatas ning põrutas.

Elu oli täitsa segi paisatud. Mujal tehti veel oma igapäevast tööd, ja ainult jutud keerlesid selle surma ümber. Aga aidamees löödi ajutiselt oma ametistki välja. Eks ta olnud ju endisest ajast meistermees ja osanud mitmesuguseid asju. Nüüd ehitaski ta oma abilistega midagi nii häärberis kui Härravarikus. Ja emand pidi lauda ning aida enese hoolde võtma.

Sellega oli Illimar veelgi rohkem omaette jäetud. Ja oligi hea vabalt ringi rännata ning näha-kuulda, mis inimesed teevad. Kuid tegid, mis nad tegid, aga rääkisid ometi ainult surmast.

Kohe samal päeval saadeti mitu plaanvankrit linna ja järgmise päeva lõunaks tulid nad mitmesuguse kraamiga tagasi. Toojad tulid otsekui tegevusväljalt eneselt. Jah, mis tõsi, see tõsi. Seal ta puhkab härraste linnamajas. Otsekui jalapealt kukkunud, nii need teenijad rääkisid. Ja jumal hoidku seda leina! Vanaproua on silmad peast nutnud ning noorproua minestusse langenud. Ja kas see ime, kui oli nende ainuke. Eks rikkal ikka raskem kanda kui kehval.

Kolmandal päeval pärast lõunat seisis kõik tõõ, mis vähegi seista võis. Sest armuline härra tuli tagasi oma mõisa, tuli nüüd jäädavalt. Ja rahvas võis tema kojutulekut näha. Sest ega teda enam iial hiljem võinud vastu võtta.

Kui Illimar nüüd ühes tädi Liisaga üle saks-silla häärberile lähenes, meenus talle, kuidas oli mullu niisama härra sissesõitu käinud vaatamas. Siis rippusid kõikjal värvilised lipukesed ja lillevanikud. Nüüd oli häärberi peasissekäik piiratud musta riidega ja pargiteele riputatud värskeid kuuseoksi. Ja kui nad vanakõrtsi juurde suurele maanteele jõudsid, nägid nad, et seegi oli siit linna poole okstega kaetud. Jah, nagu kõneldi, pidi see kurvalt lõhnav kate kuni mõisamaa piirini ulatuma. Ja sinna oli tükk maad.

Kahel pool teed mustas rahvas, nii kaugele kui võis näha. Aga võib-olla jätkus seda veel Süvaoru variku vahelegi. Ja ega see kõik ainult mõisast ja karjamõisatest olnud, vaid paljud olid tulnud vallastki. Eriti paksult oli inimesi pargi nurga juures kiviaia kõrval. Seal istusid mehed ja naised murul ja kõnelesid ikka jälle sellest, keda oodati.

Ilm oli soe, kuid taevas tuhkjas. Tuul liigutas tasa puulatvu. Ja kõnedki olid tasased.

Jah, ega ta ju mõisaga palju tegemist teinud. Läks nagu kõigest mööda, vaevalt nägigi.

Ta vanaisa oli olnud kuri-härra, isa pime-härra, aga tema nime ette ei osatud enam midagi lisada. Oli ainult niisama härra. Ja noorevõitu ta ju oli, polnud veel mahtigi millegi erilisega hakkama saada. Oli ja elas ning suri — see oli kõik.

Aga nüüd, pärast surma, hakkasid inimesed teda ometi hindama. Näh, egas ta's ometi kellelegi kurja teinud. Ei pannud kedagi palju tähelegi. Oli päris hea härra. Ja oleks võinud edasigi elada. Ikka nagu leivaisa omast käest.

Ja tea, kuidas nüüd mõisa asjad lähevad. Pole neist meestesugu enam jäänudki. Puha naised. Ja ega ole neistki sõnakamat. Mis neil muud, kui ainult need jumalariigi asjad . . . Eks nüüd Glasenapp võta mõisa veel rohkem oma käpa alla. Ja teda juudast juba tuntakse!

Illimari suu kuivas. Teda rammestas nii see jutt kui ka ootamine. Oleks tahtnud juua, ega saanud ometi kuskilt.

Päike hakkas juba madalale vajuma, kui leinarong viimaks metsast väljus. Rahvast käis ohkamiskahin läbi, sedamööda, kuidas mustade vaipade all astuvad hobused aeglaselt lähene-

sid. Pukis istus mees musta mantli ja kolmenurgelise kübaraga. Niisama must oli surnuvanker oma hõljuvate narmassakkidega. Kohe selle järel tuli aga tõld härra ema ja prouaga. Läbi akende paistsid nende lubikahvatud näod. Ja proua näis nii nõrk olevat, et vaevalt veel püsti püsis.

Ega see kerge teekond olnud! Juba vara hommikul pidi see algama, nagu teati. Ja kahes mõisas pidid nad peatuma ning puhkama. Kuid pikk maa ja raske mure lõid maha, — mis sest rääkidagil

Naised teeääril pühkisid silmi ja mehed seisid longus päi.

Leinarong ise oli aga pikk. Seal oli saksu tõldades, kes juba linnast olid kaasa tulnud või hiljem teel liitunud. Ja nende taga oli vankreid ühes kaasatoodud surnumatjate ning teiste teenritega.

Rahvast oli väga palju, nii et Illimaril ja Liisal polnud mõeldagi häärberi ette pääseda. Kuid nad ruttasid ringi ümber pargi ja jõudsid kärneri maja juurde, parajasti kui matjad kirstu maha võtsid.

Nagu mullu, nii seisid nüüdki valitseja ja häärberi-teenijad väljas oma härrat vastu võtmas. Nad olid aga üleni mustas ega saanud oma härraga enam rääkida. Matjad võtsid kirstu õlgadele ja hakkasid aeglaselt sisse minema. Noorproua vajus kokku ning valitseja talutas ta häärberisse.

Illimari kurku pigistas miski nõnda, et ta pidi nutma hakkama. Selles oli ühteviisi ootamise väsimust ja üldist haledust. Ta toibus alles siis, kui jõudis allikani ja sai sealt pihuga vett suhu.

Nüüd oli surnud härra mõisas ja tema siinolek mõjus raske koormana. Inimesed olid vabad, aga nad ei läinud koju. Nad seisid siin-seal rühmades, vaikisid või rääkisid ikka ühest ning samast. Leinarong oli sellele ainele ainult tõelisema aluse andnud. Surm polnud enam kuskil kauguses, vaid siinsamas.

Illimar liikus üksi mööda järvekallast. Ta nägi viinakeldri juures viit-kuut meest rannal istuvat ja üle järve häärberi poole vahtivat. Neist tundis ta paari nimepidi, paari ainult nägupidi, aga paari ei tundnud üldse mitte. Nad ei pannud väikest poisikest, kes nende lähedale kükitas, tähelegi.

Nad rääkisid jälle härra surmast. Aga tõeliselt ei teadnudki nad veel, millesse ta oli surnud. Ainult see paistis nende jutust, et härrad üldse harilikku haigusse ei sure. Nende tõbigi pidi olema teistsugune kui lihtinimeste oma. Ja mehed meenutasid,

millesse see või teine saks oli surnud. Nende haigustes oli ikka midagi salapärast, tihti ka jubedat ja kohutavat. See oli nagu saatuse sõrm ja kättemaks. Kõik maailma au ja hiilgus oli neile antud, aga siis lõi nagu tuline välk taevast: siiamaale ja mitte enam!

«Kuidas oli lugu Kohkva paruniga?» rääkis väike tundmatu vanamees. «Eks teda veel mõnigi mäleta. Habe süsimust, nina kui kullil ja silmad nagu söõjal peas. Peksis, kes ette juhtus, ja vandus maa ning taeva ühte hunnikusse. Ja eks peksnudki kord oma vana kutsari surnuks. See vaid õhanud: «Jumal näeb!» Õelnud siis parun jumalagi kohta, nii et kuuldes ihukarvad püsti tõusevad. Aga kuidas läks? Näeb parun: käeseljal sihuke must vistrik. Arvab esiti: tühja kah. Aga siis näeb, et see ruttu kasvab ja et lugu pole enam hea. Hüpanud siis hobuse selga ja linna poole kihutama, eks ikka arstide juurde. Jõuab Koodioru kõrtsi kohale, — vistrik juba nagu tuimuna. Parun peksab hobust ja kihutab. Jõuab Hundiaru kõrtsi kohale, — terve käsi juba nagu saiapäts. Tema aga kihutab ja kihutab, hobune all lausa vahus. Aga ei jõudnud linnani. Seal Veibre mäel, kust linn juba paistab, kukkunud hobuse seljast, ise üleni sinine ja surnud. Ega olnudki see vistrik muud kui surmavill. Ja ega sihukese vastu abi ole.»

«Mis enam selle vastu!» lausus Lammi Tiit. «Ja eks ole küllalt seesuguseid kiskjaid nende hulgas, kuigi meie oma polnud.»

«Ei, tema nüüd küll mitte. Aga sakste soost ikkagi. Ja lõpuks ühesugused kõik. Juba nende esiisadest peale. Eks ole seda nähtud ja kuuldud.»

«Minu vanaisa rääkis, mis oma vanaisalt kuulnud: Kui sedasama järve siin laiemaks kaevatud, olnud orjadel üksainus ulgumine ja hammaste kiristamine. Kui aga järv valmis, olnud ka härra ise nagu tina tuhka kadunud. Tulnud tont järvest ja viinud ära.»

«Ega trahvita jää!» lausus väga sünge näoga vanamees. «Eks sellest Kohkva parunist räägita veel edasigi. Sõitnud aasta pärast ühel pimedal ööl Kohkva sepa juurde saks ja nõudnud, et sepp sedamaid ta hobuse rautaks. Sepal olnud küll kõhe, aga ei aidanud miski, pidanud nõus olema. Kui aga hobuse jala üles tõstnud, siis näinud, et see olnudki inimese jalg. Ja kui hobust ennast vaadanud, näinud, et sel olnud surnud paruni nägu. Oli nüüd hobune.»

«Nii et ei siin ega seal maailmas jää ülekohus kotti.»
«Ei jää.»
«Kes selle hobusega siis sõitis?»
«Kesse muu kui endine kutsar.»
«Ja kas sepp rautas ära?»
«Ei kuulnud seda.»

Mehed jäid vait. Hakkas juba hämaraks minema. Häärberi suures saalis teisel korral liikusid inimkogud ja kõigile akendele süüdati küünlad. Nende leegid paistsid vabisedes üle mustava vee. Ja mehed vahtisid neid vaikides ning miski väga vana mõte näis neis küdevat.

Illimar märkas äkki pimedust ja hakkas koju ruttama. Ta ei julgenud enam ranna puude alt minna, vaid tegi ringi aidaplatsi kaudu. Nii kohutavad olid olnud meeste jutud.

Kuid veel öösel uneski vaevasid teda luupainajad. Ja toonane ratsanik vahule aetud hobusel muutus ikka uuesti surma eest põgenevaks paruniks . . .

Järgmisel õhtul maeti härra. Läks vara hämaraks, sest taevas oli raskeis pilvedes. Ja see oli hea, sest matusetalitus pidi toimuma tulede valgel.

Illimar ühes emaga ootas ühes paljude teistega ülemise järve tammil. Teda oli tahetud kindlasti koju jätta ja alles suure mangumise peale võeti ta kaasa. Kuid ta pidi tõotama, et ei lähe emast sammugi eemale.

Nad ootasid kaua. Tammi all sulises vesi, haavad kahisesid ja õhus lõhnas rõskuse ning noorte lehtede järgi. Eemal häärberi juures tundus paljude inimeste askeldamist. Piiluti läbi pimeduse sinnapoole, räägiti tasase häälega ja oodati.

Siis jäi äkki väga vaikseks ja puude vahelt hakkasid tuled paistma. Ees sammus kaks mustas mantlis surnumatjat, leegitsevad tunglad käes. Neile järgnes kolm õpetajat ametirüüs ja kaks noort härrat, käes tulede valgel välkuvad mõõgad ning üle õla laiad mustad lindid. Ja nüüd tuli juba puusärk, mida kandsid võõrad härrad. Seal sees on surnu, mõtles Illimar jubeda tundmusega . . . Just õunaaia nurga juures peatusid kandjad ja andsid kirstu üle linnast tulnud matjaile. Kogu puudealune oli täis tõrvikuid, mille hõljuvad leegid ja keerlev suits tõusid inimeste peade kohal nagu tumerohelise võlvi poole.

Ja siis jätkus rongkäik. Ikka saksu ja saksu, kellest osa oli juba eile siin, kuid enamik alles täna pärale jõudis. Juba pöördusid esimesed tuled ümber ülemise järve nurga ja virvendasid

vees, aga inimvool ikka jätkus. Ja alles siis, kui puusärk jõudis Härravarikusse viiva kuuseheki algusse, sai ka õlleköögi rahvas rongiga liituda. Siin läksid nüüd peamiselt mõisateenijad, kuid oli ka palju hoopis tundmatuid nägusid.

Ajuti ei näinud Illimar suurte inimeste selja tagant midagi. Ta tundis vaid võõraste inimeste, tõrvikute ja mahariputatud kuuseokste lõhna. Siis aga paistis jälle kogu tuledemeri, mis põõrdus ümber järve nurga. Ja kui nad ise kuusehekini jõudsid, liikusid tuled juba kaugel eemal, ikka tõustes ning laskudes lainetaval teel. Isegi lageda taeva all oli nüüd juba täiesti pime. Kostis ainult jalgade kobinat pehmel teel ja aeg-ajalt tasaseid sõnavahetusi.

Kui kaua see kestis, seda Illimar hiljem ei mäletanudki. Ta hoidis kõvasti ema käest kinni, süda täis imelikku argust ja pidulikkust. Ning ta toibus alles üleval Härravariku all.

Nüüd kubises kogu mets inimestest, aga kõige tihedamalt oli neid hauakabeli ümber. See õhetas punaste männitüvede keskel, nagu oleks isegi tunglaist süttinud. Selle kõrvale oli ehitatud kõrge katusealune, mida kandsid neli sammast nurkade kohal. Sambad ise, neist hargnevad kaared ja lagi olid üleni kuuseokstega lõõdud. Katusealuse keskel oli kõrgendik ja seal seisis nüüd puusärk tulede vahel. Nelja ümmarguse kaare alt voolas valgus üle mustavate inimpeade nagu tohutu suurest tuleriidast. Kuid hilisemail tulijail polnud enam lootustki sinna lähedale pääseda.

Sellest, mis edaspidi toimus, ei saanud Illimar palju aru. Kõigepealt kostis kurblik, hingevapustav laul ja siis ühe õpetaja kõne. Viisi Illimari ümber seisjad tundsid ja ümisesid tasakesi kaasa. Kui aga algas kõne, oli see võõras keeles. Ainult süngelt-tõsist, manitsevat häälekõla nad tundsid, nagu olid tundnud lauluviisigi. Nad pingutasid, et sellest midagi aru saada, kuid seda süngelt-salapärasemaks see muutus. Ja see kestis väga kaua, nii et hakati juba laiali valguma.

Äkki märkas Illimar, et seisis hoopis teises kohas ja et ema enam ta kõrval polnud. Ta oleks kindlasti kartnud, kui poleks tundnud häälest üht naist, kes üle puujuurte komistades tast möödus. See polnud keegi muu kui Hirmu Ane. Ta nurises, et midagi ei näe ja et see kõik on üks paljas sakste vigur. Kuid olgugi Ane, — ta lähedus rahustas nüüd ometi Illimari.

Ane koperdas edasi ja Illimar järgnes talle. Nüüd sattusid

nad põõsastesse ja pidid ringi tegema. Kuid niipea kui nad mäekühmu taha jõudsid, nägid nad heledat valgust.

Seal oli latern kännu otsas ja mitu meest istus selle ümber ning laskis pudelil ringi käia. Nad pidasid härra peiesid.

«Kae, tan ne' koera' ommavagi!» prahvas Ane. «Kas si om su üüvahtmine?»

«Eks ma või teda siingi vahtida,» vastas vana Hirm.

Ja olidki siin tuttavad koos: Hirmu Juhan, Saaremaa Riidu ja Leitud-saks. Kõigi nende kohtamise üle võis Illimar aina rõõmutseda. Ainult üks oli nende hulgas, kelle ees ta argust tundis. See oli Hull-Juhan.

Kuid Juhan ise oli praegu väga õnnetu näoga ja pisarad jooksid sirinal üle ta põskede.

«Säh, võta selle mure peale!» ütles Hirm tõsiselt ja ulatas pudeli. «Eks ta ole ju hale, kui sugulane sureb.»

«Hale!» halises Juhan pudelit kahmates.

«Mis ta sulle oli, — vend või?»

«Ei olevat vend, vennapoja vend olevat.»

«Häh? No on aga segased su suguseltsi asjad!» arvas Hirm. «Kuid eks sa ole nüüd ometi ainus meessoost pärija? Nii et mõisad on nüüd sinu omad?»

«Olevat jah,» muheles Juhan läbi pisarate.

«Aga kuhu sa siis minu jätad?» kargas Leitud-saks vahele. «Eks ma ju ole su poolvend, nagu rahvas räägib. Mina just olen see vennapoeg, kelle vend sina oled!»

«Ei ole sina minu vend!» vihastas Juhan. «Ei ole! Mina niisugust venda ei taha!»

«Nojah, kui mõisad jagada, siis ei taha. On mul alles vahmiil, seda peab ütlema! Oma lihane poolvend salgab maha!»

Nüüd kippusid kõik naerma. Aga Hirm õpetas:

«Vaata, Juhan, sina võta mõisad vastu, eks sul ole siis aega Aadliga protsessida. Mine nõua välja. Mis pagana kord see on: endal rüütlimõisad selja taga, aga viina saab vaevalt ja saapaidki sunnitakse kandma! Mine hommepäev Glasenapi kallale. Tema see on, kes su suguvõsa pärandust kinni peab. Põruta aga kõvasti peale. Ega tema muidu kuula, enne kui hirm on õieti nahas!»

Illimarile olid need asjad hoopis tumedad. Aga temagi naeris ühes teistega. Ja eks olnudki naeruväärt, kui mõelda, et Hull-Juhan on äkki pärishärra!

«Näe, kuramuse kusirautsikud!» hüüdis äkki Riidu end soputades.

Ja tõesti, nad olidki otse sipelgapesa ääres istunud. Nüüd olid need tule peale ärganud, kihisesid mustava vallina, katsesarved püsti, ise juhmilt imestades: mis see sihuke koiduvalgus nii varajane on!

Meestel oli aga viin otsas ja nad upitasid endid üles. Hirm võttis laterna ning nad hakkasid ühes kambas hauakambri poole liikuma.

Jälle kostis kurb laul, inimesi oli tihedamalt ja puude vahelt paistsid tuledki. Kuid hauakabeli ümber polnud ometi endist tungi Ega olnud katuse-aluse kõrgendikul ka enam surnukirstu.

«Kus sa ometi olid!» kuulis Illimar äkki ema häält. «Ja mina otsin, nii et pea käib ringi!»

«Pole viga ühtigi,» rahustas Hirm. «Oli niisama ainult meeste seltsis.»

Nad lähenesid veel hauakabelile, ema peatus hetkeks ja ta huuled liikusid. Ümber oli küll veel inimesi, aga kõik paistis siiski lõpukorral olevat. Ja nemadki hakkasid minema.

Nüüd oli ümber jälle väga pime, aga jalamüdinast ja jutukõminast kostis, et nende ees ja taga ometi palju inimesi liikus. Otse nende lähedal läksid kaks naist ja kõnelesid omavahel:

«Nüüd on temakene ka seal!»

«Jah, oma papa seltsis.»

«Ei ole sel pimedal enam nii igav olla.»

«Kui poeg on nägija, — ei ole!»

«Võivad omavahel ajaviiteks juttu ajada.»

«Et mis ja kuidas mõisas on.»

«Ja kuidas need taevased asjad välja näevad.»

«Jaa-jah!»

Mingi öölind laskis üle nende peade ja kriiksus rahutult.

Kui Illimar kohutavalt pikana paistva tee järel koju jõudis, oli ta väga väsinud. Ta polnud varem veel midagi seesugust üle elanud ja see jäi talle kustumatult mällu. —

Neli päeva hiljem peeti ka Põta-Tõnise matused. Ega Illimar neid küll näinud, kuid ta kuulis, mis neist isa ja teisedki inimesed rääkisid.

Jah, tol härra matuse ööl oli Põtagi viimaks surnud. Seal ta oli nende kõige pisemate lastega kodus olnud ja need ei mõistnud midagi. Oli nagu rääkinud väga kaugeist asjust ja

hoiatanud: «Lapsed, tasa tulega, kuivad leivad on laudil!» Tea, mis ta sellega mõtles, tuletas vist oma lapsepõlve meelde. Et siis olnud aganaleib nii kuiv, et ei võinud tulega lähedale minna. Ainult järgmisel hommikul leiti ta surnuna.

Nojah, Põta oli Põta, mis nüüd temast. Ainult Härja-Kaanu oli rusikaga silmi pühkinud ja õhanud: «Näe, ärgitas, ärgitas, kuni läkski ära!» Ja Musse Enn oli teda kaema komberdanud. Ei olnud aga muud öelnud kui: «Nojah, sai ikka kaua aega sama saksa leivas oldud.»

Kirst tehti mõisa poolt, ja ega see palju maksma läinud, sest Põta oli ju nii pisike, eriti kui tal viisud jalast võeti. Ja siis saadeti ta mõisa hobusega kiriku juurde surnuaiale. Ei võinud ju vana mõisaorja niisama jätta!

Aga selle ärasaatmisega tulnud ikka seesugune lugu, et ei tea, kas nutta või naerda, nagu rääkis Illimari isa. Ega Põtal küll suuri saksu saatmas olnud, kuid päris saatjateta ta ka ei jäänud. Nojah, just sel päeval tuli ülesostja oma meestega, et nuumhärgi vastu võtta ja linna ajada. Oli juba suur kevad, viinavabrik jäi seisma ega saanud enam praaka. Seal siis jahiti ja mässati nende härgadega päratu aeg, enne kui need jäid nii taltsaks, et võis mõeldagi minemahakkamisele. Aga just sel silmapilgul saadi ka Põta kirst vankrile, see keeras karja ette ja härjad hakkasid ta järel marssima. Ning nii läkski Põta mõisast selle kaapiva ja mõirgava leinarongi eesotsas. Kümme versta, otse surnuaiani olid nad teda saatnud. Täpselt kuuskümmend seitse oli neid leinajaid. Ja mõõkade ning tõrvikute asemel olid lihunikud härjakaradega vehkinud. Nojah, eks olnudki just härgadel põhjust Põtat leinata. Sest nende eneste ja nende isade ning esiisade eest oli ta hoolitsenud, paljude põlvede jooksul.

Isa püüdis seda jutustades küll tõsist nägu teha, kuid Illimar nägi, et ta ometi naeris. Ja tal oli kahju, et ta isegi seda Põta-Tõnise leinarongi ei näinud. Sest see oli kindlasti väga naljakas!

40

Vend Karla pääses suveks koju. Ta koolitunnistus oli väga hea, isegi ülalpidamisel polnud viga. Ainult halb oli tal nüüd isale sedasama tunnistust näidata, kuhu oli eelmise poolaasta kohta säärane inetu märkus tehtud.

«Mis see on?» küsis isa, osutades tollele koeruste summale.

«See oli läinud aastal,» ruttas Karla seletama.

Isa nägi seda isegi ja tegi ainult: «Mhm!» Juba vana, ajast ja arust läinud asi. Kuid miks polnud ta seda tookord märganud? Ja isa näis mõtlevat ning meelde tuletavat. Nojah, Karla tõi ju selle tunnistuse otse enne jõulu, kui isa ise linnas käis. Ja eks läinud tal siis eneselgi nagu pisut narristi... See pagana kassilugu... Ning isa lõpetas pikemad juurdlused.

Kuid päris rõõmu ei pidanud Karla oma vabanemisest ometi kohe tundma ja see kassilugugi pidi veel päevakorrale tulema...

Illimar oli märganud, et ema viimasel ajal nagu millegi vastu valmistus. Vahel kuulis ta, kuidas nad kahekesi tädiga arutasid: ikka seda oleks vaja tuua ja toda oleks vaja, kui juba kord sinna saab mindud, ja ega niipea jälle saa . . . See käis peamiselt nõela ja niidi, sitsi ja pitsi ning muu seesuguse naistekraami kohta. Ja tädi tahtis tingimata peakammi, — ärgu ta jumalapärast seda unustagu!

Need jutud aga läksid Illimari kõrvust enam-vähem mööda. Kuid otse imestlusega lõi teda see, et talle enesele tuliuus ülikond tehti.

Siiamaale oli ta pidanud niisama läbi ajama: tehti kord jupikene seda, teine kord teist, aga aluspõhjaks jäi ikka vanema venna ihulik varandus. Ning Karlal oli alati põhjust narrimiseks: «Nojah, Illi, ega su püksid enam märjad ole? Ma kukkusin nendega ennevanasti karjatare kaevu.» Või: «Vaata, või on sulle pööna keset selga pannud? See on sellepärast, et seal all on auk. Üks marukoer tõmbas mul sealt tüki välja.» Ja kuigi Illimar järeleuurimisel leidis, et kuues polnud mingit auku, siis rikkusid säärased jutud ometi veel ilusagi asja kandmise rõõmu.

Aga nüüd võttis ema Illimari kaasa ja läks viina-saksa poole, kus rätsepad praegu töötasid. Ja seal võttis meister mõõdu, lõikas riide ning traageldas ka kokku. Muu õmblustöö tegid ema ja tädi ise. Rätsep kahtles küll ja käskis meeles pidada, et ega see siis tema süü ole, kui hiljem midagi ütlemist tuleb. Ja seda nägi ka Illimar ise, et tädi mitte ei osanud nii hästi vett pritsida, kui tema pükse pressis: ikka purskas naerma ja ajas rohkem vett mujale kui pükstele. Aga kui ülikond oli viimaks valmis, oli ta kõigi arvates nagu valatud. Ja selga passimisel ei saanud ema teisiti, kui käskis Illimaril isegi uued kamassid jalga ning nokaga mütsi pähe panna.

«No eks ole mees mis mees!» kiitis ema. «Aga kas sa ka tead, misjaoks sind nii ehitakse? Isa ja mina sõidame linna ning sina tuled kaasa. Kas sa tahad?»

Illimari suu jäi rõõmust lahti. Linna? Kas ta tahab? Et võidakse seda veel kõsidagi!

Aga nüüd tuli Karla, keda see Illimari ehtimine üldse oli seganud, vahele:

«Miks just tema ja mitte mina?»

«Sina oled mitu korda käinud, aga tema pole kordagi näi-

nud. Sina olid temast palju väiksem, kui juba kaasas olid. Nüüd on tema kord.»

«Siis võtke mõlemad!» jonnis Karla.

«Ega see vanker ole mustlaste plaan, kuhu terve perekond peale sünnib,» arvas ema. «Ja peale selle on sind kodus vaja. Tädi läheb isa asemel tööle ja sina pead väikevenda hoidma.»

See oli Karlale alles hoop! Ja ta ei toibunud sellest niipea. Alles õhtu eel suutis ta Illimarile seletada, et see oma uues ülikonnas justkui möldrisell välja näeb ja et tema, Karla, enesele säärast übrikut eluilmaski selga ei paneks. Kuid see oli selge kadejutt, mida ka Illimar väga hästi mõistis.

Ta ise oli nagu seitsmendas taevas, kus olevat kuulu järgi eriti hea olla. Ja talle ei maitsenud selle linna-mõtte kõrval enam söök ega jook.

Mingi kujutlus tal linnast igatahes oli. Seal pidi olema palju inimesi ja palju maju ning sealt sai kõike osta. Umbes midagi samasugust, nagu on mõis, ainult palju, palju suurem ning ostmine veel pealekauba. Muidu oli aga kõik sama: sealgi on kolm järve ja majad on nende ümber ning keskmise järve üle viib tohutu suur saks-sild. Ja ühel pool on Soevarik ja teisel pool Kurepraks ning keskel seisab suur sumpt, otsast otsani täis korstnapühkijaid. Jah, just, ka korstnapühkija Schwarz on seal! Ja kui paksud peavad veel sealse Soevariku puud olema!

Õhtul oli Illimar väga mures, et ta hommikul õigel ajal ei ärka ja vanemad ilma temata ära sõidavad. Ta palus ema ja tädi, et need ta tingimata üles ajaksid. Ja kõigest nende rahustamisest hoolimata läks ta varem magama, et siis kergem oleks varem ärgatagi. Kuid uni ei tahtnud tulla, ja ta silmade ees oli ikka päratu palju katuseid, kõigi korstnate otsas naeratavate nägudega mustad mehed koogutamas . . .

Äkki tundis Illimar, kuidas tädi teda raputas:

«Tõuse nüüd üles, muidu jääd linnasõidust maha!»

Illimar hüppas istuli ja ajas silmad lahti. Tuba oli täis heledat valgust ja päike seisis just aida katuse harjal. Oi, kuidas oleks tahtnud veel edasi magada, kuid —

«Nüüd on otse lust sõita,» kuulis ta ema rääkivat, «kui ilmgi on nii ilus!»

Ja varsti olid nad minekuvalmis. Tädi tõi veel söögipoolist lauale, kuid ei Illimarist ega emast olnud nii varakult sööjat. Nad ootasid ainult isa, ja see tuligi varsti hobusega. Tal oli jälle krae kaelas ja lips ees. Ta õpetas tädi veel lauda asjus ja

ema andis juhatusi majapidamise alal. Samal ajal istusid nad ise juba peale.

Isa asetus ühele ja ema teisele äärele ning Illimar paigutati nende vahele, pisut ettepoole, nii et temagi jalad ulatusid vankri otslauani. Ema hoiatas teda veel, et ta oma uusi rõivaid ära ei kortsutaks. Kuid sellele oli raske mõelda, sest ruumi oli nii vähe. Ja Illimarile oli täitsa selge, et nad Karlat ei saanud kuidagi kaasa võtta. Ei, sellest ei võinud juttugi olla! Püsigu juba kodus ja olgu hea laps...

Siis võttis isa ohjad ja sõit läks lahti.

Esiti astus hobune mööda pehmet õllekoja esist, kuid maanteele jõudes algas jälle see armas rataste kõrin. Vanker polnud küll Schwarzi kaarik, vaid nelja rattaga, ega olnud vedajakski mingi Ponu, vaid suur paatjas hobune. Kuid vankri veeremine ja asjade möödaliugumine oli ometi niisama tore. Ja sõita oli ilmotsatu maa, ega mitte ainult siiasamasse Soevarikusse. Nad liikusidki otse vastupidises suunas.

Hommikupäike paistis nii heledalt, kuid mõis oli vaevalt ärkamas. Ainult Tsirna läks lauda poole, ja isa peatas ta ning rääkis mõne sõna. Ja siis polnud jälle kedagi näha, enne kui karjatare juures. Sealt hüppas parajasti Härja-Kaanu välja, aga seest kostis ta nooriku kile hääl. Kaanu peatus, sügas sasitud kukalt, vahtis aralt ukse poole ja lausus siis õpetlikult:

«Sõge loom, kas sa ei tea, et mees on naise pea!»

Vanker veeres ruttu karjatarest mööda.

«Ei paistagi see Kaanu abieluseisus nii õnnelik olevat,» naeris isa.

«No ei!» naeris ema. «On juba ühte ja teist kuulda.»

Nüüd pöördusid nad vanakõrtsi poole ja möödusid varsti pargiväravastki. Siin puude varjus läikis veel hommikukastet ja rõkkas lindude koor. Ainult hetkeks vilksatas häärberi valge sein allee lõpus. Ja Illimarile meenus jälle virtina Marta. Selles ülikonnas peaks ta mind nägema! mõtles ta. Kuid Marta magab, nagu magavad veel teisedki. Ainult meie sõidame — linna!

Seda linnatee algust Illimar tundis. Just siitkaudu mindi ja tuldi, kui oli tegemist linnaga. Kuid ta enese kogemused lõppesid ometi juba Süvaoru metsaga. See oli nagu must müür ees, ja mis oli selle taga, seda polnud ta iialgi näinud. Üldse lõppesid kõik teed mõisa ümbruses metsadesse. Et nende tagagi

veel elati, seda ta küll teadis, kuid selget käsitlust sellest ometi polnud.

Aga ka Süvaoru varik ei olnud nii pāratu paks, nagu Illimar oli arvanud. Ta võttis küll mustava müürina vastu ja kollane tee näis temasse nirena kaduvat. Kuid mõne minuti pārast harvenes mets ja ees avanesid jälle põllud, majad ning metsatukad.

Illimar vahtis pārani silmi. Kõik oli uus, kuigi polnud midagi täitsa ootamatut. Ainus märgatav vahe oli see, et need põllud, majad ja metsatukad olid kõik väiksemad, kui ta seni näinud. Mustad ja rohelised nurmelapid vaheldusid nii ruttu, et ühestainsast mõisa väljast oleks võinud neid kümme saada. Maju oli ikka ainult neli-viis ühes kobaras. Enamasti olid neil õlgkatused, vahel rohekas-rusked, vahel alles kollakas-hallid. Nii majade ümber kui põldude vahel kasvas puid ja põõsaid. Pihlakad õitsesid. Madalamais kohtades liikus veel udulemmeid ja mõnest korstnast tõusis suitsu. Päikesevalgus voogas üle selle vahelduva pildi.

Aeg-ajalt näitas isa piitsavarrega ühele või teisele poole ja mainis kohtade nimesid. Oli karjamõis, oli talusid. Mõnd neist nimedest Illimar juba tundis, kuid nad ei ütelnud talle midagi. Aga kuskil vasakul pidi olema Metsküla, ja Illimar pöördus ruttu sinnapoole. Kuid nagu see koht oli varem talle salapārane, nii jäi ta nüüdki metsade varju.

Siin-seal liikus inimesi. Olid peaaegu samasugused nagu mõisaski, kuid ometi mingi erilise ilmega. Mõnd neist isa isegi tundis ja nad teretasid. Siis nägid nad põllul lumivalge peaga vanameest, külimit kaelas. «Kes see sihuke veel külvab?» imestles isa. «No kesse muu kui Moloka-Joosep,» vastas ta jälle ise. «Tema peab ikka see viimne olema, va kriukamees!» Ja isa naeris. Paistis olevat hea tuttav ta noorpõlve pāevilt.

Siis tuli lepik, oja ja niit. Sealsamas rohetav tiik, vesiveski, tammil jahune mõlder ja naine kolmjala juures ning kanakari punase kukega. Kuskilt hüppas suur kollane koer välja ja pistis hobuse kõrval jooksma. Ta silmad olid vastikult punased ja hambad välkusid vihast. «Juba jälle sa platsis!» hüüdis isa nagu tuttavale tülinorijale ja püüdis teda piitsaga nāhvata. Kuid nii tige kui koer oli, nii ettevaatlik oli ta ka.

Eemal sõi suur kari, mõned varesed lendasid madalalt üle tee ja siis viibutas punane liblikas tükk aega vankri kõrval, nagu oleks ta tahtnud hobusega võidu ajada. Tee tõusis, ja üle mada-

liku paistsid metsad, mitmes kõrgusjärgus, peaIt tasased nagu põetud. Nende rohekamad ja sinakamad viirud täitsid kogu taevaranna. Ning nende kohal rippusid udused pilvesagarad.

Siis tõusis alt luhalt suur toonekurg. Ta liikus vägevail tiivalöökidel üle maastiku, pikad jalad õieli. See lend oli nii uhke, et kõik kolm teda silmadega jälgisid.

Ja siis tuli jälle talusid, metsatukkasid, künkaid ja puutuulik kõrgel kivijalal, nagu väljasirutatud käsivartega hiiglane. Ning siis paistis all lohus puude vahel, paar versta maanteest, mingi ehitis valge madala torniga.

«Ema, see on kirik,» ütles Illimar äkki.

«Kas sa seda siis veel mäletad?» imestas ema.

Kas Illimar mäletas? Ta polnud ju siin kunagi käinud. Aga kust ta siis teadis ja teadis nii kindlasti? Ta ei osanud midagi vastata.

«Sa olid siis küll väga väike,» jätkas ema. «Tuli sind alles süles kanda. Kas sa tõesti mäletad?»

«Seal on suured aknad,» lausus Illimar mõteldes, «ja pikad pingid ning õpetaja musta kuuega.»

«On küll.»

«Ja palju võõraid inimesi,» rääkis Illimar kramplikult meenutades, «väike kirst ja selles väike laps.»

«Nii see oli,» imestles ema. «Maeti ju valitseja tütrekest. Aga et see sul meeles on!»

Ja ema pigistas hellitavalt Illimari õlga.

Kuid nii kuidas ka Illimar mälu pingutas, peale selle pildi ei mäletanud ta enam midagi. Ei teadnud vähimatki, kuidas oli sinna ja tagasi saanud. Ainult see oli selge, et ta seal oli olnud. Oli olnud kirstu lähedal, võib-olla oli ema teda süles hoidnud, ja põrand oli külma hõõgunud ning keegi nutnud. Kirst oli lahti ja see tüdrukukene seal nii valge. Ja sellest ta siis teadiski härra matustel, et need mustade mantlite ning valgete kaelaalustega mehed olid õpetajad. Samuti kui tundis ka surnukirstu kohe . . . See kõik oli nii imelik . . .

Päike oli nüüd juba kõrgel ja paistis palavalt. Illimaril oli veel eriti sellepärast soe, et ta isa ja ema vahel istus. Vanker kõrises kõval teel ja hobuse jalad kopsisid ühetooniliselt. Ning Illimar tundis enese äkki väga unise olevat.

Ta nägi veel tee ääres väikest karjapoissi seisvat, raamat käes. Võis paar aastat Illimarist vanem olla, kuid oli väga väike ja imepeene, mõtliku näoga. See nägu paelus teda äkki,

nagu läbi une. Oi, kui seda veel kord näeks! Kuid juba oli vanker möödas.

Ja siis nägi Illimar ainult veel hobuse tumerusket saba ning musti ohjarihmu, mida isa aeg-ajalt otse ta näo lähedal liigutas.

«Näe, magab juba!» naeris ema. «Oli küll kraps ja tahtis kõike näha. Aga väsimus võtab võimust!»

«Noh, kui on magamata ja soe ka.»

Seda Illimar veel kuulis, nagu tundis sedagi, et ema teda enese poole tõmbas. Kuid siis kustus kõik ja tuli täielik tühjus.

«Mis sa unes ka nägid?» kuulis ta äkki ema naerdes küsivat.

Illimar avas silmad. Nad seisid ühe suure maja ees, isa oli maha läinud ja sidus parajasti hobust näritud lasipuu külge. Seal seisis veel mitu teistki vankrit, nahktekid üle istmete visatud.

«Noh, Illi, tule nüüd maha,» ütles ema, ise vankrilt kobides. «Siruta pisut liikmeid. Võtame ka kehakinnitust. Juba mitu tundi teel oldud.»

Illimar oli nii kange, et võis end vaevalt liigutada. Ja unigi oli veel silmis. Kus nad olid? Kas juba linnas? Kuid ümber paistsid niisama aiamaad, koplid ja põllud. Ei, see oli kõrts, kus linnateel peatuti, nagu oli sellest küllalt kuulda. Ema hakkas toidukompsu avama ja isa läks sisse. Illimar aga kõndis paar korda kõrtsi ees edasi-tagasi.

Maja üks ots oli kivist, teine puust, ja kivine pool oli valgeks lubjatud. Sinna oli sõega suuri inimkujusid joonistatud, kõigil sarved peas ja sabad taga. Noh, teadagi, need pidid tondid olema. Üks kõrtsi aken oli lahti ja sealt kostis käratsevaid hääli. Kaks tohlakat kana siblis lasipuu lähedal ja kirju kass roomas rõõtsakil värava alt. Siis aga tuli nurga tagant suur pulstunud koer. Ta haigutas küll sõbralikult ja lehvitas paar korda loiult sabaga. Kuid Illimar leidis siiski parema olevat ema juurde minna. Sellal jõudis ka isa kõrtsist tagasi, pudel ja klaas käes.

«Lihunikud võtavad sees,» ütles ta.

Siis sõid nad, vankri juures seistes. Isa kallas õlut ja nad jõid vaheldumisi emaga sõõgi kõrvale.

Seejärel tõi isa ka Illimarile juua ja jootis hobustki, ning siis algas uuesti sõit.

Jälle talud, põllud, tuulikud ja metsad...

Mõne aja oli Illimar küll veel ärgas, kuid siis hakkas ta uuesti väsima. Imelik, oleks arvanud, et säärane tore sõit iial et tüüta. Aga nüüd oli juba nagu küllalt ja oleks parema mee-

lega päral olnud. Ja niisama oli lugu nähtavasti ka isa ning emaga. Alguses vahtisid nemadki ringi ja kõnelesid sellest, mida nägid. Nüüd aga vaikisid või rääkisid hoopis teistest asjadest, millel polnud sõiduga midagi tegemist.

Illimar vahtis tükk aega möödavilkuva lepavõsastiku läikivrohelisi latvu. Ja siis jäi ta jälle tukkuma. Kuid nüüd kuulis ta ometi aeg-ajalt vanemate juttu. Ainult üksikuil hetkil oli täitsa pime.

«No kuidas see lugu päris oli?» kuulis ta ema pärast üht säärast pimedushetke küsivat.

«Noh, juhtus juba sandi päevaga kokku, mis muud,» vastas isa. «Kõigepealt oli Hull-Juhan Glasenapile kallale karanud: anna mõis kätte, mina olen pärija! No kus hullul mõte! Aga ega ta seda oma rumala peaga leidnud, keegi oli talle ikka kirbu kõrva pistnud ja üles ässitanud. Muidu pole võimalik.»

«Vana Hirm käskis,» ütles Illimar läbi une.

«Kust siis sina tead?» küsis isa pahaselt.

«Ma kuulsin.»

«Mmh!» tegi isa. «Ole parem vait!» Ja siis jätkas ta: «Oli see juhtunud lagedal aidaplatsil. Juhan olnud päris kole, aga Napp on ju argpüks, ja temale oli asi veelgi koledam. Pistnud ees punuma ja Juhan röökides tagajärel. Rabanud Napp küll tõllakuuri, küll talli ust, kuid kõik kinni. Ja siis kontori poole. Aga just nagu õnnetuseks seisnud Tiilik akna taga ja naernud täiest lõuast seda janti. Ja Napp näinud seda. Ning seesugust asja ta juba ei kinkinud. Nagu sisse saanud ja ukse lukku keeranud, kohe Tiiliku raamatuid revideerima. Enesel veel juuksed hirmust püsti ja käed vabisemas, aga juba kärkinud, mis kole. Tea, kas ta silmad numbreid seletasidki. Ja eks need Tiiliku numbrid ole ka üks kehva kraam. Kuid see polnud tähtiski. Hull-Juhan röökinud väljas ja nõudnud mõisat, Glasenapp aga paukunud sees nagu pöörane!»

«Ja kohe lahti?»

«Jalapealt. Ei aidanud enam Mõllersoni seletused ega muu. Ja mis temagi, kui enesel perekond ega ole taskus tagavara. Hoia, et ise ei lenda!»

«Nii pikalt sest Tiilikust siis saigi. Kahju!»

«Muidugi kahju. Töö käis tal küll liga-loga. Ja akuraat asja ära temataoliselt nõuagi. Aga muidu jälle aju terav nagu habemenuga.»

«Ja mis ta ise ütleb?»

«Tema nüüd! Naerab, koer. Ütleb, et niikuinii tahtnud juba kuhugi valitsejakohta kuulata. Et vurrud olevat juba küllalt pikad, mõisavirtsahvt läbi ja lõhki klaar ning nüüd näinud ka lõpuks, kuidas tuleb ülemvalitsejat hirmutada. Täielik põllumajanduslik haridus!»

Isa ja ema naersid väga.

«Glasenapp näib ikka arvavat,» jätkas isa, «et Hull-Juhani ülesässitaja pole keegi muu kui just Tiilik. Ja temale sihuke asi passib ka.»

Isa ja ema naersid veelgi, kuid jäid ühtlasi mõtlema. Ja siis jätkasid nad mõisa asjade arutamist juba tõsisema häälega.

Jah, paistab küll, nagu oleksid endised ajad möödas ja teised tulemas ... Eks see härra surm muuda mõndagi ... Nüüd jäävad prouad püsivalt siia ega lähe enam mujale ... On ju arusaadavgi, sest nende kõige ligemad on siia maetud, tahavad ikka nende lähedal olla ... Aga mis neist ... Kamandajaks jääb Glasenapp ... Ornung peab ju olema, kuid sihuke kiskja ... Tea, kui kaua siin veel eneselgi seda olemist ja elamist ...

See oli päris kurb lugu, kuigi Illimari meelest Tiiliku lahkumine pidi veel rohkem mõisa elu mõjutama. Tema oli alati siin, aga see härra, keda vaevalt nähtigi ...

Jälle möödus tükk aega. Illimari nokats oli näole vajunud ja ta ei näinud midagi. Siis tundis ta, kuidas vanker rööplikul teel rappuma hakkas. Ta virgus ja lükkas mütsi silmilt.

Hobune astus sammu. Tee ääres kasvasid kõrged puud ja maa nende all oli porine. Kõrval paistis virtsane karjaaed ning mõned määrdunud majad.

«Holdre mõis,» ütles isa hobust ergutades. «Jah, seesama, kus va Viidu kord midagi valitsejataolist oli. Ning mis viga ollagi, kui oleks ise meheks olnud. Mõis küll kõkats, aga ikkagi omaette olemine. Kuid see meelekõrkus ja viinanõrkus! Olin mina alles meistriõppusel ja tulin kord jala linnast. Nägin siis, kuidas ta Korju kõrtsis praaseldas. Tahtis napsi peale sakuskat, aga polnud ei see ega teine mokkamööda, mis kõrtsis saada. Vaatas siis välja, nägi kõrtsmiku seakarja ja kamandas: «Vaat, just see põrsas mulle silmapilk praadida!»

«Ja tehtigi nii?» küsis ema.

«Miks mitte, kui kuhjaga kinni makstakse. Sõi siis pika ootamise peale ühe põrsajala ja sõitis edasi. Suur saks! Hoia ainult alt! Ja nüüd? Aga nii see läheb, kui inimesel pole meelt-mõistust peas!»

Illimar püüdis taha vaadata. Ah või seegi oli mõis? Nii siis polnud nad sugugi ühesugused. Vähemalt see oli palju viletsam kui nende oma. Ja kolmest järvest polnud siin jälgegi!

Ning ka sõtsemees Viidu paistis selle põrsaloo valgusel jälle teisena. Mis mees ta küll on? Kord kuuldi temast ühte, kord teist. Vahel paistis ta päris suur saks olevat, vahel midagi hoopis muud. Ainult see oli seni kindel, et ta juua armastas, kasse kinkis ja elavaid põrsaid laskis praadida. Ning Illimari uudishimu aina kasvas.

Nähtavasti mõtles emagi veel Viidule ja kassile, sest ta ütles ettevaatlikult:

«Ära sa temaga tolle kassi-maida pärast päris tülli mine.»

«Ega ma narr ole,» vastas isa. «Aga ütlemata ka ei jäta.»

«Sulipoiss see Ants ju on, aga eks ole tast lustigi olnud,» lõpetas ema.

Tuli veel metsi ja põldusid ning siis hakkas maantee laskuma. Ja siis välgatas äkki suur jõgi keset niitusid. Pungil purjede ja kummis külgedega lodi läks parajasti pärivett alla.

Illimar oli sest jõest ja tema ülesõidust palju kuulnud. Kuid nüüd oli kõik ometi hoopis teisiti, kui ta oli kunagi kujutlenud.

Kui muidu teel väheseid kohtas, siis oli siin sõitjaid küllalt. Ja parv seisis parajasti rannas ning hobuseid aeti peale. Isagi tuli vankrilt ja talutas oma kõrvi käe kõrval parvele. See oli nagu päratu suur põrand vee peal, ümber palkidest käsipuud. Neli vankrit aeti sellele põrandale ja lisaks veel hulk jalakäijaid. Ning siis hakkas parv liikuma.

See kõik oli huvitav, kuid tegi ka araks.

Punase habemega mees tõmbas puukonksuga tohutut kõit, mis jooksis üle tõrvatud rullide ja vajus siis jõkke. Nüüd oli parv juba rannast eemal. Kõikjal ta ümber loksus ruskjas-hall vesi ja parv ise kõikus. Hobused muutusid rahutuks ja isa hoidis kõrbi kõvasti suu äärest kinni. Illimar surus end ema vastu ega usaldanud kaugemale vaadata. Kuid nende eneste ja naabri hobuse vahel seisis pisitilluke hiirukas varss. Ta jalad olid nagu kepikesed ja ta mokkade ümber mustasid peened pikad karvad. Ta näis nii ilus ja arg, et Illimar oleks tahtnud teda pihuga patsutada. Ning vaadeldes seda varssa ta ei märgarudki, kuidas nad üle jõe jõudsid. Äkki müksas ainult parv vastu teist kallast, nii et inimesed ja loomad nõksatasid.

«Oh!» ohkas ema sellal, kui isa hobust kaldale juhtis.

«Olen ikka seda ülesõitu kartnud. Otse judinad ajab selga, kui mõtled, et võib õnnetus juhtuda. Et nad ometi silda ei tee!»

«Siia silda!» naeris isa. «Säärasele jõele! Kus sa sellega! Eluilmaski ei tule seda!»

Ta kõndis veel kõrval, kuni hobune üles mäkke jõudis, hüppas siis ka ise vankrile ja sõit läks edasi.

Nüüd oleks Illimar küll tahtnud jälle jõge näha, kuid see oli selja taha jäänud. Ja siis tuli mõis suure pargiga, pikad puiesteed ning avarad põllud. Sõitjaid oli nüüd palju ja nad liikusid kõik samas suunas kui nemadki. Päike oli kõrgel ja paistis kuumalt, kuid tee ei tolmanud. «Näha, et siinkandis on sadanud,» lausus isa. Ja sellest siis olidki puud ning põllud nii puhas-rohelised, nagu äsja pestud.

Alles tüki aja pärast vilksatas all vasakul jälle jõgi. Kuid temagi paistis nüüd hõbedaselt heledana, mitte enam seda sogast värvi nagu parve ümber. Ja jõel valendas nüüd teisigi purjesid. Neid tuli hulganisti üksteise järel, suuri ja väikesi. Jõgi näis väga kitsas olevat ja ajuti sootuks kaduvat. Kuid purjed paistsid ikkagi, nagu oleksid laevad lausa luhta mööda liikunud. Ja Illimar jälgis neid sellise põnevusega, et enam midagi muud ei näinud.

«Vaata ometi ka sinnapoole!» ütles äkki ema, osutades poolpõiki ette. Aga et Illimar hästi ei näinud, upitas ema ta püsti ja hoidis kahe käega kinni. «Mis see seal on?»

Ja Illimar nägi äkki pilti, mida ta kunagi enam ei unustanud.

Jõgi ise kadus kerkivate randade vahele. Kuid kumbki rand oli, nii kaugele kui silmad kandsid, kaetud nagu värviliste täringutega. Ikka valget, punast, kollast, rohelist ja musta. Nende täringute vahel olid aeg-ajalt suured lapid rohelist, mida võis puudeks pidada. Aga siis jätkusid jälle kirjud täringud mõne üksiku teravama tipuga.

Illimar vahtis pärani silmi. See kõik oli imeilus. Ja siis äkki mõistis ta: see oli linn!

41

Illimar oli sõtsemees Viidu korterit küll hoopis teisiti kujutlenud, kui see tõeliselt oli. Millegipärast oli tal ikka mõisa häärber silmade ees seisnud. Nii pidid Viidugi majas toad üksteisele järgnema ja kuldraamidega pildid seintel rippuma. Kasse, põrsapraadimist ja joomist oli küll raske selle kujutlusega siduda. Kuid kes teab, kuidas needki linnas välja näevad!

Tõeliselt oli Viidu korteriks üksainus suur tuba. Ja seegi polnud kõikjal ühekõrgune, eriti madalale laskus lagi kahel pool akent. Sama lugu oli ka põrandaga, nii et ukse juurest tulles paistis, nagu läheksid mäkke. Akna all oli suur laud ja mõned lugadest põhjaga toolid, tagaseinas paar voodit ning ukse kõrval pesukorvid. Illimargi mõistis, et see kõik õieti kehv välja nägi. Kuid puhas ja korras oli siin küll. Ainult mingi vingune lõhn näitas, et siin on niiske pesu triikimisega palju tegemist.

Kui poleks sõtse Mai siin elanud, siis poleks seda õieti võinudki Viidu korteriks pidada. Temast ei andnud siin miski

märki ega olnud teda ennastki näha. Ta püsis eemal ja jäi endiselt salapäraseks.

Küll aga nägi Illimar nüüd esmakordselt sõtse Maie. Ta teadis, et see oli ta isa õde ja et sõna sõtse just seda tähendaski. Peale selle teadis ta siin linnas veel ühe teisegi sõtse olevat. Ja ta avastas ka, et nad kumbki ühteviisi ning samal määral pidid hull-sõtse õed olema. Kuid vähemalt Maiel polnud tolle viimasega midagi ühist.

Maie juuksed olid juba hallid ja ta kahvatanud nägu kortsudes. Kuid mida eriti tähele pani, see oli kurb headus ta silmis ning hääles. Midagi seesugust polnud Illimar iial näinud ega kuulnud. Mai ei naernud ega tõstnud häält, ja see, mis ta ütles, oli ainult nagu lepituseks öeldud. See hääl oli otsekui ta paljust pesemisest pehmed käedki, kui ta Illimari pead paitas. Ja ema ütles, et nii heaks olevat teda ta usk teinud. Kuigi ema ise, eriti aga isa, muidu selle usuga päri polnud.

Ja et see usk tõesti ka teisiti võis mõjuda, sedagi aimas Illimar siinsamas. Juba pärale jõudes leidsid nad Maie-sõtse pool ühe mehe ja naise, keda sõtse oma vennaks ja õeks nimetas. Kuid isegi Illimari arusaamise järgi ei võinud nad seda kuidagi olla. Ja niisama võõras oli neile ka sõtse tõeline headus.

See vend oli võrdlemisi noor mees, kuigi kogu ta nägu ümbritses hõre punakas habe. Ta kandis musta kuube, ta pikad juuksed olid õlitatud ja lauku kammitud. Ta hoidis oma käsi ristis ja kõneles väga magusa häälega. Kuid Illimar nägi, kuidas ta silmad käisid, kui ema hakkas oma külakosti lahti pakkima. Kui aga sõtse siis kõiki lauda palus, vastas ta, tõstes mõlema käega väikest raamatukest: «Mis mulle sest ihulikust roast! Minu roog on siin. Jeessuke on mu söök ja jook!» Kolm korda palus teda sõtse ja kolm korda vastas ta niisama. Ning Illimar arvaski, et ta tõesti söömata läbi saab. Aga kui ta viimaks ometi nagu vastu tahtmist lauda asus ja kõva häälega oli palvetanud, pistis ta vihtuma, nii et teised sinnapoolegi ei saanud. Ja Illimar nägi, et emagi seda märkas ning isa omaette naeris. Ainult sõtse Mai sõi vähe, ja paistis, nagu ei usuks ta sedagi vähekest olevat ära teeninud.

Illimar ei saanud paljustki aru. Aga seda mõistis ta küll, et ta vanemail jutt nende kahe võõraga kuidagi ei läinud. Kui isa või ema midagi ütles, siis õhkasid need ja pööritasid silmi. Kõik ilmalikud asjad olid nende meelest hoopis tühised. Ja maailma lõpp ning õndsate auhiilgus paistis üsna lähedal olevat.

Kuid isa arvas, et tal enne seda ometi veel mõned asjad on õiendada. Ja ta asuski minema, võttes Illimari kaasa. Ema pidi jälle muid käikusid tegema.

Sõtse korter oli õue tagumises otsas ühe puulobudiku teisel korral. Juba tulles oli Illimar seda õue imestlenud, nii väsinud kui ta oligi sõidust. Õue kahel äärel olid rõdudega kuurid ja teisi sopilisi ehitisi. Ja nii neil rõdudel kui mujalgi kuivas palju pesu. Keset õue seisis valtaga pump ja selle ümber sulistas salk räpaseid lapsi. Illimar tundis nende vastu päris sõbralikku uudishimu. Kui ta aga neist oma kriuksuvate kamassidega möödus, näitas üks räpasemaid talle keelt ja ütles:

«Pistlase-põnn!»

Illimar tundis, et teda oli haavatud, ja läks punaseks. Ning õuevärava juurde jõudes küsis ta:

«Isa, mis on pistlane?»

«Ah see... Noh, niisugune usk... Et kes seda usub, on pistlane.»

«Kas see on paha?»

«Ei... Aga mis sina sellest!»

Oli näha, et isa ei tahtnud asjast rohkem rääkida. Kuid Illimar mõistis, et ka sõtse oli pistlane ja tema külalisigi nendeks peeti.

Nüüd olid nad uulitsal. See oli pikk ja sirge, tõustes ühes otsas mäkke ning lõppedes teises mingi halli ehitisega. Ta ääres olid ühe- või kahekordsed majad, vaheldumisi õueväravate ja plankudega. Siin-seal olid uksed lahti ja uste kohal rippusid kirjud pildid ning kirjad. Vahel hoovas sealt heeringa, vahel lambiõli, vahel naha lehka. Tuul keerutas seda ühes tolmuga näkku.

Illimar taipas varsti, et need olidki need poed, kust võis kõike osta. Kuid nad olid väga räpased, nii et kodus võis nendega elumajadest ainult karjataret võrrelda.

Ega olnud harvad vastutulijadki kesteab kui peened saksad. Olid enamasti räbalais rõivaste ja katkenud jalatsitega, näod kurnatud ning kõhetud. Aukus silmadega tütarlaps läks üle tänava, kõrvata kruus käes. Pulstunud habeme ja kongus ninaga vanamees lohistas kottasid järel. Ning õieti ainsad, kes näisid tugevamad, olid purjus maamehed, kes kihutasid huigates ja hobuseid pekstes linnast välja. Jah, kui siin midagi oli erilist, siis just see lakkamatu rattakärin. Sest uulits oli kaetud üleni suurte ümmarguste kividega. Juba üksainus vanker tegi põrgu-

müra, kui aga möödus korraga mitu, siis kata või kõrvad kinni!

Illimar tundis pettumust. Kas see oligi siis linn, millele ta oli nii palju mõtelnud ja mis eemalt nii ilus paistis!

Kuid vahepeal olid nad juba pikale kolmnurksele platsile jõudnud. Selle keskel seisis rida ühesuguseid musti vankreid ja nende pukkidel istusid ühesuguste tumedate hõlstidega mehed. Ja majadki olid siin juba suuremad, nii et mõnest neist kodus ainult veel häärber ilusam oli. Ning rahvastki liikus juba rohkem.

Äkki paelus üks kuju Illimari tähelepanu. Keset platsi seisis mustade rõivaste ja säärsaabastega suur mees, pikad ruuged vurrud kahel pool õieli nagu härja sarved. Tal oli peas lai nokaga müts, vöö keha ümber ja mõõk rihmaga kaelas, — just nagu Sompa Juhanil, kes tuli kroonust koju käima. Kui aga kõik teised platsil kuhugi liikusid, seisis tema ühel kohal ja põrnitses enese ümber.

«Kes see on?» küsis Illimar, isa varrukast tõmmates.

«See? See on politsei.»

«Mis ta siin teeb?»

«Noh, peab vahti, et keegi ei varastaks, valetaks ega muidu kurja ei mõtleks.»

Võib olla, et isa viimaste sõnade juures muigas.

Nüüd meenus Illimarilegi: ka Schwarz oli neist rääkinud. Kuid ta oli arvanud neil ainult korstnapühkijatega tegemist olevat. Nüüd aga seisis see siin ega olnud ümbruses ühtki musta meest.

Nad läksid üle platsi ja veel läbi lühikese tänava ning jõudsidki selle halli ehitiseni, mis oli ennist uulitsa otsas paistnud. Seal olid nagu suured kahekordsed kiviväravad, millest rippusid päratu paksud raudketid. Ja kahel pool teed olid suurist kivimürakaist vallid.

Kui isa oli seni edasi rutanud, siis peatus ta nüüd ja andis juba omal algatusel seletusi.

«Vaata,» ütles ta, «see on Kivisild. Selle ehitasid kord vangid. Ja siis juhiti jõgi ajutiselt teise kohta. Sellest on raamatuski lugeda.»

Illimar polnud aga mingit jõge märganud ega näinud ka nüüd. Sellepärast tõstis isa ta üles ja osutas üle valli ääre. Jah, seal see tasakesi voolas, kitsas ja sogane. Ja ometi pidi see sama jõgi olema, millest nad ise olid hommikul üle sõitnud.

Kui nad sillavärava alt välja jõudsid, avanes nende ees pikk plats, mille ääres seisid suured majad nii ligistikku, et ei teadnudki, kus üks algas ja teine lõppes. Oli ainult nagu kaks päratu kõrget kivimüüri, täis mustavaid aknaridu. Ja nende all segis inimesi siia-sinna ning rõkkas lakkamatu vankriragin.

Enne vasakpoolse majaderea algust oli aga hulk riidekatusega laudu, kuhu oli välja pandud kõiksugu kraami. Siin oli maiustisi, kringleid, saapaid, riideid, mänguasju. Ja siin alles seda rahvast ka saalis. Käis kange kõnekõmin, ja eemalt kostsid huulepilli ning savilutu hääled. Kuskil kaugemal hõllusid rahva kohal mingid punased ja lillad pallid. Nii ulatus see murd tükk maad jõe äärt mööda alla. Selle lõpus tõusid aga laevade ja lotjade mastid raagus metsana õhku.

Illimar oleks siin nii meeleldi peatunud ja kõiki neid imesid vaadelnud. Kuid isal polnud aega. Ta seisatas ainult nurgapealse laua juures ja ostis mõned kompvekid. Illimar polnud selliseid iialgi näinud, — rohelised, pehmed, üleni suhkrusõmeras, — ega kunagi ka nii magusat maitsenud. Ja siis jätkasid nad teed.

Platsi lõpus seisis eraldi kolmekordne maja, valge torn punasel katusel.

«See on raatus,» ütles isa.

«Mis see on?»

«Noh, niisugune koht, kus aetakse linna asju.» Ta mõtles ja lisas veel: «Nii umbes, nagu kontor mõisas.»

Sellest sai Illimar aru. Seal istub siis linnakirjutaja ja linnavalitsejagi käib seal vahel. Ja seal makstakse palka ning kirjutatakse moonatähti kogu linna rahvale. Ega olnud imegi, et just raatuse ümber nii palju inimesi parvles. Ja otse ta ees seisis jälle politsei ning pidas vahti, et keegi ei varastaks ega muud valskust ei teeks. Praegu lõi kell üleval tornis ja kõigi silmad käändusid sinnapoole. Paar tuvikest keerles torni ümber.

Isa põõrdus vasakut kätt väga kõrgete majade vahele. See oli nagu sügav kivirenn, mida mööda inimesi edasi-tagasi voolas. Neid oli siin igasuguseid. Mõned härrad kandsid laiu valgeid kaabusid ja keerutasid keppe veel uhkemini kui kirjutaja Tiilik. Teistel olid üleni kirjud kuued seljas ja pikad mõõgad võõl. Nurgal seisis aga naerdes mitu noorhärrat väikeste värviliste mütsikestega. Ning üks preili, kelle varrukad olid laiad nagu tiivad, talutas nõõri otsas koerakest, kes oli õieti veel väiksem kui Milli kodus.

Nüüd mõistis Illimar, et õige linn oli alles siin. Majadki olid peaaegu kõik uhkemad kui mõisa häärber. Poed olid hoopis teisemad kui sealpool silda. Ja siin liikuvaile inimestele maksti raatuses vist ka hoopis kõrgemat palka. Seda võis arvata sellegi järgi, et siin maakeelt enam ei kuulnudki.

See kitsas tänav lõppes varsti, kuid ei lõppenud linn. Väikese platsi keskel põõsaste taga seisis mingi kuju. «See on üks sõjahärra,» ütles isa. Vastaspoolel valendas madal ehitis lumivalge sammastereaga. «Need on vene poed.» Kui aga Illimar nüüd iga maja puhul pärima hakkas, siis ei teadnudki isa enam. «Ah, kes neid kõiki!» viskas ta käega. Kodus polnud ainsatki asja, mida ta poleks teadnud. Siin aga näis temagi teadmistel lõpp tulevat. Ja Illimar imestles ning oli pisut pettunud . . .

Nii läksid nad veel tükk maad ja peatusid siis tänavaristmel suure valge maja juures.

«See on meie härraste linnamaja,» ütles isa õue astudes. «Ma pean siia natukeseks sisse minema. Oota sina õues. Ja pea meeles, et sa kuhugi ei lähe!»

Ning isa kaduski ühe ukse taha.

Illimar pistis kompveki suhu ja vaatas ringi. Õu oli avar ja tühi. Ühel pool oli see suur valge maja, teisel pool tallid ja kuurid. Kuid kõik uksed-aknad olid kinni ega kostnud ainustki häält. Ja nüüd märkas Illimar jälle kahvatusinist taevast nende katuste kohal.

Siis aga kuulis ta uuesti maja tagant sõitmist. Vähemalt värava juurde võib ikkagi minna, mõtles ta.

Jalakäijaid oli siin küll juba vähe, kuid sõidukeid vooris endiselt mööda. Vahel kihutati nii, et tuli taga, ja ragin oli lakkamatu. Veeres tõldu ja maameeste vankreid, kõige rohkem aga neid musti sõidukeid hõlstides kutsaritega. Paar korda traavisid ka väikeste nokkmütsidega ratsanikud mööda. Ning Illimaril oli küllalt vahtimist.

Ta vaatas taha: isa ei tulnud ja õu oli endiselt surnud. Ainult mõned varblased keksisid rohtunud kividel. See ei tee ju kurja, mõtles ta, kui paar sammu värava lähedal kõndida. Ta kamassid kriuksusid ja ta rõõmutses oma uuest ülikonnast. Kuid siin ei märgatud seda, ja kui lõpuks märgatigi, ei teinud see talle rõõmu. Tulid nimelt kaks jõnglast, mõõtsid teda pilguga peast jalgadeni, prahvatasid naerma ja ütlesid midagi, mida ta ei mõistnud.

Ahvipojad! Enestel nii vaevalised hilbud seljas, et põlvedki paljad! Temal on aga tuliuued püksid maani. Ja sellistest kamassidest pole nad undki näinud!

Ometi muutus Illimari meel nii kibedaks, et ta tahtis õue tagasi minna. Kuid just sel hetkel paelus miski üllatav ta tähelepanu.

Ülevalt tänavat mööda lähenes sõiduk, mille kohal hõljus nagu roheline mets. Kui ta aga Illimari kohale jõudis, ajas see imestusest silmadki pärani. Oli väga suur plaanvanker, kaks hobust ees. Plaan oli aga pealt täitsa sile ja selle igal nurgal seisis suur tõrs kahara puuga. Nende puude vahel keset plaani oli punane tugitool ja selles istus mugavalt mees, üks jalg teisele heidetud ning käed ristis rinnal. Ega ta ülikond midagi erilist olnud, kuid tema müts ütles kõik. See oli läikivalt kirsspunane ja selle esiküljel kiiskas kuldne plaat. Hobused astusid sammu ja puud õõtsusid tasa. Istuja ise naeris uhkelt ja kõik vahtisid teda imestusest naerdes.

Illimar püüdis sõidukiga mõne aja sammu pidada, kuid peatus siis. Kes oli see uhke sõitja? Kellel on sihuke punane müts ja kes läheb sõitmagi sametist tugitoolis istudes? Illimar ei mõistnud kedagi mõelda, peale linnavalitseja enese. Jah, tema võis see olla! Kui teised härrad lähevad parki jalutama, siis võtab tema omad puud kaasa. Nii liigub ta puude all ega tarvitse ise ometi kõndida. Just sinna raatuse poole ta nüüdki kadus. . .

Sellele otsusele jõudnud, tahtis Illimar jälle õue tagasi minna. Kuid just sel hetkel juhtus midagi, mis pani ta südame kiiremini lööma. Korstnapühkija Schwarz läks tast mööda! Ainus linnainimene, keda ta varem tundis! Just tema see oli: ümmargune must nägu, mustad rõivad pinguli keha ümber, luuad ja pommid õlal ning nõekulp vöö vahel. Ja Illimar jooksis talle järele, sai tast mööda ning vaatas ta poole üles, ise rõõmsalt naerdes. Kuid nüüd sündis midagi, mida ta kuidagi ei oodanud. Ka must mees peatus, vaatas hetke Illimarile, pööras siis silmad pahupidi, ajas punase keele suust välja ja urises kohutavalt. Ning Illimar otse kivines ehmatusest kohale.

See oli täitsa võõras mees! Siin oli siis teisigi samasuguseid! Jah, seda ta pidi ju teadmagi: terve sumpt oli neid täis.

Illimar ei mäletanud, kuidas ta härrastemaja õue jõudis. Kuid nüüd oli ta seal ja vahtis hirmunult ringi. Miks ei tule isa? Või polegi see sama õu ja ta on ehmatusest hoopis mujale

jooksnud? Ei, seda hobusepead talliuksel ta ometi tundis. Ning sel kahklushetkel saabus viimaks ka isa.

Nad käisid veel mitmes kohas. Kuid Illimar oli juba senisest nii tömp, et enam palju ei näinud. Linn väsitas! Ja lõpuks läksid nad jälle koju.

Seal polnud aga enam sõtset ega ühtki tema külalist. Seevastu oli küll sõtsemees Viidu kodus ja temalgi olid külalised.

Noh, see oli nüüd Illimarilegi selge, et see sõtsemees polnud kuigi suur saks. Oli päris harilik vanamees, hõredate punakate juustega, üks silm suurem kui teine, ja kui liikus, siis lööpas teist jalga taga. Ega olnud ta külalisedki palju paremad: kolm nürihabemega taati, rätikud kurgu all sõlmes, mullakarva kaabud käes.

Nad istusid neljakesi laua ümber, millele oli kuhjatud kõiksugu majapidamisriistu. Oli seal ka kõrvata kohvitasse, lõhkisi taldrikuid ja ühe haruga kahvleid. Ning nad näisid parajasti selle koli kallal ametis olevat, kui Illimar isaga saabus.

Noh, need mehed olid muidugi viina võtnud, seda tundus lõhnastki. Kuid seda ei võinud palju olla, sest nad kõik olid vaiksed ja Viidul tundus isegi piinlik olevat.

Illimari isa teretas lühidalt, käskis Illimaril ühte voodisse heita ja istus ise teise servale. Ning Illimar oli nii väsinud, et oleks kas või otsemaid magama jäänud. Ainult huvi nende imelike istujate vastu hoidis teda veel ärkvel.

Kõik vaikisid tükk aega. Siis tõstis ka isa oma jalad voodisse ja jäi külili lamama, ikka laua poole vahtides. Ning lõpuks leidis Viidu tarvis olevat seletada:

«Näh, sain turu peal kokku vanade sõpradega. Kõik puha kamraadid maalt. Noh, kutsusin siis enese poole oma neebleid vaatama . . .»

«Ah need on siis su mööblid?» küsis isa.

«Needsamad neeblid jah . . .»

«Ja tahad neid nüüd oma külalistele kinkida?»

«Ei, ei, egas me poleks võtnud! . . .» hädaldasid nüüd külalised. «Kui sai ühes pisut napsi võetud . . . Ja tema nii kangesti kiitis, et tulge ja tulge . . . Et pole te varem veel midagi seesugust näinud . . .»

Kes teab, kelleks nad seda pahurat võõrast seal voodis pidasid.

«Kuid minul oli jälle teine plaan,» ütles isa, ikka endise loidusega. «Tahtsin nimelt Viidu ühes ta nudihännalise kas-

siga Emajõkke uputada. Aga kuidas sind uputada, kui sul parajasti külalised?»

«Ei, egas meie ole külalised, meie niisama!» hädaldasid võõrad, tõusid kähku ja kobisid välja, nagu Viidu uputamise hõlbustamiseks.

Nii polnud Illimari isa kunagi rääkinud. Kuid talle näis see Viidu vintsutamine lõbu tegevat. Ja kuidas ka Illimari silmad kinni kiskusid, ta püüdis ikka veel kuulata. Ainult sõnad kippusid ähmaseks minema.

Nojah, selle peene kassi eest tahtis isa nüüd Viidut tänada. Kas ta selle tõesti oli ise välja koolitanud, või kuidas?

Kuid külaliste lahkumisega oli Viidu jällegi toibunud. Ja nüüd paistsid nöökamistrumbid juba tema pihus olevat.

Jah, eks ole kass tõepoolest peen, seletas ta süütult. Seda oli ta juba tookordki öelnud. — Ei-noh, peenemat varast pole maailmas nähtudki, arvas isa. Hullem kui Rummu-Jüri! — Ah varas? Kus sa sellega! Ei, siin peeti teda koorekirnu vahiks, et teised kassid kallale ei pääseks. Otse imeväärt ausus!

Ai sa pagan, nüüd tuli isale jälle uputamistuju peale!

No kas ta siis tõesti varastab? imestles Viidu. On siis vahepeal küll halvas seltskonnas olnud. Sa taevane heldus, kuidas maailm rikub! Hakka või ise pistlaseks, kui sihukesi asju kuuled!

Illimarile paistis, nagu oleks Viidu väiksem silm täitsa kinni olnud ja suurem nööbina peas pöörelnud.

Pistlaseks! vihastus isa. Olekski parem, selle asemel et on naise oma jõomise ja laiskusega meeleheitele viinud. Nüüd toitku see teda ja teisi loodreid raske tööga! . . .

No egas temalgi kerge ole, arvas Viidu jälle enesest. Otse süda läheb pahaks seda silmapööritamist ja õdede-vendade õnnist elu vaadates. Mis ime, kui ise selle mure peale tilgakese võtad . . .

Illimarile paistis, nagu oleks ta kogu aeg valvanud, ainult silmad kinni. Kui ta need aga uuesti avas, kostis küll veel juttu, kuid hoopis teistsugust. Toas oli hämar ja ta tõstis pead, et paremini näha. Siis aga pöördus juba ema tema poole:

«Noh, Illikene, kuidas sinuga on? Näe, isa läks teise sõtse poole ja mina tahtsin jälle Maie-sõtsega minna. Ega sa karda siin üksinda magada?»

Kuid Illimar muutus rahutuks. Võõras koht ja kõik muugi nii võõras. Ning lõpuks olid nad valmis tedagi kaasa võtma.

«Ega see temalegi halba tee,» arvas sõtse oma alandliku häälega. «Eks ole kirjaski öeldud: laske lapsukesed minu juurde tulla.»

Nad astusid kolmekesi hämarale tänavale. Õhtu oli väga soe ja kõik näis nagu sinisesse uttu mässituna. Siin-seal väravail seisis inimesi ja õuedest kostis pillihäält. Sirelite ja soise maa lõhn liitus ühte. Ning vintskeid kasse jooksis üle tee.

Illimar oli ikka alles une kammitsas. Talle ei selgunud ema ja sõtse juttudestki, kuhu nad just läksid. Kuid nad rääkisid ka väga tasa, nagu kartes, et neid keegi kõrvaline võiks kuulda.

Jah, õhkas sõtse, eks kiusa maailmalapsed neid taga. Aga eks tehtud seda ka ennevanast usukannatajatega... Nagu Pontsiuse ja Pilatuse päevil... Nüüd püütakse seda kallist venda, keda nad hommikul nägid... Jah, vangitornis on talle ase tehtud, maailma sulased ta järele juba välja saadetud... Aga kauaks kõike seda veel on! Tund on lähedal. Ei maksa enam naist võtta ega mehele minna, ei osta ega müüa, ei ilmalikku vara koguda... Maailma jõud on tühi, kui see päev tuleb. Talleveri peseb kõik nende kannatused. Taeva saajalauas saavad nad tasu. Jeessuke on nende peig...

Ema kuulas vaikides. Ja Illimar tundis imelikku raskust südamele laskuvat.

Nad pöördusid ümber paari uulitsanurga ja hiilisid ühest madalast väravast sisse. Õu oli juba pime ja ainult hämaralt seletas Illimar selle lõpus madala maja piirjooni. Selle varjus seisis naine, nagu surrätikusse peidetud. Nad peatusid, ja sõtse rääkis sosinal võõraga.

Kõik näis siin nii üksik ja mahajäetud. Kui aga eeskojas uks avati, lõi neile valguskuma näkku. Sõtse talutas nad läbi inimeste seinaäärse pingini ja laskus siis palvetades põlvili.

Alles pikapeale hakkas Illimar ümbrust seletama. Siin oli palju inimesi. Ikka naised ja naised, ainult üks kiilaspäine mees nende hulgas. Toa tagaseinas oli aga pikk laud ja sellel põles kaks küünalt. Ning nende vahel istus seesama mustas kuues mees, keda Illimar oli juba sõtse pool näinud. Ainult ta nägu oli nüüd veel vagam ja juuksed õlisemad. Otse ta selja taga rippus vaip akna ees ja samuti oli teinegi aken kaetud. Ning Illimar mõistis nüüd, miks välja mingit valgust ei paistnud.

Mõni aeg oldi niisama. Kuuldus ainult sosinat ja õhkamist. Ruumi täitis kollane valgus ja mingi hapu lõhn. Ning aegajalt saabus veel mõni inimene.

Äkki võpatas Illimar: mees laua taga oli püsti tõusnud ja rääkis. Kuid Illimar nägi küll ta suu liikumist ja kuulis ta häält, aga sõnadest sai vähe aru. Sest mees rääkis ühel hoobil lauldes ja õhates, paludes ning ähvardades.

See kõik oli usust ja jumalast ning kestis kaua.

Maailm on nagu möirgav lõukoer, aga tema ots on lähedal! Veel selle põlve rahvas peab tema häbi nägema! Maailm teeb meid mustaks, aga talleveri peseb puhtaks!

Talleveri, talleveri! See sõna hakkas ikka sagedamini korduma. Ja mida sagedamini ta kordus, seda kõvemaks paisusid õhkamised, kuni muutusid nuuksumisteks. Talleveri, talleveri! Ja nüüd vajusid ühed juba röötsakile pinkidele ja teised põlvili põrandale ning ruumi täitis üldine oigamine. Talleveri, talleveri! kisendas kõneleja.

Illimar oli näost valge ja vabises hirmust. Ta kahmas ema käsivarrest kinni.

Kuid just sel hetkel visati uks valla ja kisendati: «Politsei!» Ja Illimar tundis, kuidas ema ta kaenlasse haaras ning üldises rüseluses kuhugi ruttas. Vilksamisi nägi ta, kuidas äsjane rääkija vaiba akna eest rebis ja välja hüppas. Laud oli ümber kukkunud ja küünlad kustunud ning akna nelinurk paistis heledamana. Ümber käis rüselus, kiljumine ja nutt. Nüüd aga olid nad juba väljas, nemad ja palju teisi. Kuid see polnud enam sama õu, vaid mingi pime aiamaa.

Nad peatusid hetkeks, et ringi vaadata. Kuid majast karjusid toored hääled: «Pea kinni, pea kinni!» Ja kuskil kõrval kisendas keegi: «Kes kurat mu taimelaval trambivad? Maha löön saatanad!» Siis ruttasid nad vastassuunas, komistades nätskete vagude vahel. Üle madala aia jõudsid nad kuhugi õue ja sealt peaaegu kobades tänavale.

Oli pime ja vaikne ega näinud enam kedagi. Illimar nuuksus hirmust ja ema püüdis teda rahustada, korrates ikka ühte lauset: «Jumal hoidku küll!» Ta ruttas veelgi, kuni selgus, et polnud enam midagi karta. Kuid siis selgus talle ka, et ta sugugi ei teadnud, kus kohas nad olid. Ainult kaugelt eemalt kostis vankripõrinat.

Ema hakkas selles sihis minema, kuni nad laiale tänavale jõudsid. Seda ema juba tundis, ja mõne käänaku järel jõudsid nad ka sõtse korterini.

Isa oli üksi seal ootamas.

«Kus te käisite?» küsis ta.

«Sõtse palvetunnis,» vastas ema.

«No kuidas oli?»

«No oli kah!»

Ja sedapuhku ta rohkem ei seletanud. Ega seletanud ka siis, kui sõtsegi saabus. Nad vaatasid ainult emaga teineteisele otsa. Ja sõtse õhkas väga kurvalt.

Illimarile oli ase tehtud päratu suurde pesukorvi. Nüüd oli tuli kustutatud ja kõik magasid. Ainult tema ei saanud und, kuna oli juba päeval nii palju maganud.

Talle paistis, nagu oleks ta õieti alles nüüd ärganud, kogu päev aga üksainus uni olnud. Seal oli küll nii palju toimunud, kuid kõik see meenus nagu läbi udu. Ja ta ei teadnud enam, kas oli ta seda tõesti kaasa elanud või sellest ainult kuulnud.

Hommikune ärkamine, pikk sõit, linna saabumine . . .

Ah, kas see oligi siis linn? Nii ilus ja uhke, aga sealsamas ka nii kurb. Oli väsitanud nii see uute asjade paljus kui ka inimeste kurjus. Ning Illimar oleks tahtnud sellest kõigest puhata.

Kuid siis meenus talle äkki kodu. Kogu päeva jooksul polnud see kordagi meelde tulnud. Nüüd aga kerkis see jälle mõttesse, nii kaugena ja imelikuna. Illimar püüdis kujutleda vahemaad, mis teda kodust eraldas. Tuli minna sedasama hommikust teed, ainult vastupidises suunas: jälle kirjud linnatäringud mäel, parvesõit üle jõe, jälle kõik need mõisad ja talud, kirik madalikul, Süvaoru mets ja mõisapark ning viimaks vana õllekoda. Seni oli ta alati ise seal olnud, kõige selle keskel. Nüüd oli nii imelik seda eemalt vaadata ja kõike nagu korraga näha.

Jah, seal olid veel nüüdki tädi Liisa, vend Karla ja väike Johannes, seal olid ka Kähri, Milli ning Ants. Nüüd paistsid nad kõik nii head olevat ja oleks eneselgi hea olnud nende juures olla. Ainult seda ei teadnud, kas seal praegu niisama öö on nagu siin . . .

Aknast paistis mingit õhetust. Aeg-ajalt kostis kaugeid linnahääli: vankripõrinat, koera haukumist, joodiku jorutamist. Siis krabistasid rotid lae peal. Ja siis lõi kuskil kell kumedalt.

Illimar igatses koju.

42

Illimar oligi jälle kodus, juba kolmandat päeva.

Nad olid linnas olnud järgmise päeva õhtupoolikuni ja alles hilja öösel koju jõudnud. See sõit oli Illimarile juba kui lausa uni: läbi linna- ja teeväsimuse taipas ta ainult pimedust üle maa, kuuvalgust mustade pilvede vahelt, siis kauget piksekorinat ning vihmapiiskade rabinat. Poleks nagu iialgi varem sedakaudu sõitnud. Oleks nagu keerelnud ainult ringi lõpmatuil maanteil, kuhu paistis aeg-ajalt tulesid ja kostis võõraid rõmedaid hääli. Muidu aga ainult uni. Ja lõpuks ta otse kanti vankrist voodisse.

Veel järgmine päev koduski möödus selle väsimuse tähe all, kuigi oleks pidanud olema välja puhanud. Jah, ega keha olnudki enam väsinud ja magada ei tahtnud ka enam, aga elu ei tundunud ikkagi veel harilikuna. Oleks nagu vaadelnud suurt pildiraamatut ja lõpetamisel ei saa kuidagi harjuda sellega, mis tõeliselt ümbritseb. Ikka veel on silmad täis imeväärseid asju.

Ja mis kõige veidram: ka neist piltidest ei saanud esimese hooga täit ülevaadet. Kõik oli küll väga kirju, kuid mis just oli, seda ei suutnud sõnadega seletada.

Hommikul, kohe Illimari ärkamisel, küsis tädi Liisa:

«Noh, Illi, kas see linn sulle ka meeldis?»

Illimar mõtles ja lausus siis häbelikult:

«Meeldis küll.»

«No mis sa seal siis nägid?»

Illimar mõtles jälle ega osanudki vastata.

«Päh, ta pole linna näinudki!» lausus Karla. «Mis sihukest sinna viiagi!»

«Nägin küll!» vastas Illimar haavunult.

«No kas sa pärdikut nägid?» pinnis Karla.

«Missugust pärdikut?»

«Kes sõidab sea seljas ja sööb porgandit.»

«Ei näinud,» vastas Illimar mossitades.

«Kas sa karusselli nägid?»

«Missugust karu selli?»

«Mis käib ringi ja mängib pilli.»

«Ei näinud.»

«Noh, eks ma öelnud! Tea, kus sa käisid, kuid linnas küll mitte.»

Illimaril oli juba peaaegu nutt varaks. Ta mõistis küll, et Karla seda ainult kadedusest räägib, kuid kibe oli see siiski. Oleks nagu tahetud talt kõik linna imed ainult paari küsimusega võtta.

Siis aga tuli ema vahele.

«Ära kiusa last,» ütles ta. «Eks näe linnas kord ühte, kord teist. Kord on pärdik, kord karussell, kord jälle midagi muud. See on lausa õnneasi. Ega ole sinagi kõike näinud. Ehk teab Illi jälle seda, mida sina ei tea.»

Need targad sõnad lohutasidki kohe Illimari. Jah, ta oli nii palju näinud, et silmade ees otse kirendas, ja just sellepärast ei saanudki sellest esiotsa rääkida.

Kuid ta mõtles nüüd kogu päeva linnasõidule. See siirdus pikkamööda nagu kaugemale, kuid läks ka selgemaks. Ikka klaarimaks muutusid kõik sündmused, nagu oleks neid uuesti korratud. Ning lõpuks oli Illimaril tundmus, nagu oleks ta vankri taga kõndinud ja vaadanud, kuidas ta ise ühes isa ja emaga linna sõidab. Ta nägi, mida nad tookord vaatasid, ja kuulis, mis sel puhul rääkisid. See oli imelik, kuidas kogu tee

selgeks sai, kuidas majad, inimesed ja jutud uuesti elustusid. Kõike nägi peaaegu nagu ilmsi, ainult kartused polnud nii kohutavad ja väsimuski enam nii vaevav. Kõik halb ununes ja linnasõit paistis imeväärsena.

Kolmandal päeval, kui väikevend magas ja teised olid väljas, alustas Illimar mängu, mida oli vahel varemgi üksi olles mänginud. See oli nimelt nii, et ta üht kätt välja sirutades tasakesi edasi liikus, lakkamata sõrmedega vastujuhtuvaid asju puudutades, nii kaua, kui veel midagi puudutada oli. Seda mängu oli hea mängida mööda tuba, majade, aedade ja õlekuhjade ümber. Oleks neid nagu piiranud, neile oma käepuudutusega joone ümber tõmmanud, mingi nõidusega nad ümbritsenud. Vahel võis silmad sulgeda ja minna pimesi päi, vahel tuli tuju enesega rääkida või tasakesi trallitada. Mida suuremaid ringe sai sel kombel teha, seda lõbusam oli. Ja eriti lõbus, kui sai endisse kohta tagasi tulla, ilma käepuudutust katkestamata. Siis oli võlu täielik. Kuid selles see häda oligi, et asjade vahel oli tühikuid, ja siis tuli üle saada juba pettusega: kas teha, nagu ei märkakski, ja minna edasi, või jälle kummarduda ning vedada joon maa peale. Kuid see oli juba paha, ja tihti lõppeski mäng sellega.

Katkematu joon! Käia kõik nurgad ja nukid, kõik sakid ja sopid läbi ning jõuda endisse paikal Teekond ümber maailma, mis on pärast seda kui su ainuomandus!

Need mängud olid vahel väga pikad, algasid aga ikka kogemata. Sirutas ainult juhuslikult käe vastu seina, ja siis liikusid jalad juba iseenesest. Nii ka nüüd: tõmbas tagatoas «pikapeetriga» raamatukapi uksele joone — ning rännak oligi alanud. Ainult seekord peitus selle taga eriline mõte. See avaldus ta kõnnakus, pominas, laulutrallis.

Väga keeruline oli see teekond. Kohe kapi nurga juurest läks käsi kuni õlani kapi ja väikevenna voodi vahele, et siis uuesti sängi küljelauale tulla. Väikevend avas oma küsivad silmad. Ta nagu imestas ja tahtis nagu midagi pärida. «Kuhu sa lähed?» küsis Illimar tema eest ja vastas ka ise: «Ma lähen linna.» Ning siis jätkus seda kahekõnet, osalt sõnades, osalt ainult mõtetes: «Võta mind kaasa!» — «Ei, ma lähen üksi.» — «Mispärast üksi?» — «Tee on pikk, sa oled väike ja kardad.» — «Mida peaksin ma kartma?» — «Oh, oh, palju maad, palju maad! Kurjad koerad, lai jõgi, politsei ja pime öö! Ma lähen üksi, ma lähen üksi!» Ta jõudis voodi jalutsi kaudu

truubini, sealt suure kapi seljani ja siis kapi nurgani, kust võis veel heita pilgu väikevennale. See vahtis teda ikka oma siniste silmadega, nagu juba kõik mõistes. Jah, nii läheb üks reisimees teele, hoolimata kaugest maast, äikesest, tuulest ja tuisust. Jumalaga, ela hästi, saja aasta pärast tulen ma tagasi!

Nüüd pöördus Illimar ümber kapi nurga, vastu valgust. Kapi tõmmu värv oli soojaga nagu sula ja kleepuv. Sõrmeotsad liikusid mööda konarat pinda ja siis üle keerukate ukseliistude. Siitpeale tundis Illimar nii hästi teed, et võis silmadki sulgeda. Jah, kapi järgmise nurga juures oligi juba tühik, mida oli raske võita. Seina ja kapikülje vahel oli nimelt vahe, millesse kadus käsivars, ometi põhja leidmata. Kuid Illimar ajas sõrmed laiali, nii et «väikeants» puudutas kappi, «täitapja» aga samal ajal juba seina, Siis tõmbas ta sõrmed kokku ja läks ainult põidla varal edasi. Joon ei katkenud, jäi vaid tundmus, nagu oleksid üle kraavi hüpanud. Siis uksepiit ja lahtise ukse mõlemad pooled, et jõuda eestoa truubini, pliidini ning ahjuesiseni. Ta silmad olid kinni ja ta kujutles, et on öö. Kas väikevend tuleb ta järel? Sedagi oli mõnus kujutleda: temagi tahab linna näha, seal ta vantsib oma väikestel jalgadel, valge ja roosa, ning ta paks käekene on välja sirutatud. Las tulla pealegi, kui arvab jõudvat. Illimar teadis küll, et vend veel käiagi ei oska, kuid kujutleda võis ikkagi. «Tule, tule! Ma näitan sulle parve, Kivisilda ja raatust. On hea, kui asjatundja kaasas. Kes aga kord linnas käinud, sellel on kõik need imed selged!»

Kuid samal hetkel komistas Illimar ja avas silmad. Mis see oli? Ta oli juba seinakapini jõudnud, ja veeämbri pink oli nüüd ukse kõrvalt siia tõstetud. Jah, veeämber oli siin, — kuid mis see tõeliselt oli, — järv, jõgi või veskitiik? Kas käis juba siit parv üle? Ei, see oli veel liiga lähedal, see ei võinud muu kui alles alajärv olla. Ja Illimar astus mööda järve randa, nagu viis teda maantee. Veel natuke seina, toa nurk ja siis välisuks, mille ta ühe käega avas ning sulges, teisega ikka joont tõmmates. Ja siis oli ta juba suures eeskojas.

Illimar ei armastanud aga kunagi siin mängida. Liiga avar oli siin, liiga hämar ja liiga palju koli seinte ääres, nii et teegi ähvardas käest kaduda. Veel vähem usaldas siin silmi sulgeda: kes teab, kus valvab tige Sami või mida kollitavad lahtised pööningud! Ta oleks pidanud pöörduma õieti paremale, kuid see oleks tähendanud kogu eeskoja ümber ringi käimist. Ja

sellepärast võttis ta vasaku suuna, kust oli välisukseni palju lähemal. Jah, õige linnatee läheb siit! Alles tagasitee, kui on pime ja müristab ja ähvardab vihma ning on väga unine, võib käia ringi ümber eeskoja...

Ta laskus paarilt trepiastmelt, sõrmed ikka seina telliskividel. Ola tagant nägi ta pumpa, mille valdas oli endiselt rõngas kui koera händ. «Pump, pump, mis teed sa siin?» — «Mina joodan reisimeeste hobuseid.» — «Kas annad minugi hobusele vett?» — «Joogu, kui tal janu.» — «Oleks janu, aga meil pole aega, meil on rutt.» — «Kuhu te siis sõidate?» — «Me sõidame linna, linna linna!» Ja Illimar trallitas hääletult edasi. Nüüd läks ta seina naial seisva redeli alt läbi. «Redel, redel, kuhu sa viid?» — «Mina viin kõrgele pööningule. Mina viin kirikutorni. Mina viin, kuhu sa tahad!» — «Ei, ma ei taha kuhugi. Minu tee viib mööda. Seisa, seisa, redel, saia aasta pärast tulen tagasi!» Rentslinire igritses kaevutoru alt seina äärde. Ei, siin pidi nüüd peatuma, parvemeest ootama. «Aiage peale neli vankrit, aga varssu nii palju kui tahate. Hiirukaid varssu, punaseid varssu, siniseid varssu! Ainult seiske ja oodake. Jõgi lainetab, parv kõigub, sulgege silmad!» Nõks! — ja ta oligi teisel kaldal. Et siia ka eluilmaski silda ei tehta! Otse hirmu ajab peale! Sein tegi käänaku ja puuriit tuli vastu. Ei, need olid lodjad, mis läksid vastuvett linna poole, puukoormad peal. Punaste särkidega mehed istusid lodjalael ja mängisid harmoonikaid. Vesi muudkui loksus nende ümber.

Nüüd aga lähenes eeskoja uks ja ümber valgenes. Seal ukseava taga oli hele, seal rohetas põõsaid ja valendas riideid, seal kuivas väikevenna lapiline tekk — seal kirendasid linna täringud! Ja Illimar ruttas, nii et ta mõne sammuga oli juba üle künnise.

Jah, väljas oli tõesti väga hele, nii et silmadki tuli pilutada. Illimar seisis mõne hetke ja hakkas siis seinaveert mööda edasi liikuma. Ta sõrmed riivasid maakivi koredaid kühme ja lubja krobelist pinda, siis jõudis ta aknataguse aia pistandini. See oli nagu päratu pikk uulitsaplank, mille taga päevaroosid oma kaelu püsti ajasid. Kuid siin oli ka ühtlasi kõik nii selge, et teekond ruttu edenes.

Ja nii jõudiski Illimar maja nurgani. Selle taga algas seasulu sein, ja siin oli jälle põhjust viivitamiseks. Illimar laskus oma harjumuse kohaselt vastu sulu ust ja püüdis sisse piiluda. Nüüd oli seal juba kaks nuumsiga, kuid ta nägi ainult ühte. Neil

polnud nimesid ja sellepärast ei võinud neid ka hästi eraldada. «Mis sest sea nimest,» vastas ema ikka, kui Illimar uudishimutses. «Ei ole mina nende vaderiks olnud. Aga risti ise, kui tahad!» Jah, ega oleks seegi paha, kui ainult nimi käepärast. Nüüd lamas siga seal pikali, roosa kärss Illimari poole, ja nosis harvendamisel väljaheidetud porknasabasid. «Pärdik!» ütles äkki Illimar. «Pärdik!» Teist polnud ikkagi näha, kostis ainult ta ruigamine, nagu ringlev laul. Illimari mõttes keerlesid veidrad sõnad, mis aga kergesti ei meenunud. «Karu sell!» hüüdis ta siis. «Karu sell!» Ta rõõmutses nõnda, et oleks peaaegu oma mängugi unustanud. Seda tahab ta Karlale öelda, et ta tema imesid on ammugi näinud! Pole selleks vajagi linna sõitat

Kuid mängu jätkust ei tahtnud niikuinii enam asja saada. Oleks võinud seda jätkata maja ümber, aga Illimar teadis, et mõnes kohas ei lase nõgesed teda kuidagi seina lähedal liikuda. Ja teiseks oli ta ka mängust juba väsinud. Ta puudutas veel näopärast maja ja kartulikoopa vahel kasvavaid takjaid ning ronis siis koopaharjale. Seal vajus ta maltsade ja kasteheinte vahele istuli.

Päike paistis pooles taevas, oli soe, puhus tasane tuul ja valged pilved liikusid aeglaselt.

Ei olnud kõrge see koopaküngas, kuid Illimari vaatering oli siit ometi poole laiem. Ta nägi üle terve ülemise järve, sangleppasid selle taga, kuusehekki ja Härravarikutki taevarannal. Kogu pleekaed oli ta ees ja veel tükk suurt platsigi kahe aida vahel ühes kellapostidega. Ja paremal paistis hall kuivatusrehi ning selle taga tasased väljad, mis ulatusid nii kaugele, et enam ei märganudki, kus nurmerohelus muutus taevasinaks.

See kõik oli kaugus, mida mööda võis mõte rännata. Kuid maailm oli veelgi suurem, nii et silm temast üle ei ulatunudki. Ja seda mööda võis liikuda, ükskõik mis suunas. Oo-jah, Illimar teadis, kust läks linnatee. Kogu selle vanakõrtsi-kandi varjas küll mõisapark, kuid suunda ta tundis. Kui sealt ikka edasi ja edasi sõita, hobust puhata ja ise süüa, sõita paljude tundide kaupa, siis hakkab viimaks linngi paistma. Ta pingutas pilku ja peaaegu juba nägi seda pargi puude kohal taevas. See oli niisama kirju kui väikevenna vaip pleekaia pistandil.

Kuid nähes imeselgelt linna tervikuna, hakkas ta nägema ka selle üksikuid osi. Seal olid tänavad ja majad ning inimesed liikusid nende vahel. Ega olnudki kõik ainult võõrad, oli tut-

tavaidki, ja nad toimisid edasi, nagu ta oli neid näinud. Ning näinud mitte ühel, vaid järgmiselgi päeval. See nimelt andis veel palju uut ja selgitas mõndagi, mis oli esialgu tumedaks jäänud.

Oh ei, Illimar teadis nüüd, et too punamütsiga mees polnud kellegi linnavalitseja. Ta nägi neid järgmisel päeval mitutki, istusid aga raatuseplatsil seina ääres, suitsud suus. Ja sõtsemees Viidu seletas asja põhjalikult ära. Olid vaid pakikandjad ja kraamivedajad, et kui keegi kolib või on laisk ega viitsi ise viia. Olgugi kuldmüts peas, kuid niisama hea kui mõisa vahimees. Kas peaks seda Karla teadmagi? Vaevalt küll. Peab vist endiselt linnavalitsejaks! Ja Illimar naeris säärase teadmatuse üle.

Kuid samal hetkel märkas ta koopaküljel mingit liikumist. Seal astus tasa nende hall kass, lükates peaga kasteheinu ja raputades aeg-ajalt käppasid. Ning äkki tuli Illimarile uus mõte. «Napoleon!» hüüdis ta kutsuvalt. «Napoleon!» Kass tõstis kähku pea ja ruttas lähemale. Ta kollakas-halles silmis oli nagu imestus ja meelehea. Ta nagu ei uskunud oma sakitud kõrvu ja liigutas kõheldes kärbitud hända. Ta toetus vastu Illimari, see silitas ta looklevat selga ja kordas pikkamisi: «Na-po-le-on!» Ning kass vastas õnnelikult: «Kur-näu-u-u!»

Jah, kassi nimi oli tõeliselt Napoleon. Sellegi selgitas sõtsemees Viidu talle järgmisel päeval, kui nad hoopis omavahel olid. See oli imelik, aga siiski tõsi. Ja Illimar isegi oli sellest juba varem kuulnud. Ta pidi olema Moskva linnas ära külmanud ja siis Leena saare peal surnud. Ning nüüd elas ta vale nime all siin ometi edasi. Lisaks, midagi keiserlikust soost, nii et pole lõpuks imegi, et ta händ on ära raiutud.

See oli Illimari suurimaid linna-saladusi. Ja keegi, mitte keegi ei tea seda siin! Ainult tema ja Napoleon ise. Selleks peab sõitma palju, palju tunde, hobust sõõtma ja ise sööma, ning siis uuesti sõitma, et seda kuulda!

Illimar võttis Napoleoni kaenlasse. Selle sabakonts koputas ta selga ja pea hõõrus vastu rinda, nii et kõrv läks pahupidi. Siis vaatas kass ta näkku, pilgus imelik mõistmine. «Mitte keegi,» näis ta ütlevat, «mitte keegi ei tea meie saladust!»

See pilk meenutas Illimarile sõtsemees Viidu enese silmi. Nagu palju peksa saanud, väga vintsutatud, aga põhjas ikkagi veel kaval-keerukas läige. Ei, ega Viidugi see olnud, kellena esimesel hetkel näis. Oli ka nagu mitmel pool külmanud ja mõnigi kord juba surnud, aga näe, elas edasi. Lonkas justkui viguri

pärast ja pidas nimme üht silma teisest väiksemana. Kes teab, mis mees ta tõeliselt oli! — See oli mõte, millega Illimar oleks võinud veel kaua edasi mängida.

Aga oli linnas veel muidki saladusi. Neist kuuldi samuti järgmisel päeval. See usuvend, keda Illimargi nägi, oli öösel ühes koguduse kassa ja ühe noore tüdrukuga põgenenud. Noh, raha väärtust Illimar juba tundis, aga milleks see tüdruk, imestas ta. Kuid teistele näis just see tähtis olevat. Sõtse nuttis, Illimari ema haletses teda ja isa naeris väga sapiselt. Ning nende jutust kuulis Illimar veel ühte ja teist. Ega too vaga vend üksnes siit rahaga läinud, oli teinud seda mujalgi, nagu nüüd selgus. Kuulutas viimsepäeva lähedust, kus ei maksa enam vara koguda, naist võtta ega mehele minna ... «Aga näe, mis nüüd ise tegi!» kordas isa veel tagasisõidulgi. «Ja sõgedad inimesed muudkui orjavad seda kelmikampa!» Ema õhkas ja pikne korises ning öö oli pime ...

Ja pime oli see lugu Illimarilegi, nii et ta ei suutnud seda enam edasi mõtelda. Ainult seda mäletas ta veel, et isa oli Napoleonigi talvel kassaröövliks kutsunud. Ja jälle tärkas mõte: tea, kellele on temagi ettelugemisi pidanud? Kas hiirtele, kas rottidele? Ja Illimar naeris.

«Napoleon, kas tahad tagasi linna?» küsis ta. «Sõidame, sõidame, söödame hobust, sööme ise, sõidame seni, kui olemegi linnas. Saja aasta pärast tuleme tagasi!»

Napoleon nühkis oma vurrutut põske vastu Illimari rinda ja vastas: «Kurnäu, kurnäu! Sõidame, sõidame!»

Äkki võpatasid nad. Söögikell hakkas aidaplatsil lööma. Killadi-kölladi, killadi-kölladi! Illimar pingutas silmi. Ta nägi küll kupjanaise üles-alla käivaid käsi, kuid nööri ega kella liikumist ei näinud. Sinna oli siiski nii kauge maa.

43

Kui Illimar ühes isaga läbi mõisa läks, siis paistis, nagu oleks jälle mingi rahvarändamine lahti. Nad nägid, kuidas siin ja seal uksed avanesid, inimesed väljusid ning minekut tegid. Oli neid igaealisi, aga peamiselt ikka poisse-tüdrukuid. Nende jalad ruttasid nagu iseenesest, ilma et oleks kuhugi kiiret. Ja hääled olid ärev-rõõmsad.

Jaanist ja jaanitulest nad rääkisid. Pole nii sooja jaani näinudki, arvas üks. Ega tee häda, et nõnda sompus, lisas teine. Ei-noh, seda toredam tuli! kuulutas kolmas.

Ja õhtu oligi kuidagi videvalt pehme. Õhk näis sinakalt virvendavat ja majade piirjoonedki nagu võbisesid. Ning see ainult tõstis seda ootamismeeleolu.

Illimar püüdis isaga sammu pidada. See aga astus vaikides ja enese ette vahtides. Ja Illimar ei suutnud ta mõtteid mõista, nagu ikka. Kuid ta näoilmeid tundis ta hästi. Nüüd nagu liikus

naeratus isa vurrude all, siis muutus ta tõsiseks, päris vihaseks, ja ta lõuapärad liikusid. Siis aga viskas ta käega, et mis sellest, ja naeris juba üle näo. Ning see kordus uuesti, nagu oleks isa kellegagi pika jutu maha ajanud.

See oli Illimari meelest nagu mäng, mis vahel lõbustas, aga vahel ka kohmetama pani. Oleks tahtnud, et isa ikkagi kõvasti oleks oma kõned maha pidanud. Kuid selleks vajas ta nähtavasti teistsugust kuulajat, kui oli seda Illimar.

Siis aga kohtasidki nad karjatare kohal viina-saksa. Jalutas küll laisavõitu, nagu poleks kuhugi asja, aga oli ikka sama tee jalge all. Ei tahtnud ainult näidatagi, et ruttab tühipaljale jaanitulele. Aga eks võinud ju naljaviluks minna, kui aidasakski läheb. Ning läksidki koos.

Kuid alles viinavabriku taga ristteel see tõeline rahvarändamine algas. Liikusid üksikult ja hulgakaupa. Tulid iga kolme teeharu kaudu karjamõisate ja moonakülade inimesed, tuli mõni vallastki. Ja vajusid kõik alatarest mööda varsakopli poole. Ikka nagu koht, kus kord aastas kokku saada.

«Näe, näe,» ütles viina-saks, «ei uskunudki seda inimestepuru siinkandis nii palju olevat!»

«Ega muiste olnud,» vastas isa. «Olnud päris tühi maanurk.»

«Nagu piibliski öeldud: tühi ja paljas.»

«Ei, seda just mitte,» naeris isa, kes näis olevat jutu põhjust oodanudki. «Olnud ikka mõni päev pärast maailma loomist. Mets olnud valmis ja mõned loomadki sees. Aga muidu küll palju midagi. Tulnud siis kolm meest jõge mööda, liikunud tasapisi ülespoole ja peatunud lõpuks praeguse Vanamõisa kohal. Jukk, Madi ja Muuk olnud nende nimed. Asunud siis sinna elama, esimestena. Noh, ümber aina mets ja mets, nii kaugele kui silmad kannavad. Pidanud siis jahti, püüdnud kalu ja harinud aegamööda maadki üles. Ning saanud neid pikapeale rohkemgi. Aga näe, siis olnud ka mõisnik kohal! Või kuhu siis tema jääb, kui orjad juba olemas!»

«Kes neil käskis nii suurt jaanituld teha, et saksad nägid!» naeris ükssilm. «Oleksid elanud muidu kui paradiisis enne hea ja kurja tundmist!»

Illimar kuulas, kõrvad kikkis. See oli muistne lugu, kuid kuidagi ka tänapäevane. Ja seda kostis isa häälestki.

«Elati siis Vanamõisas,» jätkas ta. «Mets muudkui vähenes ja põllud kasvasid. Aga tea, mis siis ette tuli: mõis hakkas

liikuma, tuli versta, tuli teise, kuni jõudiski praegusele kohale. Seisab nüüd siin, aga kas igavesti, kes seda teab. Inimene on rahutu. Terved maad ja linnad on tühjaks jäänud, aga teised, kus polnud kedagi, nüüd kubinal täis. Loeme seda ajaloostki.»

Illimar imestas. Vana Hirmgi oli sellest rääkinud, aga ta pidas seda naljaks. Kuid tera tõtt näis seal siiski olevat. Ja vähemalt kujutleda võis seda igatahes. Ning Illimarile paistis, nagu oleksid sepikoja ja alatare katused õhtu videvikus tasa liigatanud. Seda nägi, kui õieti tahtsid. Oli küll pisut jube, aga tuju oli siiski katsetada. Kui ainult see minek päris äkki ei tuleks!

«Aga üks päratu nurk on see küll kaua aega olnud,» ütles jälle isa. «Näe, Kärsal kummardatud kitsejumalat ja Kiidjärvel hobusejumalat. Ning sellestki on raamatus lugeda.»

Nüüd naersid juba kõik kolmekesi. Kitse jumal ja hobuse jumal! — see oli Illimari meelestki lustlik lugu. Hobune oli veel suur ja uhke loom, aga mis õelda kitsest ning tema jumalast! Ja Illimarile näis kogu teekond sel videval õhtul nii imelik nagu mitte üheski raamatus, mida ta kuulnud.

Aga nüüd olid nad juba alatare ette jõudnud, ja sealt tuligi lell nende poole ning ka sepp seisis oma koja ees, nagu kaheldes, kas minna või mitte. Lellel oli minek küll täitsa kindel ja ta oli sellele isegi sissejuhatuse teinud, mida Illimar juba lõhnastki tundis. Isa muutus kohe pahaseks, aga lell arvas, et jaanipäev on ainult kord aastas. Ja ülepea on ta vanem vend ning elagu nooremad tema eani, et teada, mis mekib või mis mitte. Seesugust lelle polnud Illimar jälle tükil ajal näinud. Ja ega ta niigi vähem lõbus olnud.

Põndak Alasoo ääres mustas inimestest. Kuid kõik olid alles enam-vähem ootamisseisukorras. Ainult mõned poisid lennutasid kaht kiike, mis käisid kui mingid lehvikud üle rahva peade. Ja pillimehed nagu proovisid alles oma riistu ning tüdrukud kilkasid vaid katseks. Üksnes varesed, kelle pesapuid kiiged raputasid, keerlesid rahutult ringi ning kraaksusid täie tõega.

Illimar ei märganudki, et sellal, kui nad ise alla jõudsid, oli juba päris pimedaks läinud. Ja vaevalt olid nad päral, kui sepa Kotli hakkas jaanitule postidele ronima, põlev pird põiki hammastes. Seal oli nimelt kaks väga pikka posti, pulgad vahel nagu redelil. Muidugi, Kotli oleks võinud tule ka alles üleval läita, kuid ta tegi seda juba all, et minek oleks toredam. Ta

urises ise kogu aeg, nagu oleks miski väga kole asi käsil, ja rahvas õpetas ning hirmutas teda alt. Siis upitas ta enese üle vaadi ääre ja õiendas seal pimedas midagi. Pirruvalguski kadus hetkeks, kuid siis lõi vaadist suur tulekeel välja. Ja keegi ei märganud enam, kuidas Kotli alla sai, või jäigi sinna üles. Sest kõik vahtisid nüüd ainult seda paisuvat leeki.

Tuli, tuli! Ja see lõõmas seal nii vägevalt, et muu taevas tundus äkki pilkaspimedana.

Illimar hoidus esiotsa veel isa juurde. Seal nad istusid palgivirnal, need antvärgid ja muud vanemad mehed, ning vahtisid tuld. Isal ja viina-saksal olid täna isegi kraed kaelas ja lipsud ees. Olid tulnud küll ainult teiste nalja vaatama, ei pääsenud aga isegi selle võlust. Nende näod õhetasid ja silmis oli imelik läige, isegi viina-saksa ainsas silmas.

Näis, nagu oleksid nad midagi unustanud, aga tuli selle jälle meelde tuletanud.

Tuli, tuli! Nüüd raksus kogu vaat seest ja väljast. See oli nagu lõõmav põõsas, kust keerles aeg-ajalt tuliseid lehti. Ja õhetav tõrvasuits venis soo peale.

Tule lähedal suurtel kividel istusid pillimehed. Ikka olid nad platsis, kus midagi lahti, nagu oleks see otse nende kohuseks. Ning Illimar ei märganudki, kuidas ta ühes poisikestega juba nende juures oli.

Nüüd viskas Pilli-Peti pea selga ja tõmbas lõõtsa lõrinal lahti. See looskles ta põlvil nagu mingi triibuline loom. Siis lükkas ta selle jälle vägeva liigutusega kokku. Peti sõrmed käisid nagu katseks üle pilli, ja sealt kostis kord mingi ebamäärane tilu-lilu, kord aga ainult tuuleaugu kohin. Tema harmoonika oli kolmerealine ja kaheteistkümne bassiga. Ning ta ise oli väga tähtis. Samal ajal aga siblisid kandlemehe käed väledalt üle keelte, nagu oleks ta püüdnud neid summutada. Tal oli ainult üks jalg, kuid takti lõi ta sellega kahe mehe eest.

Ja siis hakkasid pillimehed täie tõega pihta.

Nii tulid kordamööda kõik need leilenderid, valtserid ja näpupolkad, tuli ka padikaater ning padispaan. Ikka vägevamalt tõmbasid pillimehed, ikka hoogsamalt käis tants ja ikka kõvemini huikasid poisid ning kilkasid tüdrukud. Keerlevad kogud möödusid nagu värvilised varjud tule alt, mis valgustas nende päid.

Kuid kes see trampis seal kõige uljamalt, kes see keerutas parajasti tädi Liisat, nii et selle seelikud lendlesid? Illimar ei

tahtnud oma silmigi uskuda. Nüüd oli see võõras kõik tüdrukud läbi võtnud, nii et nad otse kiljusid ta käes. Ta naeris ja lükkas oma õlgkaabu paremalt kõrvalt pahemale ning tuli läikis ta suurtel vestinööpidel. Ja nüüd peatus ta palgivirna ees ning viina-saks hüüdis:

«Kedas imet näha! Härr Thieligkh ise!»

Jah, see ta oli, otse isiklikult. Ja ta teretas kõiki kättpidi, oma tembukal kombel. Jah, sinna Kala-Piiskopi juurde jõe äärde oli ta esialgu aplaagrisse löönud. Ei ta tahtvat veel mõisat nii äkki leinama jätta, harjutavat pikkamisi lahkumisvaluga. Elavat kui rüütel, ainult jahti pidades ja plikasid tantsitades.

«Või peaksin sedamaid jälle orjama hakkama? No seda ei ole. On mulle juba pakutud paari mõisavalitseja-kohta. Aga pole ma niisama varnast võtta, e-hei! Ma alles kaen ja kaalun, vaatan ja valin. Ehk olgu siis siiasamasse Glasenapi asemele ülemvalitsejaks.»

No see oli jutt, mis tegi lõbu kõigile. Ja T'ilik keerutas sõnadega just niisama nagu äsja tüdrukutega. Ning naer rõkkas ta ümber, nagu oleks ta sellega eluaegse lepingu teinud.

Sametpehme, esiti soe, siis pikkamööda jahenev öö...

Aeg-ajalt langes vaadilaudu tulejugade ja sädemete saatel. Siis hakkas valgus üleval vähenema ja varsti hõõgusid seal ainult tukid. Kuid just samal ajal aeti pisut eemal uut jaanitule ritva üles. Suure eest olid ikka alatare ja sepikoja poisid hoolitsenud. Aga vanakõrtsi rahvalgi oli oma tuli tagavaraks. Oli küll vaid tõkatitünn ega saanud sinnapoolegi. Aga olid ise sellele uhked ja kogunesid oma tule alla.

Kuid siis tõstsid sepa Viilup ja Kotli kõva kisa, et mis kord see on, et jaanimäel peab püstipime olema. Ja nad vahtisid ringi, kas eemaltki mõnd tuld ei näe. Noh, sealt Kärsa kandist paistis üks ja Vanamõisa poolt samuti. Kuid need andsid nii vähe sooja, et poisid pidid külma pärast otse rusikaid kokku taguma. Ja siis hakkasid nad suure kisaga maas tulesid süütama. Tegid ühe otse vanakõrtsi rahva jaaniku alla, et oleks valgust seda näha.

Siitpeale muutus öö Illimari meelest veelgi imelikumaks. Kõikjal punas inimnägusid ja kostis kõnekõma. Hämaras hüürgasid pillid ja vilkusid tantsijate rõivad. Kiiged käisid ülesalla ja kiikujad lendasid valguse ning varju vahel. Soost kostis roigaste murdmise raginat ja pimeduse seinas seisid mõisa varsad, suured silmad pööratud tulede poole.

Põndaku äärmisel serval suure kännutule ümber istusid kõik Jaanid ja pidasid oma pühа. Olid tulnud Juhanidki ja mõni teine isegi oma tõelise nime maha salanud, et aga viinavõtmisel kaasas olla. Muidugi, Avvus-Jaan ja Mark-Jaan olid kohal, Hirmu Juhan ja Hull-Juhan samuti ning veel palju teisi. Ega nad seal just ristimistähti nõudnud, aga Saaremaa Riiduga nuriseti küll, sest temal polevat üldse inimese nimi. Kuid Riidu oli pudelit nähes valmis ennast kas või ümber ristida laskma.

«Ega nüüd Jaanid magada tohi,» ütles Tsirna. «Muidu seotakse jalad kinni. Aga kes teid unimütse valvata aitaks, kui mitte meie, viksid inimesed!»

Ja jutud olidki sedamõõda: kogu maailm Jaanide vastu ning nemad koos kogu maailma vastu.

Äkki kostis tantsusõõrilt laul:

Ai Kaera-Jaan, ai Kaera-Jaan,
Ai karga välja kaema,
Kas on kesvad keerulised,
Kaerad kaheharulised!

«No nüüd on see õige Jaani laul lahti,» öeldi tule juures. «Tea, kas ta isegi peaks siin olema?»

«Kus tema nüüd! Pole tal sestsaadik, kui laul tehti, enam elamist ega olemist. Nagu end simmanil näitab, kohe laul lahti. Näe, mis sõna teeb, kui õigesse kohta satub!»

Nüüd aga kostis juba teine salm:

Kolli nurgas tõrdu taga
Vahib nagu lammas vaga.
Ai kaeratsi, ai kaeratsi,
Ai karga Marit kaema!

«Aga sinul pole sest midagi, Kolli-rätsep?» küsiti väikeselt mehikeselt, kes kehitas ennast tule juurde.

Tema tegi vaid meelitatud näo ja kokutas:

«Mi—mis minul. La—las laulavad. Lu—lustiks see mullegi.»

Kõik naersid, tegid enese teadmatuks ja lasksid tal uuesti lugu jutustada. Ning meeleldi ta seda tegigi. Noh, nä—näe, eks see juhtunud siin mõne aasta eest. O—oli siis tema mõisas ja o—oli ka see Kaera-Keisri poeg Jaan, se—sepapoisiks oli. Ku—kui siis tahtsid minna vaatama, ku—kuidas häärberi

tüdrukud saunas vihtlevad. No—no jah, pe—peitsid enese sauna tõrte taha. I—ikka kumbki omapead, i—ilma teise teadmata. A—aga tuli seal siis sellest janti! Ja pä—pärast mõisapoisid tegid selle laulu ja tantsu, põ—põrgulised!

Kolli naeris ise ja teised veel rohkem.

«Eks seal saunas näe üht ja teist, kui ise lähedal elad,» lausus vana Hirm. «Olen näinud nii Kaera-Jaani kui muidki lugusid.» Ja siis Hull-Juhani poole pöördudes ning pudelit pakkudes: «Noh, Juku, võta klahv, ja siis läheme õige meiegi naisi vahtima.»

Kuid Juhan tõmbus häbelikult kõõri ja vastas:

«E—ei mina lähe. Vanast iki olnud, et juudalised tahtnud üht meest põrgu viia, et see naistega saunas käinud. Ei mina lähe!»

«Ütle veel!» rõkkasid nüüd kõik naerda. «Ütle veel, et Jukul pole nuppu!»

Selle naeru sekka kostsid aga naabertule juurest valjud paugud, nagu oleks seal kesteab mida kõmmutatud. Ja Illimar oli kohe teel sinnapoole. Ning sealt ta selle õige poisikeste pilgari leidiski.

Seal hüpati läbi tule, löödi süsipüssi, hoobeldi, kuraasitati. Avvuse Eedi võttis oma suure kuue leeki täis, nii et kärtsahais taga. Ja vend Karla oli süsipüssi löömisel suurim meister. Ta sülitas suurele kivile, pani süljele tulise söe ja virutas teise kiviga peale — ning pauk käis nagu püssist. Ohoi, hoidke ainult otsa eest!

Siis istusid nad tule ümber ja tuuleõhk keerutas neile kuumust ning suitsu näkku. Ja haige jalaga moonaküla poisike rääkis, kuidas vanapagan jaaniööl raha kuivatab. Milleks ta seda kuivatab, seda ei tea, kuid palju on tal seda, kogu see koppel täis. Kui saad sinna oma kuue peale heita, on selle all hommikul raha, muidu aga ümber lehepuru. Kuid vanapagan ise on hirmus, oi-oi, ihukarvad a'ab püsti . . .

Nad vahtisid, silmad jubedusest suured.

Kuid samal hetkel kostis soo poolt raginat ja ähkimist. Ning üles hüpates nägid nad, kuidas neile pimedusest keegi taarudes lähenes, tohutu pea ja mustade sarvedega. Laste jalad olid maas kinni ja suud ehmatusest lahti. Kuid siis jõudis tulija valguse piirkonda, ja nad taipasid, et see polnud keegi muu kui Sea-Nun'nu, pea peal suur juurtepundar. Ta viskas selle raginal tulle.

Oli küll juba täismees, kuid mängis ikka veel poisikestega . . .

Aga Illimarile piisas juba kõigest ja ta hakkas isa otsima. Nüüd laius üle jaanimäe suitsuudu, täis räuskavat elu. Siin veeti tule ääres vägipulka või tõmmati sõrmkooku. Seal taarus pommis mehi, täis rahulolematust kogu maailmaga. Ja kolmandas kohas kriiskas veel Luut-Karla tüli norides. Kõik olid vimmas nägudega, nagu rabast tulnud tondid. Siis aga kuulis Illimar jaanikuridva juurest Märdist lelle häält.

Jah, sinna ridva manu see lell komberdas oma tohutute saabastega, suus vihased sõnad. Mis see on, et vanakõrtsi rahvaski oma jaaniku-kõkatsiga uhkustab! Temale see ei meeldi ja tema seda ei salli! Ta lõi oma suured käed ridva ümber ja hakkas seda raputama. Ega seal üleval enam suuremat tuld olnud, kuid hõõguvaid süsi ja sädemeid langes talle sealt ometi kaela. Aga mis seesugune puru temataolisele mehele! Ta raputas veelgi vägevamalt, nii et ritv kui pendel kahele poole käis. Sihukesed näljakoid kõige oma tulega! Aga siis see just juhtuski: tiireldes tuli sealt tuline pütivits, langes talle kaela ja aheldas ta ridva külge. Nüüd siples ja kargles lell juba hirmust, nina vastu puud lömmis. Ritv keerles ta raputusist ringi, ülalt tuli tuisuna tuliseid süsi, ja mees all möirgas kui härg.

Siis nägi Illimar, kuidas isa lellele appi kargas. Ta kahmas esiti kätega raudvitsa, kuid põletas sõrmed. Siis sai ta ahela kepi abil Märdi kaelast.

Lell vaarus, näost valge. Ta oli hirmust kaineks läinud. Ainult kärtsahais käis ta ümber.

«Said nüüd?» ütles isa vihaselt. «Oleksid pidanud juba varem saama!» Siis Illimari silmates: «Lähme!» Ja nad läksidki kohe.

Maanteele jõudes vaatas Illimar tagasi. Koppel peitus auravasse ähma, millest paistsid kustuvad tuled ja kostsid segased hääled. Siis märkas Illimar, et taevas oli juba heledamaks löönud ja maas läikis kaste.

Kui ruttu see öö ometi möödus!

Otse nende ees astusid Härja-Kaanu ja Laka-Leena. Ning Leena riidles väga oma mehega. See ei vastanud aga muud, kui ainult jorises:

«Söö sina või mannat, aga jäta vaga hing rahule!»

Isa puhus oma põlenud kätele ja naeris.

44

Ema loputas eeskojas pesu ja Illimar pidi väikevenna järele vaatama. Ühteviisi igav oli see ikka, kas väikevend magas või valvas. Kui ta magas, siis tundus, et oled siin päris asjata, aga ära minna ei tohi ikkagi. Ja kui ta oli üleval, siis oli tülinat enam kui tarvis. Pidi otse imestama, kui rahutu võis olla üks säärane alaealine olend. Polnud enesest veel millekski asja, kuid kippus kõikjale ja haaras kinni, kust aga sai. Illimar ei suutnud ta eest küll suuremat hoolitseda, kuid pidigi teda ainult silmas pidama, et tarvilikul korral ema järele joosta.

Nüüd aga oli just puhkushetk. Väikevend magas nohinal, kärbsed sumisesid aknal ja kell tiksus ühetooniliselt, nagu oli tiksunud maailma algusest peale. Illimar toetus lõuaga vastu tagatoa lauda ja vahtis pitskardina pilu kaudu välja. Sealt ei näinud küll muud kui ainult ühe päevalille nupu edasi-tagasi kõikumist. Ja need sumisevad hääled ning see kõikumine mõju-

sid nii uinutavalt, et Illimar isegi oleks sinna püstijalu magama jäänud.

Kuid just siis kuuliski ta seda imelikku pillihäält. Eestoa aken oli lahti ja sedakaudu see tuligi. Esimesel hetkel oleks mänginud nagu üksainus vile, kuid siis ühinesid sellega teisedki, ja siis huilgasid nad otsekui võistu. Hõbedased, magusad, kuidagi ümmargused hääled! Midagi nii kaunist polnud Illimar kunagi kuulnud!

Ta ruttas komistades eestoa akna juurde, ei näinud aga sealt midagi. Ja siis jooksis ta ülepeakaela välja, isegi ust lahti unustades.

Eeskoja künnisele jõudes nägi ta seal kõigepealt ema, käed veel märjad ja käised üles kääritud. Ta nägu oli naerul, ning sellepärast pidi midagi lõbusat päevakorral olema. Ja kohe selle järel nägi Illimar ka seda, mille üle ema naeris.

Kümmekond sammu eemal seisis keset õue must mees, pika musta habeme ja maani ulatuva musta kuuega. Oma konksus nina ja kõhetu näoga meenutas ta nagu veidrat lindu, kellel harja asemel peas pigimust mütsike. Ta õlalt rippus rihma otsas mingi kirju kast, ja mehe käsi liikus väledalt selle küljel vänta keerutades. Ning sellest kastist tulidki need imeväärsed hääled!

Illimar oli esimesel hetkel mängu ilust nii rabatud, et alles pisut hiljem mängija kõrval pikka püstiseisvat kasti märkas. See oli nagu raamidele tõmmatud roosakast riidest, mida palistasid sinised lilled. Ta poleks seda niigi ruttu näinud, kui kasti ülemisel serval poleks miski oma liikumisega ta tähelepanu paelunud. Jah, seal põörlesid vastamisi nagu kaks tantsivat nukku: naine laia kuldseeliku ja puhvitud käistega ning mees musta sametkuue ja laia kübaraga, millelt rippus punane sulg. Nad lähenesid teineteisele, mees kummardas sügavalt, naine tegi niksu, ja siis hakkasid nad vastamisi keerlema, ikka aeg-ajalt kummardades või käsi teineteise poole sirutades. Kui ilus see oli!

See kõik kestis paar minutit. Siis peatus pill ja samal hetkel kadusid kasti äärelt ka tantsijad. Kust nad tulid ja kuhu nad jäid? imestas Illimar. Kast pidi ülevalt lahti olema, sealt pidid nad tulema ja sinna minema, aga kuidas nad ometi suutsid seda omapead teha? Ning kas lõppeski kõik juba sellega?

Siis aga hakkas must mees uuesti väntama ja kasti äärel oli jällegi liikumist. Kuid nii muusika kui liikumine oli nüüd

sootuks teine. Seal nagu istus üks mees ja tagus nagu midagi. Siis peatus ta, ringutas, kummutas midagi suu kohal, katsus veel taguda, jäi aga loiuks, vajus ettepoole looka ja ta pea käis naljakalt üles-alla. Kas Illimar eksis? Läbi pillimängu oleks nagu päris tõelist inimese norskamist kostnud. Kuid siis kargas kuskilt välja naine, juuksed pulstis, varrukad üles kääritud, nägu vihane, ning kohe mehe kallale. See hüppas hirmunult püsti, kuid ega see enam midagi aidanud, — naine muudkui tuuseldas teda. Ja imet: nad ju rääkisid, karjusid midagi hirmsa kurguhäälega! Kui aga oli küllalt saanud, päästis naine mehe lahti, see vajus istuli ja hakkas jälle üles-alla taguma. Naine aga seisis ta ees, käed puusas, ja näis teda edasi haugutavat. Ning siis olid nad äkki mõlemad kadunud.

Illimar seisis, suu lahti. Ta ei saanud küll kõigest aru, kuid imeväärne oli see ikkagi. Kuidas nad ometi —?

«Kae,» kuulis ta äkki Hirmu Ane häält, «juudi' teevä' kommejanti!»

Jah, Anegi oli seda vaatama tulnud. Ta seisis lävel, käed ristis kõhul, näol osalt huvitatud, osalt põlglik ilme.

Pillimees aga mängis edasi. Ja mis see liikus jälle seal kasti serval? Üleni must mees luua, nööripuntra, pommi ja kulbiga, — see oli ju korstnapühkija, peaaegu Schwarz ise! Ta kõndis nagu mööda katuseharja, tõusis siis korstna otsa ja laskis oma kõie luua ning pommiga alla. Ise ta otsekui laulis sealjuures, kiledal häälel, mis aga pilliga hästi klappis. Ta koogutas edasi-tagasi ja hakkas siis luuda üles vinnama. Ta sikutas, sikutas, aga nüüd oli pommivärk päratu raske. Ja ennäe: luua seljas istuski niisama must olend, ainult sarved peas ja saba taga. Korstnapühkija jahmatas esmalt, tahtis nagu putket teha, kõied-luuad sinnapaika jätta. Siis aga haaras ta kulbi ja hakkas sellega kummitisele sarvede vahele vihtuma. No seda klobinat ja madinat ja vadinat, mis nüüd tuli! Ega sõnu küll mõistnud, vahest need polnudki inimese-, vaid vanapaganakeeli. Aga asi oli ilma nendetagi selge. Sarvedega saks katsus küll vastugi panna, aga ei aidanud miski. Korstnapühkija peksis ta alla tagasi. Kord usaldas ta veel pead tõsta, sai aga siis säärase obaduse, et ulgudes sügavusse lendas. Korstnapühkija liikus aga jälle uhkelt nagu katuseharja mööda ja kadus siis isegi.

Nüüd naeris Hirmu Anegi, kõnelemata juba Illimarist ja ta emast. Seda lugu nad mõistsid. Kurat oli korstnast tulnud ja

tahtnud luuamehele rähka teha, aga alla jäil See oli pööraselt lõbus lugu!

Kuid sellal oli ilma Illimari märkamata pika kastiga mingi käsitamatu muutus toimunud. See oli poole võrra madalamaks vajunud, nagu tuppe tõmbunud. Ja selle lahtises nelinurgas seisis nüüd samasugune musta kuue, pigimütsi ning kongus ninaga mees, ainult ta pikk habe oli valge. Tema olemasolu kastis paistis teistelegi üllatusena, saati siis Illimarile. Näis, nagu oleksid võõrad nüüd oma asjaga lõpul, ja nad vaatasid küsivalt naiste poole.

«Pole mul teile midagi anda,» ütles Illimari ema. «Ega naistel raha ole.» Ta kõhkles pisut ja lisas siis: «Aga oodake ometi.»

Ta läks sisse ja tuli varsti tagasi, käes suur leivakannikas. Vanamees võttis selle, vaatas nooremale otsa, kehitas õlgu, vaatas emale otsa, õhkas ja peitis leiva põue. Siis heitis ta pilgu Anelegi, kuid see ütles kurjalt:

«No messa vahit? Ega ma ole sinnu siiä kutsnu, va Jeesuse tapja!»

Vanamees õhkas veel kord ja kergitas siis kasti rihmapidi õlale. Nüüd selgus, et kastil põhja polnudki, nagu polnud ka ülemist otsa. Mees jäi selle keskele, ja alt paistsid ta must kuub ning pikad saapakolaskid. Võõrad vaatasid ringi ja näisid vaikides nõu pidavat. Siis pöördusid nad pleekaia poole.

«No kuhu nad hullud lähevad?» naeris ema. «Kas Haige-Jakobi hanedele mängima?»

Aga just sinna näisidki nad sihtivat. Ema ja Ane naersid veelgi ja läksid siis sisse. Illimar aga seisis õues ja vahtis minejaid. Ta astus isegi pleekaia väravani ja nägi neid just linnumaja nurga kohal: ühel kast külje peal, teisel keha ümber. Siis kadusid nad.

Illimar tundis äkki imelikku vaikust ja üksindust. Oleks pidanud tagasi tuppa minema, ega tahtnud kuidagi. Veel äsja oli õhku täitnud rõkkav mäng, seda suurem igavus ümbritses nüüd. See oli jätnud meeltesse nagu valutava okka. Kui seda veel kord näeks ja kuuleks!

Kuid just sel hetkel kostiski linnumaja juurest uuesti mäng. See keerutas nüüd kaugusest veelgi kaunimana. Otsekui sulahõbedast olid need helid! Ja Illimar pistis jooksma.

«Illi, kus sa lähed?» kuulis ta ema hüüet. «Kes siis Johannest hoiab? Silmapilk tagasi!»

Illimar tundis ilma vaatamatagi, et ema oli uksele tulnud ja teda nägi. Kuid ta tegi, nagu poleks käsku kuulnudki. Ta läheb ainult linnumajani ja tuleb sealt tagasi. Vaatab ainult kord veel. Väikevend magab ega ole tal häda midagi. Ja ema käsku ta ju ei kuulnudki...

Kui Illimar linnumaja ette jõudis, olid pigimütsimehed veelgi seal. Noorem keerutas vänta, vanem aga seisis, kast endiselt rihmaga õlal. Nad vahtisid ringi, kaelad õieli ja nägudel ootav ilme. Ning Illimargi mõistis: nad tahtsid teada, kas siin üldse vaatajaid leidub. Kuid ei leidunud, peale lindude. Mõnele neist näis mäng meeldivat, teistele ükskõikne, kolmandatele aga hoopis vastik olevat. Siis tuli nurga tagant kalkun, kõõritas, kluksus ja läks punaseks. See ei paistnud jälle meestele meeldivat. Nad vaatasid teineteisele otsa ja kehitasid õlgu. Imelik majapidamine! näisid nad ütlevat: aina linnud ja linnud ega ainustki inimest! Pillimehe käsi liikus ikka aeglasemalt ja mäng vajus nagu maha ning lõppeski viimaks poole pealt.

Mehed hakkasid edasi minema, tehes ringi ümber kalkuni, ja sedasama tegi ka Illimar. Sest see pentsik loom ei mõistnud muusikast midagi ja näis tõesti pahane olevat...

Ei-noh, mõtles Illimar, nad ei lasknudki siin oma nukkudel mängida. Nad lähevad edasi, nad teevad seda teises kohas, kus on inimesi. Oleksid nad siin tantsinud, oleksin kohe koju läinud. Mina pole süüdi, et nad edasi lähevad...

Illimar astus kõheldes meeste taga ja vaatles neid. Jah, need olid juudid, nagu oli ka Hirmu Ane öelnud. Ja Illimar oli neid isegi varem näinud. Käisid kompsudega ringi, müüsid nööpe ja muud kribu-krabu ning tingisid väga. Noh, ega neid just eriti armastatud. Räägiti neist ikka kõiksugu naljajutte. Ja kord oli Luut-Karla isegi ühele kallale kippunud, asja ees, teist taga. Seda nüüd küll mitte, et nad oleksid lapsi varastanud, nagu kardeti mustlastest, aga ikkagi väga võõrad. Alati üleni mustas, kongus ninadega, vehkivate kätega, arad ja sünged — kesteab mis rahvas...

Nüüd jõudsid nad juba aidaplatsile ja näisid jälle nõu pidavat. Nad vaatasid aitade, talli ja tõllakuuri poole ning liigutasid käsi. Ei, see pidi neilegi selge olema, et seal inimesi ei ela. Kuid siis märkasid nad häärberit üle järve ja pöördusid kähku sinnapoole. Ja-jah, näisid nende jaladki ütlevat, see on see õige koht! Kuid Illimar ei söandanud hästi üle saks-silla minna, sest

härrased olid mõisas. Ta samm jäi ikka aeglasemaks ja aeglasemaks, ning ta oli alles keset silda, kui häärberi eest hakkas pillimäng kostma. Kuid see kustuski sedamaid Vogeli hirmsasse pragamisse. See oli nagu äikesepilve rebenemine. Ja siis nad juba tulidki üle silla: juudid joostes ees, nende järel kolm Maksi ja Mooritsa taolist klähvivat koera ning viimasena ähkiv Vogel, mõlemad rusikad püsti. Ta kisendas samal ajal saksa ja maa keeli ning Illimar mõistis ainult niipalju, et sakstel on nüüd raske lein — ja nemad tulevad oma leierkastiga!

Illimari meelest puutus see põgenemine temassegi ja ta laskis kõige ees. Ta peatus alles keset platsi suure pärna all, ja hetk hiljem jõudsid juudidki sinna. Nad vabisesid, olid näost valged ega saanud sõnagi suust. «Ai-vai!» lõõtsutasid nad ainult. «Ai-vai!» Ja vaatasid hirmunult tagasi. Kuid seal astus Vogel juba võidukalt häärberi poole, punane türklase müts peas, ümber händasid keerutavad koerad.

See vahejuhtum lähendas Illimari juutidele. Nii argu olendeid ei kartnud ta enam. Ta tahtis ainult, et neil hästi läheks, et nad võiksid mängida ja tema seda näha.

Juudid olid aga hoopis sünged. Ai-vai, neil ei tahtnud täna kuidagi vedada! Viimaks märkasid nad puude tagant valitsejamaja ning seadsid oma lööpavad sammud sinnapoole.

Ja Illimargi läks nendega. Ega kodu olnud valitsejamajast kaugemal kui häärber. Ta vaatab ainult kord veel ja jookseb siis koju. Ega ema vahest märkagi, et ta tema kutsumise peale kohe ei tulnud... Ja ega ta ema kutsumist ju ei kuulnudki...

Kuid valitsejamaja juures läkski paremini kui kuskil mujal. Seal oli valitseja ise kodus ja proua ja tüdruk ning teisigi inimesi kontorist. Nii seisid juudid trepi ees puude all ja lasksid oma mängudel käia. Need olid ikka samad lood, aga Illimar kuulis ja nägi neid nüüd poole selgemini. Kuidas need helid õhus keerlesid ja kuidas nukud pöörlesid! Iga hääl ja liigutus oli kui ime.

Kõik naersid nüüd juutide lugudele, ja kui nad lõpul olid, andis valitseja neile suure hõberaha. Kuid siis ei läinudki nad kohe minema, vaid mängisid veel ühe loo, nagu tänutäheks. Seal hüppasid välja kaks neegripoissi, rõngad ninas, punased huuled pruntis ja silmad pungis, ning lõid tantsu lahti. No see oli alles lugu! Ja valitsejagi tegi teiste naeruks leierkasti ümber ühe tiiru.

Kuid ühes sellega selgus Illimarile, et juudid mitte ainult

neid esimesi lugusid ei osanud, vaid vahest veel palju muudki. Igas uues kohas võisid nad uusi asju mängida. Ja ta ei suutnud enam midagi muud mõtelda, — ainult veel kord näha!

Juudid peatusid viinavabriku tammil ja alustasid mängu. Ega nemad ju teadnud, et vabrik suvel ei käi. Aga viina-saks tuli pillihääle peale välja ja lähedasest juustukojast tuli mehi ning Saaremaa Riidu oli kohal. Suurelt osalt kordus ikka seesama, ainult pill kostis järve pealt väga ilusti tagasi ja päike paistis õhtutaevast nõnda, et nukkude mäng oli eriti hästi näha. Ja osalt selle, osalt teiste sõnade tõttu mõistis Illimar nüüd täielikult ka toda mehe ja naise lugu. See oli seal kingsepp, kes tallutas saabast. Ikka muudkui üks tikk teise järel. Aga ta oli väsinud, ei viitsinud enam, võttis viinapudelist vägevad lonksud ja jäi tukkuma. Aga siis oligi kuri naine tal tukas kinni!

«Näe, Riidu,» naeris viina-saks, «pole sul praegu suuremat põlve, aga võtad naise, — oled päris plindris!»

Nüüd sammusid juudid suurele maanteele. Nad vahtisid kummalegi poole ja kuulsid vanakõrtsi juurest häälte vadinat. Noh, ega seal vaatajaist puudu olnud, aga muid lootusi oli küll vähe. Küllap seda juudidki mõistsid, kui nägid pulstunud eitede ja räbalais laste parve, kes neid kohe ümbritses. Nad muutsidki oma kava ja lasksid tolle ilusa preili ning punase sulega härra asemel kohe neegripoistel tantsida. Ja naised lõid käsi kokku: «Urjuh peletisi! Need on ju need inimesesööjad! Oi Jessuke küll!» Ja siis tuli kingsepp ning korstnapühkija vanapaganaga. Nüüd tundis Illimar juba iga liigutust. Ta teadis ette, mis tuleb ja kuidas see tuleb. Ta oli juba nagu isegi osanik asjas.

Noh, imestlemist ja naeru oli siingi küllalt. Aga kui oldi lõpul, ei tilkunud siit midagi. Ega see rahvas mõelnud enne nägemist maksta ja tagantjärele — veelgi vähem. Juudid vist arvasid, et ehk mõjub lisatükk, ja mängisidki veel. Nüüd oli seal kaks karvast sikku vastamisi, sarved peas nagu loogad. Nad põrnitsesid esiti teineteist, taganesid, võtsid hoogu, aga kui siis kokku läksid, siis polnud enam muud kui üksainus sarveplagin ja luuragin. Selge lust ja rõõm!

Kuid ega seegi mõjunud. Vaatajad muutusid ainult kuidagi riiakaks. Hakati juute tõgama, et sellega oma mittemaksmist õigustada. Avvuse Eedi kippus ise leierkasti väntama, ja kui ei lastud, võttis oma kuue siilu pihku, nii et see paistis nagu sea

kõrv, näitas seda juutidele ja tegi ise: «Röh-röh!» See näis neid miskipärast eriti pahandavat ja nad lahkusid hoopis halvas meeleolus. Ning lastekari järgnes neile käratsedes.

Kui nad aga vanakõrtsi mäest parajasti alla tulid, üllataski Illimari paha kohtamine. Ta isa astus äkki pargi tagant maanteele. Illimar lootis veel, et isa teda poisikesteparves ei märka. Kuid isa tuli otse tema suunas ja lõi pilgu just temale. Ning juba näostki oli näha, et ta polnud heas tujus.

«No mis sina siin?» ütles ta karmilt. «Tee, et koju saad!»

Ja isa ei jätkanud enne oma teedki, kui nägi, et Illimar tõesti kodu poole pöördus. See oli väga sant lugu. Illimar seisis pargimüüri taga, süda hirmust puperdamas. Oli emaga nüüd kuidas oli, kuid isa keelu vastu hakata ... Ja ega saanud enam sedagi öelda, et pole keeldu kuulnud. Ainus vabandus veel, et egas mina üksi, näe, teised olid ka ... Kuid just sellest vabandusest ei tahetud kodus kunagi hoolida.

Juudid oma saatjatega läksid parajasti üle ojasilla ja pöördusid siis mäkke. Nad lähevad ju alatare juurde, mõtles jälle Illimar. Ja see on ju poolenisti nagu kodu. Seal on ju kõik tuttavad ja omased. Sinna minna pole keelatud, on vahel kästudki ...

Ja ta ei märganudki, kuidas jalad otsekui iseenesest liikuma hakkasid. Ta lõi veel pilgu vanakõrtsi poole, kuid isa oli juba kadunud. Ning ta saavutas teised alatare mäel.

Juudid valisid siin oma mängukohaks maantee ääre alatare ja sepikoja vahel. Mõlemal pool oli päevatöö juba lõpul, ja sellepärast valgusid esimeste pillihelide peale kõik välja. Rahvast oli palju ja tuju lustlik, nii et Illimar isegi oma südamevalu unustas. Ning juudid omalt poolt tegid kõik, mis võisid. Sepa-emand laskis oma imestlevail kuuradeil käia, sest seesugune asi meeldis talle väga. Ja Illimar seletas lellelastele, missugune mäng see õieti on ja et seda kutsutakse leierkastiks. Näis nii, nagu oleks võinud ta need tükid kas või juba ise teha. Aga sepa Kotli kippus etenduse ajal vägisi kasti otsast sisse vahtima, et kuidas see kõik sünnib. Ja Viilup katsus teiste naeruks juutidega nende omal keelel rääkida. Kes teab, mis vigurijutt see oli ja kust ta seda kuulnud. Kuid juudid ei vastanud midagi, naeratasid ainult hapult. Aga lõpuks lahkusid nad päris rahul olles.

Vanakõrtsi lapsed olid juba kadunud ja Illimar kõndis jälle üksi juutide järel. Nad heitsid vahel kõõrdi pilke taha

tema poole, ja tal oli pisut halb. Imelikud inimesed! mõtles ta. Nad nagu ei rääkinudki omavahel ja mõistsid ometi teineteist. Vahel ainult vaatasid ja liigutasid huuli. Kurvad ja salapärased! Ja kokkuvõttes tegi nende mängki oma südantsalvava iluga kuidagi kurvaks. Ning Illimarile meenusid jällegi ta üleastumised.

Nüüd olid nad juba karjatare lähedale jõudnud. Siin mängivad nad veel, mõtles Illimar, ja pärast seda lähen ma kohe koju! Kuid juudid takseerisid maja ja selle elanikke. Seal olid näha ainult Laka-Leena viis last ja Härja-Kaanu ise, kes künnisel istudes pastlaid parandas. Juudid liigutasid käsi, pöördusid siis lauavirna juurde, mille harjal oli kord Põta-Tõnis istunud, ja asetusid selle kõrvale. Nad tahavad enne vist puhata, mõtles Illimar ning kükitas ka ise nende lähedale. Ja tõesti, juudid avasid kompsu ning hakkasid sööma. Kuid muud söömapoolist neil polnudki kui kaks suurt sibulat ja Illimari emalt saadud leivakannikas. Nad hammustasid kordamööda leiba ja sibulat ning närisid kaua.

Illimaril oli igav ja ta tundis ka ise nälga. Päike oli madalale vajunud. Oli juba jahe. Ja kõik kuidagi kurb.

Siis aga tõusid juudid ja vanem hakkas oma kasti kallal õiendama. Ta litsus selle lõmmi, nii et see oli täitsa lame, ja käänas siis kahekorra kokku. Nii riputas ta selle enesele rihmaga kaela ja võttis kompsu käe otsa. Ning siis pöördusid nad maanteele, mis viis mõisast välja.

Kuidas? imestles Illimar. Kas nad ei mõtlegi siis karjatare juures mängida? Seal ees pole ju enam muud kui ainult vastne rehi, kus ei ela kedagi. Aga juudid muudkui läksid, ja Illimar astus kõheldes nende järel. Nüüd olid nad juba mõisa majade vahelt väljas ja ees laiusid lagedad põllud. Õhtutuul puhus juutidele näkku ja litsus nende habemed ning kuued vastu keha. Nii läksid nad, keskelt sissepoole lookas, ainult kongus ninad ja saapanukid sihtisid edasi. Nad vaatasid paar korda üle õla Illimarile. Ja siis peatus äkki vanem neist ning ütles:

«Kus sinu tulep?»

Illimar oli otse rabatud, kuuldes teda nõnda maakeeli kõnelevat. Aga nüüd olid nad juba mõlemad pöördunud, ja noorem ütles:

«Terve peiv keib sinu meiega. Ja raha sinul ei olep.»

«Kus sinu tulep?» kordas jälle vanem. «Minep kodul»

Illimar peatus ja hakkas siis tulema. Ta oli haavunud ja uimane. Karjatare nurga kohale jõudes pöördus ta veel kord. Ta nägi, kuidas juudid jälle edasi astusid. Kaugel lagendikul paistis madal päike tuuliku tiibadele. Ja nagu kaks musta lindu sihtisid nad nöörsirgel maanteel selle poole.

Siis selgus Illimarile äkki ta seisukord. Ta oli mitu tundi nagu joovastuses olnud, suutmata midagi peale mängu mõelda. Kuidas võetakse ta nüüd kodus vastu? Mis ütleb ema, mis ütleb isa? Ja ta hakkas jooksma, nutt kurgus. Nii läbis ta kogu mõisa, kantud ainult ahastusest.

Alles koduõue jõudes vähendas ta kiirust. Maja ümber ei näinud kedagi, ja ta poetas enese ettevaatlikult eeskotta, kus oli juba täitsa hämar. Ta lähenes aralt toa uksele. Kuidas usaldada nüüd sisse astuda ja mis öelda seal enese vabanduseks? Kuid siis märkas ta, et uks oli praokil, ja kuulis, mis seal sees räägiti. Jah, nad näisid juba kõik kodus olevat ja õhtulauas istuvat, isegi see igavene ümberhulkuja Karla. Ainult tema, Illimar, polnud, ja temast just räägitigi.

«Ja ma just nimme keelasin teda,» ütles ema, ühel hoobil kurvalt ja süüdistavalt.

«Aga vahest on temaga midagi juhtunud?» arvas tädi.

«Või veel!» vastas isa vihaselt. «Nägin alles mõne aja eest vanakõrtsi teel. Vantsis ikka nende juudi kommejantidega. Ja käskisin niisama otsekohe koju tulla.»

«Päris käest ära!» õhkas ema.

«Hoopis ula peale läinud!» kinnitas isa käega lauale lüües. «Poiss on vitsa väärt!»

Illimari põlved hakkasid värisema, ja ta tuikus eeskojast välja, isegi seda märkamata. Ta seisatas maja ees. Kuhu minna? Toa akendest möödumisel oleks teda nähtud, ja sellepärast pöördus ta teisele poole. Ta jõudis nurgani ja läks ümber maja otsa. Jah, siin aiamaal õitsesid ta hernedki, kärbiste najal uhkelt püsti. Kuid mis rõõmu oli tal enam nendestki? Ta jõudis maja taha, Hirmu akende alla. Jah, vana Hirm — tema ehk veel mõistaks ja aitaks. Kuid kas on ta koduski? Vahest on seal pimedate ruutude taga ainult tige Ane ühes tigeda Samiga. Ja ta rändas edasi, kantud vaid meeleheitest. Nii jõudis ta vana õllekoja teise otsani, märkamata isegi nõgeseid. Siin oli maa niiske ja juba nii vilu, et ta paljad jalad külmetasid. Kuid seasulu seina vastu oli puid ja hagu laotud, ning ta ronis neid mööda üles.

Nüüd istus ta sulu pindkatusel, seljaga vastu majamüüri toetudes ja kätega põlvede ümbert hoides. Ta oli seal kägaras koos, ainult nagu väike mütsak. Ja läbi silmadesse nõrgunud pisarate paistis maailm veelgi kurvemana.

Ta ees kaugete metsade kohal laskus päike. Selle kiired tulid üle ülemise järve, seda veel riivamisi punaseks ja lillaks muutes. Kuid hoolimata neist värvest oli ometi kõik kõle ja külm. Ja niisama külm-põhjatu oli taevas kõige taga. «Jaan viskab jahe-kivi vette,» oli Hirmu Juhan veel hommikul öelnud. See tähendas vist, et pärast jaanipäeva läheb ilm jahedaks. Jah, küllap vist, küllap vist. Aga mis on sellest temale? Oh mure, oh mure! Kuhu minna, mis teha, kuhu panna oma pea?

Oli üksik ja vaikne. Ainult eemal liblendasid haavalehed ja all sulus ruigasid aeg-ajalt sead. Jah, haavad ei kartnud öösel ja sigadel oli kodu, kus olla. Aga kus on tema kodu?

Siis meenus Illimarile haabu vahtides, kuidas ta kord niisama oli toominga otsas istunud, all virtina tigedad taksid. Siis oli niisama suvi ja saabus õhtu ning ta oli samuti meeleheitest nutnud. Kuid see kõik oli juba nii kaugel. Ta oli vahepeal aasta vanemaks saanud ja ta muregi kasvanud.

See paisus temas üha. See haaras teda ennast ja kõike, mis tema ümber. See oli peaaegu maailmamure. Sellesse liitus, mis ta oli täna ilusat näinud, selles oli teiste karm mõistmatus ja oma võimetus ennast vabandada. Ta ei suutnud seda sõnastada. Kuid see oli murevärss, nagu iga muugi, mis on sõnadeks saanud.

1936—1939

V trükk

Фридеберт Туглас

МАЛЕНЬКИЙ ИЛЛИМАР

На эстонском языке

Гравюры по дереву Х. Мугасто и А. Лайго

Оформление Р. Кальо

Эстонское Государственное Издательство
Таллин, Пярну маантее 10

*

Toimetaja E. Hiedel

Kunstiline toimetaja H. Vitsur

Tehniline toimetaja L. Uuspõld

Korrektorid H. Peel ja Ü. Rattur

Ladumisele ja trükkimisele antud 29. VI 1956. Paber 54×84. 1/16. Trükipoognaid 22,75. Formaadile 60×92 kohaldatud trükipoognaid 18,65. Arvutuspoognaid 20,15. Trükiarv 28000. MB-05808. Tellimise nr. 1661. Trükikoda „Pioneer". Tartu, Kastani tänav 38.

Hind rbl. 8.50

7—3